

Fani Tomičević

OSVOBODILNA FRONTA V MOŠČANSKEM RAJONU

Protifašistična fronta slovenskega naroda, preimenovana v Osvobodilno fronto, je bila ustanovljena aprila 1941, vendar segajo korenine za njeno množičnost že v politične, ekonomske in socialne razmere stare Jugoslavije. Po letu 1935 so se v predvojni Jugoslaviji nemoteno razvijale fašizmu naklonjene organizacije, vodstvo države pa se je tako v gospodarstvu kot v politiki vedno bolj naslanjalo na fašistični državi Nemčijo in Italijo ter poskušalo z ostrimi ukrepi zatreti vsako svobodno gibanje. Nastali položaj in želja po svobodi in demokraciji med vsemi sloji prebivalstva sta ustvarili možnosti za najširšo povezavo naprednih sil: nastala je Ljudska fronta, politični temelj, na katerem je rasla Osvobodilna fronta.

V vsej Ljubljani so se po aprilu 1941 začele organizacijske in politične priprave na ustanovitev odborov OF. Ljubljano je vodstvo OF razdelilo sprva na deset rajonov. Moščanski rajon je bil precej obsežen: na rajon Center je mejil z Njegoševo ulico, meja z rajonom Poljane pa je bila na Hradeckega mostu. Znotraj je bil rajon razdeljen na sedem kvartov (teritorialno podobno današnjim krajevnim skupnostim): Nove Jarše, Zelena jama, Stari Vodmat, Novi Vodmat, Moste-Selo, Kodeljevo in Štepanja vas — Gmajna — Hradeckega naselje. Kasneje so se rajonu Moste priključila naselja Fužine ter Zgornja in Spodnja Hrušica, ki so bila zaradi okupatorjevih ukrepov odrezana od rajona Dobrunje. Ljubljanska bolnišnica je v celoti spadala k mestnemu odboru OF.

Sredi maja 1941 je bil ustanovni sestanek rajonskega komiteja KP za rajon Moste. Člani novega komiteja so med drugim sprejeli sklep o ustanovitvi odbora OF za rajon Moste. Prve dni junija 1941 je bil sestanek zastopnikov treh ustanovnih skupin OF. Sestali so se v tesarski delavnici Pavla Pavčiča na Zaloški cesti št. 181. Komuniste so na sestanku zastopali Ivan Bratko, Lojze Nussdorfer in Ivan Osenjak, krščanske socialiste Anton Marinček, sokole pa Franc Di Batista, Ludvik Jezeršek, Jernej Korenčan, Nace Novak, Pavel Pavčič, Martin Perme, Janez Rupnik, Dušan Zadravec in Franc Židan. Na sestanku je bil izvoljen 11-članski rajonski odbor OF rajona Ljubljana-Moste s predsednikom Ivanom Osenjakom in sekretarjem Ivanom Bratkom, člani pa so bili Franc Cizelj, Ludvik Jezeršek, Ludvik Kovač, Anton Marinček, Lojze Nussdorfer, Pavel Pavčič, Martin Perme, Jože Stopar in Dušan Zadravec. V ožji odbor rajonskega odbora sta bila poleg predsednika Ivana Osenjaka in sekretarja Ivana Bratka izvoljena še Lojze Nussdorfer za vojaške zadeve in Dušan Zadravec za blagajniške naloge.

IZ DELA ODBORA OSVOBODILNE FRONTE

Osnovna naloga novega odbora je bila vzpostaviti organizacijo OF, ki mora zajeti sleherni ulico, zaselek in tovarno. Prvi odbori OF so bili ustanovljeni v tovarnah, njihovi člani pa so bili med pobudniki organiziranja OF v predelih, kjer so stanovali. Kvartni in ulični odbori niso bili več brezpogojno sestavljeni iz zastopnikov omenjenih treh političnih skupin; merilo je bila samo aktivnost in predanost narodnoosvobodilnemu boju.

Napad fašističnih sil na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 je pozitivno vplival na rast in utrjevanje OF. Že jeseni 1941 je delovalo v rajonu Moste nad 50 kvartnih, terenskih, uličnih in tovarniških odborov. Do pomladi 1942 je to število še narastlo, vedno več je bilo tudi zbrane članarine OF in prostovoljnih prispevkov. Poleg denarnih prispevkov je bilo zbranega tudi ogromno drugega: živil, oblek, sanitetnega in raznega vojaškega materiala.

Tovarne so bile z vsemi svojimi ilegalnimi organizacijami vezane neposredno na ustrezna rajonska vodstva. Število odborov je bilo odvisno od potreb posameznih tovarn. V Saturnusu na primer, ki je imel največ zaposlenih delavcev, so imeli osem do devet odborov. Organizirani so bili v vseh oddelkih. Svoj odbor so imeli tudi nameščenci. Delo posameznih odborov je povezoval in usmerjal osrednji frontni odbor, ki ga je vodila Francka Kralj, tudi sekretarka partijske organizacije.

Ob ustanovitvi rajonskega odbora OF je prevzel naloge rajonskega blagajnika Dušan Zadravec. Vendar je to delo opravljal le krajši čas, kajti kmalu je prevzel delo s posebnimi nalogami vojaškega referenta, blagajniške posle pa je od njega prevzel Ludvik Kovač. Tudi Kovač je že decembra 1941 odšel na novo partijsko dolžnost, pri blagajni pa ga je zamenjal Martin Perme.

Sekretar rajonskega odbora Ivan Bratko je avgusta 1941 določil za poverjenika za finance Avgusta Farčnika, ki je zbrana vplačila za OF pobiral pri vseh blagajnikih in spiske vplačil in plačnikov oddajal rajonskemu blagajniku

Martin Perme, blagajnik rajonskega odbora OF Moste

Martinu Permetu. Tako rajonski blagajnik ni več imel neposrednega stika z blagajniki kvartnih in tovarniških odborov. Julija 1942 je Avgust Farčnik odšel v partizane, njegove naloge pa je prevzela Vida Kastelic iz Petričeve ulice, sedaj Ulica 15. aprila.

Ko je moral oktobra 1942 Martin Perme na zdravljenje, je blagajniško delo prevzela njegova hčerka Dana Perme, članica SKOJ. Ob demonstracijah pred sodiščem 1. avgusta 1943 pa je bila aretirana, zato je blagajniško delo spet prevzel njen oče in ga opravljal skupaj z Vido Kastelic do njegove aretacije. Mesečne obračune vplačanih prispevkov je po nalogu mestnega odbora OF oddajal v trgovini Raška v sedanji Nazorjevi ulici.

V letu 1942 so materialne potrebe OF nenehno naraščale. Partizanska vojska se je večala, mnogi aktivisti so bili izdani in poslani v zapore ali internacijo, vedno več je bilo ilegalcev in tudi vedno več nepreskrbljenih družin in otrok. Da bi hitreje in uspešneje zadovoljevali naraščajoče potrebe, je rajonski odbor v začetku leta 1943 ustanovil posebno finančno komisijo, ki naj bi med člani in simpatizerji OF zbirala podpisnike za posojilo svobode. V to komisijo je rajonski odbor imenoval trgovca Ivana Kreačiča, stavbenika Vinka Križaja in kot predsednika komisije Martina Permeta. Omenjeni trojici je sicer preko poznanstva uspelo zbrati nekaj podpisnikov posojila, vendar jih uspeh, kot se spominja Martin Perme, ni zadovoljil. Pristaši OF so se pozivu radi odzvali, nasprotniki, npr. tovarnar Hrovat, pa so posojilo odklonili. Izkazal se je tovarnar Mergenthaler, ki sicer ni dal gotovine — OF mu je predlagala 100 000 Lit —, dal pa je usnja v večji vrednosti.

Dne 2. februarja 1944 je bil Martin Perme aretiran. Prav njegova zasluga pa je, da so se ohranili skoraj popolni mesečni blagajniški obračuni o plačevanju članarine in obveznic posojila od oktobra 1941 do septembra 1943. Shranil jih je namreč v steklenice, ki jih je zakopal v vrtu. Za njim je do aretacije aprila 1944 vodila blagajno Vida Kastelic. Zadnja blagajničarka je bila Frančiška Bon s Kodeljevega, ki je zbrani denar od članarine in ljudskega posojila

Marija Leskošek

korde: Obračun od 15/3 - 15/4. 1942.

Naziv	Število		Prispevek			Število pobudil	Zdano	
	odbi.	odbi.	met. prispev.	pos.	skup.		vrsta	znesek
Leahur.	9	283	7550	300	7850	208/974218 146/871924 146/743778	podp.	
Hrov.	1	22	764	-	764		5 a 400	2000
Kolm.	2	27	1905	-	1905		3 a 350	1050
Klep	1	27	768	-	768		2 a 300	600
Tuma	2	12	893	-	893		2 a 250	500
Čunaj	1		-	-	-		7 a 200	1400
Hrib.	5	95	1700	-	1700		2 a 100	200
Selo	8	37	2960	-	2960		1 a 50	50
Č. jam.	2	99	1875	-	1875		22	5.800
Lavice	2	2	805	-	805		kušana	117
1. Podm.	2	15	535	-	535		zdravila	160
2. Podm.	3	7	299	-	299		skupaj	6.077
Kostelj.	5	59	1832	500	2532	0077/624198 070/1484442	Prispevek	25.906
Utop v	10		-	-	-		Zdano	6.077
skup.	59	683	24906	1000	25.906		Golovina	19.8209
							Obračun!	

Obračun prispevkov za OF, zbranih v rajonu Moste marca in aprila 1942

1/1000	=	1000	—
4/500	=	2000	—
127/100	=	12.700	—
42/50	=	2.100	—
43/10	=	430	—
10/5	=	95	—
1/2	=	2	—
2/1	=	2	—

Skupaj 19.829

			odl.	ost.
Okoliš	394 + 500 = 894	—	1	109
Obč. št.	91 + 200 = 291	—	1	6
Posv.	465	465	3	16
Burgl	297	297	1	9
Podar	75	75	—	3
Krahini	200	200	—	1
Nar. prii	210	210	1	5
	<u>2.532</u>	—	7	<u>69</u>

Obračun v Mostah zbranih prispevkov za OF s preglednimi pripombami o prispevkih prebivalcev posameznih ulic terena Kodeljevo

nizirala in do spomladi 1942, ko je odšla na drugo delo, tudi vodila Marija Leskošek, ki je imela velike izkušnje iz stare Jugoslavije, ko je kot aktivistka Rdeče pomoči skrbela za ilegalce, zapornike in njihove družine. Marija Le-

skošek je v svojih spominskih zapisala: »Sprva sem živela kupovala, kasneje sem jih dobivala brezplačno, čeprav so trgovci vedeli, komu so namenjena. Za živila, ki sem jih nakupila, sem preskrbela več skladišč pri zanesljivih družinah na Selu in v Zeleni jami. Odgovarjala sem za preskrbo vseh zapornikov iz rajona Moste, ki so bili zaprti kjerkoli. Avgusta leta 1941 pa smo imeli že tudi poseben rajonski odbor LP, v katerem so bili Dušan Zadravec, rajonski blagajnik OF, Emil Ščurk in jaz. Imeli pa smo tudi 'svojega' zdravnika. Dr. Janko Osolnik, upravitelj zdravstvene ambulante v Mostah, je zdravil ranjene in bolne partizane, ki smo jih skrivali v bunkerjih in pri zanesljivih družinah, nudil pa je tudi zdravstveno pomoč ilegalcem in za mladino vodil bolničarske tečaje.«

Februarja 1942 je bil pri rajonskem odboru OF ustanovljen finančno gospodarski odbor (FGO). Po zapisu Marije Leskošek je bilo delo v odboru razdeljeno na finance, skrb za zapornike, stanovanja za ilegalce in sestanke in za intendanco. V odboru so bili poleg nje še Francka Osenjak, Emil Ščurk, sodeloval pa je tudi Martin Perme kot rajonski blagajnik.

Rajonskemu odboru so pri njegovem tako široko zasnovanem delu na terenih pomagali odbori OF in aktivistke SPŽZ, v tovarnah pa prav tako odbori OF.

Leto 1942 je bilo težko leto okupacije. Zaporji in taborišča so bili vedno bolj polni, ostajale pa so nepreskrbljene družine in otroci, kar vse je zahtevalo širšo solidarnostno pomoč. Med Moščani pa tudi zdaj ni zamrla pred vojno tolikokrat dokazana delavska solidarnost. Rajonski finančni gospodarski odbor je za oskrbo z večjimi količinami živil že razpolagal s ponarejenimi živilskimi nakaznicami. Z njimi so nakupovali v naših zanesljivih trgovinah: pri Fani Šlamberger v Zeleni jami, Stanovniku na Selu in Justini Gartner na Kodeljevem. Številna manjša skladišča so bila pri zanesljivih družinah in trgovinah. Eno glavnih skladišč pa je bilo v tovarni Saturnus, kamor so živila dovažali in odvažali vozniki Saturnusa. Pri Rezki Javorškovi v Zeleni jami je imel rajonski odbor skladišče za vse drugo zbrano blago. Po odhodu Emila Ščurka v partizane je za rajonsko intendanco skrbela Mara Črne do februarja 1944, ko je odšla v okrožni odbor SNP.

Jeseni leta 1942 je bila tudi v rajonu Moste ustanovljena Slovenska narodna pomoč (SNP), ki je postopoma prevzela vse delo finančno gospodarskega odbora. Prva rajonska sekretarka te organizacije je postala Dana Perme, ki jo je vodila do aretacije 1. avgusta 1943. V odboru so bile tudi Milena Žigon-Petja, članica okrožnega odbora SNP (aprila 1943 jo je zamenjala Joža Brezavšček), Francka Osenjak in Milica Falatov. Ustanovljeni so bili tudi kvartni odbori ali samo aktivni SNP. Seveda se je njihovo delo močno prepletalo z delom aktivistk SPŽZ, saj so nekatere tovarišice pogosto delale v obeh odborih. Pomembno je bilo, da so v akcije vključevali čim širši krog sodelavcev.

Kot sestavni del Osvobodilne fronte se je razvila tudi Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ), kasnejša Antifašistična fronta žena (AFŽ). V moščanskem rajonu je bila ustanovljena februarja 1942. Za vzpostavitev te organizacije do kvartov je bila v rajonskem odboru OF zadolžena Rezka Podboršek, delavka iz Saturnusa, v pomoč pa ji je bila Marička Kušlanova, aktivistka iz Most.

Polonca Čuda, rojena leta 1905, ubita od črnorokcev 1943

Konec marca 1942 je bil ustanovljen rajonski odbor, katerega članice so bile poleg Rezke Podborškove še Zora Stariha iz Novega Vodmata, Darja Ravnihar iz rajona Center, Marija Dobrina iz Most in Zinka Čatar iz Novih Jarš. Predsednice rajonskega odbora SPŽZ so bile istočasno tudi članice rajonskega odbora OF.

Do konca leta 1943 so vodile rajonski odbor SPŽZ naslednje tovarišice: po odhodu že omenjene Rezke Podborškove v partizane jo je nadomestila Fani Žagar, ki je po nekaj mesecih odšla na politično delo v drug ljubljanski rajon. Za njo je bila predsednica Zinka Čatar do aretacije, ko jo je zamenjala Zora Stariha, ki je kmalu odšla v okrožni odbor SPŽZ. Nasledila jo je Frančiška Rakar-Iva, zadnja predsednica pa je septembra 1943 postala Polonca Čuda, ki so jo novembra ubili morilci črnorokci.

Organizacija SPŽZ je že v letu ustanovitve imela 44 kvartnih in uličnih odborov. Njena dejavnost se je vključevala v široke naloge SNP, vendar je bila njena osnovna naloga vključevanje žensk v delo, ki ga je zahteval čas. Znano je, da je okupator leta 1942 po številnih racijah in blokadah poslal mnogo aktivistov v zapore in taborišča, veliko moških pa je odšlo v partizane. Vrzeli, ki so nastale v organizacijah, so nadomeščale aktivistke SPŽZ. V letu 1943 so bile v odborih OF večinoma ženske. Svojo politično zavest in odločnost pa so med drugim dokazale tudi v znanih demonstracijah tisočev žensk leta 1943 v Ljubljani, ko so zahtevale izpustitev mater, otrok in starih ljudi, v zadnjih demonstracijah pa tudi izpustitev drugih zapornikov in internirancev.

V letu 1942 je postala premoč OF nad okupatorjem in domačimi izdajalci zelo očitna. Bližina partizanske vojske na Pugledu in v gozdovih nad Igom je zbujala strah in negotovost. Akcije NZ in Varnostnoobveščevalne službe OF so dokazovale, da je Ljubljana fronta v pravem pomenu besede in vir novih moči za partizansko vojsko. Italijani so spremenili taktiko zatiranja; ker se je dotedanje vodstvo izkazalo nemočno proti obsežnemu narodno-

osvobodilnemu boju, je vso pravico do represalij nad upornim prebivalstvom 19. januarja 1942 prevzela vojaška oblast.

Poveljstvo XI. armadnega zbora se je pripravilo na, po njihovem mnenju, odločilne udarce. Eden teh je bil ograditi Ljubljano z žico, jo temeljito zastražiti, pretrgati zvezo s partizani, preprečiti odhajanje iz Ljubljane in v obsežnih racijah aretirati vodstvo, aktiviste in celo simpatizerje OF. Februarja 1942 je bila žica dograjena in začeli so s prvimi racijami, ki so trajale do 15. marca in junija ter dosegle višek od 21. do 23. decembra 1942 z množičnimi »božičnimi racijami«, ko so belogardisti prvič v Ljubljani javno nastopili z Italijani. Moščanski rajon je takoj, ko so Italijani zaprli Ljubljano z žično oviro, prevzel novo, pomembno nalogo: najti poti in načine, da kljub žici ohrani nepretrgano zvezo s partizani, NZ in javkami onstran žice, prek katerih naj bi novinci iz Ljubljane še naprej odhajali v partizane.

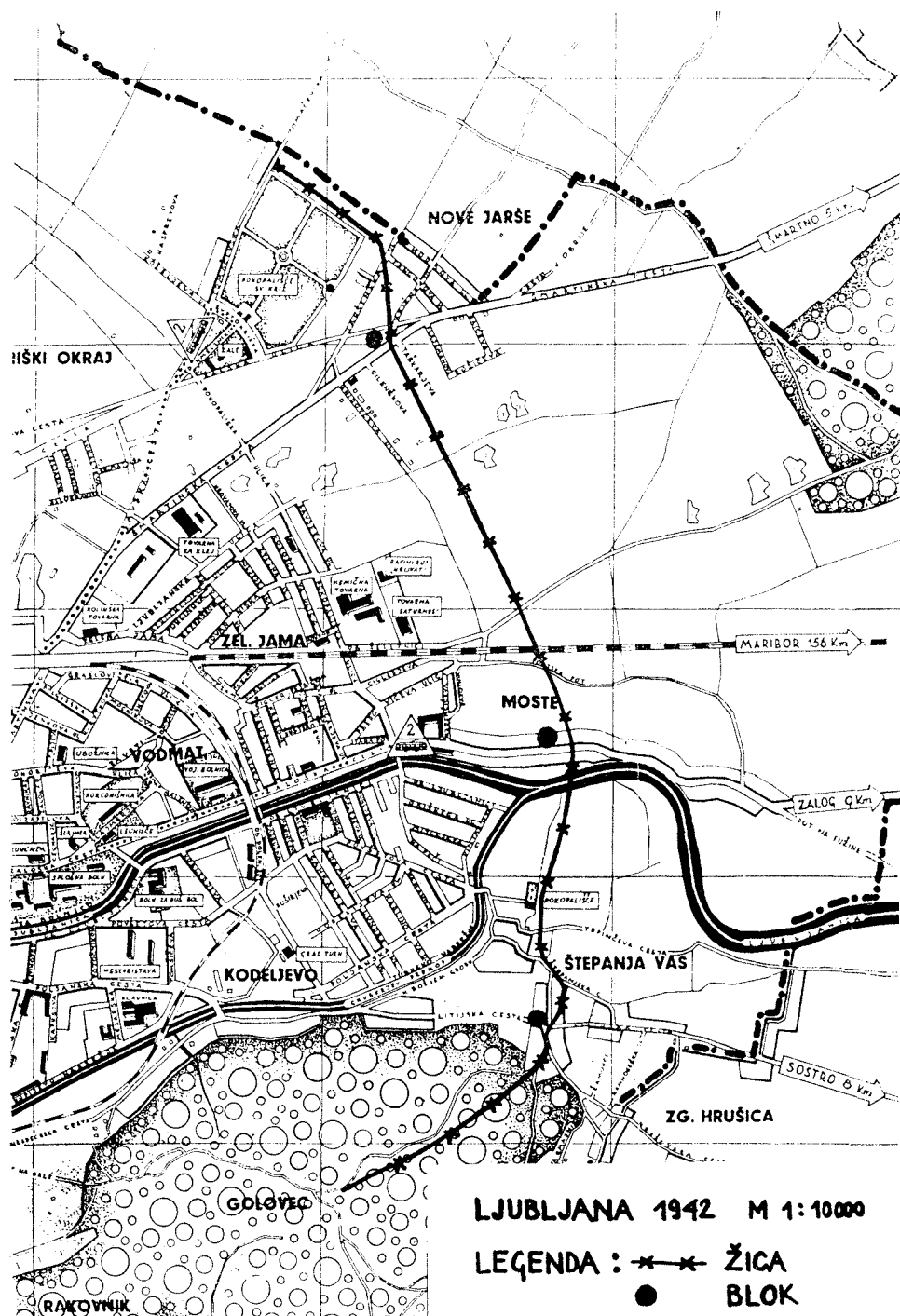
Ilegalna tehnika je kmalu začela izdelovati ponarejene prepustnice za prehode čez blok. V našem rajonu je skrbel za razdeljevanje prepustnic vojaški referent Dušan Zadravec. Ponarjene dokumente je prevzemal v Šiški in jih razdeljeval desetarjem NZ, ti pa naslovnikom. Na Smartinski cesti, kjer je bila mitnica, je mnogo tovarišev odšlo v partizane brez prepustnic; bili so preoblečeni v mitničarske uniforme, ki jih je preskrbel Franc Jernejčič iz Zelene jame.

Ilegalne poti z Ježice so potekale kar po polju do javk v Mostah. Prek Štepanje vasi in Bizovika, Kodeljevega, Hrušice in Fužin je potekalo tudi več ilegalnih kurirskih poti iz Ljubljane v Podlipoglav. Pa tudi novinci so tu odhajali v partizane; spremljali so jih člani NZ, med njimi Ferdinand Hlebš-Nande in drugi.

Čez blok je bilo treba prenašati opremo za partizane, sanitetni material, orožje, različno pošto, ilegalni tisk in drugo. Zato je bilo potrebno vključiti v prenašanje mnogo aktivistov OF. Izredno so se izkazale predvsem delavke iz Saturnusa, Hribarjeve tovarne (današnje Pletenine), Kemične tovarne idr. Material so prepeljavale tudi kmetice, ki so vozile na vozičkih v mesto mleko in druge pridelke.

Olga Červan je bila trgovska pomočnica v Baševi trgovini v Štepanji vasi, a tudi skojevka, ki je brez vednosti trgovke Baševe uporabila skladišče trgovine za potrebe partizanov. Trgovina je stala znotraj žice, toda v neposredni bližini bloka na Litijski cesti. Z vso iznajdljivostjo in pogumom je odpremljala blago z vozom ali s kolesom prek zvez na Lipoglav.

Eno najbolj bolečih represalij nad svobodoljubno Ljubljano je okupator izvedel 31. avgusta 1942 v tovarni Saturnus — »rdeči trdnjavi«. Vojaki I. bataljona črnih srjce so s sodelovanjem policijskih sil vdrli v tovarno, preiskali tovarniške prostore in v miznici Vide Pregarčeve, članice KP, našli ilegalni tisk. Zastržili so jo v pisarni in jo do večera zasliševali. Ničesar ni izdala; po deseti uri zvečer so jo pripeljali na dvorišče in jo v prisotnosti drugih ovađenih delavk in delavcev ustrelili. Privezana na stolu je ostala še naslednji dan — »v strah in opomin«. V procesu, ki je sledil raciji med delavstvom, je bil Rajko Oblak v odsotnosti obsojen na smrt, Marička Kušlan prav tako v odsotnosti na dosmrtno ječo, Vili Pogačnik na dosmrtno ječo, devet delavk je bilo obsojenih na osem do dvanajst let, 13 delavk in delavcev pa je moralo oditi v koncentracijska taborišča.

Na zemljevidu je vrisan vzhodni, moščanski del prve žične ograje, ki jo je italijanski okupator postavil 23. februarja 1942 okoli Ljubljane in s tem zaprl mesto

Politično vodstvo rajonskega odbora OF je častno opravilo svoje revolucionarno delo, ki je terjalo tudi življenja. Predsednik Ivan Osenjak je bil aretiran že 26. julija 1941.

Sekretarji rajonskega odbora OF so se zvrstili takole: prvi sekretar Ivan Bratko-Janez je svoje dolžnosti opravljal do aretacije 2. februarja 1942. Z velikim uspehom je postavil temelje organizaciji OF v rajonu Moste. Milan Česnik-Sandi je bil naslednji sekretar; padel je 15. junija 1942 pod streli okupatorja v neki ulici na Taboru. Zamenjal ga je Leopold Krese-Još do septembra 1942, ko je odšel na delo v okrožje. Za njim je to funkcijo opravljal Jože Daneu do konca leta 1942. Jovo Rajakovič-Dušan je bil peti sekretar do marca 1943, ko je odšel v partizane in kmalu padel. Za njim je bil sekretar Peter Bratkovič-Zvone do aretacije, za njim je krajši čas opravljal to delo Ivan Levstik-Gojc, ker je bil istočasno tudi komandant NZ mesta. Njega je nadomestila Frančiška Rakar-Iva; svoje večmesečno delo sekretarke je zaključila konec novembra 1943, ko je prevzela nove dolžnosti v okrožju. Zadnji sekretar v tej organizacijski obliki je bil Vili Supan iz Novega Vodmata; januarja 1944 ga je črna roka ubila na Sv. Urhu.

Rajonski odbor je sicer deloval naprej, po izjavi Frančiške Bon-Vere s Kodeljevega, ki je bila članica tedanjega rajonskega odbora, pa odbor ni imel več sekretarja. Po nalogu višjega aktiva je prenašala obvestila za tekoče delo na kvartne aktive, zbirala in oddajala je denar za OF od kvartnih in tovarniških blagajnikov in delila denarne bone ljudskega posojila. Z njeno aretacijo junija 1944 je rajonski odbor prenehal delovati, kvartni aktivni OF pa so se dalje povezovali z višjimi aktivni rajona in celo mesta.

Po kapitulaciji Italije so nastale v ljubljanskih organizacijah velike spremembe. Mnogo Ljubljančanov je odšlo v partizane in z njimi tudi domala vsa rajonska in tovarniška vodstva osvobodilnega gibanja. Vse delo so prevzele ženske, pa tudi od teh je ostalo malo preizkušenih aktivistk. Partijsko vodstvo v Ljubljani je odredilo, da je zaradi varnosti aktivistov treba opuščati prejšnje organizacijske oblike in prehajati v enote, ki so jih poimenovali nižji in višji aktivni.

Vili Supan, zadnji medvojni rajonski sekretar OF, rojen leta 1915, ubit na Urhu leta 1944

Janez Cimperman-Igor, obveščevalec rajona Moste od konca leta 1942 do julija 1944. Rojen leta 1917, umrl aprila leta 1945 v Dachauu

Delavska enotnost

Predvojno organizacijo Delavske enotnosti (DE), ki je delovala v tovarnah in podjetjih, so med okupacijo v moščanskem rajonu nadomestili odbori Osvobodilne fronte.

Od avgusta 1943 pa je okrožni odbor DE za Ljubljano s pomočjo rajonskih partijskih komitejev vzpostavil v rajonu aktiv komunistov za organiziranje DE v tovarnah. Med prvimi sta bila Pavla Dolžan-Erjavec, delavka iz Saturnusa, in Karel Feist-Karči iz Štepanje vasi. Slavko Rupar iz Novih Jarš, član okrožnega odbora DE, pa je vodil šest udarnih skupin, med katerimi so bili tudi komunisti iz delovnih kolektivov Most.

Prve borbene skupine so se pod nemško okupacijo preimenovala v udarne skupine. Organizirale so jih organizacije Delavske enotnosti. Marija Vajšelj-Darja, sekretarka okrožnega odbora Delavske enotnosti za Ljubljano, je prevzela vodstvo delavskih udarnih skupin.

Poleti 1944 v Ljubljani ni bilo več raznašalske mreže ilegalnega tiska, kakršna je bila prejšnja leta; ves ilegalni tisk so raznesle omenjene skupine. Kljub težkim okoliščinam so pogumne aktivistke SNP družinam prinašale denarno pomoč in živila, za ilegalčke pa je skrbela Ana Ziherl-Mami s svojimi poverjenicami. Številne tovarišice so morale v zapore in prenašati najhujša mučenja. Za zastraševanje so jih v nočnih urah vozili na Sv. Urh in tam vpričo njih uprizarjali priprave svojih žrtev na streljanje. Za vedno pa je ostala tam Marija Vajšelj-Darja, članica moščanskega partijskega komiteja od jeseni 1943 do konca njegovega obstoja.

Pod nemško zasedbo so po vseh tovarnah, podjetjih in drugod v okviru »delavske protikomunistične akcije« prirejali protikomunistična predavanja, v katerih ni manjkalo gesel, da je boj proti partizanom boj za obstanek slovenskega naroda. Za večino njihova prizadevanja niso bila prepričljiva. Dokaz za to je veliko protikomunistično zborovanje, sklicano junija 1944 na

Kongresnem trgu (sedaj Trg osvoboditve), ki je bilo za zaposlene obvezno. Prisotni Moščani so se skupaj z drugimi člani OF vključili v listkovno akcijo; na zborovanje so prišli z listki, na katerih so bila izpisana borbena gesla OF. Protikomunistično predavanje so spremenili v akcijo OF. Kljub budnosti domobranske in nemške policije je večina občanov moščanskega rajona vztrajala v osvobodilnem gibanju nikoli uklonljive Ljubljane do končne zmage in osvoboditve naše domovine.

MOSTE-SELO

Območje kvarta Moste-Selo je bilo zelo obširno. Formalna meja z Novim Vodmatom je potekala po Slapničarjevi, sedaj Proletarski ulici. Selo je bilo izrazito delavsko naselje, v Mostah pa je prevladovalo kmečko prebivalstvo.

Teren Moste

Po sklepu rajonskega odbora OF Moste je bil 20. junija 1941 pri Avgustu Kregarju na Zaloški cesti 153 sklican ustanovni sestanek OF za teren Moste. Udeležili so se ga: predstavnika Sokola Pavel Pavčič, obrtnik, in Franc Goršič, trgovski poslovodja; krščanske socialiste sta zastopala Stane Vrhovec, uradnik, in Franc Cizelj, prav tako uradnik; Franc Černe in Tine Urbanc sta zastopala kmete, drugi navzoči pa so bili Franc Trškan, delavec, Franc Di Batista, vajenec, in Franc Blas, mizarski pomočnik. V terenski odbor so bili izvoljeni Avgust Kregar kot sekretar, Franc Černe kot blagajnik, Stane Vrhovec je bil zadolžen za obveščevalno službo, Franc Di Batista za mladino, Pavel Pavčič za intendantco, Franc Cizelj za propagando, člana pa sta bila še Franc Trtnik in Ciril Trtnik.

Kmalu za terenskim odborom OF je bil ustanovljen mladinski odbor OF. Za sekretarja so imenovali Franca Di Batista, člani pa so bili Rastko Bradakja, Boris Pavčič, Miloš Pavčič, Dušan Kregar, Janez Godič, Mirko Trškan, Aleksander Trškan in Franc Černe ml. Ti mladinci so se že izkazali v raznih akcijah, nekateri pa so bili tudi člani SKOJ.

Delo aktivistov v Mostah in na Selu je bilo vsa leta okupacije zelo otežkočeno in izpostavljeno sovražnikom. Italijanski okupator je takoj po prihodu v Ljubljano postavil svoje postojanke tudi v Mostah. Od dolenske železniške proge do konca naselja Most je ob Zaloški cesti imel pet svojih postojank, v katerih je bilo dalj časa več sto vojakov s štabi, italijanska, nato nemška in nazadnje domobranska policija z začasnimi zapori. Okupatorjeva žična ograja okoli Ljubljane je prepolovila naselje Most, prebivalstvo je bilo tako izpostavljeno fašističnim šikanam in negotovosti.

Okupatorji so se že pri gradnji obnašali zelo oholo. Kjer je potekala žica ob njihovih postojankah, so uporabljali za gradnjo bunkerjev tudi opeko. Ves gradbeni material so »našli« na kraju samem: sekali so drevesa in kradli opeko, npr. pri Karlu Lenardiču v Mostah, ki je imel pripravljen material za gradnjo hiše na Zaloški cesti.

Kisarna v Slapničarjevi (sedanja Proletarska) ulici, kjer sta bila nikoli odkrita bunkerja

Zična ograja je imela v Mostah dve cestni zapori. Prehod ob železniški progi Ljubljana—Zagreb je bil dovoljen samo stanovalcem s Poljske poti in Predovičeve ulice, sedaj Ulice Vide Pregarc. Železniško progo pa so osvetljevali močni žarometi, ki so otežkočali varen prehod čez njo.

Druga cestna zapora pa je bila na Zaloški cesti ob tedanjem Prosvetnem domu (sedaj je tam trgovina Merkator), v katerem je bila nastanjena »obmejna« italijanska posadka. V domu so preiskovali njim sumljive ljudi, ki so prestopali cestno zaporo v obe smeri, za ženske je to delo opravljala ženska. Za osumljene so imeli tudi začasni pripor, od koder so jih nato pošiljali v policijske zapore.

Odbor OF je prek Pavla Pavčiča, člana rajonskega odbora OF, takoj navezal sodelovanje z rajonskim odborom OF v Polju, s predsednikom Leopoldom Mačkom in Ivanom Rojškom. Predvsem je bilo treba znova vzpostaviti prehode tovarišem, ki so prihajali iz smeri Posavja prek Most in Slap v parti-

zane. Zbirališče je bilo v tovarni Draga Lapajnetna na Poljski poti, pri Avgustu Kregarju na Zaloški cesti in pri Pavlu Pavčiču prav tako na Zaloški cesti. Pri slednjem so se partizani oskrbovali s suho hrano, oblačili, orožjem in drugim. Seveda pa je bilo treba vzpostaviti tudi odpremo orožja, streliva in druge opreme, ki so jo zbirali v bunkerju pri Pavlu Pavčiču.

Na pobudo Ivana Bratka, sekretarja partijskega komiteja, je bila že jeseni 1941 ustanovljena diverzantska skupina, ki je prerasla v četo NZ. Njeni člani so bili Rastko Bradaškja, komandir, Franc Di Batista, komisar, Boris Pavčič, Mirko Trškan, Aleksander Trškan, Janez Godič — imena drugih žal niso znana. Sestajali so se v tovarni Izolirka in tovarni Draga Lapajnetna. Prva večja akcija je bila januarja 1942, ko so požgali barake, ki so jih Italijani postavili na fužinskem travniku. Akcijo je opravil Bradaškja sam. Uspela je tudi naslednja, miniranje železniških tirov med Mostami in Studencem. Minirali so jo Rastko Bradaškja, Franc Di Batista, Boris Pavčič in Aleksander Trškan.

Mladinci NZ so že zgodaj odkrili belogardistično dejavnost tudi v Polju, ker so od tam hodili Koritnik, Kranberger, Kukavica in še nekateri vohunit celo v Moste. Mladi z moščanskega terena so imeli varno zatočišče pri Cirili Herksel, lastnici gostilne Zakotnik na Zaloški cesti. Na njenem seniku za gostilno so se skrivali ob italijanskih racijah, pri odhodih v partizane pa jih je pomagala opremiti z nahrbtniki in drugimi potrebnimi stvarmi.

V začetku aprila 1942 je četo NZ zapustilo 18 pogumnih članov. Odhod in njihovo oborožitev je organiziral in tudi sam odšel v partizane Rastko Bradaškja. Za njim je kmalu odšel tudi Avgust Kregar, sekretar terenskega odbora OF, nadomestil pa ga je Pavel Pavčič.

Odbor OF je decembra 1941 organiziral širši aktiv žena in mladink, ki so že imele izkušnje v aktivističnem delu. Pridobile so večino žensk, čeprav je bilo v vzhodnem predelu Most kar nekaj ljudi, ki so bili pod vplivom klera in so zato odklanjali sodelovanje z OF. V aktivu na Poljski poti so bile Francka Kralj, Mara Baš, učiteljica Smiljka Vodlak in Ančka Kušar. Z Zaloške ceste pa so bile Amalija Pavčič, Marija Kušar, Milena in Irena Pavčič in Zinka Černe. Ženske so opravljale številne naloge, ki so bile za moške že preveč vpadljive. Kljub budnosti okupatorja in njihovih pomagačev so aktivistke pomagale pri skrivnih prehodih, prenašale so opremo, orožje, pošto, ilegalni tisk in drug material. Pri tem delu so bile zelo iznajdljive. Posebno v času, ko je okupator februarja 1942 z žično ograjo okoli Ljubljane vzhodni del Most odrezal od nje, je bilo treba čez močno zastraženo cestno zaporo prenašati tudi hrano in opremo za novince, ki so odhajali prek moščanskih javk v partizane. To delo sta opravljali Milena in Irena Pavčič, obe skojevki. Ančka Kušar-Kaliman s Poljske poti je bila tako spretna, da je čez blok redno prenašala pošto iz Ljubljane v Podlipoglav.

Ob okupatorjevih racijah in blokadah je prihajalo tudi do izdajstva. 20. julija 1942 je bil Pavel Pavčič aretiran, prav tako Franc Di Batista, vodja mladinske organizacije in NZ. Delo je postajalo vse težje. K temu so pripomogle tudi bližnje okupatorjeve in kasneje domobranske postojanke. Pri njih so se zbirali vedno bolj popolni spiski aktivistov, za kar so poskrbeli domači izdajalci. Toda vrzeli v organizacijah so zapolnjevale ženske.

Teren Selo

Preden je bil ustanovljen terenski odbor OF, so v vseh večjih ulicah že delovale tako imenovane trojke. Zbirale so orožje, predvsem pa vključevale somišljenike v narodnoosvobodilno gibanje. Avgusta 1941 je bil ustanovljen terenski odbor OF. Za sekretarja je bil imenovan Franc Sterle, člani pa so bili Avgust Farčnik, Marjan Strniša, Štefan Simonič, Anica Stariha, Vlado Stopar in Marička Kušlan, ki je bila rajonska tehničarka. Tisk iz ciklostilnih tehnik je po terenih razvažala kar v otroškem vozičku. V tem času so bili najožji sodelavci odbora Mimi Jarc, ki je vodila terenski in mladinski aktiv OF, Francka Kraljeva, ki je bila članica rajonskega partijskega komiteja, in Milan Medved, ki je zbiral orožje in mladino učil rokovati z njim.

Tudi skupne plebiscitne akcije Ljubljane so mnogo pripomogle k političnemu delu. Ena takih je bila, da med sedmo in osmo uro zvečer ne sme biti nikogar na ulici. Ulični odbori so poskrbeli, da so bile o tem obveščene vse ulice oziroma vsi prebivalci.

Poleg splošnih ljubljanskih akcij so izvajali tudi lokalne. Ena takih je bila februarja 1942, ko je odbor odločal o pobiranju narodnega davka. Predpisali so ga tudi gostilničarju Legatu, ki je imel točilnico v Oražmovi hiši na Selu. O sklepu, da bo plačal 20 000 lir, sta ga obvestila Avgust Farčnik in Štefan Simonič. Legat se je razburil, odločno odklonil plačilo in izrekel nekaj žaljivih besed na račun OF. Bil je namreč apolitičen človek in ni vedel, kaj se dogaja okrog njega. Z rajonskim vodstvom OF so se dogovorili, da terenski odbor organizira bojkot Legatove gostilne. O tem so bili obveščeni tudi

Selo — Moste danes; v sredini Tiskarna Jože Moškrič

sosednji odbori OF. Seveda so akcijo kontrolirali — v gostilni razen dveh zapitih moških ni bilo več nikogar. Bojkot je trajal kak teden in je popolnoma uspel. Legat se je za nepremišljene žaljivke opravičil, odbor pa mu je davek znižal na 5000 lir. Bojkot so prekinili z obvestilom aktivistom, naj ob določeni uri spet napolnijo Legatovo gostilno.

Narodna zaščita, ki je v kvartu imela svojo četo, je organizirala poskusne mobilizacije. Vsak član NZ je moral npr. ob določeni uri stopiti pred hišo in čakati, da ga obišče kontrola. Tisti, ki je imel orožje, ga je moral imeti pri sebi. 8. februarja 1942 so člani NZ sodelovali pri tistem praznovanju slovenskega kulturnega praznika z mimohodom — ločeno ob določeni uri po Ilirski ulici. Akcija je tisti dan potekala po vsem mestu.

Avgusta leta 1944 je na Selu odjeknila ena večjih sabotažnih akcij, ko so aktivisti OF zažgali avtofurgon, parkiran na dvorišču Oražmove gostilne.

Maja 1942 je Franc Sterle odšel v NOV; za njim je postala sekretarka terenskega odbora OF Zora Stariha, člani pa so bili Zvone Tomšič kot intendat NZ, Mira Mohar, odgovorna za LP, in Silva Kovač; imena drugih članov niso znana. Zora Starihova je bila po letu dni aretirana. Obtožnica proti njej je bila težka, vojaško sodišče jo je obsodilo na 15 let zapor. Zvone Tomšič je z odhodom v partizane prepustil vojaško intendanco Anici Starihi, ki je prevzela tudi vodstvo desetine NZ. Te in vrsto drugih nalog je opravljala do spomladi leta 1944, ko je bila tudi ona aretirana in poslana v nemška koncentracijska taborišča.

Središče revolucionarnega delovanja na tem terenu je bilo pri Starihovi in Strniševi družini v Slapničarjevi ulici 5 in 7, danes Proletarski ulici. Anton Strniša je imel kisarno, v kateri sta bila za delovanje OF zgrajena dva bunkerja; v enem od njiju je pozimi 1941—1942 delovala ciklostilna tehnika, v njem je bilo skladišče orožja in streliva za potrebe NZ in druge prinesene opreme za partizane. Strnišev 14-letni sin Drago jo je z domačim vprežnim vozom prevažal čez blok do Zadvola. V drugi bunker pa so se pred policijo umikali ilegalci, najpogosteje rajonski partijski funkcionarji. Za njihovo prehrano je skrbela gospodinja Julka Strniša. To revolucionarno središče je ostalo neodkrito do konca vojne.

Stari Vodmat

Ko je glavni odbor Osvobodilne fronte zaradi lažje organizacije dela razdelil mesto Ljubljana na rajone, je bil Stari Vodmat vključen v rajon Moste. To je bil kvartni odbor, ki je bil sestavni del rajona Moste.

Znano je, da so bile proletarske Moste s svojimi industrijskimi centri zibelka revolucionarnega proletarskega gibanja, pod močnim vplivom in ilegalnim delovanjem Komunistične partije, ki se je ob ustanovitvi leta 1920 imenovala Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov). Razumljivo je, da je Stari Vodmat, ki je sodil v rajon Moste, prevzel tudi že močno zasidrano napredno revolucionarno gibanje, ki je vplivalo na razgibanost ilegalnega delovanja v kvartu Stari Vodmat med vojno, ko je našo domovino okupirala fašistična drhal.

Meja terena Stari Vodmat je po takratni politični razdelitvi Ljubljane potekala od bivše tovarne Zmaj po Šmartinski cesti (spodnji del) do Zaloške,

po Zaloški do prehoda z dolensko železnico in po dolenski železniški progi do tovarne Zmaj. Zaloška cesta je spadala v celoti v Stari Vodmat, razen splošne bolnišnice.

Po dokaj verodostojnih podatkih, zbranih po ulicah, je Stari Vodmat takrat štel približno 2245 prebivalcev. Njih struktura je bila predvsem delavska. Zlasti severni del terena je bil naseljen z železničarji. V vzhodnem delu, ob vojni bolnišnici, je bilo kmečko prebivalstvo. Bilo je tudi precej obrtnikov raznih strok, trgovcev, gostilničarjev, uslužbencev, ki so bili zaposleni v drugih delih Ljubljane. Industrijskih obratov ni bilo veliko, če izvzamemo tovarno Zmaj in Pletenino (bivša Hribarjeva tovarna), od ustanov pa velja omeniti Mestno ubožnico v Japljevi, gluhonemnico, Leonišče, Šlajmerjev dom, porodnišnico, splošno in vojno bolnišnico.

Okvirne meje takratnega terena Stari Vodmat so vključevale naslednje ulice: Bohoričevo, Bolgarsko, Cegnarjevo, Domžalsko, Grablovičevo, Holzapflov, Jegličevo, Japljevo, Jenkovo, Korytkovo (južni in severni del), Malenškovo, Močnikovo, Ravnikarjevo, Šmartinsko cesto, Zalokarjevo ulico, Zaloško cesto, Zavrti in Vodmatski trg.

(Zaradi gradnje Univerzitetnega kliničnega centra zdaj ni več Cegnarjeve, Holzapflove, Ravnikarjeve in Zalokarjeve ulice.)

Prebivalstvo je bilo predvsem zaradi delavskega življa napredno usmerjeno, kar dokazuje množična pripravljenost na sodelovanje v Osvobodilni fronti že takoj ob začetku okupacije.

*

Ob tem pa ne smemo pozabiti, da je bil prav na tem terenu vpliv slovenskega klera zelo močan. Postojanko je imel v šentpetrski cerkvi. V župnišču je bila že v bivši Jugoslaviji močna Organizacija slovenskih fantov in deklet, ki je pritegnila v svoje vrste predvsem mladino klerikalno usmerjenih staršev iz bližnje in daljne okolice. Njihova aktivnost je prišla do veljave ob prihodu okupatorjev v Ljubljano. Prav iz tega organiziranega centra se je razvila močna belogardistična organizacija, ki je dala iz svojih vrst poznejše domobrance, politične agente in aktivne zasliševalce po zaporih in v zloglasni postojanki Urh. Ta organizacija je bila zaupana našim zagrizenim nasprotnikom, med katerimi jih je nekaj prebivalo tudi na tem terenu, kot npr. duhovnika Križaj in Košmerlj, Tumpej, Mehle in drugi. Eden od dokazov o njihovi dejavnosti v Starem Vodmatu je bila akcija župnika Košmerlja, ko je leta 1944 obiskoval družine po hišah in jih skušal pridobiti za sodelovanje z belo gardo in proti Osvobodilni fronti.

Večja belogardistična organizirana akcija v sodelovanju z okupatorjem je bila ob množičnih aretacijah v letu 1942, ko so nasprotniki OF s svojimi pomagači prispevali k pošiljanju ljudi v internacijo. Na drugi strani smo bili priče njihovi intervenciji pri okupatorjevi oblasti za izpustitev določenega števila internirancev, s pogojem, da stopijo v belogardistične vrste.

*

Na tem terenu je bila torej leta 1941 organizirana OF, in sicer iz vrst zavednih in prekaljenih predvojnih komunistov, ki so bili prav v ta namen poslani sem.

Za prvega sekretarja Osvobodilne fronte je bil izvoljen Jože Pavličič. Spomladi leta 1942 je bila ustanovljena KP za Stari Vodmat v Korytkovi ulici, v hiši Zlate Vidmar. Prisoten je bil tudi član rajonskega komiteja Moste Lojze Nussdorfer-Tonček. Za sekretarja je bil izvoljen Jovo Rajakovič-Dušan, hkrati pa sta bila sprejeta v KP Hinko Polak in Janez Cimperman-Igor. Nadaljnje organizirano delo OF pod vodstvom KP je potekalo po zaslugi znanih aktivistov Jožeta Pavličiča, Hinka Polaka, Viktorja Avsca, Boga Bajerja, Franca Križaja, Jožeta Laknerja, družine Marinčkovih, Janeza Cimpermana, Gizele-Dore Krmelj, Boža Šprajcerja, Tonko Adamič in drugih.

Pripomniti velja, da je zavedno prebivalstvo tega terena skrivalo po svojih stanovanjih precejšnje število znanih revolucionarjev, političnih delavcev, ki so s svojimi izkušnjami pomagali organizirati ljudi v delo Osvobodilne fronte. Ti aktivisti so prenašali naloge naprej, predvsem na mladino, ki je že leta 1941 izvajala razne napisne in trosilne akcije, toda neorganizirano in bolj z mladostno zagnanostjo. Kasneje so akcije potekale organizirano in tudi zelo uspešno.

Tudi mladina se je takoj po končanem šolskem letu 1940/1941 organizirala v mladinsko organizacijo, ki je jeseni 1941 izvolila svoj odbor. Na podlagi vse dejavnosti, ki jo je opravljala v frontni organizaciji, je tudi v poletnih mesecih 1942 ustanovila svojo skojevsko organizacijo, v kateri se je pozneje odvijala vsa dejavnost na podlagi direktiv KP in frontne organizacije.

Ustanovni sestanek SKOJ je bil marca 1942 v Bolgarski ulici 17. Za sekretarja je bil izvoljen Vlado Pavlič, ki je opravljal to funkcijo do odhoda v partizane leta 1943. Med drugimi sta bila člana odbora SKOJ še Jože Wagner in Bojan Šiligoj.

Ze jeseni leta 1941 so trije mladinci: Rudi Voje, Mirko Kvas in Ivan Miklič izvedli samostojno trosilno in napisno akcijo v Bohoričevi ulici. Pri tem so jih zasačili okupatorjevi vojaki, jih aretirali, zasliševali in mučili, na koncu pa vse tri obsodili na večletne zaporne kazni.

Med nalogami, ki so jih imeli aktivisti, kot na primer zbiranje hrane, orožja, številne lire itd., je bila tudi organizacija Narodne zaščite, ki je imela poleg čet po ulicah formirane tudi desetine. Najzavednejše pripadnike Narodne zaščite so sprejeli v SKOJ, kjer so nadaljevali organizirano delo. Delovala je tudi številčno močna ženska organizacija AFŽ, ki je nosila težo političnega dela v vseh oblikah. Delo AFŽ se je še stopnjevalo po odhodu prvoborcev v partizane in po aretacijah aktivistov na terenu.

Na terenu je delovala tudi pionirska organizacija, ki je združevala najmlajše, vendar zelo pogumne pripadnike OF. Za delo s pionirji je bila zadolžena mladinka Mimi Avsec.

Prav tako so bile na tem območju družine, ki so skrivale ali imele v reji otroke, katerih starši so bili v partizanih, v taboriščih ali na ilegalnem delu.

Na terenu Stari Vodmat je v letih 1941—1945 aktivno sodelovalo v narodnoosvobodilnem gibanju 390 prebivalcev, ki so pripomogli k uspešnemu boju proti okupatorju.

V internaciji, italijanski in nemški, je bilo 68 aktivistov in somišljenikov.

Preživelih borcev je bilo 49. Žrtev fašističnega terorja (ustreljeni, padli in umrli v koncentracijskih taboriščih) pa je bilo 48.

Iz navedenih podatkov izhaja, da je bilo na terenu Stari Vodmat glede na skupno število prebivalcev blizu 18 odstotkov krajanov, ki so v taki ali drugačni obliki sodelovali v narodnoosvobodilnem gibanju.

ZELENA JAMA

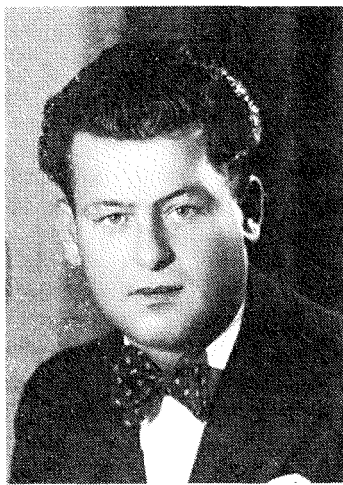
Aprila 1941, ob napadu fašističnih držav na Jugoslavijo, se je pozivu Komunistične partije za vstop v bivšo jugoslovansko vojsko odzvalo iz Zelene jame okrog 20 prostovoljcev, po okupaciji Jugoslavije pa so se Zelenojamčani množično opredelili za Osvobodilno fronto.

Že ob razpadu bivše jugoslovanske vojske so se začele prve priprave na oborožen odpor. Zbirali so odvrženo orožje, strelivo in drug vojaški material. Vse to so kasneje uporabili za oborožitev svojih sabotažnih skupin in Narodne zaščite ali pa so po organiziranih kanalih poslali naprej partizanom. Orožje, ki je bilo potrebno popravila, je popravljjal Hanzi Šlamberger. Doma je imel namreč kar pirotehnično delavnico, v kateri so delali do sedaj neznani tehniki. Poskusno so izdelali celo peklenski stroj, katerega sta oktobra 1941 preizkusila Lojze Nussdorfer in Tone Babnik v Kemični tovarni. Vendar ni eksplodiral, ker je imel pač še nekatere pomanjkljivosti.

Pozivu na oboroženi odpor so se leta 1941 prvi odzvali in stopili v partizanske vrste Mirko Perc, po vojni proglašen za narodnega heroja, Dušan Jačgerman, Rado Kogoj, Josip Podgajšek, Franc Hodej, Slavko Hudež, Alojzij

Peter Kogoj, rojen leta 1900, ustreljen kot talec leta 1942 v Gramozni jami

Viktor Kamnikar, rojen leta 1909, umorjen na Turjaku leta 1945

Jeršin, Anton Jančič, Friderik Lindič, ki so vsi dali svoja življenja za svobodo, Vladimir Kogoj, Franc Pokovec, prav tako po vojni proglašen za narodnega heroja, in Janez Tratnik.

Med prvimi se je pozivu odzvala tudi naša mladina. Tone Šušteršič-Tine, ki je bil v rajonskem partijskem komiteju zadolžen za Narodno zaščito, je že jeseni 1941 zaprisegel prvo skupino mladincev iz Zelene jame, v kateri so bili Ivan Čede, Vido Jančič, Vlado Petrovčič, Zdravko Rakušček, Slavko Robič in Vili Strašek.

Organizatorji priprav na ustanovitev odbora OF v Zeleni jami so bili Lojze Nussdorfer, Peter Kogoj, Jože Martinčič, Viktor Kamnikar, Vili Šlamberger in Ivan Matul. Ustanovni sestanek je bil septembra 1941 pri Francu Mestinšku, krojaču v Ljubljanski, sedaj Kavčičevi ulici. Sestanka se je udeležil tudi Ivan Bratko kot sekretar rajonskega odbora OF Moste. V kvartni odbor Zelene jame so bili imenovani Lojze Nussdorfer kot sekretar, Franc Mastinšek kot blagajnik, Viktor Kamnikar za vojaške zadeve, Peter Kogoj za obveščevalno službo in Jože Martinčič kot intendant in zadolžen tudi za povezavo z mladinsko organizacijo. Glavna naloga novoustanovljenega kvartnega odbora je bila ustanovitev uličnih odborov OF in široko povezovanje novih članov za boj proti okupatorju. Konec oktobra 1941 skoraj ni bilo ulice — vseh je bilo 11 —, ki ne bi imela vsaj enega, daljše ulice pa tudi po dva odbora. Odbori so imeli tri do pet članov; tako je v teh odborih delalo okoli 60 aktivistov, sprva še pretežno moških.

Do januarja 1944 se je v kvartnem odboru izmenjalo pet sekretarjev. Prvi je bil že omenjeni Lojze Nussdorfer, njemu je sledil Peter Kogoj, ki pa je bil ob italijanski raciji 25. aprila 1942 ujet in 12. maja 1942 v Ljubljani ustreljen. Za njim je prevzela sekretarstvo Štefka Šlemberger, za njo Janez Baloh in zadnji Branko Bernot-Aljaž, ki je odšel v partizane. Ostali člani kvartnega odbora so se zvrstili takole: Jože Martinčič, Viktor Kamnikar, Franc Mestinšek, Fani Žagar, Ivan Anzelc, Mirko Glavan, Vili Strašek, Rezka Javoršek, Zorka Škerk, Fani Šlamberger, Jakob Furlan, Ivan Kokalj, Fani Perc, Slavka Pavlič, Anica Stanko, Krista Šarc, Štefka Kokalj, Srečko Rupnik, Franci Ferjančič, Francka Osenjak, Marija Delkin, Milena Polak iz Novih Jarš in Adolf Verbič. Od druge polovice januarja 1944 naprej kvartni odbor OF v omenjeni organizacijski obliki ni več obstajal. Po navodilih vodstva narodnoosvobodilnega gibanja so kvartne odbore nadomestili frontni aktivisti.

Med omenjenimi aktivisti OF se moramo posebej spomniti Franca Mestinška. Bil je vesten blagajnik in predan aktivist. Pri njem je bilo mnogo sestankov, spomladi 1942 pa je tam delovala ciklostilna tehnika. Kvartni blagajnik je bil od ustanovitve odbora OF do aprila 1944, ko je bil aretiran. Iz ljubljanskih zaporov je bil odpeljan v Dachau, od tam pa v Buchenwald, kjer je še isto leto umrl.

Za njim je kvartno blagajno in intendantco prevzela Anica Stanko-Kokalj, ki jo je vodila do 7. junija 1944, ko je bila aretirana. Za njo je bil blagajnik Adolf Verbič.

V prvih dveh letih okupacije so Italijani še verjeli, da lahko narodnoosvobodilno gibanje zatrejo z množičnimi aretacijami moških; ob »blokadah« so pobirali izključno moške, predvsem seveda mlajše, ženske so bile še nekako varne. To je videti tudi pri članstvu kvartnih odborov, kjer so ženske

Franc Mestinšek, rojen leta 1909, umrl
v Buchenwaldu leta 1944

vedno bolj nadomeščale moške člane — deloma zaradi aretacij, deloma pa zaradi odhodov v partizane. Ulični odbori nikdar niso nehali delovati.

Vzporedno z Osvobodilno fronto in kot njen sestavni del je delovala mladinska OF, iz katere se je razvila ZMS (Zveza mladine Slovenije). Glavni organizator mladinske OF je bil SKOJ.

Kot sestavni del OF sta nastajali in se razvijali tudi Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ), kasnejša Antifašistična ženska zveza (AFŽ) in organizacija SNP (Slovenska narodna pomoč), v kateri so bile prav tako kot v SPŽZ aktivne naše ženske.

Tak način organiziranosti je imel največ uspeha pri množičnem povezovanju vseh protifašističnih sil v Osvobodilno fronto. Prvi odbor aktivistk, kasnejše organizacije SPŽZ, je bil ustanovljen novembra 1941. Vodila ga je Fani Žagar, članice pa so bile Štefka Šlamberger, Rezka Javoršek, Fani Šlamberger, Štefka Kokalj in Anica Stanko. Kvartni odbor je organiziral tudi ulične odbore, katerih sekretarke so bile Francka Kokalj, Gizela Perc, Marija Porenta, Marija Verbič, Draga Kamnikar, Minka Švigelj, Marija Pavlič in druge.

Delo Slovenske protifašistične ženske zveze se je močno prepletalo z delom in nalogami Slovenske narodne pomoči. Že sama potreba po materialni pomoči je bila tako velika, da je zahtevala organiziranje širokega kroga sodelavcev. V Ljubljani je bilo izredno težko leto 1942, ker je bilo zaradi racij in blokad v sorazmerno kratkem času odpeljanih mnogo ljudi v zapore in internacijo, mnogo pa jih je odšlo v partizane ali v ilegalo. Ostale so družine brez hraniteljev in mnogo nepreskrbljenih otrok. Skrbeti je bilo treba tudi za aretirane. Potrebe so vedno bolj rastle, vendar se je istočasno večala tudi humanost poštenih ljudi, ki so bili, čeprav tudi sami odvisni od živilskih nakaznic, pripravljeni pomagati prizadetim. Prek SNP se je prebivalstvo Zelene jame združilo v veliko akcijo medsebojne pomoči. Seveda je bila ta akcija tudi politična, saj so zavestno pomagali borcem proti fašizmu.

Aktivistke SNP so delovale na najrazličnejših področjih: Emica Ahčinova iz Koroščeve, sedaj Perčeve ulice, je od začetka okupacije do odhoda v ilegalo jeseni 1944 skrbela za jetnike v jetniških oddelkih prisilne delavnice in splošne bolnišnice. Prinašala jim je hrano, ki jo je dobivala v porodnišnici. Marija Kogojeva iz Bavdkove ulice je mimo italijanskih straž prinašala hrano in orožje partizanom, ki so se zadrževali na Kureščku nad Igom. Obenem je bila njihova zveza z Ljubljano. Nudila je tudi zatočišče članom VOS in jim prinašala orožje. Pri družini Janeza Porente so se skrivali njegovi nekdanji prijatelji iz sokolskih vrst. Mnogi naši aktivisti in ilegalci so našli varno zatočišče pri Mariji Šlamberger — med njimi tudi mali ilegalček Mišo, sin Vide in Toneta Tomšiča — in pri Mariji Brezavšek iz Bezenškove ulice.

Potreba po živilih je bila prevelika, da bi jo SNP mogla pokrivati s pripevki prebivalstva. Zato je tehnika izdelovala ponarejene živilske nakaznice. Z njimi so aktivistke SNP lahko dobivale živila samo v zanesljivih trgovinah. Bilo jih je namreč treba močno žigosati, da okupator ne bi odkril ponaredka, obenem pa je bilo važno, da trgovka ob morebitni preiskavi ne bi izdala, kdo je prinesel nakaznice. Taka zanesljiva prodajalna v Zeleni jami je bila trgovina Fani Šlambergerjeve v Bezenškovi in podružnica v Tovarniški ulici. Obe prodajalni so poverjenice SNP rajona Moste in ljubljanskega okrožja spremenile v pravo trgovino OF in so živila iz njih celo odvažali. Francka Osenjakova, ki je v rajonu odgovarjala za zapornike, internirance in njihove družine, je pošiljala v trgovino tudi neznane ljudi, ki so se »legitimiral« z gesli in nato prejeli živila. Fani Šlambergerjeva je imela pri obračunu z italijanskim preskrbovalnim uradom pogosto več ponarejenih nakaznic kot pravih. To je bilo odgovorno in nevarno delo. Nevarnosti sta bili izpostavljeni tudi njeni pomočnici Štefka Šlamberger in Nuša Brezavšek.

Peka Franc Seničar in Lojze Gorenc sta v svojih pekarnah pekla kruh za potrebe SNP, iz posebej prinesene moke pa sta pekla poleg kruha tudi prepečenec, ki so ga aktivistke skupaj z drugimi živili pošiljale v zapore in koncentracijska taborišča.

Jakob Furlan, čevljar iz Bavdkove ulice, je imel v svoji delavnici skladišče za obutev, ki so jo zbirali aktivisti, Furlan sam pa je tudi izdeloval čevlje za partizane.

V podstrešni sobici pri Florjanu Žagarju v Bernekerjevi ulici je bila prava krojaška delavnica. Vse večere in nedelje so Florjan, Rudi Jančič in Jože Cigler izdelovali plašče, vetrne jopiče in nahrbtnike za partizane. Izdelke so oddajali Dragu Poljanšku-Marku, prav tako krojaču, ki je vodil to akcijo v Ljubljani in je kot glavni intendant glavnega štaba kasneje organiziral in vodil krojaško delavnico v Sadini vasi.

Pri Rezki Javorškovi v Bernekerjevi ulici je bil zgrajen bunker za tehniko, obenem pa je služil za intendanco SNP. Tu so se pogosto tudi skrivali in hranili člani VOS in drugi ilegalci.

Karla in Stane Cimperman iz Koroščeve, sedaj Perčeve ulice, sta imela v stanovanju za potrebe centralne tehnike zgrajeno skrivališče za tiskarje — ilegalce in tiskarski material.

Za ta zapis bi bil predolg spisek številnih družin, brez katerih bi bilo ilegalno delo aktivistov še bolj izpostavljeno okupatorjem in domačim izda-

jalcem. Slednji so bili v Zeleni jami maloštevilni, povzročili pa so mnogo gorja in smrtnih žrtev.

Po dosedaj zbranih podatkih je bilo aktivnih članov in pripadnikov OF v Zeleni jami 626; v NOV jih je bilo 160, samo v zaporih in koncentracijskih taboriščih pa jih je bilo 206. Za svobodo je dalo svoja življenja 89 tovarišic in tovarišev.

NOVE JARŠE

Območje kvarta Nove Jarše je proti vzhodu segalo do vasi Tomačevo. Zavod pokopališča Sv. križ, sedanje Žale, je upravno spadal pod ljubljanski magistrat; matični odbor OF, ki je deloval na magistratu, pa je povezoval ilegalno delo kolektiva pokopališke uprave, medtem ko je teritorialno spadal v rajon Bežigrad. Prebivalci severno od pokopališča iz Tomačevske ceste, Koželjeve in Kasparetove ulice so med okupacijo aktivno delali z aktivisti Novih Jarš.

Prebivalstvo naselja Nove Jarše je bilo pretežno delavsko; štelo je okoli 600 ljudi. Delavci so bili zaposleni v bližnjih tovarnah in na železnici. Ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda in njen program so krajani Novih Jarš sprejeli kot poziv na takojšnji boj proti okupatorju. Imena prvih organizatorjev upora so zapisali avtorji v še neobjavljeni jarški Kroniki 1941—1945: Karel Grandovec, Matevž Stražar, Ivan Rudolf, Jože Nakrst, Jože Brezar, Matko Novak, Vinko Fingust, Jakob Hočevnar, Albert Kovač, Anton Fon. Na njihovo pobudo se je že konec aprila 1941 zbralo okoli 15 Jaršanov v skladišču trgovine Antona Baua na Šmartinski cesti 107. Na tem sestanku so izvolili devetčlanski kvartni odbor OF. Za predsednika je bil izvoljen Jože Brezar, ki je bil tudi sekretar partijske celice, za sekretarja pa Franc Čepelnik; Matko Novak je prevzel intendanco, Albert Kovač pa je bil vojaški re-

Karel Grandovec, rojen leta 1906, ustreljen kot talec leta 1942

Pavle Stražar, rojen leta 1925, padel leta 1942

ferent. Drugi člani odbora so še bili Jakob Hočevar, Jože Nakrst, Karol Murn, Janez Kožar in Lojze Lekše. Svoje sestanke so imeli največkrat kar na pokopališču, na obrežju Save in v svojih domovih, na katere je pogosto prihajal Ivan Bratko, sekretar rajonskega odbora OF.

Karel Grandovec je takoj začel zbirati zanesljive somišljenike in jih organiziral v skupine z nalogo, da zbirajo orožje in drugo opremo za partizane, pridobivajo člane za OF ter širijo ilegalno literaturo, ki jo je takrat še prinašal Grandovec sam. Te skupine so kasneje prevzele naloge uličnih odborov, v katerih je delovalo okoli 30 aktivistov. Takoj je stekla tudi organizirana akcija zbiranja orožja, streliva, sanitetnega materiala in druge opreme za nastajajočo partizansko vojsko in za akcije NZ. Največje skladišče orožja in druge vojaške opreme je bilo pri Matevžu Stražarju na Šmartinski cesti 183. Poleg drugih aktivistov so ga prinašali tudi njegovi sinovi Pavle, Albin in Ivan. Pri Stražarju je bila tudi popravljavnica orožja. V njegovi kleti in pri Vinku Fingustu na Jarški cesti je imela mladina vaje v streljanju in ravnanju z orožjem. Skladišče je bilo ukinjeno konec januarja 1942, ko sta Ivan in Pavle odšla v partizane. Skladišče orožja je bilo tudi v osnovni šoli na Šmartinski cesti — organiziral ga je šolski služitelj Kozlevčar — in pri trgovcu Antonu Bau.

Avgusta 1941 je začela z delom prva ciklostilna tehnika za rajon Moste pri Francu in Karli Kobau v Kasparetovi ulici. Franc Kobau je bil kamnosek in zaposlen pri Francu Kunaverju, v njegovem kletnem stanovanju pa sta z ženo tudi stanovala. Tehnika je pri njih delovala do konca novembra 1941, prekiniti pa je morala z delom zaradi bližine mitnice na Tomačevski cesti. Franc Kobau je padel v NOV, borka pa je bila tudi njegova žena Karla, ki je nosilka partizanske spomenice 1941.

Spomladi leta 1942 so organizatorji tehnike pri Antonu Bau pričeli s tiskanjem že na pravem razmnoževalnem stroju. Natisnili so velike količine

gradiva, ki ga je bilo zdaj že težje skrivaj odnašati; zato so morali februarja 1943 prenehati z delom.

Za ustanovitev mladinske organizacije je odbor OF v decembru 1941 sklical širši sestanek mladine, ki mu je prisostvovala predstavnica rajona tovarišica Eva-Ida Szabo. Izvolili so petčlanski odbor, sekretarstvo je prevzel Angel Bau, Ivan Krulc ml. je bil njegov namestnik, člani pa so bili Ruža Dubrovič, Sine Benulič in Tončka Sušnik. Aktiv mladih je že februarja štel nad 15 članov. Izvedli so več pomembnih akcij, kot so napisne in potrosne akcije, priprave na praznovanje 1. maja, jeseni zelo uspela akcija zbiranja toplih oblačil in obutve za partizane. Zbrali pa so tudi pomembne podatke o številu in oborožitvi okupaterjevih vojakov po postojankah v Novih Jaršah. Najaktivnejši mladinci so bili avgusta 1942 sprejeti v SKOJ. Tako je bila septembra 1942 ustanovljena organizacija SKOJ s sekretarko Ružo Dubrovič in člani Mileno Polak, Angelom Bauom, Danico Dubrovič, Alojzom Miheličem in Sinom Benuličem. Prva člana SKOJ sta bila Ivan in Pavle Stražar, sprejeta jeseni leta 1940. Vključena sta bila v rajonski aktiv SKOJ, ki ga je vodil Avgust Rozman iz Most. Sekretarji SKOJ pa so se za Ružo Dubrovič zvrstili takole: Stanko Tratnik, ki je odšel v NOV in padel, za njim Marija Polak-Jovič in zadnji Ivan Krulc ml.

Jeseni leta 1941 je bil v osnovni šoli na Šmartinski cesti sestanek učiteljskega zbora, ki ga je vodil učitelj Ribičič. Kot zastopnik OF na terenu je bil vabljen Anton Bau, prisostvoval pa je tudi Franc Lubej, tedanji upravitelj šole. Dogovorili so se o nalogah učitelja v boju proti okupatorju s posebnim poudarkom proti širjenju organizacije GILL.

Ustanovitev organizacije Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ) in Ljudske pomoči, kasnejše Slovenske narodne pomoči, je pomenila za šte-

Ivan Krulc ml., zadnji medvojni sekretar SKOJ v Novih Jaršah

Stanko Tratnik, rojen leta 1925, padel leta 1944

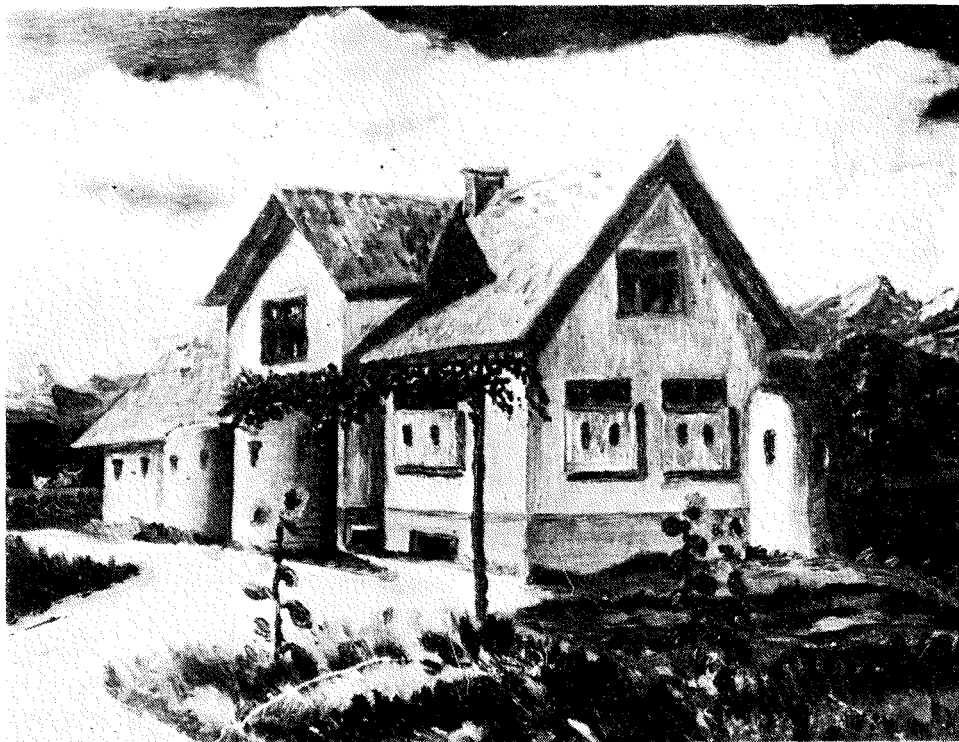
vilne aktivistke, da so prevzemale odgovornejše naloge v obveščevalni službi, zbirale članarino OF, organizirale pletenje nogavic in puloverjev, za kar so pridobile vrsto tovarišic. Za sanitetni material je bilo potrebno zbrati rjuhe, za skladiščenje zbranega materiala pa zanesljive družine. V obeh organizacijah so bile Minka Krašna, Marija Kogoj, Zinka Čatar, Marija Meglič, Slavka Židan, Cilka Sušnik, Julka Bau, Mara Cedilnik, Tončka Gobec, Roza Babnik, Adrijana Fon, Cilka Grandovec, Francišča Rudolf in številne druge tovarišice, ki so ne glede na nevarnost pomagale družinam in posameznikom v njihovih težavah.

Ves čas okupacije je bila za ilegalno delo v Novih Jaršah pomembna javka pri Mariji Šimenc, lastnici cvetličarne pri Žalah. V njej je bila zaposlena tudi njena hčerka Pavla, poročena Ogrin, ki je prevzemala tehniko in jo oddajala raznašalkam. Tam je bila vzpostavljena tudi javka za obveščevalno službo. Aktivistom, ki jih je poznala, je brezplačno dajala cvetje za na grobove talcev, Šimenčevi pa so ga tudi sami prinašali na grobove.

Narodna zaščita je bila do konca leta 1942 precej dejavna. Maja ali junija 1941 so Jaršani minirali železniško progo Ljubljana—Zagreb. Promet je za nekaj ur obstal. Minirali so jo Jože Brezar, takratni sekretar partijske celice, člana Albert Kovač in Matko Novak, skojevec Pavel Stražar in Vinko Fingust ml. Jeseni leta 1941 je bila požgana večja baraka v jami ob Vilharjevi cesti, v kateri so Italijani imeli posteljnino in jahalne obleke. Pri tem požigu je sodelovala skoraj vsa desetina NZ: Jakob Hočevar, Matko Novak, Pavle Stražar, Albert Kovač, Jože Brezar, Karol Murn in Žvan. Pavle in Ivan Stražar sta med letališčem in železniško postajo v Polju prerezala telefonske žice na liniji Ljubljana—Zalog. Poleti 1942 je bil podrt daljnovod električne napeljave med Novimi in Starimi Jaršami. Aktivisti niso znani. V Kemični tovarni so Jože Brezar, Jakob Hočevar in Pavle Stražar 14. decembra 1941 sodelovali pri miniranju strojnice in kotlarne.

Jarše so bile dobesedno obdane z okupatorjevimi postojankami. Že jeseni 1941 so pritličje osnovne šole na Šmartinski cesti zasedli Italijani. Ko je bila februarja 1942 dograjena žična ograja okoli Ljubljane, so blizu šole postavili cestno zaporo z dodatnim blokom. Tu je bila 13. marca 1942 ustreljena domačka Franciška Nakrst, ker se je prek zapore pogovarjala s svojo sorodnico. Septembra 1942 je bila dograjena zadnja žična ograja okoli Ljubljane. Njeno traso ponazarja Pot spominov in tovarništva. Takrat so okupatorji samo na Tomačevski cesti spremenili tri stanovanjske hiše v vojaške utrdbe z bunkerji in strelnimi linami. Lastniki hiš Pavel Janežič, Jože Erbežnik in Franciška Cuder so se morali z družinami izseliti, v klet pa se je moral preseliti Ivan Hrzenjak z družino na Jarški cesti. Zasedli so tudi hišo Franca Zupančiča na Šmartinski cesti in delno hišo Ljuba Kureta. Po kapitulaciji Italije so utrdbe ob cestnih zaporih prevzeli domobranci, druge pa so zasedli Nemci ali jih delili z domačimi domobranskimi hlapci.

V taki zastraženosti in pod budnim nadzorom okupatorja in domobrancev je bila aktivnost OF zelo otežkočena. Racije so redčile njene vrste. Predsedniki kvartnega odbora so se menjali. Prvi, Jože Brezar, je vodil odbor do januarja 1942, ko je bil aretiran; umrl je v Dachauu. Za njim je bil Jakob Hočevar do marca 1942, ko se je izselil s terena, delo pa je za njim prevzel Franc Čepelnik, ki je bil konec avgusta 1942 aretiran, odpeljan v italijanske

Pavel Janežič, Tomačevska cesta št. 69: »Del moje hiše so meseca septembra 1942 karabinjerji in italijanska kraljeva vojska zasedli in pozneje nas vse izselili. Začeli so takoj graditi oboroženo postojanko s strelnimi linami in bunkerji iz opeke, cementne malte in betona. Hiša je namreč stala v bližini bloka in ob cesti v gramozno jamo, kjer so streljali talce. Po kapitulaciji Italije so hišo zasedli Nemci in ostali v njej do njihove kapitulacije. V moji mizarski delavnici so imeli tudi skladišče močnega eksploziva in streliva. Pred svojim odhodom so vse strelivo odpeljali v Malo vas.«

zapore, po kapitulaciji Italije pa je šel v partizane. Zamenjal ga je Anton Bau, a le za šest tednov, ker je bil izdan, dosojeno kazen pa je do kapitulacije Italije prestajal v italijanskih zaporih. Za njim je bil predsednik Anton Trček do kapitulacije Italije in svojega odhoda v NOV, kot zadnji pa je to dolžnost opravljal Jernej Zupanc, in sicer do junija 1944, ko je odbor prenehal z delom.

V podatkih iz še neobjavljene jarške Kronike 1941—1945 je zapisano, da je v organizaciji OF delovalo 139 aktivistov.

STEPANJA VAS IN HRADECKEGA CESTA

Tik pred italijansko okupacijo je v Ljubljani zavladata prava zmeda. Vojaki in oficirji jugoslovanske vojske so zapuščali vojašnice in odhajali domov. V splošni zmedbi so vojaki in oficirji iskali pri prebivalstvu civilna obla-

čila in zanje ponujali orožje, daljnogleda, kompase, nahrbtnike, vojaška oblačila pa tudi denar in drugo. Tega početja Ljubljanci niso odobraval. Razočarani so opazovali klavni razpad jugoslovanske vojske, odmetavanje orožja v potoke, reke, kanale in gozdove. Tudi mladi prostovoljci, ki so se podali nekaj dni pred okupacijo proti Zagrebu, da se priključijo jugoslovanski vojski in se bojujejo proti okupatorju, so se razočarani vračali domov.

V takšnih razmerah se je znašla le Komunistična partija Slovenije oziroma Jugoslavije. Ustanovila je Osvobodilno fronto slovenskega naroda in organizirala množičen ilegalni odpor proti okupatorju in narodnim izdajalcem.

Pobuda za ustanovitev terenskega odbora OF v Štepanji vasi je prišla od rajonskega vodstva KP Moste maja leta 1941. Uresničili so jo komunisti in pod njihovim vplivom predvsem mladina. Središče revolucionarnega delovanja je bilo že pred vojno pri družini Karla Jereba, predvojnega komuniste, strojnika-kurjača v Tovarni kleja v Mostah. Sprva je stanoval na Litijski cesti 17, od leta 1936 pa na Gmajni 17, kjer sta z bratom zgradila stanovanjsko hišo. Na obeh lokacijah sta se pred vojno sestajala okrožni komite KPS Ljubljana in kasneje rajonski komite KPS Moste. Julija 1941 je bil Karel Jereb v tovarni izdan in aretiran.

K ustanovitvi OF so največ prispevali mladi delavci, študenti, kmetje, ki so bili povečini člani Sokola, pripadniki slovenskih fantov in deklet, nekateri člani Orla in mnogi verni ljudje, ki so sprejeli poziv KPS in OF k upor in boju za svobodo. Eden pomembnih pobudnikov je bil Ivan Hlebš-Čiro, aktivni narednik bivše jugoslovanske vojske, doma s Hradskega ceste 54.

Terenski odbor OF Štepanja vas

Dne 21. junija 1941 so se zbrali v sobici Mihe, zaposlenega pri gostilničarju Francu Kregarju na Litijski cesti 28, ustanovitelji terenskega odbora OF za Štepanjo vas: Karel Bokavšek, Ivan Čerin, Albin Grum, Ferdinand Hlebš, Gregor Irt, Anton in Pavel Mekinc ter Jože Vidergar kot sekretar celice KP. Ustanovnemu sestanku sta prisostvovala Ivan Hlebš-Čiro kot soorganizator in Križaj, zastopnik rajonskega odbora OF Moste; udeležence sta seznanila s programskimi cilji OF. Križaj je prisotne zaprisegel na zvestobo OF in na neizprosni boj proti okupatorju in domačim izdajalcem. Za sekretarja odbora je bil imenovan Albin Grum, ki je to nalogo opravljal do aretacije spomladi 1942, za njim je bil sekretar Karel Feist-Karči do poletja 1943, ko je prevzel drugo dolžnost, novi sekretar pa je postal Alojz Cerjak, ki je bil istočasno tudi sekretar kvartnega odbora OF.

Terenski odbor OF Hradskega ceste

Dne 18. maja 1941 se je zbrala na pobočju Golovca skupina mladih fantov s Hradskega ceste, in sicer: Ivan Hlebš-Čiro, Andrej Bricelj, Bogomir Černe, Marijan Čeč, Ferdinand Hlebš, Ivan Strojani, Peter Žitnik in Milan Škerlavaj-Petrač, delegat rajonskega odbora OF Moste, ki je udeležence tudi zaprisegel na zvestobo OF. Ustanovili so terenski odbor OF Hradskega ceste. Oba terenska odbora OF sta bila med seboj tesno povezana. Na sestankih

obeh so se seznanjali z direktivami rajonskega odbora OF in se dogovarjali o izvajanju konkretnih nalog. Prvi sekretar odbora je bil Marijan Čeč do maja 1944, za njim pa do osvoboditve Peter Žitnik.

Kvartni odbor OF

V zimi 1941/42 je bil za območje Hradskega ceste, Štepanje vasi, Fužin in Zg. Hrušice ustanovljen kvartni odbor OF. Podrobnejših podatkov o dnevu, kraju in udeležencih ni. Prvi sekretar tega odbora je bil Karel Feist-Karči. Člani so bili Ivan Brunčič kot blagajnik, Srečko Bricelj za agitacijo in propagando, Alojz Cerjak, Gregor Irt, Martina Jelševar za Slovensko protifašistično žensko zvezo (SPŽZ) in Stanka Stele-Logar. Karel Feist je bil sekretar do decembra 1943, za njim pa je bil Alojz Cerjak do 21. julija 1944, ko je sovražnik razdril organizacijo OF v kvartu.

Delovanje borbenih skupin in Narodne zaščite

Rajonsko vodstvo NZ, ki ga je vodil komandant Lojze Nussdorfer, je za območje Štepanje vasi ustanovilo četo NZ, ki je pokrivala teritorij Fužin, Zg. in Sp. Hrušice in kvarta Štepanja vas. Komandant čete je bil Franc Vidergar, politkomisar pa Metod Bolta. Četa je bila razdeljena na štiri vode. Vod za Zg. Hrušico in Štepanjo vas zunaj žice je vodil komandir Franc Srebot, komisar pa je bil Stanko Fekonja, oba iz Zg. Hrušice. Franc Srebot je bil junija 1942 aretiran in interniran, za njim je prevzel mesto komandirja Albin Hočvar, ki ga je kasneje zamenjal Franc Žugelj.

Eno izmed enot NZ v Štepanji vasi leta 1941 so sestavljali Karel Bokavšek, študent Ivan Brunčič, Ivan Čerin, Gregor Irt, Anton Mekinc, Pavel Mekinc in Franc Žugelj; na območju Hradskega ceste pa Andrej Bricelj, Bogomir Černe, Ciril Genussi, Ivan Hlebs, Ferdinand Hlebs, Blaž Stele, Ivan Strojani in Peter Žitnik. Leta 1942 je bila za območje Štepanje vasi ustanovljena posebna enota Narodne zaščite, ki jo je vodil Karel Feist-Karči. Sestavljali so jo Franc Gorenc, Albin Grum, Mihael Jakopin, Anton Jereb, Janez Juvan, Lojze Pogačar, Jože Lavrič, Jože Vidergar in Martin Stegnar. Ta skupina (trije so bili medtem aretirani) je prenehala delovati organizirano kot skupina z aretacijo Karla Feista 30. junija 1944. Skupina je že leta 1941 razorožila skupino italijanskih vojakov in minirala železniško progo na Lavrici.

Novembra 1941 so v gostilni Češnovar na Dolenjski cesti pobrali italijanskim vojakom 12 pušk in jih poslali partizanom. Istega dne zvečer je skupina na Prulskem mostu napadla italijanskega vojaka in ga vrgla v Ljubljano. Janez Jelševar je leta 1942 odnesel iz sokolskega doma 15 pušk mavzeric, ki so bile poslane partizanom. Albin Grum, Dušan Skubic in Janez Vojska so 7. maja 1945 uspeli ujeti vojnega kurata s postojanke Sv. Urh in ga izročiti roki pravice.

Tudi borbena skupina s Hradskega ceste je izvršila nekaj pomembnih akcij: presekala je telefonske vode na železniški postaji, prerezala telefonsko napeljavo v Mostah, minirala železniško progo pod Debelim hribom pri Lavri-

ci, izvedla napad na tovorni vlak na Dolenjski cesti, sodelovala v sabotažni akciji v kotlarni Kemične tovarne. Ferdinand Hlebš-Nande je bil zelo delaven; sodeloval je tudi v akcijah NZ zunaj kvartnega območja.

Slovenska protifašistična ženska zveza (SPŽZ)

Organizacija SPŽZ je za oba terena nastala leta 1942. Odbor je vodila Martina Jelševar. Žene so se izkazale kot kurirke, obveščevalke, zbiralke materiala in denarnih sredstev za OF oziroma za ljudsko pomoč. Organizirane so bile v tri skupine, ki jim je veliko pomagala članica rajonskega odbora SPŽZ Fani Körner-Zdešar do aprila 1944, ko je odšla v NOV. Zgodaj spomladi leta 1942 pa je bil ustanovljen tudi kvartni aktiv, kasneje odbor Slovenske narodne pomoči (SNP), ki je z aktivistkami SPŽZ koordiniral delo. To je narekovalo precej obširno območje kvarta, pa tudi sama dejavnost se je prepletala. Za delarno pomoč sta skrbeli Fani Zvršen-Feist in Mira Irt-Vidergar.

ŽICA OKOLI OKUPIRANE LJUBLJANE

Februarja 1942. leta so Italijani nenadoma namestili bodečo žico s pobočja Golovca prek Blaževega hriba proti krajevni cerkvi in Ljubljani do Zaloške ceste in tako razpolovili vas na dva dela. Zato je bilo potrebno nujno opraviti ustrezne organizacijske spremembe in ustanoviti nov terenski odbor OF za Štepanjo vas—Zgornjo Hrušico zunaj bodeče žice. V marcu 1942 so se v ta namen zbrali v kleparski delavnici Franca Briclja Franc in Srečko Bricelj, Lojze Pogačar, Jože Vidergar, Anton Žugelj in Matija Ferkolj. Odbor je deloval do februarja 1944. leta. Poleg terenskih akcij so vzpostavili tudi zvezo s partizanskimi enotami na Kureščku in Krimu. Nekatere člane terenskega odbora iz Štepanje vasi in Zg. Hrušice so vključili v kvartni odbor OF za Hradekega cesto, Štepanjo vas, Hrušico in Fužine. Eden od razlogov za tak ukrep je bil ponovni premik cestnega nadzornega bloka iz Štepanje vasi dva kilometra niže, na mejo med Spodnjo Hrušico, Dobrunjami in Bizovikom, prav tako na Litijski cesti, tj. na novo lokacijo bodeče žice okoli mesta Ljubljane junija 1942. leta.

Delavnica Franca Briclja je postala pomembno središče za sestajanje aktivistov in začasno skladišče za zbrani material.

Člana odbora France in Srečko Bricelj sta bila zadolžena za povezavo z Narodno zaščito na Kodeljevem, ki jo je vodil Milan Harmel. Srečko Bricelj pa je imel poleg tega tudi obveščevalne naloge. Bodeča žica je presekala poti in zvezo s šolskim partizanskim taboriščem na Kureščku in partizanskim šolskim taboriščem v Panški Reki — Podlipoglavu. Pomemben člen verige, ki je skrbela za prenašanje materiala in orožja prek bloka, je bila Olga Červan-Vipotnik, članica SKOJA, pomočnica v trgovini Angele Baš na Litijski cesti 37. Bila je intendantka NZ za širši okoliš rajona.

Kmalu so aretirali v Štepanji vasi 26 fantov in mož, leta 1943 pa še 18.

Konec leta 1943 in v začetku 1944 beležimo hude zločinske akcije črne roke, domobrancev in okupatorja, kar je vplivalo na delno pasivizacijo aktivistov OF in mladine.

Don B. segnala.

Turquand
[Signature]

Suknaič Božo

Giovanni

Hradeckega, 70

fratelli

- sono fucilati dell'O.P. sono giovanissimi, 13 o 14 anni;
- Uno è già stato nei boschi con i partigiani e forse vi cascò;
- L'altro è a casa e sembra sia anche leggermente ferito
- hanno nascoste armi per i partigiani e poi la hanno portate fuori di Lubiana.
- l'arresto dovrebbe avvenire contemporaneamente al ragazzo di cui all'altro promemoria.

P.M.81, 15 maggio 1942 - II.

Blatnikova ovadba Suknaiča Boža in Janka

P R O M E M O R I A

Per il Sig. Capo di S.M. della Divisione di
Panteria "Granatieri di Sardegna"

S E D E

La notte sul 16 dietro segnalazione di don B. sono stati fermati i fratelli SUKNAIČ Božo e Giovanni, abitanti in Hradeckega Vas n°70;

E' stato inoltre fermato HRASTELI Giuseppe nel monastero di Rakovnik (si tratterebbe del ragazzo inviato dai comunisti per spiare il collegio)

NOVINEZ Franc, abitante in via Langusova n°5, aderente all'O.P.

Un quinto individuo che dormiva presso il Novinez mentre sulla carta d'identità risultava una diversa residenza.-

Foto - Lukomogutina Kuruso
presente promemoria fatto
da S. Blatnik

Tako je dr. Franc Blatnik ovajal Slovence okupatorju

S postavitvijo žice okoli Ljubljane je okupator prizadejal narodnoosvobodilnemu gibanju velike težave, ki so terjale osebno hrabrost, iznajdljivost aktivistov, predanost in nenazadnje poznavanje razmer, da so mogli ob postrenem nadzoru okupatorske vojašchine in domačih izdajalcev premagovati sovražnike.

Poleg odborov OF je na območju kvarta Štepanja vas, Hrdeckega cesta in Gmajna delovalo še 6 aktivov OF, v katerih so delovali Ivan Brunčič, Gregor Irt, Karel Feist-Karči, Srečko Bricelj, Janez Fister, Franc Gorenc, Janez Juvan, Angela Lampič, Lojze in Minka Pogačar, Jože Vidergar, Ela Babšek, Angela Bokavšek, Fani Zvršen-Feist, Miha in Rozalija Bokavšek, Martina Jelševar, Fani Körner-Zdešar, Ivana Mekinc st., Ivanka Mekinc, Anton in Ivana Jereb, Marija Jereb, Andrej Kregar, Anton Mehle, Jakob Škraba, Ivana in Draga Jereb, Ivanka Jereb-Hočevar, Marija Nograšek st., Marija Nograšek-Janežič, Francka Lenarčič-Koren, Terezija Lenarčič-Mrduljaš, Marica Brunčič-Gomišek, Albin Grum, Angela in Jožefa Lampič, Mimi in Lojze Pogačar, Ana Irt-Vidergar, Amalija Zupančič in Marija Žugelj.

Iz tabele *Martina Permeta*, rajonskega blagajnika, je razvidno, koliko je bilo v Štepanji vasi leta 1942 in 1943 odborov OF. Januarja 1942 — 10 odborov, februarja 6, marca 10, za april in maj ni podatkov, junija 6, julija 4, avgusta 5, septembra 5, oktobra 5, novembra in decembra ni podatkov. Iz tega je razvidno, da je bilo leto 1942 trdo leto okupacije.

SKOJ in mladinska organizacija OF

Na območju kvarta je delovalo v vsem obdobju okupacije šest odborov SKOJ. Prvi aktiv je bil ustanovljen novembra 1941. Osnova ga je Ljubo Jovan, člani so bili: Karel Bokavšek, Ivan Čerin, Olga Červan-Vipotnik, Gregor Irt, Anton in Pavel Mekinc ter Francka Lenarčič; sekretarka je bila Olga Červan-Vipotnik.

Naslednja skupina je bila formirana 21. aprila 1943; člani so bili: Ivan Godec, Ivan Križaj, Ljubo Maligoj in sekretarka Francka Lenarčič-Valjevec. V tretji skupini SKOJ so bili Marica Brunčič-Lenarčič, Marija Koren, Ivanka Jereb-Hočevar, Marija Nograšek-Janežič, vodja skupine pa je bila Francka Lenarčič-Koren.

Četrto skupino so sestavljali Jože Godec, Janez Križaj, Marjan Lenarčič, Ljubo Maligoj, vodil pa je skupino Ivo Lampič.

Peto skupino so sestavljali Leopold Cerjak, Ivan Černe-Jani, Anton, Janez in Pavel Mekinc. Vodil jo je Leopold Cerjak.

Na območju Hrdeckega ceste je bil ustanovljen aktiv SKOJ junija leta 1943; člani so bili: Majda Strojman-Grünfeld, Marko Lokar, Marjan Perpar in Ciril Tomc.

Aktivni mladinske organizacije OF so nastali v Štepanji vasi in Hrdeckega cesti že leta 1941. Niso sicer delovali samostojno, vendar vedno v povezavi s skojevskimi aktivni, ki so jih vodili skojevci. V mladinsko OF je bilo vključenih v Štepanji vasi 28 članov, na območju Hrdeckega ceste pa 15 članov. V akcije so se vključevali podobno kot po drugih terenih. Posebno pa so se zavzemali za pridobivanje mladih za vstop v NOV. Aktivni so bili tudi v obveščevalni službi OF, politično pa so se izobraževali v študijskih krožkih, ki so

jih vodili predstavniki rajonskega vodstva SKOJ. Glede sabotažnih akcij so sodelovali z Narodno zaščito.

Iz Štepanje vasi in Hradeckega ceste je bilo v NOV 55 borcev; padlo je 17 tovarišev, dva sta padla kot talca, 5 pa so jih pobili na Sv. Urhu.

Zaprtilih in obsojenih aktivistov je bilo 57, v koncentracijskih taboriščih pa je bilo 86 tovarišev in tovarišic; pet od njih je tam tudi umrlo.

NARODNA ZAŠČITA*

Ena od značilnih in revolucionarnih oblik narodnoosvobodilnega boja v Ljubljani je bila Narodna zaščita ali krajše NZ. Posebnost NZ v Ljubljani je bila vsekakor njena resnična množičnost, samoiniciativnost, borbena in revolucionarna pripravljenost ter velika osebna hrabrost slehernega njenega člana.

Osnovne niti ljubljanske NZ je krepko držala v rokah Partija in vodila njeno delo. Partija je tudi organizirala NZ, ki se je potem širila in poglobljala, kot so pač zahtevale revolucionarne razmere. Prvo razdobje, približno do septembra 1941, zajema sestanke terenskih — kvartnih, med seboj še nepovezanih najrazličnejših skupin NZ, tako da ustanovitveni dekret ljubljanske NZ ni ustanovil, temveč je le ugotovil njen obstoj in s potrebnimi določili pomagal in podpiral še večji revolucionarni razvoj.

Z objavo pravilnika preraste dotedanja organiziranost NZ po ustanovah v teritorialne organizacije. Tako dobi ljubljanska NZ naslednjo organizacijsko obliko: osnovna skupina NZ je desetina, le-te se združujejo v vode, ti v čete in čete v bataljone, katerih akcijsko področje se pokriva s tedanjimi rajoni. Bataljonski štabi so povezani s štabom NZ za Ljubljano, ta pa z Glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet oziroma kasneje z Glavnim štabom NOV in POS.

Spomladi leta 1943 je NZ narasla na čez tri tisoč zapriseženih članov, s katerimi je aktivno sodelovalo še do dvajset tisoč žena, mladincev in starejših moških.

Konec julija 1943, ko je CK KPS natanko predvideval kapitulacijo Italije, prinese ljubljanski NZ nove naloge. Izvesti mora mobilizacijo Ljubljančanov za partizane. Zato se štab NZ razširi in spremeni svoje dotedanje ime v mobilizacijsko komisijo. Ustanovi pa tudi posebno mobilizacijsko komisijo za Ljubljansko brigado.**

O RAZVOJU IN MOČI NARODNE ZAŠČITE V RAJONU MOSTE

(Po zapisu Franca Povha-Romana)

»... O NZ lahko zapišem le toliko, kot mi je znano. Vedel sem, da je bila NZ ponekod že organizirana, predvsem v podjetjih, da delajo na tem sektorju Alojz Nussdorfer, Jože Stopar, Dušan Zadravec, Marička Kušlan.

* Pri obdelavi tega prispevka je sodeloval Albin Mahkovec.

** Iz prispevka dr. Metoda Mikuža, objavljenega v Ljubljana v ilegali II, Lj., 1961.

Nekako v začetku leta 1942 sem se sestel z Nussdorferjem, ki me je zadolžil, da prevzamem NZ za kvart Novi Vodmat; dobil sem naziv komandirja. Naloga ni bila lahka — ne toliko zaradi okupatorjevih vojakov, pač pa zaradi domačih izdajalcev (v kvartu je bilo nekaj vidnih vodij belogardistov, kot npr. Kocmur, Kremžar, Citeršlager) in tudi zaradi župnišča, v katerem so sestavljali sezname naših aktivistov. V takih okoliščinah smo formirali ulično zaščito, ki so jo vodili desetarji. Pogosto sem se sestajal z Nussdorferjem, ki mi je dajal navodila za delo. Nekako februarja ali marca 1942 me je zadolžil še za NZ kvarta Moste-Selo, in sicer glede na to, ker sem bil že poprej povezan s tamkajšnjimi aktivisti. Organizacija se je širila, hkrati pa so se naše vrste tudi redčile zaradi racij, izdajstev, ustrelitev in seveda odhodov v partizane; tako so bile potrebne vedno nove izpopolnitve enot.

V februarju 1942 me je Nussdorfer obvestil, da odhaja v partizane in me določil za komandanta NZ za rajon Moste; povezal me je s komandirji po kvartih in seznanil z Milanom Česnikom, sekretarjem, od katerega naj bi po- slej dobival navodila. Z njim sem se sestajal vedno v drugi ulici ali kraju, kar velja tudi za sestanke s komandirji kvartov. Pogovori so bili kar med hojo. Tudi v oddaljene kvarte, kot sta Nove Jarše in Fužine, sem hodil peš, kajti vožnja s kolesi je bila prepovedana. Za primere, da bi se srečali s patrolo ali doživeli racijo, je moral imeti vsak že naprej pripravljen odgovor, kam gre in zakaj.

Blokade in racije so bile pogoste, včasih smo bili o njih obveščeni naprej, da so se aktivisti lahko poskrili.

Prevrnjena lokomotiva v Zeleni jami — marec leta 1942

Junijski ali julijski 1942 me je M. Česnik obvestil, da odhaja v partizane ter me povezal z Leopoldom Kresetom-Joštom. Sestajala sva se v Ciglerjevi ulici — nekako do septembra 1942. Nato me je Krese povezal z Egonom (ilegalno ime) — drugega o njem ne vem nič; na sestanke je prihajal vedno točno, sporočal direktive in nove naloge NZ. Egon me je decembra povezal s Hilberom Kamilom, takratnim sekretarjem rajonskega komiteja; od njega sem naprej dobival navodila, za njim pa od Ivana Hellerja, ki sem ga poznal že od prej. Oktobra 1942 pa se je Lojze Nussdorfer vrnil iz koprškega zapora in, četudi ilegalec, delal naprej v Narodni zaščiti v Mostah in drugih rajonih, do ponovnega odhoda v partizane 9. septembra 1943. Marca 1943 sem moral v ilegalo. V Kemični tovarni, v kateri sem bil zaposlen od januarja 1943, sem bil izdan. Tako sem tri mesece preživel v bunkerju pri Strniši. Ko se je stvar malo pozabila, sem spet hodil na sestanke NZ po vseh kvartih. Takrat me je Heller povezal še s tovarišem Stanetom Žnidarčičem-Mitjo, ki je bil moja zadnja zveza „navzgor“.

Narodna zaščita je imela obilico nalog, ki jih ne kaže vseh naštevati; gre predvsem za zbiranje podatkov o okupatorju in izdajalcih, o gibanju patrolj, za zbiranje orožja, za kontrolo pripravljenosti enot in oskrbo ranjenih partizanov, za katerih skrivališče so vedeli le zaščitniki, pa seveda za izvajanje napisnih in potrosnih akcij. Spomnim se velike akcije za 1. maj 1942. Štirje člani NZ smo bili zadolženi, da obesimo slovensko zastavo na dimnik tovarne Mergenthaler (sedaj Teol). Pripravil sem zastavo in s ponarejenim ključem odprl vrata strojnice, iz katere je bil vhod na dimnik; hudo smo bili razočarani, kajti vhod je bil zazidan. Vzel sem čopič in na zid napisal: »Pozor, smrtno nevarno!« Razmetali smo nekatere stvari v strojnici, tako da je bilo že na prvi pogled videti, da nekaj ni v redu.

Nande Hlebš, desetar NZ s Hradeckega ceste, je bil zelo delaven in je sodeloval v številnih akcijah NZ zunaj kvartnega območja. V večji akciji 3. fe-

bruarja 1942, pri kateri je sodelovala tudi NZ rajona Moste, sta bila z Dušanom Zadravcem določena, da sodelujeta pri zaplembi orožja na oddelku finančne kontrole za Ljubljano-okolico na Bregu 6 v Ljubljani. Aktivisti so odnesli 42 pušk s pripadajočimi bajoneti, vojaškimi pasovi in torbicami ter dva zaboja streliva. Šofer iz Mestne plinarne je prepeljal orožje na Mestno pristavo (komunalno podjetje) v Povšetovo ulico na Kodeljevem. Zvečer istega dne je to orožje Dušan Zadavec z aktivisti iz te delovne organizacije vložil v cisterno za gnojnico. Naslednji dan sta Dušan Zadavec in Nande Hlebš oborožena in prikrita spremljala vprežni voz, na katerem je delavec Mestne pristave vozil 'gnojnico' s Povšetove ulice mimo italijanske posadke na Zaloški cesti proti Polju.

Okupator je zaplenil vse radioaparate, oziroma jih zapečatil. Ker sem imel priložnost, da sem v bunkerju, kjer sem redno prenočeval, poslušal radio, posebno poročila s front, sem stalno obveščal aktiviste in simpatizerje o napredovanju zaveznikov, posebno na vzhodni fronti; to je bilo za moralo naših ljudi sila pomembno.

Narodna zaščita je organizirala tudi nekakšne udarne skupine za posebne akcije. Tako sem dobil od Egona decembra 1942 direktivo, naj sestavim skupino petih aktivistov; oboroženi s pištolami naj pridemo točno ob petih popoldne na Ambrožev trg za mostom ob Ljubljani, kjer nas bo čakal vodja akcije; vedeli smo le to, da pride iz Šiške, cilj akcije pa naj bi bila neka belogardistična tiskarna. Čakali smo pet minut (kot je bilo dogovorjeno) in ker se naš Šiškar ni pojavil, smo se razšli. Vendar je skupina pokazala dovolj poguma, da je prišla v mesto oborožena.

Osmega septembra 1943, ko sem odšel v partizane, sem tajni bunker poveril Heleni Dobravec, študentki iz Maribora, ki je stanovala v sobici poleg bunkerja; bila je skojevka in zelo aktivna. Čez štirinajst dni je tudi ona odšla v partizane in padla v četrti ofenzivi v Grčaricah pri Kočevju.

Pripominjam, da od tovariša Nussdorferja nisem prejel nikakršnega številčnega stanja NZ v rajonu Moste; tudi nisem sestavljal nobenega spiska. Po tridesetih letih seveda ne morem sestaviti povsem natančnega seznama, vendar iz svojih izkušenj in iz pogovorov s komandirji kvartov, ki so mi poročali o stanju v NZ, lahko predvidevam, da je bilo številčno stanje vodstev in aktivistov po kvartih naslednje:

Moste-Selo	170
Zelena jama	190
Nove Jarše	85
Kodeljevo, Štepanja vas in Hradeckega cesta	160
Novi Vodmat	80
Stari Vodmat	60
Fužine, Hrušica	70

Po tem izračunu je štel bataljon 815 aktivistov.

BATALJON NARODNE ZAŠČITE V RAJONU MOSTE

V Mostah je deloval bataljon NZ, ki je imel v svoji sestavi štiri čete. Komandant bataljona je bil znani komunist Lojze Nussdorfer. V sestavi bataljona so bile jeseni 1941 naslednje čete:

1. Saturnus (komandir Rajo Oblak),
2. Moste-Selo, Novi Vodmat (komandir Franc Povh),
3. Kodeljevo (komandir Milan Harmel) — četa je nekaj časa spadala pod komando Poljanskega bataljona,
4. Štepanja vas, Hrušica, Fužine, Hradeckega cesta (komandir Franc Vidergar, politkomisar pa Metod Bolta).

Vod NZ Fužine je v letu 1942 samostojno deloval pod vodstvom celice KP.

Razen tega bataljona je delovala še četa NZ v Novih Jaršah (komandir Jakob Hočevár), ki je spadala pod komando NZ Tomačevo-Smartno; komandant tega bataljona je bil Franc Tavčar-Rok, politkomisar pa Ivan Kavčič-Nande.

Lojze Nussdorfer-Ivek je kot komandant bataljona vodil akcije NZ na področju Most do februarja 1942, ko je odšel v partizane; za njim je komando bataljona prevzel Franc Povh in jo obdržal do 9. septembra 1943, zadnji komandant pa je bil Vili Supan (do januarja 1944), kasneje ubit na Urhu.

Po zbranih podatkih so bili politkomisarji bataljona NZ sekretarji rajonskega partijskega komiteja: Ivan Bratko, Milan Česnik-Sandi, Leopold Krese-Još, Jovo Rajakovič-Dušan ter člana rajonskega komiteja Tone Trček in Viljem Supan.

V *rajonskem komiteju ZK Moste* so bili za naloge NZ *neposredno zadolženi* bodisi na terenih ali v tovarnah: Dušan Zadravec, vojni referent RO OF, Tone Šušteršič-Tine, Rezka Omejc, Zorka Okretič — za mladino, za njo Mihaela Tratar-Jerca, Vili Pogačnik, Ivan Heller, Vlado Stopar; *obveščevalci pa*: Zora Škerk, Lojze Špetič, Janez Cimperman-Igor (do junija 1944).

KODELJEVO: Milan Harmel, komandir; Adolf Burgar, komandir; Ludvik Jezeršek, komisar; Jože Koračin, vojaški referent; Lojze Špetič, obveščevalec; Julijana Lazar-Maša, obveščevalka; Ivan Čuk, intendant.

MOSTE-SELO: Franc Povh, komandir; Franc Cizelj, komandir; Vili Pogačnik, komandir; Vlado Stopar, vojaški referent; Emil Ščurk, intendant; Anica Kušar, obveščevalka; Darinka Čistar, obveščevalka; Lojze Maček, desetar za Selo; Tone Hudeš, desetar za Selo; Srečko Srčnik, desetar za Moste; Avgust Kregar, desetar za Moste.

NOVI VODMAT: Maks Kranjc, komandir; Franc Povh, komandir; Franc Mekinda, komandir; Stefan Simonič, intendant; Zora Stariha, obveščevalka; Silva Kovač, obveščevalka, Anica Stariha, desetarka in obveščevalka.

STARI VODMAT: Janez Cimperman-Igor, desetar, nato vodnik; Bogo Bajer, vodnik; Hinko Polak, vodnik; Franc Križaj, desetar.

FUŽINE, ŠTEPANJA VAS: Franc Zaletel, komandir za Fužine-Štepanjo vas; Jože Završnik, desetar za Fužine; Janez Košutnik, desetar za Štepanjo vas; Nande Hlebš, desetar za Hradeckega cesto; Olga Červan-Vipotnik, obveščevalka in intendantka za širše območje NZ; Pepca Skubic, obveščevalka za Fužine.

ZELENA JAMA: Viktor Kamnikar, vojaški referent; Ivan Anzeljc, desetar za zahodni del Novih Jarš (leta 1942); Zorka Škerk, obveščevalka; Jože Martinčič, obveščevalec; Hanzi Šlamberger, orožar; Hanzi je imel v svojem domu pirotehnično delavnico; Mirko Glavan, vodnik in obveščevalec za Zeleno jamo in Novi Vodmat.

NOVE IN STARE JARŠE, TOMAČEVO: Oktobra 1941 je bil ustanovljen bataljon NZ; komandant Franc Tavčar-Sine, kasneje Rok; Ivan Kavčič-Nande, politkomisar; Jakob Hočevnar iz Novih Jarš, prvi komandir jarške čete; Saje (ilegalno ime Oskar) iz Starih Jarš, komisar; Franc Čepelnik, komisar za Nove Jarše; Franc Smrajc, desetar za Stare Jarše; Albert Kovač, vojaški referent za Nove Jarše; Majer, intendant; Jože Kozlevčar, orožar; Anton Sušnik, vojaški referent, vsi štirje za NZ Nove Jarše.«

ORGANIZACIJA NARODNE ZAŠČITE IN NJENO DELOVANJE V MOŠČANSKIH TOVARNAH

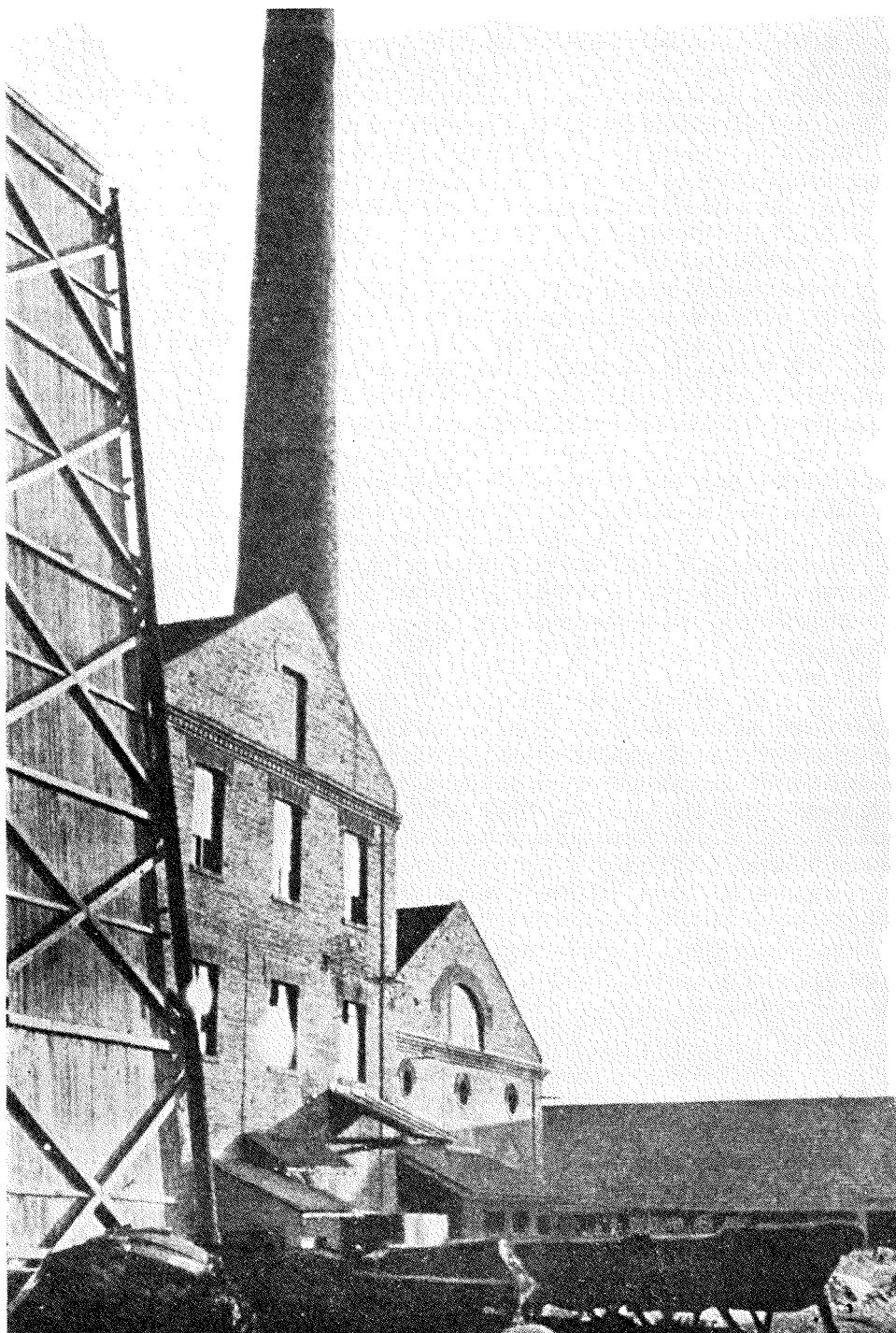
Kemična tovarna

(Po izjavi Franca Kralja iz Sneberij 79 zapisala Rezka Traven 20. maja 1977.)

»*Odgovornost za delo v Narodni zaščiti* so naložili meni. Narodno zaščito sem organiziral v posameznih delovnih oddelkih. Ker smo obratovali v treh izmenah, je bila razdeljena na pet skupin: prva skupina NZ je bila v delavnici, druga je bila dvoriščna NZ, tretja skupina NZ je bila v obratu in smo jo zato imenovali obratna NZ; organizirala se je po izmenah, ker smo tudi delali tako. Organizirane so bile tri skupine: vsaka izmena delavcev je imela svojo NZ.

Prva večja sabotaza je bila 14. decembra leta 1941. Vodil sem jo jaz. Miniran je bil strojni park. Uničeni so bili turbina in dva električna generatorja. To delo sem opravil sam. Ivan Bratko je od zunaj poslal v tovarno deset ljudi, ki niso imeli nobene zveze s tovarno. Tudi jaz jih nisem poznal.

Akcija je potekala takole: bilo je v nedeljo zvečer med 19. in 20. uro. Uro pred sabotažnim dejanjem je na določeno mesto prišlo tistih deset ljudi, ki jih je poslal Ivan Bratko. Sestal sem se z njimi, jim dal naloge in jih tudi razporedil. Vsi so preplezali tovarniško ograjo. Zbirno mesto je bilo pod lopo za premog na dvorišču. Tam sem jim dal še posebna navodila. Jaz sem imel tisti dan dopoldansko izmeno. Z delom sem prenehal ob 18. uri. Nihče od delavcev ni vedel, da sem se v teh urah zadrževal v notranjosti tovarne. Delavce, ki so delali v večerni izmeni, smo zaprli v nek prostor, oddaljen od tovarne le 50 metrov, in jih zastražili. Povedali smo jim, da bo šla tovarna v zrak. Mine smo položili na štiri mesta. Takoj nato smo zopet preplezali tovarniško ograjo. Delavcem, ki smo jih zastražili med polaganjem min, smo zabičali, da morajo o vsem tem molčati in nihče naj se ne drzne o tem obvestiti karabinjersko postajo. Vsi, ki smo ali polagali mine ali prej stražili delavce, smo srečno preplezali ograjo, se vsedli vsak na svoje kolo in se odpeljali vsak v svojo smer. Le nekaj minut po našem odhodu so ena za drugo eksplodirale tri mine; četrta se ni vžgala. Naslednji dan je prišla v tovarno ob 10. uri komisija, ki jo je vodil sam visoki komisar Grazioli. Mino, ki ni eksplodirala,

Kemična tovarna v Mostah

je moral pobrati Justin Grilanc, ki so ga potem še s tremi drugimi delavci aretirali.

Zaradi uničenega strojnega parka je bilo odpuščenih več delavcev. Ko so tovarno počistili od razdejanja po eksploziji, so nadaljevali z delom.

Takoj po opravljeni sabotaži smo imeli sestanek. Ta je bil pri Slavku Korčetu (zaposlenem pri PTT Ljubljana) na Pokopališki ulici v Mostah. Zbranih nas je bilo 20 ljudi. Sestanek je vodil Ivan Bratko. Sklenili smo, da bomo delavcem, ki so bili odpuščeni, denarno pomagali. Spominjam se, da smo jim trikrat izplačali pomoč v višini zaslužka, kasneje pa smo jim dajali le zasilno denarno pomoč; to je trajalo do maja 1942. Jaz sam nisem dobil odpovedi. Na sestanku sem tudi povedal, da bo tovarna lahko obratovala čez tri mesece. Bratko pa mi je naročil, da tega ne smemo dopustiti za nobeno ceno in da je treba delo v tovarni popolnoma onemogočiti. Toda, kako in na kakšen način to izvesti? Tovarno so takoj zastražili Italijani. Vanjo je prišla 36-članska vojaška posadka, ki je podnevi in ponoči varovala vse tovarniške objekte.

Na naslednjem sestanku mi je Ivan Bratko naročil, da izdelam sabotažni načrt, kako popolnoma onemogočiti delo v tovarni.

Dobil sem deset kg trotila. V tovarni Saturnus so izdelali pločevinaste škatle, v katere sem spravil eksploziv. Pri tem delu je sodeloval tudi Pepe Snoj, ki je bil član KPS. Med malico sva polne pločevinke v aktovkah prenašala v tovarno. Italijani so me vsak dan pregledali, pa niso ničesar našli.

Pripravljali smo drugo sabotažno akcijo. Ivan Bratko me je povezal z Nandetom Kavčičem. Sestala sva se v gostilni Fortuna ob Vodovodni cesti. Ta mi je dal inštrukcije. Dobil sem tudi 65 lir, da kupim navadno uro budilko. Uro sem kupil pri urarju na Tyrševi cesti. Nande jo je potem pripravil za miniranje. Postavitev min in sprožilne ure je bilo zelo težavno opravilo. Italijani so stražili v vsakem oddelku posebej. Izbral sem priložnost, ko se je stražar obrnil proti oknu. Naglo sem položil mine pod vakuumске kotle. Bili so trije. Ure pa mi ni uspelo naviti, zato sem odšel do bratov Alič in jima naročil, naj uro namijeta onadva. Ker sta imela nočno delo, sta to lahko opravila. Eksplozija je bila ob štirih zjutraj. Uničen je bil najvažnejši del tovarne. Tovarna je bila povsem zaustavljena in je začela ponovno obratovati šele maja 1943. Jaz sem odšel v ilegalo in nato v partizane.«

Saturnus

Borbena skupina, imenovali so jo »zaščita«, je bila ustanovljena prve dni julija 1941. Ustanovila sta jo Lojze Nussdorfer in Rajko Oblak, šofer, ki jo je tudi vodil. Skupina je štela 18 do 20 delavcev, največ iz oddelka galvane, kjer so delali tudi v nočni izmeni. Tako so lahko pogosto po tovarni in okoli nje razmetali propagandno gradivo. Izdelane konzervne doze za Italijo so delavci v oddelku za galvanizacijo polivali s solno kislino, da so postale porozne in s tem neuporabne. Eno največjih sabotažnih akcij je NZ opravila 12. decembra 1941 zvečer, ko je zažgala vagon konzervnih doz, namenjenih trdki Arigoni v Trst. V vagonu je bilo naloženih 1562 kartonov, v katerih je bilo 46 860 konzervnih doz. To akcijo sta izvedla delavca Lovro Omahen in Jože Breznik, ki tedaj nista bila v izmeni.

Po nalogu Franca Leskoška-Luke, poveljnika glavnega štaba Slovenije, so Edi Dečman in skupina Janko Horvat, Franc Mrzlikar, Albin Galof, Vinko Podržan in Konrad Kamnar izdelali orodje za svinčenke, ki so jih nato izdelovali v partizanskih delavnicah. Ta skupina je izdelovala tudi vžigalnike za partizane, pa registrske tablice za avtomobile, ki jih je uporabljala OF pri svojih akcijah, popravljala orožje in drugo. V tovarni je bilo skrivno skladišče za orožje in drugo opremo za partizane. Zbrano orožje, pločevino za partizansko delavnico in drugo sta šoferja Rajko Oblak in Janez Pogačar odvažala z odpadnim materialom čez blok v gramozno jamo na Vevče, od tam pa so ga tamkajšnji aktivisti prepeljali v partizansko bazo v Podlipoglavu. Pri prenašanju opreme in zaupne pošte čez blok so bile posebno iznajdljive saturniške delavke.

Prvi komandir čete NZ v Saturnusu je bil Rajko Oblak do odhoda v NOV aprila 1942; za njim jo je vodil Vili Pogačnik do aretacije 7. septembra 1942. Zaradi odhoda članov NZ v partizane in koncentracijska taborišča se je vodstvo NZ hitreje menjavalo.

Četni obveščevalci so bili: Rezka Podboršek, Vili Šlamberger in Karel Štrumel, Edi Dečman pa je bil organizator posebnih nalog, ki so že opisane v tem zapisu.

Tovarna Hrovat — oljarna

Tako kot Kemično tovarno in Saturnus je okupator tudi oljarno uvrstil med vojno strateške objekte. Zato je bila že poleti 1941 na pobudo Lojzeta Nussdorferja zbrana sabotažna skupina, v kateri so bili Dušan Zadravec, Emil Ščurk in Vlado Stopar. Zaradi soseščine je skupina navezala stike s člani NZ v Saturnusu. Tako so s kemikalijami iz Hrovatove tovarne v Saturnusu uničevali konzervne škatle in stroje, v Hrovatovi tovarni pa so iz Saturnusa dobivali pločevino, iz katere so izdelovali ošiljene predmete za uničevanje avtomobilskih gum in jih trosili okoli okupatorjevih postojank in tovarn. Redki so bili vagoni, odpeljeni iz obeh tovarn, ki v ležajih koles ne bi imeli kovinskih opilkov in solne ali žveplene kisline ter prerezanih zavornih cevi. Zato je moral okupator za nadzor postaviti posebno stražo. Člani NZ so postopoma pridobivali za sabotažne akcije vse več sodelavcev tudi v proizvodnji. Ko so za nemškega naročnika izdelovali okovje za pograde, je bilo to izdelano tako slabo in nepravilno, da je naročnik že pri prvi pošiljki pogodbo s tovarno prekinil. Zavirali pa so tudi dobavo naročil za vojno industrijo. Člani NZ so bili Dušan Zadravec, Emil Ščurk, Vlado Stopar, Nace Kastelic, Anton Posega, Franc Pavlica, Lojzka Zadravec, Oto Kolman, Alojz Kočevár, Franc Pokovec, Anton Kramar, Tone Babnik, Ivan Juvan in Tone Jordan. Desetino je vodil Vlado Stopar, za njim pa Emil Ščurk.

Tovarna kleja

Povedali smo že, da je bila v tej tovarni partijska organizacija ustanovljena že kmalu po prvi svetovni vojni. Najprej s tujimi, kasneje pa z domačimi gospodarji so se komunisti — takrat je bil tam zaposlen Alojz Kusold — sku-

paj z delavci nenehno bojevali za izboljšanje izjemno težkih delovnih razmer in za pravično plačilo. Gospodarjevi skrbno izbrani vodilni mojstri pa so s trdo roko in z odpusti z dela razbijali zahteve delavcev. Zadnji glavni obratovodja je bil odkrit gestapovec in je po razpadu stare Jugoslavije postal okupatorjev sodelavec. Že 27. julija 1941 je italijanskim fašistom izdal tri vplivne komuniste: Ivana Osenjaka, Franca Jereba in Franca Trkaja. Temu so sledili številni odpusti delavcev, ki se jih je hotel obratovodja znebiti.

Kljub težkim pogojem za ilegalno delo je delovala NZ, ki je imela veliko oporo pri vodilnem inženirju Nikolu Tomazu, kasneje pa tudi pri inženirju Tonetu Tribušonu. Z njuno pomočjo so člani NZ izvozili iz tovarne mnogo vreč soli za partizansko vojsko. Pomembno pa je tudi to, da sta prav ta dva inženirja prek zanesljivih uradnic omogočila izplačevanje podpore družinam njihovih delavcev, ki so odšli v partizane ali pa so bili odpeljani v koncentracijska taborišča. Organizacija SNP je imela v tovarni širok krog sodelavcev, saj je bil v njih živ čut do pomoči potrebnim še iz dni, ko so sodelovali v organizaciji Rdeče pomoči.

Kako zavedni so bili delavci, so dokazali tudi z odzivom v NOV, saj je bil od sto moških delavcev vsak peti partizan. Iz vrst tega kolektiva je padlo sedem borcev, štirje pa so izgubili svoja življenja v koncentracijskih taboriščih.

Kolinska tovarna

V tej tovarni je bilo zaposlenih 40—50 delavcev, večinoma žensk. Med obema vojnama je bil tu več let zaposlen znani revolucionar Jože Kačar iz Zaloga, ki je vodil sindikalno organizacijo in vanjo vključil vse člane kolektiva. Jeseni 1941 je bil ustanovljen odbor OF. Članica tega odbora Nežka Dvoržak je organizirala zbiranje članarine OF; poleg nje so bili v odboru zelo aktivni še Tončka Mehle, Štefka Borlak in Franc Kastelic; blagajno je vodil Karel Lesjak vse do decembra 1943, ko je bil aretiran in odpeljan v koncentracijsko taborišče Dachau. Za njim je to delo opravljal Tone Košir.

Za organizacijo SNP je bila odgovorna Ivana Jamšek, ki je imela skupine aktivistk v vseh oddelkih. Organizirana je bila tudi desetina NZ, njeni člani pa so bili Franc Kastelic, Vinko Hafner, Franc Gornik, Franc Boštjančič, Tone Košir in Slavko Aleš, ki jo je verjetno tudi vodil do odhoda v NOV spomladi 1942; še isto leto pa je padel.

Hribarjeva tovarna

V Hribarjevi tovarni — sedanja Pletenina — so že prve dni junija 1941 ustanovili organizacijo OF. Pri tem so bili navzoči Ivan Bratko, Dušan Zadravec in Jože Stopar, vsi člani rajonskega odbora OF. Odbor je vodila Polonca Čuda. Jeseni 1941 se je organizirala skupina NZ, ki jo je zaprisegel Dušan Zadravec. Iz te skupine sta se kasneje izoblikovali dve desetini članov NZ, komandir voda je bil Franc Kuntarič. V tovarni je bila organizirana posebna skupina pogumnih deklet, ki so ob pomoči članov NZ odnašale pletenine za partizane. V Polju so jih oddajale v rajonsko skladišče, ki je bilo v Grčarjevi trgovini. Na Fužinah pa je zanje poskrbela Polonca Čuda. Po njeni aretaciji februarja 1943 je organizacijo OF prevzela Mara Črne in s Francem Kuntaričem sta ob zelo številnem članstvu OF nadaljevala z delom do osvoboditve.

DANAŠNJA KRAJEVNA SKUPNOST ŠMARTNO OB SAVI V NARODNOOSVOBODILNEM GIBANJU

Po krajevni kroniki

Franci Kačar

SOCIALNO-GOSPODARSKE RAZMERE MED VOJNAMA

Vasi Šmartno ob Savi, Hrastje in Obrije ležijo ob Savi med Starimi Jaršami in Sneberjami. Vse tri tvorijo naselitveno celoto, zato je bil vedno govor o šmarski soseski. Šmartno ob Savi, kot se je uradno imenovalo, je bila vodilna vas te soseske. Imela je 51 hišnih številk, Hrastje in Obrije pa skupaj približno 50. Značilnost vseh treh vasi je bila, da je večina hiš stala na terasi, ki jo je pred stoletji naplavila reka Sava. Pod omenjeno teraso so stale v glavnem bajtarske hiše. Soseska je bila pretežno kmečka, pod bregom ali pod ježo so imeli svoje revne domove delavci, pretežno železničarji. Obdelovalna zemlja je bila v veliki večini v posesti kmetov, bajtarji so imeli le manjše njivice, ki so znesle skupaj pri »najbogatejšem« bajtarju poldrugi hektar. Lastniki gozdov so bili le kmetje. Zaradi takih razmer so bili bajtarji in njihove družine često prisiljeni pomagati kmetom pri večjih poljskih opravilih (košnja, žetev, mlačev, spravilo krompirja), ti pa so jim v povračilo s svojo živino in orodjem zorali njihove njive, pripeljali kak voz drv, stelje ali kaj drugega.

Življenje ni bilo lahko. Kmetje so le s težavo prodajali svoje pridelke; delavci niso imeli denarja za nakupovanje, čeprav so bili njihovi otroci pogosto lačni. Delavci, ki niso delali pri železnici, v moščanski Kemični tovarni, Tovarni kleja ali v Saturnusu, so bili večkrat brezposelni, predvsem v zimskih mesecih. Da so preživeli, so poprijeli za vsakršno delo. Tudi tistim, ki so imeli kolikor toliko stalne dohodke, se ni godilo dobro, ker so njihove plače le redko zadostovale za najnujnejše potrebe po hrani in obleki. Vsi, ki so imeli vsaj malo zemlje, so vozili prodajat izdelke na ljubljansko tržnico. Največkrat so tam prodali le manjši del blaga. Ko so plačali mitnino in takso za uporabo klopi na tržnici, je ostalo bore malo za nakup moke, olja, sladkorja in drugih živil. Zato je imela skoraj vsaka hiša, razen največjih in najtrdnjših kmetov, več ali manj dolga v trgovini ali pri sosedu. Posebno hudo je bilo tam, kjer je bil vsakdanji gost v hiši alkohol. Manjši in srednji kmetje so si pomagali tako, da so vozili mivko iz struge Save za potrebe gradbenih podjetij. Toda konji so morali tudi jesti, biti podkovani, voz je terjal vzdrževanje, zato je bil tudi ta zaslužek presneto reven. Če pa je že ostalo kaj dinarjev, so jih dobili gostilničarji. Posebno hudo je bilo med splošno gospodarsko krizo v letih od 1929 do 1933.

Delavci so v službo pešali — pet do deset kilometrov tja in nazaj. Kolo je bilo že pravo bogastvo. Po letu 1934 se je stanje vsaj toliko izboljšalo, da so imeli skoraj pri vsaki hiši vsaj po eno kolo.

Šmarska soseska je nekaj časa spadala v občino Moste, nato pa v občino Polje. Kraj je bil že v okraju Ljubljana-okolica, torej ni sodil v ožje ljubljansko mestno območje. Otroci so hodili v štirirazredno osnovno šolo na križišču Šmartinske in Kajuhove ceste, v kateri je zdaj posebna šola, oddelek Janeza Levca. Večina otrok je šolanje na tej stopnji tudi končala in le redki so prestopili na meščansko šolo v Mostah ali celo v gimnazijo. Kmečki otroci so ostajali v glavnem doma, delavski pa so se izučili kake obrti ali pa se — pretežno — zaposlili kot nekvalificirani delavci v eni od moščanskih tovarn.

V soseski je delovalo gasilsko društvo, ki je bilo ustanovljeno leta 1921 in je imelo dokajšnjo podporo vaščanov. Leta 1922 je bilo ustanovljeno prosvetno društvo Škrjanček, ki je bilo pod močnim vplivom cerkve in so ga vodili klerikalni veljaki. Kot zadnje je bilo leta 1934 ustanovljeno Društvo kmetskih fantov in deklet, katerega idejni in organizacijski vodja je bil Ivan Dovč-Kovačev.

Člani društva so bili lahko le neporočeni fantje in dekleta. Kljub temu je imelo društvo vedno več kot 50 članov. Skoraj vsi so bili aktivni. A v sami soseski se ni dalo vedno pridobiti kdo ve koliko več mladih ljudi in zato je bilo precej članov iz Jarš, ki so se tedaj bolj povezovali z vaščani Šmartnega kot iz Tomačevega. Tudi iz vasi Sneberje je bilo nekaj članov.

Čeprav se je že iz naslova videlo, da gre za društvo kmetskih fantov in deklet, je bilo v njem kar precej mladine iz delavskih vrst. Tudi vsebina dela

Na koncu tekme koscev in žanjic še posnetek, dva, za spomin

Igralska skupina Društva slovenskih fantov in deklet in društveni izlet

se je prilagajala temu. Mlade ljudi so vzgajali v takem duhu, da morata kmet in delavec sodelovati tako gospodarsko kot kulturno in politično.

Društvo je skoraj vsako zimo organiziralo predavanja. Napredni strokovnjaki, ki jih je organizirala Zveza društev kmetских fantov in deklet, so razčlenjevali svetovni položaj, gospodarsko stanje, rast profitov domačih in tujih kapitalistov itd. Vsako leto je bila v gostilni Lovše v Šmartnem organizirana Gubčeva proslava. Poleg kulturnega programa je bil vedno na vrsti tudi govor o pomenu kmečkih uporov za kmeta nekoč in sedaj.

Vsakoletna manifestacija, ki se je je udeleževalo veliko ljudi, je bila tekma koscev ali grabljic ali žanjic, oračev, klepačev itd.

Vsako zimo so člani naštudirali tudi po dve do tri igre — predvsem s tematiko iz kmečkega življenja. Ker pa društvo ni imelo niti svoje dvorane niti sobe, so bile bralne vaje kar v stanovanjih nekaterih članov. Seveda tudi ni bilo moč uprizoriti nobene predstave v Šmartnem in nastopali so igralci v Sneberjah, Zadobrovi, Beričevem, Skaručni, Notranjih goricah in drugje. Pred vsakim nastopom so dopoldne v gostujočem kraju izvedli prvo in edino vajo na odru s kulisami, popoldne pa so že nastopili pred publiko.

Društvo je imelo tudi svojo knjižnico s skromnim številom knjig; to so bile predvsem leposlovne knjige. Člani in nečlani so si knjige radi sposojali, predvsem v zimskih mesecih. (Po okupaciji so Italijani ob sodelovanju domačih izdajalcev knjige zažgali, čeprav med njimi ni bilo niti ene z izrazito komunistično ali marksistično vsebino.)

Društvo je prirejalo razne izlete v gore, nekaj izletov pa s kolesi v bližnjo in daljno okolico. Ti izleti so utrjevali prijateljstvo med člani.

Do ustanovitve Društva kmetских fantov in deklet je potekalo življenje v soseski po nekakšnem ustaljenem redu. Leto za letom se v bistvu ni nič spremenilo. Vsi ljudje so bili za gasilce, precej tudi za društvo Škrjanček, del vaščanov pa je bil preprosto neopredeljen. Ta del je po večini potegnil z novim društvom, ki je imelo boljši program in poleg kulturno-prosvetnega dela tudi idejo boja za pravice delavca in kmeta.

In res se je kmalu tudi v Šmartnem začel oster političen boj med klerikalci, ki so bili zbrani v Škrjančku, in Društvom kmečkih fantov in deklet, kjer so bile enotno zbrane vse napredne sile. Zaradi tega Društvo kmečkih fantov in deklet ni moglo nastopati doma v Šmartnem, kajti klerikalci mu niso dovolili za uprizoritev Finžgarjeve Verige uporabe dvorane in gostovali so z njo v Beričevem in v Sneberjah, kjer je bila dvorana vedno polna.

V gonji klerikalcev je prišlo celo tako daleč, da je na pobudo šmarskih odbornikov občina prepovedala tekmo koscev in žanjic in veselico. Vendar je delo teklo naprej in tekma koscev je bila še istega leta v Domžalah z veselico Pri soncu.

Prebivalci vasi Hrastje, Šmartno ob Savi, Obrije in Jarše so se torej prav zaradi idejne naravnosti društvenega življenja pred vojno dokaj ostro ločili v dve skupini: v klerikalce in naprednjake. Vsaka skupina je imela svoje mentorje. Desni so dobivali navodila od klerikalcev, kapitalističnih predstavnikov in duhovnikov, levi pa od Zveze društev kmetских fantov in deklet, v kateri je sodelovalo veliko članov KP Slovenije. Vsa društva so bila podrejena okrožjem, ta pa zvezi. Ljubljansko okrožje se je raztezalo od Češnjic pri Jesenicah do Trbovelj in je imelo 29 društev. Zadnji dve leti pred vojno je bil predsednik ljubljanskega okrožja Ivan Dovč, tedaj že član KPS, tajniške posle pa je za Lojzeta Kušarjem iz Notranjih goric prevzel Franci Kačar. Okrožje je pozimi organiziralo celotedenske seminarje, ki so trajali od jutra do noči, često tudi pozno v noč. Predavatelji so bili sami strokovnjaki iz gospodarstva, politične ekonomije, govornišva itn. Leta 1936 je bil med drugim organiziran tudi tečaj govornišva, na katerem so morali po končanih predavanjih pred polno dvorano nastopiti tečajniki tako, kot da so na političnem shodu za volitve. Polna dvorana je govorniku vzklikala sovražna gesla, oporekala vsaki njegovi trditvi, tečajniki pa so morali znati s trezno besedo doseči, da so ga poslušalci spet mirno poslušali. Na takih predavanjih in seminarjih se je izšolalo veliko predanih in teoretično podkovanih aktivistov, ki so širili napredne ideje naprej med člani in nečlani. Število somišljenikov je raslo tudi zato, ker so tisti, ki so sicer zaradi poroke formalno prenehali biti člani društva, ostali njegovi zvesti sodelavci. Ta diferenciacija se je zelo nazorno pokazala med vojno. Noben član Društva kmetских fantov in deklet od ustanovitve dalje (po nepopolnih podatkih) ni sodeloval z okupatorjem in domačimi izdajalci. Ljudje pa, ki so bili člani ali simpatizerji društva Škrjanček, so bili v večini med belogardisti in njihovimi simpatizerji; le manjši njihov del je sodeloval aktivno v OF in v partizanih. Omeniti velja še, da so se predstavniki društva udeleževali vseh manifestacij naprednih gibanj, kot npr. zleta društva Svoboda v Celju, povorke kmetских voz s prikazom kmečkih del in običajev, skupnih izletov z drugimi društvi (Ig, Gameljne) in odkritja nagrobnega spomenika

Franju Novaku v Notranjih goricah. Na tem spomeniku je bila izklesana delavčeva roka, ki v pesti drži kladivo. Spomenik je bil postavljen v soboto popoldne in vso noč so ga stražili. Odkritje je bilo predvideno za nedeljo po maši. Med mašo so se šli stražarji preobleč, a že to je bilo dovolj, da je nekdo na spomeniku odbil kladivo. Tone Seliškar, ki je ob tej priložnosti govoril, je kljub prisotnosti žandarjev močno ožigosal sovražnike naprednih idej in skrunilca spomenika.

Predsednik in tajnik ljubljanskega okrožja Društev kmetских fantov in deklet (Dovč in Kačar) sta se bila dolžna udeleževati vseh občnih zborov društev v okolici Ljubljane. Ti so bili večkrat kar v posebnih sobah po gostilnah, a so jih zato nasprotniki poskušali večkrat motiti, včasih tudi s poleni iz metrskih skladovnic. »Klerikalci«, kot so jim rekli, so hoteli pač za vsako ceno zadržati oblast na vasi. To se je pokazalo tudi med drugo svetovno vojno.

ŠMARSKA SOSESKA V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU

Terenska organizacija OF v šmarski soseski je bila ustanovljena junija 1941. Njen organizator oziroma ustanovitelj je bil (zdaj že pokojni) Ivan Dovč ml., ki je deloval po direktivah KPS, katere član je bil. V skladu s temi navodili je od ustanovitve pa do dneva, ko je bil aretiran (30. maja 1942), opravljal funkcijo predsednika terenske organizacije OF, ki je bila ustanovljena za vse tri vasi skupaj. V odboru so bili v tem času Ivan Dovč ml., Nace Presetnik, Ivanka Dovč (por. Dragar), Ivan Bolta, Lojze Bolta, Gregor Kačar in Stane Zajc.

Prvi odbor je deloval vse do aretacije predsednika Ivana Dovča ml. konec maja 1942. Seveda je organizacija delovala še naprej, toda mnogo bolj konspirativno. Po Dovču ml. je prevzel vodstvo OF Nace Presetnik-Gol. Tudi ta je moral zaradi kompromitiranosti kmalu v ilegalo, razen tega pa je bil tudi precej bolehen. Po njegovem odhodu je prevzela vodstvo terenskega odbora OF Fani Kačar (por. Cuder); organizacijo je vodila do aretacije oktobra 1942.

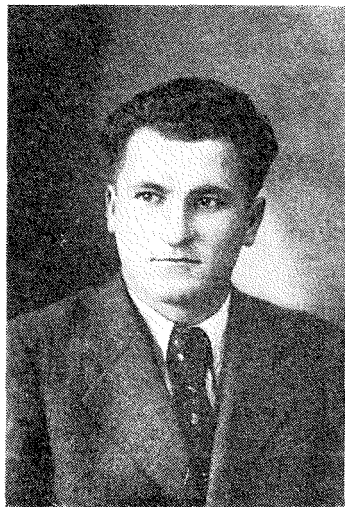
Terenska organizacija (celica) KP je bila formirana avgusta leta 1941. Sekretar organizacije je bil Ivan Dovč ml. iz Šmartnega 35. Funkcijo je opravljal do aretacije, za njim je prevzel vodstvo Nace Presetnik. Po njegovem odhodu v ilegalo se je celica priključila partijski organizaciji v Polju. Člani organizacije so bili Ivan Dovč ml. iz Šmartnega, Nace Presetnik iz Šmartnega (odšel v ilegalo julija 1942), Ivan Bolta iz Hrastja (bil je v ilegali), Lojze Bolta iz Hrastja (bil je v internaciji), Rezka Omejc-Podboršek iz Šmartnega (odšla v NOV), Ivan Becele iz Hrastja (odšel v NOV), Valentin Petač iz Obrij (ustreljen je bil kot talec), Fani Kačar (por. Cuder) iz Šmartnega (odpeljana v internacijo), Ivanka Dovč (por. Dragar) iz Šmartnega (odšla v NOV), Jože Kašper iz Šmartnega (odšel v NOV).

Skojevski organizacija: Prvi sestanek SKOJ na terenu Šmartno je bil septembra 1941. Vodil ga je Ivan Dovč ml. (Po njegovi aretaciji so se sestankov udeleževali tudi Gustl Rozman, Tončka Sešek /por. Budal/ in Miloš Jenko.) Člani organizacije so bili Fani Kačar (por. Cuder), Vilko Zajc, Marjan Štern, Ivan Kozin, Franc Kašper, Zdravko Pančur, Franc Zajc, Herman Luin, Zofka Štern (por. Martinčič), Franc Smrajc, Franc Bolta, Ani Zajc (por. Tavčar), Franci Uranič in Franc Dolničar.

Terenska organizacija SKOJ je bila organizirana (kot tudi sicer vse druge politične organizacije) za vse tri vasi skupaj. Vsi člani so odšli v NOV ali pa so jih okupatorji aretirali ali preganjali.

V NOV so padli naslednji skojevci: Marjan Štern (nekje na Gorenjskem); Vilko Zajc (padel nekje na Gorenjskem); Franc Kašper (padel na Jančah); Ivan Kozin (padel na Verdu pri Vrhniki); Franc Uranič (padel v Jelenovem žlebu).

Ivan Dovč ml. — rojen leta 1919, umrl leta 1942

Odhodi v partizane. Med prvimi so odšli v narodnoosvobodilno vojsko s terena Šmartno Marjan Štern, Vilko Zajc, Franc Uranič, Ivan Kozin, Franc Smrajc, Franc Pezdirc, Jože Fink, Jože Marincelj, Ivan Bolta, Rezka Omejc in Jože Habič, kasneje pa še Jože Kašper, Ančka Zajc, Franc Kašper, Štefan Kašper in Ivan Becele.

Organizacija AFŽ je bila ustanovljena septembra 1941. Prva predsednica oziroma sekretarka je bila Rezka Podboršek-Omejc, za njo pa Ivanka Dovč-Dragar, ki je bila tudi pobudnica ustanovitve te ženske protifašistične organizacije. Članice organizacije AFŽ pa so bile Francka Dolničar-Maček, Marija Bolta-Dovč, Minka Klopčič, Minka Velepič in Slava Rožič.

Sestanki so bili pri Dovčevih-Kovačevih in pri Klopčič-Kučinovih. Dejavnost organizacije AFŽ je obogatil tudi sanitetni tečaj, ki so ga obiskovale predvsem mlajše ženske. Sestajale so se pri Kovačevih, Kučinovih in pri Johani Anžetovi. Tečaj sta vodili Mimi Jurca-Kogej in Neda Zirkelbach-Nataša.

Aktivistke in privrženke AFŽ so spletle kar precej nogavic in puloverjev za partizane in ilegalce, in to predvsem iz starih pletenin.

Pomoč borcem, ilegalcem in internirancem: Člani KP, SKOJ, AFŽ in drugi aktivisti ter simpatizerji OF so veliko pomagali borcem NOV in internirancem; organizirali so pomoč v hrani in denarju. Blagajničarka za vso šmarsko sosesko je bila najprej Francka Dolničar-Maček, kasneje pa Nada Marincelj. Prebivalci vseh treh vasi so pomagali vsem ilegalcem, ki so se mudili na njihovem terenu, poleg tistih seveda, ki so se zadrževali v bunkerju pri Tinetu Petaču.

Literatura in orožje: Vsaka natisnjena številka Poročevalca je prišla v roke Osvobodilni fronti naklonjenim oziroma zaupnim vaščanom. Poročevalca so prinašali iz Ljubljane in tudi od drugod. Razpečevali so tudi drugo literaturo,

ki je bila natisnjena v ilegalnih tehnikah. Vaščani so zbrali veliko strelnega orožja in municije, ki so jo odposlali oziroma predali partizanom.

Zaprisege in sestanki članov OF so bili v hišah Ivana Dovča, Franca Klopčiča, Jožeta Luina, Antonije Kašper in Francke Dolničar-Maček.

Skrivališča (bunkerji), ciklostilne tehnike in delavnice (zapisano po spominu Ivanke Dovč-Dragar in Fani Kačar-Cuder)

Nekdanja hiša (pokojnega) Valentina Petača je stala na koncu sedanje ulice v smeri reke Save. Po krajevni razdelitvi je hiša sodila v vas Obrije, čeprav so jo ljudje prisojali vasi Šmartno. Hišo je Valentin Petač kupil leta 1937, ko se je preselil z Viča na naše območje. Delal je v Tobačni tovarni, njegova žena Marija pa v Tovarni kleja. Otrok nista imela, mož je bil po rodu Gorenjec.

Petačeva hiša je bila pritlična, razpotegnjena, kot ponavadi sta se je držali drvarnica in ropotarnica za hrambo vrtnega orodja in drugih hišnih potrebščin; imela je tudi nekaj vrta, na katerem je rasla zelenjava za vsakdanjo rabo. Do hiše je bilo mogoče priti z več strani: po cesti s Kovačevega klanca, po produ, kot smo rekli poti od Save, iz Roj, to je spodnjega konca vasi Obrije, in iz Šmartnega — kar je bilo za razmere med vojno oziroma za potrebe ilegalnega dela zelo ugodno. Hiša sama ne bi bila nič posebnega, če ne bi v njej v letih 1941 in 1942 zgradili bunkerja oziroma skrivališča za naše ilegalce in za vojaške potrebščine.

Tine Petač se je po doselitvi v našo vas začel družiti z naprednimi vaščani. V neposredni bližini je stala (oziroma stoji še danes) hiša Dovčevih-Kovačevih, kjer so bili zelo napredno usmerjeni.

V obeh hišah je bilo že v začetku leta 1941 v popolni tajnosti več sestankov. Udeleževali so se jih Jože Danev, Milan Majcen (narodni heroj), Ivan Bratko, Ivan Nemec (vsi člani glavnega odbora Društva kmetских fantov in deklet), Jože Mazovec, Mira Tomšič-Svetina (narodna herojina), Rezka Podboršek-Omejc in še drugi.

Gradnjo bunkerja v Petačevi hiši je naročil centralni komite KPS. Dalj časa ga je neopazno gradil Tine Petač sam. Po vselitvi v hišo v Obrijah je kupil kozo, ki jo je redil zaradi mleka; potreben je bil njegovi ženi, ki je bila bolj rahlega zdravja. Jamo za skrivališče je kopal pod kozjim hlevom. Kar je izkopal, je vse presejal; z nakopano zemljo si je povečal vrt, gramoz pa je posul po dvorišču ali z njim zasipal jame na makadamski cesti, ki jih ni manjkalo. Po tej cesti so namreč pridno vozili mivko in gramoz šmarski peskarji iz struge reke Save, kar je bilo za marsikoga edini dohodek za preživljanje družine.

Kasneje so mu pri gradnji skrivališča pomagali tudi drugi: Stane Zajc, Ivan Dovč, Rudi Ganziti-Grad, po podatkih nekaterih domačinov pa tudi Tone Maček.

V to skrivališče-bunker, ki je bil dokaj varen, so prihajali člani glavnega štaba NOV in POJ, ko so se morali podati na pot ilegale že pred začetkom vojne oziroma v prvih letih okupacije. Veliko so se zadrževali v njem: Ivan Maček-Matija, Boris Kraigher-Janez, Franc Leskošek-Luka, Milan Majcen, Ivan Nemec, Jože Mazovec, Jože Danev, Ivan Kavčič-Nande, Vladimir Krivic-Matevž, Bratko Kreft (morda tudi Ivan Kreft). Verjetno je bilo ilegalcev še več, ven-

Skojevca iz Šmartnega: na levi stoji Franc Bolta, umrl po osvoboditvi, na desni Vilko Zajec, rojen 1924, padel leta 1942

dar se njihova imena niso ohranila. Seveda so notranjost bunkerja urejali in prirejali tudi ilegalci, ki so se tam skrivali pred okupatorji in domačimi izdajalci.

V bunkerju je bila tudi manjša ciklostilna tehnika.

Vse pribežnike v bunkerju je bilo treba prehraniti. Kuhala jim je Petačeva žena Marija. Za hrano so poskrbeli Kovačevi, in sicer s pridelki svoje kmetije, delež pa so prispevali tudi drugi zavedni kmetje. Hrano so nakupovali tudi s ponarejenimi živilskimi nakaznicami.

Tine Petač in njegova žena Marija zaradi konspiracije nista bila povezana s sodelavci Osvobodilne fronte na terenu. Kot kurirki sta v njuno hišo prihajali pretežno le Fani Kačar-Cuder in Zofka Martinčič-Štern. V hišo je bilo potrebno marsikaj prinesiti in tudi odnesti: pošto, hrano, obleko, obutev, sanitetni material in še marsikaj drugega; ljudi v bunkerju je bilo treba obveščati o gibanju okupatorjevih vojakov in njihovih sodelavcev.

Ilegalci so smeli zapuščati skrivališče le v večernih in jutranjih urah. Če so odhajali v naselja, so bili preoblečeni v ponošene obleke delavcev in kmetov, v rokah ali na ramenih so nosili kmečko orodje, kot da gredo na njivo ali v gozd; vozili so se na kmečkih vozovih ali pa vozili ročne vozičke ali samokolnice. V Petačevo hišo je smel stopiti samo tisti, ki je bil posebej preverjen, in to le v nujnih primerih. Ilegalci so prihajali in odhajali zvečine v mraku ali v nočnih urah. Bunker je moral ostati v strogi tajnosti.

V letih 1941 in 1942 je bilo lažje opravljati terensko delo za Osvobodilno fronto kot v naslednjih letih. Italijani v začetku niso vedeli, kdo so pristaši OF. Kasneje so se našli domačini, ki so pristopili k beli gardi in se začenjali

vdinjati okupatorjem. Aktivisti so morali postajati vse bolj pozorni in se izogibati teh ljudi, ki jih je bilo vse več. Domačini so odšli v partizane že leta 1942, nekateri že prej, drugi kasneje. Italijani so začeli z racijami in zapirali vedno več zavednih vaščanov in simpatizerjev fronte. Na terenu je postajalo vse bolj »vroče«. Zato je bilo tudi gibanje ilegalcev po terenu vsak dan težavnejše in nevarnejše.

V Polju, v nekdanjem prosvetnem domu, so si belogardisti utrdili svojo postojanko in vedno bolj nadzorovali bližnjo in daljno okolico. Tudi Petačevi belogardistični sosedje so vse bolj oprezovali, kdo prihaja v to hišo.

Sredi oktobra so pridrveli belogardisti naravnost po Kovačevem klancu do Petačeve hiše. Iz nje so izgnali oba Petača in začeli hišno preiskavo. Verjetno pa sta imela mož in žena še toliko časa, da sta prebivalce bunkerja opozorila na nevarnost; belogardisti so namreč vse pretaknili, vendar vhoda v skrivališče pod kozjo stajo niso odkrili. Zaradi neuspeha so bili besni in s preiskavo dolgo niso odnehali; končno pa so razočarani odšli.

Po nepreverjenih podatkih (pripovedi vaščanov) je Petačeva žena po njihovem odhodu oddala v bunker znamenje, da je nevarnost minila. Ni pa opazila, da je na stranišču sedel neki belogardist, ki je slišal njen signal in sporočilo. Petačeva je bila namreč nekoliko naglušna in je govorila glasneje. Belogardist je nemudoma poklical svoje odhajajoče pajdaše in jim pokazal, kje je slišal signal. Začeli so odkopavati steljo in gnoj pa seveda našli vhod v bunker; takoj so vrgli vanj ročno bombo. V bunkerju so bili tedaj Marija in Heda Leskošek, žena in hčerka Franca Leskoška-Luke, in ilegalce Cene Štupar. Ob eksploziji bombe je bila Heda Leskošek ranjena v čelo in nogo. Belogardisti so odpeljali oba Petača, Leskoškovi in Štuparja. Petača in Štuparja so ustrelili kot talca v Ljubljani; obe Leskoškovi so najprej zaprli v postojanki v Polju, kasneje so Hedo odpeljali v internacijo v Gonars, Marijo pa v ljubljanske zapore. Marijo Petač so preselili v hišo Antonije Kašper, ki je bila takrat povsem prazna. Gospodinja je bila namreč odpeljana v internacijo na Rab (in nato v Gonars), sinovi Franci, Jože in Štefan pa so bili v partizanih.

Dan pred tem dogodkom sta iz bunkerja odšli Ivanka Dovč-Dragar, ki se je vrnila iz gozdov pred roško ofenzivo, in tovarišica Nataša, ki je odhajala v NOV. V Petačevem bunkerju so belogardisti našli tudi seznam aktivistov tega območja. Hišo so izropali in požgali, po spisku pa so sledili aktivistom in jih zapirali.

Mladi so odšli v NOB že leta 1942. Veliko ljudi s tega terena je bilo interniranih v Italiji in Nemčiji. Nekateri so spričo divjanja okupatorja in bele garde prenehali podpirati OF in se prikrili. Belogardisti so pobijali tudi nedolžne ljudi.

Petačeva žena je umrla že leta 1942, ker zanjo ni imel kdo skrbeti, prav tako ni imela zdravniške oskrbe; shirala pa je tudi zaradi žalosti.

Druga ciklostilna tehnika je bila v hiši Antonije Kašper v Šmartnem ob Savi št. 19. Delovati je začela že leta 1941, in sicer v manjši kletni sobici. Vanjo je bilo mogoče priti ali iz nje oditi po »dvigalu«, ki je bilo zgrajeno po sistemu škripčevja. Uredila sta jo Franc Pezdirc in Janez Kavčič-Nande. Skrivališče ni bilo nikoli odkrito ali izdano. Ciklostilna tehnika je s svojo dejavnostjo prenehala v maju leta 1942, ko so Kašperjevi sinovi Franc, Jože-Peter in Štefan

odšli v partizane. Mater Antonijo je bela garda aretirala in jo poslala v internacijo na Rab in nato v Gonars.

Tehniko sta vodila Jože-Peter in brat Štefan. V pomoč jima je bila ilegalka Marija Naglič-Ravbar iz Črnuč, ki je živela s svojim majhnim otrokom v hiši Franca Klopčiča. V otroškem vozičku je v skrito tehniko dovažala potrebne materiale, iz nje pa odvažala razmnožene tiskovine.

Skrivališča. Eno glavnih skrivališč je bilo pri Ivanu Dovču-Kovačevih v Šmartnem št. 53. Tja so zahajali kurirji, ki so se zadrževali na tem terenu. Pri Kovačevih so veliko sestankovali Franc Leskošek-Luka in njegova žena, Boris Kidrič, Boris Kraigher in drugi. V tej hiši so se ilegalci lahko vedno najedli, naspali in umili. V hiši so skrivali tudi vojaško opremo, orožje, strelivo in obleke. Če je bilo treba, so zapregli v voz konje in peljali partizanom potrebno blago v Podlipoglav ali kam drugam. Na seniku ob cesti so prenočevali partizani in kurirji; v hiši so skrivali tudi ranjence.

To seveda ni ostalo povsem prikrito obveščevalcem belogardistov in Lahov; 30. maja leta 1942 so v jutranjih urah obvestili Italijane, da se v hiši nekaj dogaja. Obkolili so hišo, v kateri je bil prav takrat sestanek višjih funkcionarjev KPS in OF, med katerimi so bili Boris Kraigher, Edvard Kardelj, Aleš Bebler in še nekateri drugi. Na vso srečo je imela hiša dvojne vrat, tako da so se ilegalci neopazno umaknili na prostost. Z njimi je pobegnila tudi Dovčeva hčerka Ivanka. Vse druge — gospodarja in sina, Ivana Dovča st. in Ivana Dovča ml., gospodinjo Ivano in hčerko Marijo — so aretirali in zaprli. Gospodar Dovč in njegov sin Ivan se nista nikoli več vrnila domov.

Drugo skrivališče je bilo pri Štefanu Presetniku v Šmartnem ob Savi št. 7. Bunker je bil zgrajen v kleti po principu vozička. V njem so se skrivali partizani, ilegalci in druge osebe, ki so se zdele okupatorju sumljive. Skrivališče je bilo zgrajeno leta 1941 in je delovalo do leta 1943; takrat je gospodar umrl, skrivališče pa so nehali uporabljati tudi zato, ker je bilo ilegalcev vse manj, domačini pa so zvečine že odšli v NOV.

Stane Zajc iz Obrij je imel v zemlji zakopan večji sod, kamor so skrivali orožje, municijo in radijski sprejemnik. To skrivališče je šel naznanit Martin Judež iz Šmartnega ob Savi; kasneje je bil interniran.

Pri Boltovih, Ivanu in Lojzetu v *Hrastju*, so bili trije manjši bunkerji, od katerih je bil odkrit le eden; v njem pa so bile manj pomembne stvari, npr. vojaški plašči in bluze (skrivališče je ovadil Vinko Janeš). V drugem bunkerju so bili pisalni stroji in papir — vse to so po nalogu Tilke Buser kmalu odpeljali v Podlipoglav; manjše skrivališče je bilo v podzemnici, skriti med grmovjem, v kateri so skrivali orožje. Tega so jemali domači in drugi fantje, ki so odhajali v partizane. Nekaj tega orožja je odpeljal v sodu za gnojnico Franc Peterca iz Kašlja.

Lojze in Ivan Bolta sta bila zadolžena tudi za zveze od Tomačevega do Polja in še naprej. Tako sta se sestajala z Ivanom Žankarjem iz Polja, z Meri Trtnikovo, z Meto Jurca, z Mačkovimi itn.

Pri Boltovih je bila tudi čevljarska delavnica za partizane; oče in sin sta bila namreč čevljarja. Usnje jima je dobavljal Franc Kumše iz Sneberij. Obutev za našo vojsko so izdelovali tudi pri Nacetu Presetniku, ki je odšel leta 1942 v ilegalo. Pri kolarju Pavčniku v Hrastjah je Ivan Becele organiziral puškarsko delavnico; leta 1942 je odšel v NOV. Tudi pri Francu Hromcu so po-

pravljali puške in drugo orožje; nekaj časa so v hiši skrivali ranjenega partizanskega oficirja, ki je bil tam na okrevanju. Hromc je izdelal tudi sod, ki je bil zakopan ob Savi in v katerem so skrivali orožje; skrivališče je izdal Martin Judež.

TV postaje in kurirske zveze. Glavna povezava med terenom Šmartno ob Savi je potekala do aretacije Ivana Dovča ml. prek njega, Naceta Presetnika in Franca Tavčarja-Roka. Ti so bili tudi člani okrožnega komiteja KP. Sestajali so se v največji tajnosti pri Dovčevih in Petačevih. Druge povezave so tekle prek ilegalcev, ki so bili nastanjeni v skritem prostoru v Petačevi hiši; ti so tudi usmerjali delo na terenu.

S Petrom-Jožetom Kašperjem je sodeloval Janez Stražar, ki je bil povezan s terenom Vodmat-Moste.

Naslednja zveza je tekla od Šmartnega ob Savi proti Šentjakobu in Moravčam. To zvezo so vzdrževali skojevci, ki so marsikdaj prepluli Savo in na teh poteh tudi marsikaj doživeli.

Kurirske zveze od Šmartnega ob Savi so bile vzpostavljene s Starimi in Novimi Jaršami; druga smer povezav je tekla k Zadobrovi, Polju, Vevčam, Slapam, Zg. in Sp. Kašlju, Zalogu in Podlipoglavu. Iz tega je razvidno, da so bili tereni med seboj dobro povezani.

Kurirji so bili natančno obveščeni, kje se lahko oziroma morajo ustavljati, predajati pošto in drugo gradivo. Vse od leta 1941 in tudi kasneje sta bili zanesljivi kurirki Fani Kačar-Cuder in Zofka Štern-Martinčič. Vsak dan sta opravili več kot deset kilometrov poti. Naloge kurirjev so bile redne, pa tudi izredne, take, da jih je bilo treba opraviti ne glede na uro dneva ali noči. Za prenašanje pošte so kurirji uporabljali posode za mleko, torbe z dvojnim dnom, tajna sporočila so spravljali v izdolbene repe, jabolka itn. Strelno orožje in municijo so prenašali predvsem v večernih in nočnih urah. Strahu pred nevarnostjo tako rekoč niso poznali, ali pa ga je preglasila zavest o poslanstvu, ki so ga opravljali.

Kurirji so spremljali tudi ilegalce in partizane, ki so se mudili na tem terenu; to še posebej velja za kurirje relejnih postaj.

Kurirsko delo na tem terenu je bilo precej težavnejše zaradi nujnih prehodov čez reko Savo, ki je bila naravna meja med italijansko in nemško okupacijsko cono, zaradi postavljene žične ograje okoli okupirane Ljubljane in seveda zaradi izdajalskega dela domačinov, ki so budno motrili, kaj se tu dogaja.

Pepca Kardelj

LJUDEM, KI SO MU BILI NEVARNI, JE IZDAJALSKI REŽIM NAMENIL BILEČO

V začetku leta 1940 je bilo obdobje skoraj triletna konsolidacije Komunistične partije Jugoslavije v glavnem končano. Tedaj je bila Partija močnejša in enotnejša kot kdajkoli poprej. Takratna jugoslovanska vlada je natančno vedela in čutila, da ji je pri njenih izdajalskih načrtih najnevarnejša KPJ. Zato se je ponovno odločila, da bo poizkušala tako kot leta 1929 spraviti Partijo na kolena. V ta namen so za nas komuniste pripravili taborišče v Bileči, kjer so verjetno imeli namen, da bi nas postopno likvidirali.

Na aretacije posameznih komunistov se je policija pripravljala temeljito. Preden je stopila v akcijo, je pripravila natančen seznam komunistov, ki bi prišli v poštev za Bilečo.

Prek naših zvez smo bili komunisti opozorjeni, kaj pripravlja policija, in velik del naših tovarišev se je ob tej novici umaknil v globoko ilegalo.

Takrat sem bila že poročena. Ko sva z možem zvedela za predvidene aretacije, sva se iz svojega stanovanja v Polju preselila na Ježico, kjer sva bila varnejša.

Kmalu pa sva ugotovila, da bi bilo bolje, če bi jaz odšla domov in se pokazala sosedom. Toda imela sem smolo, da sem prišla, prav ko so me agenti prišli aretirat. Dobesedno kot naročena sem jim padla v roke. Če bi prišla pet minut prej ali kasneje, bi se že na kak način izmazala, tako pa so me takoj aretirali.

Na policiji sem srečala Angelco Ocepek, ki so jo prav tako ulovili, in še vrsto drugih komunistov, izmed katerih se spominjam tovarišev Lojzeta Hohkrauta, Venclja Perka, Oskarja Kovačiča, Ivana Krefta in še mnogo drugih. Vedeli smo, da nas bodo odpeljali v Bilečo. Hkrati pa so nas tovariši od zunaj obvestili, da nas bodo s policije odpeljali na železniško postajo Zalog, ker se je v Ljubljani policija bala demonstracij.

Kmalu po tem obvestilu so nas res naložili na avtobuse in odpeljali do Zaloga. Moški so bili vklenjeni, medve z Angelco kot edini ženski pa prosti. Na postaji nas je čakala ogromna množica ljudi, ki so od Partije dobili obvestilo, da nas bodo tam vkrcali v vagone. V spremstvu orožnikov smo šli skozi gost špalir vaščanov, ki so demonstrirali proti našemu odhodu. V splošni gneči sva z Angelco napravili veliko napako, da nisva ušli.

Ob naši poti v Bilečo, kamor so nas peljali brez obsodbe, so naše organizacije na vseh večjih železniških postajah organizirale demonstracije, tako da so imeli orožniki z demonstranti precej dela. V Sloveniji so bile takrat večje demonstracije na železniških postajah v Zagorju, v Trbovljah in, mislim, tudi v Lazah. To je tudi prispevalo k temu, da nove skupine aretirancev, ki so jo že imeli na policiji pripravljeno za Bilečo, niso več odpeljali.

Vso dolgo pot smo imeli konflikte s policijo in agenti. Ti so se nadaljevali tudi v Bileći, ko nas je agent predal tamošnjim orožnikom in vsakega izmed nas posebej orisal v najbolj črnih barvah. V Bileći je bilo ob našem prihodu zaprtih že precej srbskih, črnogorskih in slovenskih komunistov.

Ves režim v taborišču je dokazoval, da bi nas v ugodnem trenutku radi vse pobili ali pa nas na kak drug način onesposobili za nadaljnje politično delo.

Pozneje sem zvedela, da je zaradi izredno napetega položaja v taborišču prišel v Boko Kotorsko Edvard Kardelj in imel s črnogorskimi komunisti sestanek, na katerem so se dogovorili, kako bi nas reševali, če bi se režim v taborišču še naprej poslabševal.

Komunisti smo kljub terorju v taborišču uspeli hitro vzpostaviti zvezo z zunanjim svetom. Moj mož mi je pisal vsak drugi dan pisma — dragocena za vse kaznjence — v katerih mi je poročal v slovenščini in »v rožicah« vse pomembnejše stvari, ki so se dogajale zunaj. Nekoč me je obiskal celo moj brat Polde Maček, ki mi je sporočil, da so naši tovariši uredili vse potrebno za primer, če bi nas bilo treba reševati.

V taborišču so nas orožniki in policaji često izzivali. Ko je nekoč spet prišlo do konflikta, so odpeljali v mesto Mošo Pijadeja in mu med pretepanjem polomili nekaj reber. Zaradi tega incidenta smo zaporniki proglasili gladovno stavko. Z njo smo prisilili upravo taborišča, da je obljubila, da Moše ne bo več pretepal in nas zapostavljala.

S takimi in podobnimi akcijami smo si uspeli urediti znosnejše življenje. Celο nekateri orožniki so spremenili svoje mišljenje o nas. Uspehi naših prizadevanj so se pokazali zelo hitro. Najprej so nas začeli voditi na kopanje v mesto, pozneje pa smo se lahko hodili kopat celo v bližnjo reko. Tudi stiki med sobami so postali živahnejši.

Taborišče v Bileći so na našo zahtevo in zahtevo jugoslovanskih množic razpustili šele po osmih mesecih, ko je bila že na pragu druga svetovna vojna.

Kardeljevo odprto pismo dr. Vladimiru Mačku z dne 6. marca 1940, v katerem protestira proti aretacijam naprednih ljudi in koncentracijskim taboriščem v Jugoslaviji

O D P R T O P I S M O

Dr. MAČKU Vladimirju

Podpredsedniku kraljevske vlade

G. PODPREDSEDNIK KRALJEVSKE VLADE :

7. februarja t.l. so ob pol šestih zjutraj organi Uprave policije v Ljubljani v spremstvu krajevnih orožnikov vdrli v moje stanovanje s ciljem, da izvrše odlok upravnika policije ali bolje, bana dr. Matlačenca, moji internaciji v koncentracijskem taborišču v Bileči na hercegovoško-šrnohorski meji. Ta dan sem bil slučajno odsoten in sem se tako izognil aretaciji in internaciji z namenom, da pri postavljenih ljudeh najdem zatočišče pred nečloveškim preganjanjem. Pač pa so me našli in aretirali - in kot talca - aretirali moje ženo, ki je bila nato dva dni kasneje - s težko boleznijo, ob povišani temperaturi in kljub zdravniškemu protestu - brezobzirno odgnana v Bilečo.

Isti dan se je izvršil policijski napad tudi na celo vrsto drugih slovenskih delovnih ljudi, ki jim je bil sporočen odlok o njihovi internaciji v Bileči. V naslednjih dneh so bili v varigah odgnani v koncentracijsko taborišče naslednji:

Delavci: H. Chkraud Lojz, Kaše Ivan, Umak Jože, Osepek Lojz, /Trbovijski/, Maurer Viljem /Hrastnik/, Pirko Vencelj, Kralj Nace, Benedičič France /Jesenice/, Sprajc /Zabukovica/, Koren Rudolf /Soštanj/, Stante Peter /Čeče/.

Delavke: Dovč Angela, Maček-Kardelj Pepca, /Ljubljana/, Vipotnik Anica /Zabukovica/.

Intelektualci: /publicisti, novinarji, zdravniki, privatni nameštenci in akademiki/: Kermauner Dušan, Košir Mirko, Kovačič Oskar, Kreft Ivan, Bajuk Stane /Ljubljana/, dr. Mišelič Lojz, /Metlika/, Kovač Stefan, Kardoš Aladar, Čačič Rudolf /Murska Sobota/, Apih Milan, /Celje/.

Razen zgoraj navedenih je bilo napravljen seznam za internacijo v Bileči še blizu 20 Slovencev, ki so se - kakor jaz - z begom umaknili tej nesreči, predpostavljajoč usodo preganjanega begunca peklu koncentracijskega taborišča. Za njimi so danes, kakor za najtežjimi zločinci poslani tiralce, njihove opise in fotografije prejele vse policijske oblasti. Toda tudi to še ni vse. Pripravlja se nov spisek žrtev, mnogo številnejši od prvega, ki naj bi nove desetine najboljših slovenskih ljudipahnil v koncentracijsko taborišče. Nešteti preganjanji, njihovi svoji in njihove družine žive danes v popolni negotovosti, v večnem strahu, da jih bo policijsko trkanje sredi noči vrglo iz spanja in da jim bo policijsko nasilje iztrgalo iz njihove srede svojca, hranitelja, očeta, moža, ženo ter ga odgnalo v daljnjo Bilečo, odkoder se morda ne bi nikdar več vrnil. BILEČE - je postalo sinonim najbolj nečloveškega nasilja, sinonim groze, sinonim brezpravja, sinonim mučeništva, sinonim smrtne obsodbe. BILEČE pomeni najgloblji padeč človeške vesti.

G. PODPREDSEDNIK KRALJEVSKE VLADE :

Ne naslavljam to pismo na Vas, da bi prosil milosti za internirane mučenike. Njihova osvoboditev ni vprašanja. Vaše dobre volje, marveč vprašanje zmage človeškega nad nečloveškim, svetlobe nad temnim, napredka nad reakcijo, ljudsko vesti nad besom protiljudskih sil, ki je danes izgubil sleherni človeški lik, ki slepo udarja pokli sebe in s svojo strupeno silo obrizgava vse, kar je plemenitega in velikega ostalo v ljudskem gibanju. Njihova osvoboditev je vprašanje notranje sile ljudstva, ki kljub neštetim razočaranjem, ki jih je doživelo v dvajsetih letih Jugoslavije in kljub novemu razočaranju, ki ste mu ga prizadejali Vi, ne more in ne bo zatajilo v sebi večnega hrepenenja po boljši bodočnosti, po sreči poedinca, po miru med ljudmi, in med narodi, po človeka dostojnem življenju. Izviri tega hrepenenja so neusahljivi, ker je neusahljiv narod in zato je neuničljiva tudi borba njegovih najboljših sinov in hčera, da uresniči cilje tega hrepenenja. Teh njegovih najboljših ljudi narodu nikoli ni moglo iztrgati, kajti prav oni predstavljajo njegovo najboljšo misel.

toda še naslavljam to pismo kljub temu na Vas, ki Vas smatram
vrsto odgovornega za vse, kar se dogaja danes v Jugoslaviji, potem
deloma to predvsem zaradi tega, da bi pomagal razbiti varijetatsko
ki, po deloma še zvezane z Vašim imenom, v katerega so leti in leta
našeste ljudske množice polagale vsa svoja nade in priključevanja.

6. PRIDRŽNIK HRVAŠKE KMEČKE STRANKS !

1930. leta smo trije od interniranih Slovencev - publicist Kermauner Dušan, zdravnik dr. Lojz Mihelčič in jaz - sedeli z vami v istih zaporih, Dušan Kermamuner celo višeti sobi z Vami, sprehajali smo se na istem tesnem dvorišču teograjskih zaporov, sodili so nas isti sodniki in po istih zakonih, isti žandarji so nas vodili v kaznilnice. V skupnem trpljenju ste tedaj na begedah branili z nami isto našo ljudske demokracije, dajali izjave o svobodi, obsojali nasilje, da, celo dopuščali, da naj bi svobodno tekmovanje med ljudmi določilo, peta ljudska napredu. Izjavljali ste tedaj, da ni nacionalne svobode hrvaškega naroda brez enake svobode slovenskega in drugih zatiranih narodov. Dejali ste, da bi morali bistvo politike malih narodov navzven biti v tem, da ne bodo v nobenem smislu postali privezan imperialističnim velosil, ki bi jih potegnile v imperialistično vojno. Govorili ste, da je moč naroda v njegovem delovnem ljudstvu in da je zveza delavcev in kmetov baza, na kateri mora sloneti resnična ljudska oblast in država. - V imenu teh istih načel danes internirani zagan naslavljam svoja protesta na vlado, v kateri sedite in za delo katere ste odgovorni tudi vi.

Vsa kasnejša leta osvobodilni boj hrvaškega naroda ni imel sve-
stajšega in močnejšega zaveznika in podpornika v Sloveniji od sloven-
skega delavstva, okoli katerega se je zbral najboljši del slovenskega
naroda. Pri volitvah 5. maja 1935. je edino slovensko delavstvo pod-
piralo Vašo listo, ki smo jo v tedanjih časih smatrali za zbirališče
demokracije, pri volitvah 11. decembra 1938. se je slovensko delav-
stvo, ki je ponovno izstopilo na Vaši listi v tesni zvezi z delavnimi
kmeti, zopet pokazalo kot najodločnejši in najmočnejši faktor ljud-
ske demokracije v Sloveniji. Dr. Korošec Vam je tedaj že govoril:
"Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba". - Danes sta v koncentracijskem
taborišču dva kandidata iz Vaše liste 1938. leta, Župan Ferko Vencelj
in rudar Hochkraut Lojz, medtem ko se mora tretji, delavec in bivši
strokovni funkcionar France Leskošek skrivati pred policijskim zasle-
dovanjem. Vi pa sedite za isto mizo z dr. Korošcem in skupno zasajate
po Jugoslaviji koncentracijske taborišča za najzvestejše borce in sa-
veznike osvobodilne borbe hrvaškega naroda.

V času po volitvah ste sprejeli na svojem stanovanju "tovariša
iz zaporov" Kermamunja Dušana, ki Vam je tedaj - kot Slovenci, za ka-
terega so bili poleg delavskega gibanja naperjeni najtežji udarci
Stojadinović-Koroščevega režima - poslal v dar svojo knjigo o ideolo-
gu slovenskega kmečkega gibanja, Albinu Prepeluhu in mojo o "Razvoju
slovenskega narodnega vprašanja" /Sperans/. Publicistika, ki se je na-
slanjala na slovensko delavsko gibanje, je bila v Sloveniji dejanska
edina, ki je odločno in z uspehom branila zahteve hrvaškega osvobodil-
nega gibanja, ker je te zahteve obenem smatrala kot zahteve slovenskega
naroda, branila jih je proti tistim, ki so v Sloveniji po list politi-
čnem živeli od srbsko-hrvaškega nasprotja. Ob tej priložnosti ste obljub-
bili vsaj pomoč demokratičnemu ljudskemu gibanju v Sloveniji. - Danes
je Dušan Kermamuner v Bileci poleg ostalih publicistov, ki so branili
iste misli - Mirko Košir, Kreft Ivan, Čacinovič Rudolf - a slovensko
ljudstvo z razočaranjem zre na Vašo pomoč, ki jo dajete silam pro-
šnih diktatur v Sloveniji in v vsej državi.

Po volitvah 1938. leta sta bili pred Vami odprti samo dve poti:
okrepiti zvezo z delavskim razredom in končati desetletje diktatur
z razpadno ljudsko demokracijo - ali pa ukloniti hrbot pred proti-
ljudskimi silami, zadovoljiti svoje strankarske ambicije, toda zapu-
stiti pot prave ljudske borbe. Zgoraj navedena dejstva so namo zn-
nanji izraz dejstva, da ste stopili na drugo pot. Logika razrednega
boja pa je železna: na pol poti ni mogoče ostati in ko ste sklenili
kompromis s protiljudskimi silami, ste se dejansko sami uvrstili v pro-
tiljudsko fronto. Odpor ljudskih množic, ki zahtevajo realizacijo Vaših
obljub pa Vas je vrgel popolnoma v naročje najreakcionarnejših sil.
Vedno drznjeje se poslužujete vseh ustanov in sredstev diktatorskih
režimov proti ljudstvu. Ničesar zlega niste odpravili, name se bolj
do vrha ste napolnili gorjupo časo ljudskega trpljenja.

do vrha ste napolnili gorjupo žašo ljudskega trpljenja.

1. Nekoč ste govorili, da ni rusnične osvoboditve narodov Jugoslavije brez ukinutve ustave iz leta 1931. - Vlada, kateri Vi sedite, pa je prekršila to ustavo na s ciljem večje demokratizacije v državi, marveč novega nasilja. Ustava določa, da se nikogar ne more niti izgnati iz svojega domovanja, v katero je pristopen, brez sodne razsodbe. Vi ste z dodatkom členom 12 a) kršili ustavo, kajti ta člen dovoljuje policiji določiti organom, da samovoljno internirajo ljudi.

2. Nekoč ste pozivala ljudstvo, naj se bori proti samovolji upravnih oblasti. - Člen 12 a) zakona o zaščiti države, ki ga je uvedla Vaša vlada, pa tej samovolji tako na stečaj odpira vrata, kakor doslej se nikoli, kar obstoji Jugoslavija. Policija je postala absoluten gospodar nad življenjem in nahanjem državljanov Jugoslavije. Brez števila najboljših ljudi je danes z njihovimi družinami in svojo vred v položaju popolna brezpravnost. Postavljeni so dejansko izven zakona.

3. Vaša vlada je uvedla koncentracijska taborišča za osebe, ki naj bi motile rad in mir. - Toda čl. 12 a) ne določa nikakega morila za "motenje miru in reda". Od interniranih Slovencev velika večina sploh ni bila niti sodno niti policijsko kaznovana, torej tudi ni mogla motiti "javnega miru in reda". Ali je tedaj mišljenje in prepričanje Križarij? - Toda ustava iz leta 1931. določa, da prepričanje ni kaznjivo!

4. Ban dr. Marko Natlačen je dejal, da so koncentracijska taborišča namenjena komunistom. Res so med interniranimi tudi ljudje, ki ne taja svojega prepričanja, toda Ban Natlačen je v istem svojem govoru obenem dejal, da komunisti delajo legalno, da delajo v legalnih organizacijah na legalen način in da se legalno publicistično udeležujejo pri legalnih časnikih in časopisih. Ali torej legalno delo, legalna publicistika pomeni "motenje miru in reda"?

5. Ob vstopu v vlado, g. podpredsednik kraljevske vlade, ste dejali, da boste očistili Hrvaško in državo tistih, ki so skozi vsa leta diktatur dušili svobodo, prizadejali ljudstvu toliko zla. Toda v koncentracijsko taborišče ni bil poslan niti eden od nosilcev starih diktatur, narobe, tisti ljudje danes izvajajo nasilje nad ljudstvom v ime nu vlade, v kateri sedite Vi.

6. Dejali ste, da boste s koncentracijskimi taborišči razbili tiste elemente, ki so se s spodvitim žepom hranili od milosti diktatur, močim ko so bojevaliki za osvoboditev hrvaškega naroda trpeli po ječah. V resnici ni bil poslan v konc. taborišče niti en človek te vrste - kajti ti isti ljudje so danes iznova Vaša opora - pač pa so odgnani ljudje, ki so v svoji težnji in prizadevanju za ljubo bodočnost slovenskega naroda in delovnega ljudstva trpeli rane ob ramah s hrv. boj. jasniki.

7. Dejali ste, da boste s konc. tab. udarili po tisti gospodi, ki v krenenih kožuhih hodi med ljudstvo z demagogijo, a minister Čubrilo-vid je dodal, da ste v konc. tab. internirali tiste, ki skrivajo svoje pramočenje ali nočejo plačevati davkov. Ni si mogoče misliti bolj mizerne laži. Od 24 interniranih Slovencev je 14 delavcev in 10 intelektualcev, ki so jih prejšnji režimi eksistenčno ubili. Vse tri internirane ženske so mlade delavke (23-27 let). Tisti, o katerih je govoril minister Čubrilo-vid, pa varno počivajo v seni zaščite Vaše vlade.

8. Obljubili ste, da boste pomagali malim ljudem, kmetom in delavcem. Toda v konc. tab. v Bileci se nahajajo delavci, ki so bili odvedeni tja samo zaradi tega, ker so sodelovali v boju za ohranitev svojega vsakdanjega kruha, ki ga delavstvu trgata iz rok draginja in špekulacija. Spekulantl kopičijo dobičke, delavci, ki se bore proti njim, morajo v konc. taborišča.

9. Dejali ste, da jamčite za "human postopek" v konc. taborišču. Toda vam so gotovo znane razmere v konc. tab. v Bileci. Taborišče se nahaja na področju, ki je tako oddaljeno, da stanajo minimalni potovalni stroški za en obisk iz Slovenije najmanj 1500 Din. To pomeni, da so internirani povsem oddvojeni od svojcev, da je torej kontrola javnosti maksimalno otežkočena. Internirani nimajo pravice dobivati časopisov, a od knjig samo tiste, kar jim dovoli upravnik taborišča, ki ne prepuste skoraj nič. Niti za svoj lastni denar si internirani ne morejo nabaviti dobre hrane, a polijo od zunaj hišni rad na dopušta. Taborišče je dalje brez elehorne zdravniške oskrbe. Za bolnika s 40 stopinjami temperature se po 8 dni hišni zdravnik sploh ne bripa. Tako je bilo s Kovačičem Oskarjem, nekim srbskim internirancem, in celo ženo. Ko so po vsem tem internirani protestirali, je hišni zdravnik odgovoril: "Kadar imam izbirati med interesom državnih oblasti in moje

zdravniške vojske, potem bom brez oklevanja izbral prvo". To pomeni, da interese državljana, ki so bili v postopno fizično uničevanje in uničenje interniranih, da strahotno resnico potrjuje tudi hišni red. Dobesedno namreč piše v njem: "Vsako nepokorovanje organom taborišča se bo najstrožje je kaznovalo, razen tistih, ki so internirani izpostavljeni nevarnosti, da bodo ubiti z vlačici ali hladnim orožjem." To se pravi, da ima sleherni šandar pravico brez vsakega poviča ubiti internirance, ne da bi pred komurkoli odgovarjal za svoj zločin. Internirani so dejansko v stalni smrtni nevarnosti. V konc. taborišču se točej namerno vodi kurž na fizično uničenje interniranih. To strahotno resnico potrjuje tudi dejstvo, da so na 1. avgusta 1942 šandarji odvedli na okrajno glavarstvo 2 internirane, takrat sustrahovito molili in pretepali ter ob tej priliki preko 50 let staremu akadetskemu slikarju MOŠI RIJANU zlomili nekoliko reber. Tode niti eden od krivcev ni bil kaznovan.

6. **PREDSEDNIKI:** Pod takimi pogoji ne žive internirani nikjer na svetu, na niti ne v zloglasnih Hitlerjevih konc. taboriščih. Ob ter strahotah ne more in ne sme molčati nesen pošten človek, ki je ohranil v sebi trdnico spoštovanja do najosnovnejših pravic človeka.

10. Nekdaj ste govorili o spoštovanju človeških pravic v "kmečki državi". Toda Vi dopuščate, da se organi vlade poslužujejo "politike talcev", ki velja za najbrutalnejšo in človeka nevredno obliko nasilja nad osebnostjo. Teh metod se je policija poslužila proti meni. Potem, ko ni našla mene, je Uprava policije v Ljubljani aretirala in internirala mojo ženo. V Bilci so internirane vsega tri ženske - tri slovenske dalavske dekleta. Ali Vas ne oblije rdečica sramu, g. podpredsednik kraljevske vlade, ko konstatirate, da so med 15 milijoni prebivalcev, ko-ličkor jih ima Jugoslavija, od žena nevarne Vaši vladi edino te tri mla-de nezashčitene delavke? Ali je kdo, ki bo še verjel, da gre pri internaciji teh žena za kaj drugega, kakor za "politiko talcev"?

Vsa ta nečloveška akcija se vrši na bazi čl. 12 a), ki ga je vlay da, v kaveri Vi sedite, dodala še itak dovolj drakonskemu zakonu o zaščiti države. Čemu vse to nasilje?

Govorili ste, da boste odstranili metode diktatur in demokratizirali državno življenje. Pripravljate "demokracijsko" zakona o volitvah nazadnih poslancev, o sborovanju in izraževanju itd. Toda igla je preveč enostavna, da bi je ljudstvo ne moglo opregledati. Pod fasado "demokratizacije" krepite samovoljo in vsemoč policije, da bi dejansko od spodaj likvidirali še ono formalno "demokracijo", ki jo objubljate od vrha. Tako tudi Vaša vlada nadaljuje v najlicemernejši obliki tradicijo diktature: tradicijo vsemoči vladajočih strank in fizičnega uničevanja vseh tistih, ki drugače mislijo, kakor ta vladajoča stranka. To pa pomeni, da so konc. taborišča samo začetek obse protiljudske akcije, ki bo konec koncov nedvomno marsikoga zadela, ki ji danes pritrjuje ali jo pa pasivno dopušča.

Slovensko ljudstvo lahko s ponosom ugotovi, da na njegovi zemlji niti najodvratnejši dosedanji režimi niso uspeli zadušiti njegovega stanovitega odpora proti metodam nasilja. Dr. Korošec in dr. Natlačen sta morala pogumati svoje sonarodnjake v tujo drželo, v zavesti, da sredi slovenskega ljudstva konc. taborišča niso mogoča. Tudi to pot je o-gorčenje brez primere zajelo vse plasti slovenskega naroda od trboveljskih rudarjev, katerim so iztrgali njihove delovne tovarnice in sotrpine, pa do dvorobanskih svetnikov, ki so pod pritiskom ljudstva morali priznati, da vlačenje slovenskih ljudi v konc. taborišča šele resnično moti red in mir v Sloveniji. Če dr. Korošec in dr. Natlačen vendarle uspevata dušiti voljo slovenskega ljudstva, potem je to samo zaradi tega, ker sta našla podporo pri Vas. Dr. Kramer in dr. Korošec sta v Sloveniji vedno živela od nekoga živkoviča ali stojadinoviča. To pot ste njuno oporišče Vi, zato Vas slovensko ljudstvo s pravico obtožuje za vse zlo, ki se vrši v Sloveniji.

Iz vseh teh razlogov ne zahtevam samo mi, internirani, ne samo na-ši svojci: vse slovensko ljudstvo zahteva od Vas:

RAZPUSTITE KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA! UKINITE ČLEN 12 a)!
UKINITE ZAKON O ZAŠČITI DRŽAVE! ODPRITE JEČE! LJUDSTVO JE
POTREBNO MIRU IN ZOPET MNOGO SVOBODE, DA SE BO MOGLA OHRANI
NITI MIR V TEM IMPERIALISTIČNEM POŽARU!

V Ljubljani, 6. III. 1940.

Kardelj Edvard /Sperans/
publicist, v Ljubljani.

AM

V BOJ ZA SVOBODO — TUDI S TISKANO BESEDO

(Prispevek k zgodovini periodičnega tiska v občini)

LETO 1937 IN ČASOPISJE V NAŠI OBČINI

Proletarski vzhodni del Ljubljane leta 1937 razširi svoje delovanje na še eno področje družbenega delovanja, na periodični tisk. Ta je sicer zaživel že prej, saj je založnica in lastnica tovarniškega mesečnika Slovenska gospodinja iz leta 1905 postala kmalu po ustanovitvi Kolinska tovarna. Objektivne razmere in politične konstelacije pa so onemogočale, da bi se ta tisk bolj razvijal. Različni drugi poskusi to le dokazujejo in čakajo družbeno oceno. Leto 1937 pa pomeni prodor naprednih, revolucionarnih idej tudi v periodični tisk naše občine in segajo po namenu in pomenu tudi prek občinskih meja.

Petnajstega junija začne izhajati

DELAVSKI LIST

za strokovna, gospodarska, kulturna in politična vprašanja. Izhajal je sprva kot 14-dnevnik, od 9. do 16. številke pa kot tednik. Že prej so bile tri številke zaplenjene, s 16. pa je bil 3. decembra 1937 dokončno zatrt. Izdajala sta ga Franc Leskošek, ki je tedaj (in tudi sicer dolga leta) stanoval v Ciglerjevi (sedaj Partizanski) ulici št. 41, in Anton Dolinšek s Poljske poti št. 38.

Odgovorni urednik Franc Leskošek se je leta 1976 takole spominjal dela pri tem časopisu:

Delavsko-kmečko gibanje in seveda partijsko delo se je po ustanovitvi kongresa KPS leta 1937 še bolj razmahnilo. Tedaj sem bil izvoljen za sekretarja CK KPS. Imel sem že nekaj prakse pri izdajanju periodičnega tiska: skupaj s Tonetom Čufarjem in Rudolfom Rojcem sem bil član uredništva Delavskega obzornika, štirinajstdnevnik, ki je izhajal od konca leta 1935 do nekako sredine naslednjega leta. Ta list štejem za nadaljevalca prepovedane Ljudske pravice in za predhodnika našega Delavskega lista. Zato mi ni bilo težko zbrati sodelavce — pisce in s Tonetom Dolinškom sva konec aprila leta 1937 sestavila pismo ter ga razposlala tovarišem, delavskim zaupnikom in znancem v domovini in prek meja. Ker je v tem pismu opisana vsa tista zasnova Delavskega lista, ki smo jo kasneje tudi uresničevali, in ker ima arhiv CK ZKS na voljo fotokopijo tega pisma, ga velja objaviti:

Dragi prijatelj!

Najbrž si že slišal, da nameravamo začeti z izdajanjem novega delavskega lista. O tem se je že govorilo precej časa, toda zaradi različnih razlogov se stvar ni premaknila naprej. Sedaj pa mislimo vzeti to reč resno v roke. Posebno pobudo nam dajejo glasovi iz vse Slovenije, ki sprašujejo, kaj je vendar z listom, ali bo izšel ali ne. Zdaj se oglašamo, da Ti razložimo, kakšen naj bo list, ki si ga zamišljamo, in da Ti povemo, kaj pričakujemo od Tebe, da boš storil za novi list.

Namen lista

List bi si moral po našem mnenju postaviti za namen boj za popolno enotnost delavstva, ki jo potrebuje v tem gospodarskem boju.

List bo pisal o vseh raznih političnih dogodkih pri nas in drugod. Prav tako bo poročal o vseh važnih stvareh iz strokovnega gibanja, o mezdni bojih itd. Stremel bo za čimtesnejšim sodelovanjem vseh delovnih slojev in tako pomagal delavstvu v vseh perečih vprašanjih.

Razmerje do drugih listov

Lahko Ti je spoznati, da je tak list slovenskemu delavstvu zelo potreben, čeprav imamo že nekaj delavskih listov v Sloveniji. Toda »Delavec« in drugi strokovni listi so čisto strokovnega značaja in jih bo naš list samo nujno dopolnjeval. Kar se tiče političnih delavskih listov, tj. Delavska politika, Ljudski glas, deloma tudi Delavska pravica itd., pa je stvar drugačna. Ti listi ne ustrezajo popolnoma zahtevam, ki jih današnji čas postavlja pred delavstvo, ne zagovarjajo dovolj odločno tako potrebne enotnosti delavstva, niso vedno vodniki delavcev. Ne zavzemajo vedno za delavstvo pravilnega stališča v mnogih vprašanjih. Vendar so ti listi delavski in demokratski, zato se naš list ne bo bojeval proti njim, ampak prijateljsko z njimi sodeloval, jih dopolnjeval v vprašanjih, ki jih oni ne postavljajo, in jih opozarjal na eventualna nepravilna stališča. Naš list torej noče biti razbijač enotnosti, ampak delati za enotnost in biti proti vsem onim, ki to enotnost ovirajo. Prav tako hoče list sodelovati z vsemi demokratskimi listi zunaj delavskih vrst, bojevati se hoče proti vsakemu fašizmu.

Kako bo naš list izhajal

Nameravamo ga izdajati konec vsakega tedna. Oblika lista bo npr. kakor Delavske politike ali Delavske pravice. Ime še ni določeno, mislimo pa, da bi se imenoval Delavski list ali podobno.

Kakšne so Tvoje naloge

To so glavne stvari v zvezi z novim listom. Prosimo Te, da o vseh teh stvareh (namen, odnosi do drugih listov, ime lista itd.) razmišljaš in se posvetuješ s čimvečjim številom znancev in prijateljev in nam Vaša mnenja takoj pošlješ.

Tisk je bil močno orožje v rokah Partije

Z veseljem bomo sprejeli vsak dober nasvet. Zato nam je potrebno dobro organizirano zaupništvo, trdne finance in dobro dopisništvo. Zato je treba storiti: v vsakem kraju, v vsakem obratu, v vsaki mestni četrti je treba postaviti zaupnike lista. To morajo biti agilni, vestni in drugje (npr. v strokovnih organizacijah in drugod) ne preveč zaposleni ljudje. Po možnosti naj te zaupnike zberejo delavci sami. V večjih krajih, kjer je več zaupnikov, naj ti zaupniki zberejo glavnega zaupnika. Če bo potreba pokazala, bodo postavljena še okrožja zaupništva. Naloga zaupnikov je zbirati naročnike, organizirati podrobno razpečavanje lista (kolportaža), vzdrževati stike s čitatelji in poizvedovati po njihovem mnenju o listu. Kjer je več zaupnikov, se morajo od časa do časa posvetovati, kako bi se list izboljšal ali razširil. Zaupnika je treba postaviti takoj, še preden začne list izhajati. Stori to sigurno v svojem kraju in v sosednjem, v katerem še ni zaupnika.

Delavski list, kot bo naš, nima bogatih podpornikov in fondov. Vzdrževati se bo moral iz naročnine in prostovoljnih prispevkov. Premagati bo moral vsako težavo. Mnogo listov je že propadlo ravno zaradi financ, zato se našemu listu to ne sme zgoditi, ker bo delavski list. Zato je potrebno, da se začne takoj zbirati za tiskovni sklad. Delavcem je treba pri tem podrobno razložiti, kak pomen ima list, in njegove potrebe. Prav tako je treba pričeti zbirati naročnike, po možnosti tudi naročnino, vendar je važno nabirati naročnike tudi, če oni takoj ne plačajo. Sporoči nam takoj svoje približno mnenje o tem, koliko naročnikov bo v Tvojem kraju in koliko se bo lista razprodalo v kolportaži. V vsakem kraju in obratu bo treba določiti dopisnika lista, ki pa po možnosti naj ne bo zaupnik sam.

Poiskati je treba tudi druge sodelavce za list na političnem, strokovnem, gospodarskem, kulturnem in drugih področjih delovanja delavskega razreda. Za dopise bomo sporočili pred izidom lista.

To so torej Tvoje naloge. Upamo, da se zavešaš važnosti lista in dela za ta list ter da boš storil vse, kar se da, da bodo zgornje naloge čimbolje izvršene. Prosimo Te, da nas o vseh stvareh redno in točno obveščaš.

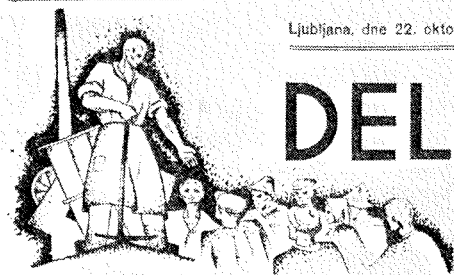
Pošto sprejemamo začasno na naslov: Anton Dolinšek, Poljska pot 38, p. Moste pri Ljubljani.

Ljubljana, 25. aprila 1937

*Franc Leskošek s. r.
železostrugar*

*Anton Dolinšek s. r.
železostrugar*

List je imel takoj dovolj sodelavcev. Vanj so pisali Vida in Tone Tomšič, Edvard Kardelj, Tone Čufar, Špehar iz Vinice in drugi. Tomšičeva sta nama pomagala tudi pri urejanju lista. Nasploh smo bili tedaj zelo aktivni. Istega leta sem — da ne omenjam drugih — izdal brošuro Za enotnost slovenskega delavstva, pod mojim imenom je prav tedaj izšla Kardeljeva publikacija Kaj mora vedeti delavec. Vključevali smo se torej v široko mobilizacijo slovenskih delavcev v boju proti fašizmu (v Španiji so se tedaj na strani republike že bojevali tudi naši prostovoljci) in za pravice delavskega razreda — tudi v tisku. Kmečka sloga?! Seveda smo

DELAVSKI LIST

ZA STROKOVNA, GOSPODARSKA, KULTURNA
IN POLITIČNA VPRAŠANJA

Uredništvo: Cankarjeva 41, Ljubljana.
Kazeno: »Časopis delavskega in študentskega gibanja«.
Izdana vsak petek. Redna izdaja št. 10. Letna naročnina 4 Din.
Na posamezno številko 1 Din. Za dostavo
rednega poštnega 7 Din.

vedeli zanjo, a neposredno nismo sodelovali v njej. Enako ne v časopisu Slovenska vas, kjer KP niti ni imela neposrednega vpliva, a Ivan Dovč je bil odličen kmet, vreden vsega zaupanja. Ko sem bil npr. kasneje zbežal iz šentpetrskih zaporov, sem se skrtil prav pri njem v Šmartnem ob Savi. Slovenska vas je stala na protivladnih pozicijah in nas komuniste je to dejstvo združevalo tudi z nekomunisti.

Odmev na prve številke Delavskega lista je bil tako spodbuden, da smo kmalu prešli s 14-dnevnikom na tednik v nakladi okoli 3000 izvodov. Razpošiljali smo jih v paketih po nekaj deset skupaj v tovarne, revirje pa seveda tudi posameznikom, celo v Francijo in Belgijo.

Finančnih težav nismo imeli, list se je dobro prodajal, saj je odražal težnje delavcev v neposrednem, vsakodnevnem boju za njihove pravice.

Drugih težav pa je bilo več. Npr. zaplembe! Državni pravnik nam je dostikrat črtal prispevke o notranjepolitičnem življenju in o španski državljanski vojni, mi pa smo seveda morali takoj zapolniti vrzeli s »primernimi« teksti. In smo jih. Izdal pa je pravnik tudi naloge za zaplembo treh kompletnih števil, čeprav so bile z naknadnimi »primernimi« članki že izšle. No, s 16. številko smo doživeli dokončno prepoved izhajanja Delavskega lista.

Druga težava so bile preiskave na mojem domu. Tedaj sem bil že kar Moščan, saj sem živel v Mostah od leta 1926 (pa s presledki do prvih povojnih let). Hišne preiskave sem doživljal tako rekoč tedensko, celo večkrat. Ker osebnih preiskav niso delali, sem večkrat skrtil gradivo za list kar po žepih in za srajco. Nekoč pa so agenti pred preiskavo obesili svoje plašče (vedno so bili v civilu) na verando. Po postopku so prišli tudi tja in v navdušenju za svoj posel najbrž pozabili, da so to njihovi plašči ter — preiskali tudi te. Mene so spraševali, od kod da imam toliko plaščev!

Da sem lahko največkrat pravočasno rešil gradivo, je omogočal tudi položaj naše hiše. Stoji namreč prav nasproti Saturnusa in so vmes le proga, cesta in dvorišče. Dogovorjena znamenja so bila položaji zaves in rož na oknih. Najbrž pa so to vedeli tudi nepoklicani — vsaj formalno, ker smo vsebinsko menjali dogovor — in so bile preiskave tako pogostne. Sistem dogovorjenih znamenj pa smo morali imeti tudi zaradi mnogih

obiskov pri nas. Tone Tomšič npr. je rad prihajal k meni v letih pred vojno in na jesen se je dostikrat prismejal na vrata s polno kapo grozdja s trte pred hišo. V tem času je prišel k meni tudi tovariš Tito. Nihče od naših ga ni prepoznal, ko ga je pripeljala k nam Zihlerova mama, jaz pa sem bil odsoten. Ker so hodili k meni mnogi, tudi neznani obiskovalci, so šli seveda pome in mi »neznaneža« obiskovalca opisali. Takoj sem se odpravil domov in v pogovoru mi je tovariš Tito med drugim povedal, da se bo CK KPJ preselil v Jugoslavijo in da sem izbran v politbiro CK KPJ. No, to pa že sega prek okvira našega pogovora.

Anton Dolinšek pa nam je povedal naslednje podrobnosti:

Že od leta 1928 sem politično deloval v sindikatih, v Saturnusu pa, kjer sem delal kot strugar in kasneje orodjar, sem bil sprejet v partijo. Na Poljski poti št. 38 sem stanoval od sredine leta 1936 do 7. novembra 1937, ko sem bil zaradi trošenja partijskih letakov ob 20-letnici oktobrske revolucije aretiran ter obsojen na deset mesecev zavora; prebil sem jih v nekdanjih zaporih na Miklošičevi cesti v Ljubljani. Takrat so me ves teden zasliševali tako rekoč noč in dan, kdo da mi je dal letake, a niso ničesar zvedeli od mene. Po prestanem zaporu sem se zaposlil v železarni Štore, ko pa sem se vrnil v Ljubljano, sem opravljal odgovornejše partijske funkcije.

Pri pripravah za izdajanje Delavskega lista leta 1937 sem sodeloval skupaj s Francem Leskoškom, Angelo Dovčevom, Pepco Kardeljevo, Rudolfom Rojcem, Ivanom Gabrom in drugimi. Duša vseh priprav je bil Leskošek, pri njem smo se tudi največkrat sestali, a tudi na prostem, v lokalih, v Gradišču, v prostorih URS na Miklošičevi cesti, redkokdaj pri meni na Poljski poti.

Pismo iz konca aprila leta 1937 je svojstvena uresničitev želja revolucionarnega dela delavskega razreda, kmetov in inteligence, da bi imeli list, v katerem bi naj pisali o živih problemih tedanjega časa, ki so jih najbolj prizadevali. To pa so bili predvsem izkoriščanje delovnih ljudi, položaj v tovarnah in rudnikih, policijski teror, štrajki, porajajoči se fašizem itn. Podnaslov je dokazoval širino delovanja. S tem smo se sicer izpostavljali in so nas policaji in detektivi takoj »videli«. A v Saturnusu, kjer sem tedaj delal s Francem Leskoškom, smo bili že trdno organizirani. V celici smo bili sprva trije: Pepca Kardeljeva, Angelca Dovčeva in jaz, kasneje pa še drugi. Leskošek, ki je bil tedaj med drugim tudi tajnik sindikata kovinarjev, je večkrat prisostvoval našim sestankom, saj je stanoval nasproti Saturnusa.

Priprave za izdajanje Delavskega lista so tekale že vse od zime naprej oziroma vse od prepovedi Ljudske pravice. Tudi izhajanje Kmečke sloge v Zalogu sodi med rezultate teh priprav. Nismo pa neposredno sodelovali niti pri pripravah niti pri izhajanju Kmečke sloge, čeprav smo se kot komunisti seveda sestajali.

V Delavski list so pisali Franc Leskošek, Tone Tomšič, Edvard Kardelj, Jože Vilfan, Ignac Tratar, Tone Čufar in Vencelj Perko z Jesenic, Jože Lacko iz Ptuja, Slavko Šlander iz Celja, Mirko Košir, Špehar iz Vi-

nice in drugi. Sam nisem kaj prida pisal — tudi prej in kasneje ne. Kdaj pa kdaj sem prebiral krtačne odtise, preden so šli v cenzuro, in nekajkrat so nam tisk ustavili ter list zaplenili. A vse to je urejal predvsem Franc Leskošek. Natisnjene izvode smo razpečavali prek partijskih organizacij, osebnih zvez in sindikalnih organizacij. Delavci so list imeli radi, kar priča tudi njegov razvoj. Drugi socialdemokratski delavski listi niso bili dovolj blizu delavcem in njihovim žgočim problemom. Naš Delavski list pa je bil s svojim pisanjem sredi boja proti fašizmu, sredi boja za pravice do dela in iz dela, sredi štrajkov tekstilcev, gradbincev, rudarjev ter zavzemal zelo jasna, nedvoumna stališča. To pa so delavci čutili kot svoje probleme — in list kot svoj list.

Komunistična partija je torej v iskanju vedno novih oblik političnega dela uresničevala svoje poslanstvo tudi s periodičnim tiskom. Delavskemu listu je še istega leta pridružila nadaljnjo možnost v listu

KMEČKA SLOGA

Od 21. avgusta do 15. septembra 1937 so v Zalogu izšle tri številke, potem jo je protiljudska oblast prepovedala. Vanjo so pisali Vida in Tone Tomšič, Vlado Kozak, Jože Slak, Maks Strmecki, Jože Marentič, Line Žagar, Jože Lacko in drugi. List je izdajal konzorcij, za katerega je odgovarjal Franc Škerjanc iz Zaloga, urejal in za uredništvo je odgovarjal Polde Maček iz Spodnje Zadobrove, dopise za uredništvo in upravo pa je sprejemal tedaj študent Adolf Jakhel iz Zaloga (kasnejši prvoborec, umrl leta 1942 za posledicami težke rane, ki jo je dobil pri napadu na italijansko postojanko na Turjaku).

Tovariša Maček in Škerjanc sta se takole spominjala Kmečke sloge, ko smo se konec leta 1976 povabili na pogovor z njima v Mačkovi hiši v Novem Polju, C. XII, št. 3, prej Spodnja Zadobrova št. 2.

Maček:

Ideja za izdajanje lista se je rodila pri Kozakovih na Poljanski cesti. Tam smo se v posebni sobi večkrat sestali Vlado Kozak, inž. Anton Stebi iz Črnuč, Line Žagar, Jože Slak pa še kdo in jaz; občasno so prihajali tudi politični delavci s širšega kmetskega zaledja, npr. Slavko Šlander iz Celja, Jože Lacko iz Ptuja, nekdo iz Trbovelj itn. — kadar so bili pač potrebni širši, vseslovenski horizonti pogovorov. Šlo je za organizirano partijsko delo. Seveda pa je imela ta ideja že predhodno javno iniciativo kot zahteva shodov, na katerih so družno nastopali delavstvo in kmetje.

Brez vsakršnih izkušenj smo se zagrizeno lotili dela tedanji študent A. Jakhel, F. Škerjanc in jaz. Razdelili smo si naloge in ker sem poznal tudi kmečko problematiko, sem prevzel odgovorno uredništvo.

Škerjanc:

Jakhel je dnevno hodil v mesto, zbiral in prinašal dopise — vedno jih je bilo dovolj. Sestajali smo se pri Jakhlu le enkrat za vsako številko.

Vse je bilo treba delati v strogi tajnosti, zavedali smo se nevarnosti konfiskacije. Za prvo številko smo se sestali štirinajst dni pred izidom. Jakhel je razporedil rokopise, uredili pa smo jih skupaj in Polde je nato vse odnesel v tiskarno, tisto v Wolfovi ulici nasproti Glasbene matice.

Maček:

V tiskarni so dopise jezikovno opilili in ko smo dobili krtačne odtise, smo vse še enkrat skupaj pregledali, nakar je šla številka v tisk. Včasih sem stavek lomil kar sam. Ko je bila natisnjena vsa naklada — okoli 2500 izvodov — smo jo sami razpečali vsak v svojem kraju in okolici, pomagali pa so tudi domači in drugi; to tedaj ni bil problem, saj smo tako rekoč stalno razpečevali partijsko literaturo. Zaupnikom po tovarnah smo pošiljali izvode kar po pošti.

Škerjanc:

Da, a »okolica« je pomenila tudi kraje v hribih tja do Litije. Sicer pa: meni je tedaj bilo 33 let, Poldetu pa 36 let.

Maček:

Osebnim naročnikom je seveda pošiljala izvode kar tiskarna. Že na 1. številko je bil odziv tako ugoden, da smo dvignili naklado na 3000 izvodov. Samo Lacko je npr. takoj zbral 70 naročnikov. Z vseh koncev so zahtevali list.

Škerjanc:

S financami pa se je ubadal Line Žagar. Po pošti smo dobivali denar za naročnike iz drugih krajev — 50 par je stal izvod. Spominjam se nekaj dopisnic s Štajerskega. Vsebina je bila približno enaka: Ali se res borite za kmečke in delavske pravice? Odgovarjal sem jim seveda pritrdilno in takoj so se naročili na list.

Maček:

Tudi klerikalci so dobivali Kmečko slogo in čeprav so bile tedaj občinske volitve, nas zaradi časopisa niso izzivali. Sicer pa smo se obdelovali na vseh področjih in na vse načine. Tudi stepli smo se. Priprave za izdajanje lista so bile seveda uglašene na boj, a čeprav so klerikalci napenjali vsa sredstva, niso prišli do sape niti oni niti nacionalisti. Razpoloženje ob skorajšnjem izidu lista je tudi pripomoglo k naši zmagi.

Škerjanc:

Pri tretji številki Kmečke sloge je izšel kot priloga na rdečem papirju letak z daljšim člankom Vlada Kozaka o vlogi in nalogah delavcev, kmetov in poštene inteligence. Tak letak nam je prav prišel na shodih. Spominjam se celo: 70 din smo dali za tisk tega letaka.

Maček:

Ko smo že pri 3. številki — to je bila zadnja številka, ki je izšla. Sicer smo si mislili, da bo Kmečka sloga slej ko prej doživela napad, a tako kmalu vendarle ne. Bili pa smo res precej jasni v marksistični orientaciji člankov, čeprav atorji največkrat — razumljivo — niso bili podpisani in

smo vedeli zanje le nekateri. Pri žandarmeriji smo bili zapisani kot bojevniki proti desnim silam s Korošcem na čelu in iz njegovega kabineta je prišla prepoved izhajanja. Nobenih zaslišanj, iskanj avtorjev, preiskav itd. — najbrž si niso upali, saj smo imeli večinsko podporo javnosti.

Škerjanc:

Gradivo za 4. številko smo imeli že zbrano pri Adolfu Jakhlu v Zalogu. Najbrž je med vojno propadlo. Nismo pa več mislili na to, da bi Kmečko slogo razmnoževali pri Poldetu. On je namreč izdeloval tudi lesene razmnoževalne strojčke za ciklostiranje — okrog deset jih je naredil — in v njihovi hiši so tiskali letake, razno propagandno gradivo ipd. Vse to smo kmalu po prepovedi Kmečke sloge prenesli onstran Ljubljane v Sadinjo vas. Z Gorenjske smo prepeljali tudi ročno tiskarno in pri zapupniku kmetu Tonetu Dežmanu je že pred vojno zaživel bunker za tisk partijske literature. Tja smo vozili material in ga od tam razvažali. Tam so se sestajali naši partijski voditelji in sam sem tam videl tovariše Tomšiča, Kardelja in druge. Hiša je na samoti in v konspiraciji nam je uspelo ostati tam do nekako srede vojne vihre.

Maček:

Naša hiša je dajala pred vojno dolga leta gostoljubje premnogim komunistom posameznikom, pri nas so bili tudi pomembni partijski sestanki, seje ipd., tu so se srečevali tovariši iz vodstva slovenske, hrvaške in jugoslovanske partije.

Še je tekla beseda, živahna sobesednika sta zaživila s spomini ...

Ko smo se poslavljali, so nas pri izhodu spremljale rezljane skulpture iz lesa: Polde Maček se je »ob prostem času« več let ukvarjal z rezbarjenjem. Vendar to ne sodi več v naš zapis o življenju in delu urednika Kmečke sloge, človeka, ki se je od predvojnega tesarja, aktivnega sodelavca Svobode in odbornika poljske občinske skupščine, komunista in borca razrastel v osebnost, ki je še dolga povojna leta prispeval delež k razvoju idej, za katere je leta 1937 deloval pri Kmečki slogi.

Tako Delavski list kot Kmečka sloga sta bila rojena po ustanovnem kongresu KPS in ne glede na kratko dobo izhajanja dokazovala, da se je skupni boj delavcev in kmetov vedno globlje zraščal s partijskim bojem za nacionalno in socialno osvoboditev, ki se je že čez nekaj let nadaljeval in zmagovito končal z narodnoosvobodilnim bojem in revolucijo. Pri tem je imela KP močne pozicije prav v vzhodnem delu Ljubljane.

S potrebo po skupnem boju s KP proti notranjim in zunanjim fašističnim sovražnikom vseh jugoslovanskih narodov so soglašale tudi mnoge druge napredne sile. Ta potreba se ni toliko odražala v vodstvih, marveč predvsem na terenu v delavskih centrih in med demokratičnimi množicami slovenskih kmetov, ki so bile pod vplivom SLS. Med temi je bila tudi Zveza kmečkih fantov in deklet, v kateri je bil aktiven Ivan Dovč (sprva le oče, ko pa je odrasel sin Ivan, se mu je pridružil tudi on) iz Šmartnega ob Savi. In ko je začelo izhajati glasilo slovenske kmečke in delavske politike

SLOVENSKA VAS

(urejal ga je in za uredništvo odgovarjal Pavel Kreutzer iz Trnovskega pri-
stana št. 14, kjer je bila tudi uprava lista, izdajal pa ga je konzorcij), je
prevzel predstavnštvo konzorcija Ivan Dovč (st.), kmetovalec iz Šmartnega
ob Savi. Kot 14-dnevnik je list izhajal od 15. avgusta 1937 do 30. novembra
1938.

Poslana plačana v gotovini.

Ljubljana, dne 1. septembra 1937.

Posamezna številka Din 1.--

Da naša nas in naša marta
bila bi oseh kričala ožeta,
naj sloga trdna, sloga zvesta
poveže delavca in kmete!

SLOVENSKA VAS

Kmet bodi svoj!
Na svoji zemlji, v svojem domu,
o svoji vasi,
koderkoli slišijo se tvoji glas,
odločaj sam:
takrat nastanejo ti boljši časi!

GLASILO SLOVENSKE KMEČKE IN DELAVSKE POLITIKE.

LETO I.

izdaja dvakrat na mesec. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Trnovski pristan 14/1. Rokopisov ne vračamo. Naročnina
za en mesec din 2.--, za štiri leta din 8.--, za pol leta din 10.--, za vsa leta din 20.--, za posamezno letno 1.-- dolar.
Ogledi se sprejemajo. Čekovni račun št. 17488.

ŠTEV. 2.

Pri Dovčevih v Šmartnem ob Savi, sedaj Kovačeva ulica št. 1, so že pred letom 1941 dobivali zatočišče revolucionarni in napredni bojovníki proti tedanjim protiljudskim režimom. Med okupacijo je bila pri njih javka, tam so se občasno zadrževali tudi člani glavnega štaba in vodstva OF. Oče Ivan (rojen leta 1896 v Tomačevem) je bil razgledan napreden kmet; sin Ivan ga je vpeljal v delo za OF. Maja leta 1942 je bil aretiran in odpeljan v italijansko internacijo. Po kapitulaciji Italije se je vrnil, a belogardisti so ga novembra naslednjega leta znova aretirali in predali Nemcem. Ti so ga odpeljali v Dachau in tam je februarja leta 1945 umrl; njegovo truplo so sežgali.

Sin Ivan (rojen leta 1919 v Šmartnem ob Savi) je po štirih razredih gimnazije na Poljanah pomagal očetu pri delih na mali kmetiji. Leta 1940 je odslužil vojaški rok, a se že prej vključeval v družbeno in politično življenje kraja. Skupaj z očetom sta brala napredno časopisje in tudi pi-sala vanj.

Oče je sodeloval tudi pri časopisu Slovenska vas, a podrobnosti za zdaj niso znane. Kmalu po okupaciji je bil sin Ivan med ustanovitelji OF v vasi, bil z očetom vred aretiran in odpeljan v italijansko internacijo. Že konec leta 1942 je v Ljubljani umrl za posledicami zapora. Pokopan je na Žalah.

Tako nam je leta 1977 pripovedovala o svojih najožjih Ivanka Dovčeva, poročena Dragar, živeča na Dovčevi kmetiji.

Konec leta 1938 je torej zamrl zadnji od treh časopisov iz prejšnjega leta; ni pa bil več zatrt napredni revolucionarni ilegalni tisk v občini.

TISK V NAŠI OBČINI MED REVOLUCIJO IN NOB

Res je napredni, revolucionarni periodični tisk v naši občini leta 1937 prešel v ilegalo, a iz nje se je vedno bolj širil med množice ter pogнал korenine široko razvejanemu tisku že med revolucijo in narodnoosvobodilnim bojem, še mnogo bolj pa po osvoboditvi.

Revolucionarnemu, narodnoosvobodilnemu in protifašističnemu tisku v letih 1941—1945 naj velja naša pozornost. Seveda ni moč predstaviti vsega, niti ni to naš namen, a skušali se bomo približati vsaj najpomembnejšemu.

Na trdnih predvojnih temeljih iz leta 1937 je proletarski tisk pripravljen pričakal leto 1941. Nikakršen slučaj torej ni bil, da je na ozemlju današnje naše občine v letih boja in revolucije izšlo več številk vseh treh najvažnejših partijskih glasil: DELA, LJUDSKE PRAVICE in SLOVENSKEGA POROČEVALCA.

Leta 1941, še pred fašističnim napadom na Jugoslavijo, so v Sadinji vasi pri Podlipoglavu natisnili 3. številko tedanjega letnika

D E L O ,

potem ko je konec leta 1940 prenehala delovati ilegalna partijska tiskarna v Tacnu pod Šmarno goro. Časopis je do tedaj napravil že dolgo ilegalno pot od Trsta, kjer je začel izhajati takoj po koncu 1. svetovne vojne, pa Ljubljane, prek Pariza do Tacna.

V Sadinji vasi je bila *ilegalna tiskarna* nameščena v hiši št. 27 pri Antonu Dežmanu, sicer delavcu v Tovarni kleja v Mostah. Anton Dežman je leta 1959 takole pripovedoval o tiskarni in o delu v njej:

»Neke noči novembra 1940 je Mačkov oče iz Zadobrove (Franc Maček — Matjačev oče, op. p.) pripeljal k meni tiskarno. Namestili smo jo v podstrešni sobi. Da bi ostala čimbolj skrita, ni razen ljudi, ki so delali v njej, in Leva Kovačiča, ki je vzdrževal zvezo navzven, nihče prestopil njenega praga. Niti moja žena, ki jim je kuhala, ni bila izjema. Hrano jim je dajala skozi lino, ki so jo izrezali v lesene stopnice.

V tiskarni so izmenoma delali Mira Ružič, Dušan Kraigher, Ivan Plaskar, tri tedne pa tudi neki Črnogorec. Zelo pogosto je prihajal v tiskarno Tone Tomšič, prihajali pa so tudi drugi člani CK Franc Leskošek, Edvard Kardelj, Boris Kidrič in Aleš Bebler, predvsem pa Boris Kraigher. Vsi so pomagali pri delu. Na zrak so odhajali le ponoči, in to za kakšno urico.

Dobrih štirinajest dni pred okupacijo se je nadzorstvo okrog hiše tako zaostrilo, da smo prenehali z delom. Stroj, črke in vse ostalo smo skrili pod streho. Dušan Kraigher in Mica Stadler sta pozneje večkrat prihajala v bunker pod streho. Ko smo kmalu zatem zaradi nekih dogodkov slutili izdajo, smo stroj potopili v vodnjak blizu hiše.»

O nabavi tega stroja pa je pripovedoval Milan Apih:

»Verjetno konec leta 1939 je prišel Kardelj k meni v Celje in naročil tiskarski stroj. Po njegovi zamisli sem naredil načrt. To ni bil nikak »tigel«, ampak neke vrste miza, na kateri je bil v okviru na vozičku stavek za tisk. Na to si položil papir in šel prek njega z valjem iz gume, ki smo

Organ Centr. Odbora
Komunistične Stranke
Slovenije

Januar 1941.

Štev. 3.

V. KONFERENCA Komunistične Partije Jugoslavije

Nedavno se je vršila V. KONFERENCA KOMUNISTIČNE PARTIJE JUGOSLAVIJE, ki iz več razlogov predstavlja enega najvažnejših datumov v zgodovini revolucionarne proletarske avantgarde v deželah Jugoslavije. Mi se bomo na tem mestu omejili na par ugotovitev, ki same po sebi dovolj jasno govore o orjaškem napredku, ki ga je napravila naša partija, zlasti v zadnjih letih.

1. Na konferenci je prisostvoval 101 delegat, pri čemer so bili delavci v večini, a poleg njih je bil dobršen procent kmetov. V. konferenca je bila torej številčno najmočnejša konferenca, odkar se naša partija nahaja v nelegalnosti. Dejstvo, da se je pod težkimi pogoji nasilne vladavine Cvetkovič-Maček-Korošec moglo zbrati na enem mestu preko sto najboljših aktivistov naše partije in da je konferenca mogla ne le potrditi, ampak tudi neovirano in intenzivno delati, to dejstvo je jasen dokaz, kako porasta moči naše partije, kakor tudi njene notranje zbranosti in čvrstine.

2. Vsi prisotni delegati so bili izbrani na predhodnih nacionalnih in pokrajinskih konferencah. Pred temi pa so se izvršile rajonske, krajevne in okrožne konference po vseh deželah Jugoslavije. Skozi

Januarja 1941. leta je v Sadini vasi izšla 3. številka DELA

ga dali vlti v Kranju. Zato so bili izdelki bolj podobni krtačnim odtisom z osnovno ploskvijo 60 × 80 cm kot pa tisku. Format je bil preračunan tako, da bi lahko na njem naredili obenem štiri strani brošure. Stroj sta delala Franc Skvarča-Modras in njegov sodelavec Serajkič, pa tudi jaz sem včasih pomagal. Franc Leskošek je večkrat prišel gledat, kako delo

napreduje, in tudi sam je pomagal. Ko je bil strojček narejen, ga je Boršič naložil na kamion in odpeljal na Ježico pri Ljubljani, kjer ga je izročil Borisu in Dušanu Kraigherju in neki neznani tovarišici.»

Z Ježice je prišel stroj šele po ovinkih v Sadinji vas. Mačkov oče, ki ga je vozil, je leta 1959 pripovedoval:

»Dvakrat sem peljal, preden sem prepeljal vso tiskarno v Sadinjo vas, čeprav vsega skupaj ni bilo za pol voza. Najprej sem peljal skupaj z Dušanom Kraigherjem črke in druge stvari iz Tacna. Potem sem šel po stroj v Ljubljano. Natanko se ne spominjam več kraja, kje sem ga dobil, verjetno je bil to Železničarski dom.»

V ilegalno delo v Ljubljani so se med prvimi vključili tudi mladi grafični delavci tiskarne Tuma v Zeleni jami, Pod ježami št. 10. Ostoj Tuma je leta 1959 in 1970 pripovedoval o delu v njihovi tiskarni:

»Tako po napadu je prišel nekega dne k nam Dušan Kraigher in nas vprašal, ali bi lahko tiskali kaj ilegalnega. Prvo, kar je prinesel v delo, so bile matrice za legitimacije za trboveljske delavce — mislim, da je bil to nekak delavski izraz za trboveljske rudarje. Matrica je bila ploska, očitno jo je imel že marsikdo v rokah, tako da je bilo zelo težko delati na njej. Kmalu potem smo spoznali, da bo stvar tekla organizirano, saj smo dobivali vedno nove naloge. Že takoj v začetku smo delali obrazce za dokumente in ti so ostali vsa leta naše glavno delo za Centralno tehniko.

Dela nismo imeli vedno enako. Mnogo smo delali takoj v začetku, potem nekaj časa manj, verjetno dokler je delala Podmornica (ilegalna tiskarna v hiši ob Cesti na Brdo št. 95), zatem nekaj časa mnogo. Ko je delala tiskarna Toneta Tomšiča (ilegalna tiskarna v dvoriščni zgradbi ob Šubičevi ul. št. 3) spet manj, potem pa do konca vojne zelo veliko.»

Februarja leta 1942 je bila v tej tiskarni natisnjena tudi 1. številka DELA. Vsaj za 3. številko DELA leta 1942 nastali klišeji v ilegalni cinkografiji in tiskarni na Kodeljevem. O tem je leta 1977 povedal Zlatko Močnik-Dukat:

»Ilegalna cinkografija s tiskarno je delovala v kletnih prostorih hiše v Adamič-Lundrovi ulici št. 34 (sedaj Ulica Goce Delčeva št. 31), in sicer od sredine avgusta 1942 do začetka aprila 1943. Do januarja 1943 sem v njej delal sam, tedaj pa sta se mi pridružila Stane Cimperman kot tiskar in njegova žena Karla, ki je pomagala obema.

V skoraj tričetrletnem delovanju sem najprej sam izdeloval klišeje za razne dokumente, za naše publikacije — časopise, brošure; da, tudi za 3. št. Dela leta 1942, za katero je ovitek napravil arhitekt Vlasto Kopač; pa za štampljke, krušne karte in denarne bone. Kmalu po odkritju Truge pa je prispel v cinkografijo manjši zaklopni stroj (»tigel«) iz opuščene tiskarne Tunel in prve dni januarja 1943 sta se mi pridružila Cimpermanova.

Tedaj smo začeli tudi tiskati. Delali smo razne okupatorjeve obrazce in predvsem živilske nakaznice — teh smo mesečno natisnili 1800. Konec

Znamenita naslovnica 3. št. DELA iz leta 1942, nastala v cinkografiji in tiskarni na Kodeljevem

marca smo pripravili še vse potrebno za tisk 100-lirskih bankovcev, a prve dni aprila smo bili odkriti in Italijani so vse gradivo zaplenili.

Kje je bila cinkografija in kasneje tiskarna? Ko so naši ljudje začeli graditi bunker, hiša še ni bila dograjena in so ponoči nosili izkopano zemljo v vedrih daleč proč. Prostor je bil okrog 4 m dolg, okoli 2,5 m širok in okoli 2,20 m visok. Do njega je vodil rov-hodnik, dolg okoli 5 m, širok okoli tričetrt metra in visok nekako toliko kot sam bunker. Vhod vanj je bil sprva le eden, in sicer skozi kletni jašek, improviziran kot jašek z uro za merjenje vode. Kasneje smo napravili še en vhod pod betonskim koritom za vodo v bunkerju.

V 'uradnih' kletnih prostorih je bila najprej prijavljena naša kurirka Rozalija Menih-Barbka, sedaj poročena Lukman, a ker je postalo njeno ilegalno delo že preveč znano, se je odselila in vselil se je nek zakonski par. Ta je začel izsiljevati, da hoče ali postati član IO OF ali pa da bo vse izdal. Javil sem to predstavništvu CK v Ljubljani. Podatke so preverili, povabili oba na pogovore v Dolomite, tam pa sta izsiljevanje priznala in bila sta obsojena... Za njima je prišla v kletno stanovanje Milena Zor s pohčerjenko Mileno in tako je bilo 'uradno' stanje v kleti do prvih dni aprila, ko smo bili izdani. Italijani so tedaj zaprli obe Zorovi, lastnika hiše Borisa Raceta-Žarka, Staneta Cimpermana in mene; Karla Cimpermanova je bila tedaj v bolnišnici...

Bunker sam je bil ves obložen s keramičnimi ploščicami, tudi strop. Ker namreč sprva ventilacija ni bila zadostna, so se kemikalije — predvsem solna kislina — prijemale ploščic, te pa smo lahko brisali, ker tekočin ploščice pač niso vpijale in smo se tako delno branili pred zdravju škodljivimi vplivi. Kljub temu sem moral sprva mnogokrat delati s plin-sko masko, ki sem jo tedensko menjal. Kasneje smo ventilacije uredili, zgradili za jedkanje in izdelavo fotografij večji bazen za kubični meter vode in dobili ročno črpalko, da smo vodo lahko izčrpavali v kanalizacijo — bunker je bil namreč pod vplivom redne napeljave. Za reprodukcijsko fotografijo pa smo — zaradi pomanjkanja prostora — aparat postavili na tirnice, montirane v tla.

Še to: V prispevku Emila Cesarja o tiskarnah v Ljubljani je tudi spis-sek vseh izdelanih tiskov na Kodeljevem; ker se ne spominjam, da bi bil objavljen, naj pripomnim, da je na razpolago v Muzeju revolucije...»

V Sadini vasi so bile še pred fašističnim napadom na Jugoslavijo aprila 1941 natisnjene tri številke partizanskega glasila

LJUDSKA PRAVICA,

potem ko je ta začela izhajati leta 1934 sprva legalno v Prekmurju, nato pa je ilegalno izhajala v Ljubljani in Zagrebu. O tem je leta 1959 pripovedoval Miha Marinko, ki je konec leta 1940 prišel v Ljubljano, da bi urejal Ljudsko pravico:

»V času najbolj intenzivnih priprav na oboroženi spopad s fašizmom, januarja in februarja 1941, so izšle tri številke Ljudske pravice, ki sem jih

Ljudska PRAVICA

ORGAN KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE

Leto V, šte. 16

13. avgusta 1944.

Čena 10 Rpi

SMRT NEMŠKIM OKUPATORJEM

Razkroj sovražnih vrst

Utrunjen zmagoviti vojski na svojih frontah, rutavce Hitlerjeve trljave od stric in partizanovke gibanja po vseh delcih in posloju pri nas v Jugoslaviji ima za posledico, da se majo morala ne samo med političnimi krogi v Nemčiji in posloju in političniških državah, temveč da se krepko majo morala preživeti tudi v vrstah Hitlerjeve armade. Vojska, ki je bila sistematično vzgajana v poslušnosti, Hitlerjeve vojske, v kateri se posebno velja pravilo, da nihče ne sme misliti razen vojno Hitlerja, ta vojska je po težkih udarci začela misliti. Hitler se je nevarnosti misleče vojske zavedal, že v začetku svojega gibanja, in v njegovemu načetu tretjega Reicha je pravilo, da na vsi misli samo Führer, ovseno pravilo in temelj njegovih napač. Posledica tega, da je Hitlerjeva vojska začela misliti, se kaže v prehodni nemški generalov na vzhodni fronti, vedno večje stavilo upletanja, množični prehodni Hitlerjevih vojakov na stran Rdeče Armade in zavezniških armad se ponavljajo v vseh delcih.

Ritki so vli poslušni tudi v vrstah tistih vojaških formacij, sestavljenih iz domačih izvajalcev in iz množic, ki so jih izvajalci uspeli prevzati, čisti da se je njihova borba, po dopravi ob strani Hitlerja, volitev za njihovo narodo, njihovo vero, lastino in družino. Prehod Mihailovičevih oficirja Djučija v tisoč četnik na stran NOV, dnevnopredaje četnikov, domobrancev, Wehrmannov po vsej Sloveniji, posebno na Primorskem in Štajerskem, so dokaz, da je tudi ta "vojska" začela misliti.

Zmaga zaveznikov, tednost zavezniškega bloka, osvobodilni boj narodov Jugoslavije, zadržani pod vodstvom, načeloma Tito, ki predstavlja današnji za najbolj zagrnjen vprašanje nasprotne edino možno volitev vprašanje Jugoslavije, vprašanje svobode in enakopravnosti vseh njenih narodov, to so bila tista dejstva, ki so odločilno vplivala na sklep teh deset-terdeset in razpadajoče Hitlerjeve armade.

Sorazmerno dolgo je bilo treba, da je v vrsti Hitlerjevih domačih pomagačev prodala resnico o pravem pomenu naše borbe, da so bili razkrinkani lastni voditelji, Narodno osvobodilno gibanje, naša Osvobodilna Fronta je vse čas svoje borbe na vse načine skušala prikazati prav vsem Slovincem in posloju tistim, ki so se stali izven osvobodilnega gibanja, življenjsko najuspešnejše borbe. Zarjano vprašanje kljub vedno najuspešnejšemu dokazovanju našega gibanja, razumljivo, ki so za voliti in podpirali lasti izjavi, ki vodilji, ki jim njihova strašna dejanja zapirajo pot v vrsto slovenskega naroda, je bila doloma tudi posledica neobveščenosti. Kljub temu da je vse delo naših aktivistov posloju in začetku naše borbe bilo propagandno, ki je hotelo dati občinstvu, na vse vprašanje je nezahujeni mislilo, kljub temu da je tisoče naših borcev pričalo to svojo delo s svojim življenjem, da so padli tiskarji našega osvobodilnega tiska, da so padli

Volitve na Primorskem

Preko 100 v silnih edine je na Primorskem doslej izbralo svoja krajevna predstavstva, svoje Narodno Osvobodilne Odhore, Oro od Treta, nad Koprom, v Belihu, v Bančiji in Ljubljani s tajnimi, demokracističnimi volitvami postavila svojo lastno oblast, slovensko narodno oblast, 23 let je tema ljudstva pil kri italijanski fašizem in ga politično, gospodarsko in kulturno tiskal s tlom. Toda narod ni klonil. Zvest tradiciji tolmunskih puntarjev, bazoških junakov, tovarišev padlih v tržaškem procesu, je zgrabil za orožje in dal narodu heroje: Tomičič, Surcova, Vojka. Stojitve in stolone sinov in hčera tega naroda je dala svoja življenja za osvoboditev in boljšo bodočnost te zemlje. Ti puntarji so umirali in umirajo zato, da bi njihov rod svoboden in zdrava v svobodni Sloveniji, v novi, demokratični Jugoslaviji. Z volitvami primorski Slovenci posloju manifestirajo svojo pripadnost NOV Jugoslavije.

Slovenci na Primorskem so začeli v praksi ustrajati načela Atlantike izjave, volite pravice narodov do samoodlobe. Prav zaradi tega imajo volitve na Primorskem svoj poseben pomen. Tisočglava ndolezba na volitvah izborov voliti in posredno skoro 100 odstotka udeležba dokazuje, da se narod v polni meri zaveda pomena teh volitev. Ni bilo straha, pred volitvami. Čelo kroji, kjer je okupator na dan volitev polno vse volitve posiljal in moril, so voliti. Če so se morali ljudje iz kraja umakati, se so čimprej vrstili in takoj nadaljevali z volitvami. Na nekaterih krajih so se volitve izvele ponoči, kajti tudi vsi, ki so zasedane po okupatorju, hočejo voliti.

Ljudje so s ponosom kandidirali. Ni bilo pomislekov, kaj, kaj bo, če leva okupator, da sem izvoljen. Tudi na Primorskem ni vsej dobro vo, da Nemcem in svahobrancev na smu čekat doma. Ti nadejo na svojih pohodih in izpadih in postojanki naše vsi prazne. Kar je vrednega, je pokrito po skrivanih, živina odpeljana, žene, otroci in moški, v kolikor so doma, pa se umaknejo v predele, ki jih štiti naša vojska. Vse to

je izvršeno v trenutku, čim straše na opozorilnih opazilo sovražnika ali karikve javno prihod Nemcev, ko ti komaj krenejo iz postojanke. To delo vseh predvsem žene in mladina.

Na ženah stoji na Primorskem tri četrtine političnega in organizacijskega dela, primorsko ženo same mobilizirajo svoje moče, dekleta s pesnim govorom o skrivanih, ki bi se radi odtegnili borbi in na katerikoli način "mirno" prebili vojne čase. Partizan-vojska, to je njihov ljubljene, teme je povečana vsa njihova skrb. Pri volitvah so žene volile in kandidirale, prvič v slovenski zgodovini jim je bilo to omogočeno, to pravico so si pridobile v OF. Vse so šle na volišče, da kot te delavce, so vse posesti skromne in so same volile v odhore predvsem moške. Zato prihaja tudi na Primorskem do pogorne sestave NOO, kjer so žene premalo nastopale, mesto da bi tudi one prevzele glavno breme dela in bi bilo na ta način omogočeno, da grede močje v vojsko.

Napačno bi bilo, če bi v volitvah gledali samo zmagajo manifestacije in ne bi kratkostitili vsega, da bi bili v odhore izvoljeni vse naši najboljši tovariši in tovarišice in da bi tako izvolili take odhore, ki bodo uspešno opravljati in voditi vse posle krajevnih predstavnikov.

Na sestankih novo izvoljenih odhorenikov in odposlancev, ki so se vrstili takoj po volitvah, so bile, pretežena vsa prede vprašanja kraja. Prva skrb po postreženi pomoči volki. Vojska je bila tista, ki je omogočila izgradnjo narodne oblasti, ona vam varuje pridobitve triletno osvobodilne boje in ona bo mala to našo oblast tudi s orožjem v roki braniti.

Za obdelovanje zemlje in pospejevanje pridelkov bo organizirana medsebojna pomoč posameznikov in celih vasi, ustanovila se bodo tudi delovne brigade. Tudi pri preskrbi posloju krajov ter pri obnovi poškodanih vseh bodo skrbili in okroja medsebojno ndolevali. Čistina, letovina, zdravstvo in vsa ostala poročila vprašanje posvečajo NOO vse skrb.

rešiti njegovo vojsko moč od črnih, pospejevali razkroj med vojski v sovražnih postojankah. Prvo opravilo uspešno naša hrabra Narodno Osvobodilna Vojska. Tudi delo na razkroj svahobrancev in Wehrmannov žanje vseh dan naša uspehe. Vendar prav pri tem delu kažejo naši aktivisti se nekaj napak, ki larirajo deloma iz neobveščenosti, deloma iz dejstva, da naši mladitv in poglavitje ustrajevajo danih direktiv in pada pri izvajanju direktiv iz ekstremne v ekstrem, tako da danes že čisto nalomelne seklati odnos do domobrancev. Wehrmannov in njihovih družin se bolj nepravilno oportunistični, opravljajo odnos do njih.

Če hočemo izvesti razkroj v sovražniških vrstah, potem moramo točno vedeti, zakaj ga vršimo in kako ga bomo uspešno vršili. Zavedati se moramo:

kurirji, ki so nosili tiskane resnice o naši borbi do poslednje slovenske vasi, do poslednje uprtaše postojanke, je vendar tudi v tem propagandnem delu bilo nekaj napak, ki jih pa danes vsak dan bolj odpravljamo. Naši aktivisti so čestokrat prehitro naredili kritike preko "bistri" družin, preko svojcev domobrancev in Wehrmannov. Še oni so zgubljani za nas. Čestokrat ni bilo storjeno vse, da pride naša literatura resnično v roke vojakov v sovražniških postojankah, čestokrat se je naša literatura razdeljevala slabosno, mehkično in zato tudi ni imela tistega učinka in ni dosegla tistega, kar je hotela.

Za dolgo našo čimprejše zmago je brez dvoma naša droje: zadajati sovražniški vedno večje vojaške porane in tako od suznaj raziti njegovo vojsko moč in drugje

V gozdni baraki terena Vinje — Petelinje je delala ilegalna tiskarna 4 M. V njej je v letu 1944 izšlo več števil LJUDSKE PRAVICE

uredil skupaj s Tonetom Tomšičem. Te številke so imele zelo široko, skoraj bi rekel obrambno obeležje in z njimi je Partija prestopila meje ozke zakamufliranosti. Krog njenih bralcev je bil zelo velik, saj je izhajala v več kot 10 000 izvodih. Tehnično je bila izredno dobro izdelana, tako da so mnogi mislili, da so jo tiskali v legalni tiskarni.»

Po izjavi Borisa Kraigherja je bila tiskarna v Sadinji vasi določena predvsem za tiskanje Ljudske pravice, zato so jo imenovali Tiskarna Ljudske pravice.

Kmalu po okupaciji so v Sadinji vasi prenehali tiskati. Ker pa gre pri delovanju te tiskarne za pomembno področje predvojnega in začetek vojnega partijskega delovanja v naši občini, smo leta 1977 poprosili za izjavo Franca Leskoška. Takole je povedal:

»S prihodom tovariša Tita v vodstvo naše partije je bilo delavsko gibanje vedno bolj pripravljeno na osvoboditev in socialistično preobrazbo naše dežele. Pokazalo se je, da je tudi narodnostno vprašanje sposoben rešiti le proletarijat pod vodstvom KP, s čimer je stala partija tudi na pozicijah internacionalizma. Z nadaljnjim razkrinkavanjem monarhofašistične diktature, z odporom proti njej in proti njeni profašistični politiki, s pravilnim reševanjem nacionalnega vprašanja in z nadaljnjimi analizami svetovnega položaja je partija dobivala odgovor tudi za uspeh pri reševanju družbenih problemov v boju za demokratične pravice ljudstva.

Tako je bila partija edina sila resnične narodne obrambe in je v začetku aprila leta 1941 lahko le ona pozvala vse svobodoljubne Slovence v vrste prostovoljcev proti fašističnim napadalcem. Največja širina je kajpada odigrala svojo vlogo — in od Protiimperialistične do Osvobodilne fronte je bilo treba storiti le še korak.

Vse to je zahtevalo tudi večje publicistično delovanje. Ker je cenzura seveda skušala onemogočiti vsak svobodoljubni tisk, je bilo treba delovati ilegalno.

Za vsebino ilegalnega partijskega tiska smo pred vojno skrbeli skupaj z Edvardom Kardeljem, Borisom Kidričem, Tonetom Tomšičem in Alešem Beblerjem. Posebno skrb je posvečal predvojni partijski tehniki organizacijski sekretar CK KPS Tone Tomšič, ki je kot vodjo tehnike pritegnil k delu še Dušana Kraigherja.

Tako nas izpad tacenske tiskarne ni našel nepripravljene. Po njej sta nastali celo dve tehniki: v Vnanjih goricah in v Sadinji vasi.

Že januarja 1941 smo v Sadinji vasi tiskali Ljudsko pravico in Delo. Članke so pisali v glavnem prej imenovani člani CK, sam tedaj nisem pisal. Objavili smo članke pod ilegalnimi imeni, katere smo tudi menjali. Jaz npr. sem tedaj imel dokumente na ime strojnega inženirja ljubljanskega magistrata Lipovška, ilegalna imena pa sem imel Lojze, Luka, kot komandant pa Peter Strugar. Seveda smo dobivali članke tudi iz drugih krajev. Prejemal jih je prek naših kurirjev Tone Tomšič v Ljubljani. Tipkala je Mira Ružičeva, tiskala pa sta Ivan Plaskar in še nekdo. Kurirja sta bila Lev Kovačič in Mirko Zlatnar. To pa smo bili v glavnem vsi, ki

smo vedeli za tiskarno. Zaradi konspiracije se nismo tolikokrat sešli v Sadinji vasi, marveč smo se shajali predvsem v Ljubljani, tudi pri meni na stanovanju. Zato tudi tiskarna ni bila odkrita, čeprav jo je policija iskala.

Tisk je šel potem prek kurirjev do skrivnih skladišč, med njimi v Zalogu, Zadvoru, Slapah in Zadobrovi. V njih je bilo tehnično gradivo za vse ilegalne tehnike, vanje (predvsem v centralno skladišče v Zalogu) so prinašali kurirji iz ilegalnih tehnik — tudi iz Sadinje vasi — razmnoženo ilegalno literaturo, iz njih pa so jo po zvezah odpošiljali prek raznih javk partijskim organizacijam v Ljubljano in po vsej Sloveniji. Tam so jo prevzemali zaupniki in razpečavali do bralcev.

Morda marsikak dogodek oziroma zapis o kaki podrobnosti ni velik, a generacije naj spoznajo tudi to v razvoju delavskega gibanja in na pozitivnih izkušnjah ter v veri v pravično stvar delavskega razreda naj grade naprej socialistično humanistično samoupravljalno družbo.«

Leta 1944 so izšle 11., 12., 14. in 16. številka ponatisov centralnih izdaj Ljudske pravice v *ilegalni tiskarni 4 M*. Delovala je v gozdni baraki pri Petelinjem pod Vinjami. O delu v njej objavljamo pripoved Franca Zupančiča-Marjana in Karla Zupančiča-Zana na drugem mestu (glej naprej), tu navajamo le njun podatek, nanašajoč se na ilegalno tiskarno 4 M v zvezi z Ljudsko pravico:

»Od sredine junija do začetka septembra 1944 je delovala ilegalna tiskarna 4 M pod Vinjami. 'Vila Jur' smo ji rekli v primerjavi z bunkerjem nedaleč pod njo. Poleg drugih tiskov smo v njej natisnili tudi štiri številke Ljudske pravice.«

Tudi

SLOVENSKI POROČEVALEC,

ki je izšel prvič leta 1938 kot izrazito protifašistični list, bi naj bil že konec decembra 1942 natisnjen v naši občini, in sicer v *ilegalni tiskarni Truga ali Jama*. Tej tiskarni je dajala zatočišče delavnica mizarskega mojstra Alojza Jevnikarja Pod Ježami (brez številke, a poleg poslopja št. 17) v Zeleni jami. Prva stran tako imenovane BIHAŠKE ŠTEVILKE SLOVENSKEGA POROČEVALCA je bila že natisnjena, ko so Italijani bunker z ilegalno tiskarno odkrili. O tem je leta 1977 pripovedoval tedanji tiskarski strojnik Stane Cimperman-Cesar:

»Ko se je lastnik mizarske delavnice odločil za gradnjo sušilnice za les, se je sporazumel z vodstvom centralne tehnike KPS, da zgradi poleg prostora za sušilnico še bunker za ilegalno tiskarno. Konec novembra leta 1942 je bil bunker končan. Bil je dovolj prostoren, v njem smo imeli električni tok in signalne naprave, ki jih je izdelal Ciril Lukman-Anjo. Tiskarski stroj znamke Phönix A 3 so organizatorji centralne tehnike KPS kupili s ponarejenimi dokumenti v tiskarni Sloveniji v Vegovi ulici od lastnikov Kolman. V bunkerju sem stroj montiral sam. Material za tiskarno smo hranili pri mojih starših v Močnikovi ulici št. 3, nekaj pa

tudi v Koroščevi ulici št. 9 (sedaj Perčeva ulica), kjer sem tedaj stanoval z ženo Karlo. V stanovanju sva imela zgrajeno skrivališče.

Z Rudolfom Buričem-Burom sva začela delati v tiskarni prve dni decembra 1942. Do 22. decembra 1942 sva natisnila 3000 izvodov 2. številke brošure Sokol v borbi za svobodo. Obsegala je 28 strani, izdala pa jo je sokolska skupina v OF. Letak Poziv vsem Slovencem, ki so sposobni nositi orožje, sta izdala IO OF in glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske 15. decembra 1942. Natisnila sva ga v 10 000 izvodih. Oba sva začela izdelovati tudi tako imenovano tiskano bihaško številko Slovenskega poročevalca v velikem formatu, posvečeno I. zasedanju AVNOJ. Postavila sva stavek za prvo stran ter jo stiskala. Druga stran je bila samo delno postavljena. Primanjkovalo je črkovnega materiala in prej postavljeno stran sva morala natisniti in nato stavek razmetati, da sva lahko nadaljevala s stavljenjem.

22. decembra 1942 je vso natisnjeno literaturo odpeljal kurir Alojz Tavčar-Klančnik. V primerni razdalji ga je spremljal lastnik delavnice. Ko je kurir pripeljal material skozi železniški podvoz pri tovarni Zmaj in zavil proti Vilharjevi cesti, so ga ustavili italijanski vojaki in pregledali tovor. Jevnikar je videl, da so ustavili kurirja in začeli pregledovati z literaturo napolnjene zaboje. Ob vpitju Italijanov in mahanju z najdenimi letaki se je spretno izmuznil njihovi kontroli ter se odpeljal nazaj v delavnico, kjer nas je takoj obvestil o nastalem položaju.

Naglo smo zapustili delavnico in bunker ilegalne tiskarne, ki sem ga skrbno zaprl. Italijanski vojaki so pol ure za tem, ko so prijeli kurirja, vdrli v delavnico in jo začeli preiskovati, vendar niso takoj našli dobro skritega bunkerja tiskarne.

Potem sem odšel v ilegalno cinkografijo in tiskarno na Kodeljevem ter tam nadaljeval z delom.«

*

Oktobra 1944 je izšlo okoli tisoč izvodov 15. št. Slovenskega poročevalca v bližnji tiskarni bratov Tuma. V delo so dobili tudi stavek za dvojno decembrsko številko leta 1944, a je niso mogli začeti tiskati.

Poleg glavnih partijskih glasil je izšlo v ilegalnih tiskarnah na področju današnje naše občine še mnogo drugih ilegalnih tiskov. Npr. v Zeleni jami že več let pred vojno ročno stavljene številke komunističnih listov VIHRA in RDEČI PRAPOR (prim. Vladislav Kiauta, Zaklenjena samota); v začetku leta 1941 v Sadinji vasi pet številc KOMUNIKEJA CK KPS, številka PROLETERA za CK KPJ in DEKLARACIJA za CK KPI v italijanščini; v Tiskarni bratov Tuma od 1. številke 1. letnika sredi novembra 1941 naprej več številc osrednjega organa OF slovenskega naroda OSVOBODILNA FRONTA; dlje časa v isti tiskarni denarne vrednotnice OF, obveznice za glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, različni dokumenti za ilegalne delavce in za ilegalo nasploh, propagandno gradivo, brošure; decembra leta 1942 v Trugi 2. številka glasila SOKOL V BORBI ZA SVOBODO; in tako naprej . . .

SMRT · FAŠIZMU · SVOBODO · NARODU!

SLOVENSKI POROČEVALEC

VESTNIK · OSVOBODILNE · FRONTE · SLOVENSKEGA · NARODA

Izdaja po „Slovenskem poročevalcu“ na osvobojenem ozemlju.

Leto V.

OKTOBER 1944.

Štev. 15

Iz temin suženjstva v zario svobode

Hitlerjeva evropska trdnjava bo vsak čas samo še spomin na najmrčnejše dni v zgodovini narodov. Veliki zavezniki prodirajo v osrčje trdnjave same. S slavo in zmaganimi venčana Rdeča Armada je na vzhodnih mejah. Tehnično in številčno tolikokrat močnejše armade Anglije in Amerike so prodrle na zapadu na ozemlje Nemčije. Svobodoljubne sile vseh narodov Evrope so se dvignile v poslednji napad. Romunija, Bolgarija, Finska; na vrsti je Madžarska kot poslednji satelit. Razne „nezavisne“ države in njihove vojske so v agoniji. Nesluteni poleti svobodoljubnih sil vseh narodov, katerim na čelu stoji naša herojska Narodno Osvobodilna Vojska maršala TITA, trohrbenico Hitlerjevi zverj neposredno na vstopu v brlig sam. Priznanje in vpoštevanje ljudski demokratičnih pridobitev vseh narodov v teku osvobodilnih bojev, postajajo resnica in zgodovinska dejstva v velikem svetu.

Beograd, prestolnica junaških narodov Jugoslavije je obkoljen. Morda nekaj dni je vprašanje njegove osvoboditve. Ofenziva NOV je v polnem razmahu. Srbija, Makedonija, Crna gora, Bosna, Dalmacija, Hrvatska, Slovenija se osvobajajo. Domobran-

stvo in četništvo je v vsej državi v razpadu. 15. september, ki ga je dolečil maršal Tito na osnovi notranje in zunanje političnih uspehov Narodno Osvobodilnega boja, je šel do živoga.

Naši uspehi v orožju so imeli svoje vzroke v enotnosti ljudskih množic. To enotnost je zgradila Osvobodilna Fronta. Pogloblja in utrjuje jo danes in jo bo tudi jutri. Naša enotnost ima globoko demokratično vsebino. Široke ljudske množice se je zavedajo. Odtod prodorni uspehi svobodnih volitev v Beli krajini, Primorskem, Stajerski in Gorenski. Do malega 100 odstotno se ljudstvo odzove, da prvič v zgodovini svobodno izpriča svojo pripadnost, želje in težnje. In tudi tam, na obronkih slovenske zemlje, onkraj Gospe svete, kjer val narodno osvobodilnega pokreta zajema poslednjega slovenskega človeka, se že prebujajo slovenski živelj. Vsepovsod daje duška veselju in odločnosti.

Ljudske množice so v celoti dojele bistvo Narodno Osvobodilnega boja. V njem so uresničene vse ustvarjalne sile, ki so skozi stoletja samo lebdele v celokupnem slovenskem narodu. Osvobodilna Fronta nepogrešljivo vodi množice od prvega dne z vso doslednostjo v ovo, srčnojšo slovensko

skupnost. Toda Osvobodilna Fronta mora v teh poslednjih najkritičnejših dneh in tednih budno paziti na vse one spekulante, ki bi hoteli kot bivši vodje ali podvodje raznih protiljudskih grup, udeležnih posredno ali neposredno v narodni izdaji, pomeniti karkoli v vsenarodnem poletu in odporu proti okupatorju in domačim izdajalcem. Aktiviziranje širokih ljudskih množic, povezovanje in njih politično vzgajanje, v tem je vsenarodna šrina in enotnost OF.

Predvsem pa paznja na vse poizkuse vdora kakršnihkoli pritepenecv iz gestapovsko-belogardistično-nihajlovičevskih band! Trdno povezovanje, odločno vztrajanje, četudi za ceno največjih osebnih odpovedi. Ne nasedajmo vsem mogočim in nemogočim policijskim trikom, vabam ali terorju! Ne dopuščajmo poizkusov razbijanja ne od zunan, ne od znotraj tega, kar so ustvarili naši najzavednejši borci. To naj bo vodilo, v teh najtežjih in končnih dneh, tudi za naš ljubljanski aktiv, da bodo uresničene prerokse besede našega pesnika izpod Krna Simona Gregorčiča, žigur stoletniško rojstva obhajamo v teh dneh:

Prost mora biti, prost moj rod,
na svoji zemlji svoj gospod!

Naj živi Nacionalni Komitet Narodne Osvoboditve Jugoslavije — edina in prava narodna vlada Jugoslavije

V tiskarni bratov Tuma je med drugim 15. oktobra 1944 izšla tudi 15. številka SLOVENSKEGA POROČEVALCA

Velik delež v ilegalnem obveščanju so prispevale

ILEGALNE CIKLOSTILNE TEHNIKE.

Partija je imela že *kmalu po letu 1930* v bivši občini Polje prvo tako tehniko — šapirograf, ki so ga komunisti prenašali iz kraja v kraj in na njem razmnoževali letake s pozivi na boj za pravice delovnih ljudi ter proti tedanji protiljudski oblasti. *Pred 2. svetovno vojno* pa je na ozemlju sedanje naše občine delovalo že več različnih tehnik. Doslej je znano, da so bile:

pri Poldetu Mačku v Sp. Zadobrovi št. 2, od leta 1935 do 1941 (Polde Maček je sam napravil osem lesenih ročnih razmnoževalnikov in jih sedem dal drugim, enega pa obdržal zase);

pri Francu Kumšetu v Sneberjah, Šmartinska c. št. 251, od maja do junija 1935;

v stanovanju Antonije Kukavica v hiši Marije Strah (»pri Ploževih«) v Zg. Kašlju, sedanja št. 98, od pomladi 1938 do jeseni 1940;

pri Rudolfu Kačarju v Zalogu ob sedanji Agrokombinatski cesti. Kdaj je delovala, ni bilo moč ugotoviti, znano pa je, da je leta 1937 in 1938 ta še delovala pri Adolfu Jakhlu v Zalogu, ki je to tehniko vseskozi vodil;

pri Francu Cerarju v Slapah;

pri Jožetu Muzgi v Sostrem, sedanja Sostrska c. št. 4, vse leto 1938; in najbrž še kje.

Mira Ružičeva se npr. spominja, da je ob fašističnem napadu na Jugoslavijo v Hrastju pri nekem delavcu iz Kemične tovarne razmnožila letak s pozivom partije, naj gredo vsi poštenci Slovenci med prostovoljce; že prej pa so tam razmnoževali sprotne partijske razglase in letake ter razmnožili del Zgodovine VKP (b). Ta ilegalna ciklostilna tehnika je delovala nekako tri do štiri mesece po začetku vojne in nekaj toliko že pred njim!

Tudi pri Mariji in Karlu Mrak v Zadobrovi, Na ježah št. 6 b, je bila ilegalna ciklostilna tehnika. A ker sta oba Mrakova že pokojna, hčerki pa sta bili tedaj še majhni in se ničesar takega ne spominjata, ni bilo moč ugotoviti niti časa niti obsega delovanja. Franc Škerjanc in Roman Klešnik pa se spominjata te tehnike še iz leta 1937 do začetka 1939.

Od prvih tiskov kmalu po letu 1930 se je razraslo delovanje ilegalnih ciklostilnih tehnik v razmnoževanje domala vse napredne, revolucionarne in narodnoosvobodilne literature, propagandnih letakov, listkov z borbenimi gesli in znaki, dokumentov za potrebe ilegalcev . . . Stroga ilegala in organiziranost sa omogočali redno njihovo delovanje domala celo desetletje pred fašističnim napadom na Jugoslavijo.

*

Že julija 1941 so začeli delati bunker za ilegalno ciklostilno tehniko pri Antoniji Kašper — Sojkovi Toni v Šmartnem ob Savi — prim. 25. MAJ, II. letnik, 2. št., april 1977, 10 str. Sredi leta 1942 se je tehnika preselila najprej k Štefanu Presetniku v Šmartnem ob Savi št. 1, nato pa k Francki Dimnik v Polju.

Od leta 1941 do novembra 1942 je delovala ilegalna ciklostilna tehnika pri Francu Mačku, po domače pri Matjaču v Sp. Zadobrovi št. 34.

Avgusta 1941 je začela delovati rajonska ilegalna ciklostilna tehnika v Mostah. Najprej je delovala pri Francu in Karli Kobal v Gasparetovi ulici (sedaj Tomačevska cesta) pri Žalah. V istem času sta bila urejena dva bunkerja pri Antonu Strniši v Slapničarjevi (sedaj Proletarski) ulici št. 3. Eden od njiju je služil tudi za ilegalni tisk. Med drugim je tedanji sekretar kvartnega odbora OF Moste Franc Strle-Nino v njem organiziral ročno tiskanje pomembnih dokumentov. Konec leta 1941 je delovala ilegalna ciklostilna tehnika pri Ivanu Šlambergerju v Središki ulici št. 8. Od tam se je zaradi drugih nalog morala preseliti, in sicer k Viljemu Šlambergerju v Bezenškovo ulico št. 22 (sedaj št. 23).

Zora Kopač se je leta 1977 spomnila svojega ilegalnega dela v ilegalnih ciklostilnih tehnikah v Zeleni jami in Mostah takole:

»V Mostah sem ilegalno delala od konca avgusta 1941 do konca januarja 1942. Stanovala pa sem tiste čase v Šiški.

Tedanji rajonski sekretar v Mostah Peter-Ivan Bratko me je skupaj z Vido Carli (kasneje poročeno Rojc) vprašal, če sva pripravljeni razmnoževati ilegalni tisk. (Vido sem poznala že od prej, saj sva bili ob okupaciji skupaj pobegnili s Štajerskega, skupaj sva študirali na mariborskem učiteljišču in v Mariboru že pred vojno sodelovali v ilegalnih študijskih krožkih, v dijaškem društvu Napredek in v Zvezi mladih intelektualcev. Tam sva tudi spoznali Ivana Bratka — Vida ga je poznala še iz rodnega Ptujja, njega in Dušana Kvedra).

Seveda sva pristali. V delo sva se vključili najprej nekje pri Žalah. Spominjam se velikih kamnitih blokov blizu hiše, v katero sva hodili. V enonadstropni hiši sva morali takoj za vhodnimi vrati zaviti na desno po betonskih stopnicah v klet. Prihajali sva enkrat do dvakrat tedensko zvečer in odhajali zjutraj, torej vedno vsaj v mraku. Nikdar naju ni videl nihče, niti pred hišo niti prebivalci hiše ne. V kleti so bila odprta vrata v prazen zatemnjen prostor. Papir in barvo sva vedno prinašali s seboj. Oboje sva dobivali ali v trgovini Baraga — sedaj poslopje Narodne banke na Titovi ulici nasproti hotela Slon — ali pa v trgovini Matelič na Miklošičevi cesti. Kadar sva vstopili, sva povedali parolo nekomu, ki je stal za prodajno mizo, ta pa nama je že pripravljen paket izročil in odšli sva. Včasih je bilo papirja več in spominjam se, da sva ob neki priliki rabili težak kovček samo za papir. Neki karabinjer nama je prišel naproti, kovček gostobesedno prijel in nama ga odnesel — na tramvajsko postajo v smeri proti Žalam ...

Delali sva z razmnoževalnim strojem na mrežo — ribežen smo mu rekli — in sicer tako, da sva po mreži vlekli valj, namočen z barvo. Podučil naju je o tem — in zvezo z njim sva nato imeli — ilegalec Boštjan — Jože Bradeško.

V eni noči sva razmnožili več sto izvodov Slovenskega poročevalca in Naše žene. Poleg teh dveh glasil sva redkokdaj razmnoževali kake enostranske letake.

Zgotovljeno gradivo sva včasih — po dogovoru — puščali v kleti, največkrat pa ga je prihajala iskat Marička Kušlanova. Včasih sva ga sami

odnesli k njej v skladišče. Stanovala je v neki hiši ob železniški progi Ljubljana—Zalog za »kasarno« na Pokopališki ulici ob prelazu čez progo.

Sredi oktobra 1941 sva se s svojim delovanjem preselili v Slapničarjevo (sedaj Proletarsko) ulico. Spominjam se ostrega vonja po kislu, hiša je bila pritlična, medve pa sva delali v bunkerju nad hlevom na dvorišču. Tam je bilo toplo, grela sva se ob gašperčku in celo čaj sva si kuhali. Vedno tudi nisva bili sami — pomagat sta nama včasih prišla Nino-Franc Strle in gospodarjev voznik.

Razmnoževali smo enako gradivo kot tam pri Žalah. Odnášali sva zgotovljenega v težkih pletenih košarah s plastjo zelja ali jabolk na vrhu.

Sicer nama ni bilo v nobenem primeru javljeno, da sva v nevarnosti, a v začetku decembra 1941 sva dobili nalog za premik. Da, tedaj sva dobili ročni ciklostilni razmnoževalni stroj. Sama sem ga prenesla od Mateliča. Težak je bil. Odnésa sem ga v pritlično hišo k Šlambergerjevim v Bezenškovo ulico. Tam sva delali včasih tudi že kar podnevi, pa prav tako enkrat do dvakrat tedensko. V spalnici je stala okrogla mizica in na njej sva vrteli stroj.

Sredi decembra pa je Vida odšla. Tedaj so se mi pridružili Šlambergerjevi. A tudi sama sem delala pri njih le še dober mesec — konec januarja leta 1942 sem tudi jaz odšla na drugo delo. Razmnoževalni stroj pa je ostal pri Šlambergerjevih in verjetno so oni nadaljevali z delom . . .«

Od konca leta 1941 do februarja leta 1942 je delovala ilegalna ciklostilna tehnika pri Hinku Polaku, mesarju v Korytkovi ul. št. 26.

Spomladi leta 1942 so razmnoževali različno ilegalno gradivo pri Francu Mestinsku, krojaču v Ljubljanski (sedaj Kavčičevi) ulici št. 17 a. Istega leta od februarja do decembra je delovala ilegalna ciklostilna tehnika v kletnem bunkerju trgovine Antona Baua na Šmartinski cesti št. 107.

Milica Mravlje-Mija je skupaj z nekim tovarišem dva do tri mesece v začetku leta 1942 razmnoževala gradivo v ilegalni ciklostilni tehniki, nameščeni v delavnici tesarstva Kregar na Kodeljevem, Povšetova c. št. 19.

Od decembra 1942 do aprila 1943 je delovala ilegalna ciklostilna tehnika pri Francu Skoficu na Hradeckega cesti št. 35.

Svojega ilegalnega delovanja v Mostah se je leta 1977 spominjala Ema Boruta, por. Škoporc, takole:

»Ilegalka sem bila od junija 1941, ko sem nehala delati pri Bat'a. Stanovala sem na Linhartovi ul. 11. V Mostah pa sem začela delati v začetku marca 1942. Poslal me je Milan Škerlavaj-Petrač, in sicer k mesarju Hinku Polaku v Korytkovo ulico. Razmnoževala sem skupaj s študentom Markom Bajtom, enim od treh bratov. Ko pa je on nekako konec aprila 1942 prenehal delati tam, je prihajala Tatjana Maver iz sosednje Bolgarске ulice.

Za rajon Moste smo razmnoževali v okoli 700 izvodih Poročevalca, Našo ženo, Mladino, Radio vestnik pa manjše brošure. Tekste je k meni na Linhartovo prinašala neka Judinja, matrice pa je tipkala Zlata Vidmar, por. Mikuž iz Grablovičeve ulice. Natipkane matrice sem sama odnášala k Polaku. Razmnoževali smo jih v njegovi spalnici kar podnevi, cele dneve,

Nekaj primerkov ilegalnega ciklostilnega tiska, nastalega po izjavah živih prič in po dokumentiranih virih, na ozemlju naše današnje občine

saj so se nove in nove številke kar vrstile in treba je bilo. Razmnoževali smo na ribežen, ki ga je Polak skupaj z barvami zaradi varnosti vsak večer zakopal na vrtu, ko smo opravili delo za tisti dan. Polak nam je dajal tudi hrano.

Zgotovljeno literaturo sem znosila po dogovorjenih stanovanjih, kletih ipd. po kvartih v Mostah, Zeleni jami, na Kodeljevem, na Gmajni, nosila sem jo tudi v Hribarjevo tovarno (Pletenina), pa vseskozi tudi pozneje v univerzitetno knjižnico — po osem izvodov vsakega razmnoženega gradiva.

Ker pa so k mesarju Polaku hodile mnoge stranke, sosedje so že začeli nekaj šušljati in hišo so začeli opazovati sumljivi ljudje, smo v začetku junija prenehali delati tam. Svoje delovanje sem prenesla v Nove Jarše, in sicer v kletni prostor neke ilegalke v hiši trgovca — našega aktivista Antona Baua. Delala sem skupaj z neko Ivanka, ki je hodila k Šlambergerjevim na kosilo — jaz pa sem bila cele dneve brez hrane. Treba je bilo napraviti več in ker sva tam imeli že pravi razmnoževalni stroj, je tudi res šlo hitreje. Le vrteti je bilo treba in...

Mnoge stranke v hiši pa so začele kmalu spraševati, kaj da nekdo plete vse dneve. Že konec avgusta je postalo razmnoževanje v tej hiši prenevarno...

Razmnoževali sva enako literaturo kot pri Polaku, tudi zveza je bila ista, le tekste mi je prinašal na dom Boris Kariš. Zgotovljeno literaturo sem raznašala kar v ročni pleteni torbici, brez kritja. Predvsem sem odnašala k Zinki Trškan — stanovala je nasproti stare jarške šole — in k družini Jeza ob sedanji Kajuhovi ulici. Mira Bedenkova je prevzemala literaturo kar na stezi sredi polja, kjer je sedaj tovarna močnih krmil; včasih pa sem ji jo odnesla na dom v Slapničarjevo (sedaj Proletarsko) ulico, kjer sta jo prevzemali tudi njena sestra Vanda in njuna mati. Težav pri gibanju po Mostah nisem imela, saj sem že pred vojno hodila v Zeleno jamo k Perčevim v Koroščevo (sedaj Perčevo) ulico in so me pač poznali, kot da sem Moščanka. Skoz Moste in Zeleno jamo pa sem hodila tudi na Vevče h Kuharjevim.

Konec avgusta 1942 sem šla delat kot okrožna tehničarka v Šiško, od tam pa sem v rajon Moste prinašala literaturo po kvartih na že prej poznane javke ter h Koračinu, k Šeficu in k Permetovim na Kodeljevo, k Šlambergerjevim, k Farčniku in njegovi teti Strniševi v Slapničarjevo (sedaj Proletarsko) ulico, k Sonji Cotič, por. Brezovec, k Bedenkovim in sosedom v isti hiši — učiteljici Zori Starihovi in njeni sestri, k Tomšičevim...

Decembra 1942 sem prek Valerije Zakovšek dobila zvezo z ilegalno ciklostilno tehniko pri Francu Škoficu na Hradeckega cesti št. 35. Pripeljal me je tja tedanji rajonski sekretar Dušan (Rajaković), sicer mesar pri Slamiču. Delali so pri Škoficu še Fani Dimnik iz Polja, Franc Brajer s Fužin in Dušan Zadravec s Sela. Jaz sem prinašala tiskarski material iz trgovine Baraga — predajala mi ga je Ančka Golobova-Matelič (na Miklošičevi) — in prodajalne Tičar (na Selemburgovi, sedanji Titovi cesti), kjer mi ga je izročala Milka Pleterski. Papir pa je privažal Škofic kar s triciklom — dobival ga je pri Komavliju, vratarju v Cukrarni.

Se nekaj nadaljnjih primerkov ilegalnega ciklostiranega in tiskanega gradiva

Delali smo po 2000 izvodov prej našete literature za vso Ljubljano pa mnogo brošur.

Zgotovljeno literaturo sva odnašali s Slavko Radošević-Nadjo po rajonih vsega mesta, jaz predvsem v Moste. Sem in tja je bilo kdaj tudi bolj »vroče«, a vedno se mi je vse dobro izteklo. Še celo takrat, ko so Italijani aprila leta 1943 po izdaji odkrili bunker pri Škoficu. Z ilegalko Emo Hojkar sva se namenili tja, ko sva se pred mostom na Hradeckega

cesti ustavili pri skupini ljudi, ki je gledala proti Škofičevi hiši. Italijani so tam nosili našo literaturo, papir in drugo iz bunkerja na dvorišče in tam vse požigali. Na dvorišču so stali tudi vsi moški iz hiše, pred njimi pa Italijani z naperjenimi puškami... Nekdo iz skupine pri mostu naju je pogledal in nama pomignil z glavo proti Škofičevi hiši. Ali je bil naš? Takoj sva se obrnili in se mimo Cukrarne izgubili v mestu.

Vse leto 1943 do konca januarja 1944 sem še prihajala na javke v Moste, celo po aretaciji leta 1944 sem bila tri tedne zaprta v tedanji prisilni delavnici na Kodeljevem, tedaj pa je prenehala naša centralna tehnika in odšla sem spet delat drugam...

Ob tako razširjenem delovanju ilegalnih ciklostilnih tehnik je imelo izredno pomembno vlogo propagandno gradivo, odtisnjeno z žigi. Ob vseh večjih pomembnih praznikih (npr. Prešernov dan, 1. maj) ter drugih propagandnih akcijah so bile ulice v Ljubljani, pa tudi zunaj nje, dobesedno posute z letaki, listki ipd., na katerih so bila gesla in simbolični znaki narodnoosvobodilnega upora. Organizacijo tega razmnoževanja je vodila mladinska oziroma skojevska organizacija.

Znan je npr. tako napravljen letak z linorezom Vladimirja Lakoviča, napravljen junija leta 1942 v več tisoč izvodih za vso Ljubljano. Odtisnjen je bil pri Zorki Okretič in Miri Šorli v Koroščevi (sedaj Perčevi) ulici št. 11.

Skojevska organizacija je — tako kot druge — tudi v Zeleni jami organizirala razmnoževanje po številnih domovih, kjer so stanovali mladinci. Največ so ga napravili pri družinah Okretič, Šorli, Kogoj, Brezavšek, Vili in Štefka Šlamberger, Verbič, Ferjančič, Uhan... Slikar V. Lakovič je napravil tudi osnovo in tehnično pomagal izdelovati žige. Ti so bili iz plute, gume, lesa in drugega materiala.

Od aprila 1942 do januarja 1943 je delovala *ilegalna ciklostilna tehnika* pri Francu Zupančiču-Marjanu v Dolskem št. 15. Kasneje se je razvila v rajonsko tehniko za Zasavje.

Jeseni leta 1942 je začela delovati pri Antonu Dežmanu v Sadinji vasi *ilegalna ciklostilna tehnika Jožica*. Tako se je imenovala po bunkerju Jožica v tej hiši, iz katerega se je tedaj po krajšem bivanju v njem izselilo vodstvo osvobodilnega gibanja, vanj se je vselila *ilegalna ciklostilna tehnika*, v sosednji prostor pa radijska postaja Urška. O tem je leta 1977 pripovedoval *Jože Kašper-Peter*, ki je tedaj delal v Jožici:

»V tehniko Jožica sem prišel novembra leta 1942 iz Zasavja. Pri Antonu Dežmanu je že leta 1940 do 1941 delovala tiskarna Ljudske pravice. Jeseni leta 1942 pa so bili vsi Dežmanovi ali v partizanih ali v zaporih in njih hiša je bila »legalno« prazna. In v njej je poldrug mesec ali dva delovala ilegalna ciklostilna tehnika Jožica. Že prej sem se kot ilegalec in tiskar selil iz bunkerja v bunker.

Tudi ta tehnika je bila bunker, predeljen in predelan iz bivše podzemne kleti. Opremo za tehniko smo dobili delno prek Cilke in Francke Maček ter Francke Dimnikove-Iskre iz Zadobrove, del pa prek Ježice (Miha Cerin), Tomačevega (Urbančeva Mici) in Smartnega ob Savi (Mici Ravbar).

Matrice smo sprva dobivali iz Ljubljane, iz Šubičeve ulice. Prinašala sta jih največkrat v železničarja preoblečena Mirko Zlatnar-Miklavž ter Branko Ivanuš. Kasneje je tipkala nekatere matrice kar v tehniki Minka

Kovič, nekatere pa smo dobivali iz Tomačevega. Razmnoževali smo največkrat Rudi Rojc, Minka Kovič in jaz; včasih tudi moja mati in Dežmanova hči Dunja, ki sta prihajali k nam. Raznašal pa je razmnoženo gradivo Marko Murn. Seveda so mu pomagali tudi aktivisti na terenu, pa tudi drugi, ki včasih niti vedeli niso, da nam pomagajo pri razpečevanju naše literature. Aktivisti so npr. pod seno na voz naložili naše gradivo, domačini pa so se vozili z njim pod senom mimo straž in blokov proti svojim domovom. Preden so prišli do svojih hiš, so gradivo drugi aktivisti preložili in preusmerili na dogovorjena mesta. Kaj smo razmnoževali? Dobro se spominjam treh številk Slovenskega poročevalca v nakladi po 5000 izvodov; razmnoževali smo Mladino — v nekaj manj izvodih, Radijska poročila (poleg nas je delovala radijska postaja Urška), objave in dekrete IO OF in glavnega štaba NOV in POS pa letake, propagandni material itd.

Če sem kaj napisal? Le malo in prav tako malo tudi objavljaj. Podaril pa bi veliko vlogo ciklostilno razmnoženega gradiva, saj je bilo množično akcijsko gradivo, pestro in privlačno. Partija je na tem področju imela že toliko izkušenj, da je predstavljala med vojno ilegalno ciklostilno gradivo spontano nadaljevanje prehojene poti, razširjene na protiokupatorski, narodnoosvobodilni boj.«

V bunkerju pod Razori, v enem od poslopij bolnišnice za duševno bolne Studenec, so od konca septembra 1942 do marca 1943 razmnoževali predvsem Radijske vesti in Slovenskega poročevalca.

V Kraljevem mlinu — v ozkem prostoru za skrivanje žita — v Jaršah je od začetka do sredine marca 1944 delovala ilegalna ciklostilna tehnika RK V. Na Vevčah so razmnoževali razno propagandno gradivo in letake kar na tovarniškem razmnoževalnem stroju v papirnici. S papirjem so se oskrbovali v tovarni, iz katere so ilegalci vsa vojna leta prepeljali velike množine papirja tudi za potrebe drugih ilegalnih ciklostilnih tehnik in ilegalnih tiskarn.

Ilegalna ciklostilna tehnika je baje delovala tudi v Saturnusu pa najbrž še katera kje.

O ciklostiranih Slovenskih poročevalcih, Ljudski pravici, Radijskih poročilih in vesteh, Mladini, Naši ženi itn., ki so v tisočih izvodih prihajali med Slovence kot periodična literatura in propagandni material; o brošurah in letakih iz teh ilegalnih ciklostilnih tehnik, kar vse so ilegalci sami tipkali in razmnoževali, prevzemali na javkah, v bunkerjih ali kar na dogovorjenih mestih ob dogovorjenem času ter razpečevali med bralce; o štiriletnem boju znanih in neznanih tiskarjev, ki so predano razmnoževali in tiskali, padali in vstajali, znova in novi tudi skupaj s tehnikami in tiskarnami, sta leta 1977 povedala Franc Zupančič-Marjan in Karel Zupančič-Žan.

Franc Zupančič-Marjan:

»Pravzaprav je danes domala neprimerljivo, kako smo začenjali. Zaveza in odpor sta rasla, potrebe po tisku tudi in lotevali smo se ga. Prav nam je prišel domala vsak dosegljiv pisalni stroj. Matrice smo že kako organizirali in pri nas doma v Dolskem (tedaj št. 15) smo aprila leta 1942 že razmnoževali, kot smo vedeli in znali. Razmnožili smo morda 50 izvodov Radijskih poročil, bližnji ali daljnji sosed nadaljnjih 50 Radijskih poročil ali kaj drugega, a tolikokrat po 50 je pomenilo gradivo, ki je

budilo, spodbujalo, mobiliziralo... Iz takih začetkov je zrasla tudi potreba po bolj sistematičnem, organiziranem tiskarskem delu — vse do tiskarne.

Že januarja leta 1943 smo začeli misliti in se pripravljati na gradnjo podzemnega bunkerja v odmaknjenem kraju. Pridružil se je Žan in...»

Karel Zupančič-Žan:

»Bil sem mlad kamnosek. V pogovoru s tedanjim okrožnim sekretarjem Marjanom sem se takoj ogrel za gradnjo bunkerja. Zagrizel sem se v zemljo v neki kotanji na Fakinovem hribu v Žabji vasi med zaselkoma Petelinje in Vinje. Zemlja je bila sicer pomešana s kamenjem, a dimenzije 3×3 m in 2 m globine so mi omogočale, da sem imel jamo kljub zimi skopano v dobrem mesecu dni. Kopal sem ponoči, največ sam, izkopano zemljo pa sem razsul po vsej kotanji. Jamo sem nato obdal z deskami, napravil strop, ga pokril z zemljo, to zravnal po kotanji ter vrh vsega posadil mlado drevje in grmičevje, kakršno je raslo okrog bunkerja. Vhod vanj je bil dostopen po strugi prej omenjenega potoka, ki ni nikdar usahnil in sproti brisal vsakršne sledove. Konspiracija je bila taka, da Nemci bunkerja niso odkrili, čeprav so ob neki priliki hodili nad njim, ko smo bili tiskarji v njem!

Februarja 1943 sem v bunkerju — imenovali smo ga ciklostilna tehnika T 1 po istoimenski tehniki iz Duplice — na razmnoževalnem stroju že vrtel matrice, ki sem jih dobival od drugod. Razmnoževal sem predvsem Radijska poročila in razne letake. T 1 smo dvakrat selili v bunkerje Vinjskih hribov, maja 1943 pa smo začeli na obeh straneh pobočja Reber graditi tri barake.

V zemljo nismo več rinili, ker je bil tam teren tako skalnat, da ni bilo mogoče kopati. Ko je bila junija meseca baraka zgrajena, smo vanjo prenesli material iz bunkerja. Ciklostilno tehniko v baraki tostran pobočja nad Vinjami smo imenovali T 2. Zaradi varnosti smo jo večkrat selili. Tudi tam sem sprva delal sam, nato pa je prišel Albin Vengust-Hrast in kasneje še nekdo iz Kranja — imena se ne spomnim več. Hrast je prinesel s seboj rotacijski stroj, nekaj pisalnih strojev, matrice, barve in drobni tehnični material. Začeli smo tipkati gradivo za matrice kar v baraki. Poleg Radijskih poročil smo v T 2 razmnoževali razne odloke, razglase, objave, letake — tudi v nemškem jeziku. V Rebri smo ostali do jeseni leta 1943.«

Franč Zupančič-Marjan:

»Potrebe so rasle in delo je zastajalo. Pod Gostinčarjevim dvojnimi kozolcem v Oklem smo zato skopali bunker in pozno jeseni 1943 smo tja prepeljali vso opremo in gradivo iz barak. V tem bunkerju smo tudi prezimili. Takrat je v Radomljah že stekla prva tiskarna OK PS Kamnik, kasnejša tiskarna 7 A, kmalu nato pa pri Sv. Trojici nad Domžalami še tiskarna 8 A. Spomladi leta 1944 so se potrebe po tisku tako povečale, da

niti centralne tehnike niso več zmogle vsega. Povečale pa so se seveda tudi možnosti in pripravljali smo se na nadaljnje korake.

Karel Zupančič-Žan:

»Maja ali junija 1944 smo prepeljali iz tovarne barv Jub v Dolu starejši zaklopni stroj (»tigel«) na nožni pogon tipa »victoria« do precej velike barake v Matetovem hribu nad Vinjami. Po štirih sodelavkah smo imenovali to barako s strojem »victoria« tiskarna 4 M, ki se je — kot vse dotlej — tudi večkrat selila. V njej je delalo vedno okoli 15 članov. Poleg štirih številk Ljudske pravice v nakladi po 5000 izvodov smo v tiskarni 4 M natisnili in razmnožili brošuro O agrarnem in kmečkem vprašanju, razne letake — npr. Štajerci (v 3000 izvodih) Deutsche Soldaten und Offiziere (v tisoč izvodih), razglase, obrazce in razne drobne tiske. Konspiracija, problem električnega toka, materiala in prehrane ter bližajoča se zima — vse to nas je jeseni 1944 prisililo k ponovni selitvi. Ko so Nemci barako našli, so jo v besu zažgali — prazno!

Stroji iz prej imenovanih tiskarn so preživelii vojno. Atomatski električni Veitov »heidelberg« iz tiskarne 8 A je v muzeju revolucije, starejši zaklopni stroj »victoria« na nožni pogon iz 4 M tudi, »amerikanka« iz 7 A pa je bila tedaj poslana na Dolenjsko za potrebe glavnega štaba, sedaj pa je baje v skopskem muzeju revolucije.«

(Op. Izjavo o tiskarni 4 M je potrdil ročni stavec Franc Pirnat-Ivče, ki je med drugimi tudi delal v njej leta 1944 nad Vinjami.)

Franč Zupančič-Marjan:

»Rajonske tehnike so seveda delovale tudi naprej, a tiskarsko delo se je tako razmahnilo, da je bilo kamniško okrožje (tja je tedaj spadalo tudi področje Vinje-Petelinje) glede tiska med najbolj razvitimi okrožji v Sloveniji.«

Tako se je napredni, revolucionarni periodični tisk iz 30. let v naši občini organsko nadaljeval v letih narodnoosvobodilnega boja in revolucije, se združeval z drugimi deli Ljubljane in njenega ožjega ter širšega zaledja v skupnem boju za socialno in nacionalno osvoboditev Slovencev v bratski skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti, solidarno pa segel tudi prek naših etničnih meja.

Naj bo ta zapis prispevek in spodbuda za nadaljnje raziskovanje, pripombe, podrobnejši pregled in sintezo o ilegalnem tisku ter posebno o delovanju ilegalnih ciklostilnih tehnik že pred revolucijo in med narodnoosvobodilnim bojem.

Op. Poleg ustnih ali pisnih izjav predvojnih in medvojnih sodelavcev ter ilegalnih tiskarjev, katerih imena navajamo sproti in se jim tu še enkrat zahvaljujemo za pripravljenost in pomoč pri pisanju tega prispevka, so nam bili v veliko oporo sodelavci zgodovinskega arhiva CK ZKS, arhiva IZDG v Ljubljani — oddelka za narodnoosvobodilni in drugi tisk, Muzeja ljudske revolucije SR Slovenije in rokopisnega oddelka NUK Ljubljana; tamkajšnji viri in literatura, posebej Jožeta Kralla I. in 3. knjiga Partizanske tiskarne na Slovenskem; I. in IV. del knjige Ljubljana

v ilegali, poglavje Tehnika — močna opora ilegalnega gibanja in tu predvsem prispevek Marice Čepetove; Zbornik 65 Ljubljana Moste-Polje in v njem zlasti prispevek Tilke Maček Nekaj podatkov o razvoju ilegalnih partijskih tehnik; dr. Franc Škerl-Bregar Slovenski poročevalec 1941 (Ljubljana 1941); Ljudska pravica 21. julija 1956 — spominska izdaja ob otvoritvi rekonstrukcij partizanskih tiskarn pri muzeju narodne osvoboditve LRS; Stoletnica grafične organizacije na Slovenskem (Ljubljana 1968). Z več avtorji navedenih del in z mnogimi aktivisti, občani naše in drugih občin mesta Ljubljane smo se tudi pogovarjali in od njih dobili dragocene misli, podatke in napotke — vsem iskrena hvala zanje!

(V začetku leta 1978 zbral in uredil AM, obj. prim. 25. MAJ, II. letnik, 2. št., april 1977, str. 2—6 in 25. MAJ, III. letnik, 4. št., junija 1978, str. 2—8.)

Štefanija Ravnikar-Podbevšek

V POLJU JE BIL MED NOV SEDEŽ ZLOGLASNE 13. DOMOBRANSKE ČETE

Množično morišče znanih in neznanih žrtev na Sv. Urhu nad Dobrunjami, ki so kot partizani ali kot aktivisti OF padli v roke najbolj zagrizenim nasprotnikom osvobodilnega gibanja, slovenskim domobrancem, je nastalo zadnje dni oktobra 1943.

Dne 23. oktobra 1943 je komandant I. slovenskega domobranskega bataljona poročnik Emil Cof »obšel med drugim tudi posadko domobranskega voda Urh«. Po odhodu je poročal: »Ugotovil sem, da je postojanka zelo dobro organizirana in da tako vodnik kakor tudi vse ljudstvo vlaga veliko truda in dobre volje, da postojanko čim boljše uredi in utrdi. Zato pohvalim vodnika slovenskega domobranskega voda Urh zastavnika g. Dežmana Alojza kakor tudi vse njegovo ljudstvo in jih pozivam, da tudi v nadalje vrše svojo službo s polno voljo in požrtvovalnostjo.«¹

Naslednji dan, v nedeljo 24. oktobra 1943, se je okoli 13. ure ustavil pred župniščem v Sostrem poltovorni avtomobil. Na povelje oboroženega domobranca sta izstopila dva pripornika v civilni obleki; tretji ni hotel izstopiti in je ostal v vozilu.

Domobranec je zahteval, da sostrški kaplan Mirko Gande pripornika spove. Ko je zvedel, da sta obsojena na smrt, se je tako ustrašil, da ju je moral spovedati sostrški župnik Franc Verce. Pri tem je zvedel, da je domobransko »sodišče« v Polju obsodilo vse tri na smrt.

Pripornika sta zatrjevala, da sta nedolžna, in prosila župnika, naj ju reši. Po spovedi je župnik vprašal domobranca, zakaj so ti ljudje obsojeni na smrt. Odgovoril mu je, da ne ve in da ima on le nalog višje komande, da »obsodbo« izvrši.

Po tem pojasnilu so pripornike odpeljali na Sv. Urh, kjer so vse tri ustrelili. Domobrancem je poveljeval dan poprej pohvaljeni zastavnik Alojz Dežman.

Župnik Franc Verce ni maral, da bi mu iz poljske fare pošiljali spovedovat na smrt obsojene pripornike. Poljski župnik Janez Kete je imel štiri kaplane, sostrški le enega. Zato je odšel v sosednjo faro in se s Ketejem pogovoril. Dosegel je, da poljski domobranci niso več pošiljali svojih žrtev spovedovat v sostrško župnišče. Odslej so jih po »obsodbi« vodili naravnost na urhovsko morišče. Tega, da se zločini ne bi nadaljevali, pa sostrški župnik ni dosegel in gotovo je, da o čem takem duhovnika niti razpravljala nista.

¹ Naredba št. 24 komandanta I. slovenskega domobranskega bataljona za oktober 1943 — iz arhiva DMB

Poljski župnik Janez Kete je že več let pred drugo svetovno vojno hudo vznemirjen zasledoval razvoj delavskega gibanja v poljski občini in beležil ugotovitve, ki jih je 30. januarja 1944 priobčil v 72. številki lista Slovenec. V njih je posegel še pred l. 1928 in priznal že za tisto dobo prevladujoč vpliv komunistov v vseh prosvetnih in telesnovzgojnih društvih poljske občine.

Med predstavniki »nove grupe«, ki so uspešno vodili stavke v vevški papirnici, je na prvem mestu imenoval »vidnega komunista Jožeta Mazovca«. Daljši odstavek je posvetil telovadnemu društvu Sokol in zapisal porazno ugotovitev: »Znašli smo se pred žalostnim dejstvom, da od članov poljskega Sokola ni niti eden simpatizer, še manj pa aktiven delavec proti komunizmu.« Pri ugotavljanju položaja v društvih katoliške Prosvete je zabeležil razkol l. 1933, ko »je bilo brezkompromisno izključeno nad tri četrtine tedanjega članstva...«

Po beležki o »razčiščenju« v katoliški Prosveti je župnik Kete usmeril ves svoj gnev na delavska društva Svoboda in Vzajemnost in jih imenoval »javna legla komunizma«, kjer so »načrtno vzgajali mladino v revolucionarnem duhu«.

Nezmožen, a tudi nepripravljen in nedostopen razmišljati o pravih vzrokih, ki so ustvarili v poljski občini opisani položaj, je župnik Kete zaključil opis predvojne dobe z naštevanjem imen vodilnih članov KPS z Edvardom Kardeljem na prvem mestu in dodal: »Vsi ti so tvorili veliko oporo komunizmu v Ljubljani in očitno je bil pred vojno v naši občini sedež tedaj tako dobro zakrinkane KPS.«

Take ugotovitve poljskega župnika Janeza Keteja o političnem položaju v poljski občini do pričetka druge svetovne vojne je poznal tudi sostrški župnik Franc Verce. Se pred objavo Ketejevega članka v Slovincu je pisal v poročilu o pobožnosti deveterih prvih petkov (ki so jih nasprotniki osvobodilnega gibanja »praznovali« od 5. decembra 1941 do 4. septembra 1942 z namenom, da odvrnejo vernike od množične udeležbe v OF in partizanstva) škofijskemu ordinariatu v Ljubljano, da so se v njegovo faro »zatekli komunisti iz Most, Dev. M. v Polju (od tu jih je bilo okrog 300) in deloma iz Ljubljane...«²

Pri naštevanju zaslug za množični odhod prebivalstva v partizane l. 1942 je navedel: »... kršč. del mladine iz JSZ, ki je imela svoje gnezdo v papirnici Vevče. Duhovščina v Sostrem, posebno kaplan Žakelj, se je borila proti njim od l. 1935, vendar uspeha ni bilo...«³

Ugotovitve poljskega in sostrškega župnika, ki so obravnavale položaj v njuni fari v letih pred drugo vojno, bi ne bile pomembne, ko bi se dogodki po l. 1941 razvijali drugače, se pravi tako, kot si je želela večina slovenske duhovščine. Toda razočaranja, ki jih je doživljala klerikalna in ostala reakcija in z njo vred velik del duhovščine, so se po l. 1941 še stopnjevala. Poljski župnik je računal »žalostne številke« in zapisal v svoj članek: »Občina je štela pred nastopom komunizma 7600 prebivalcev, od katerih smemo šteti moške, razen otrok in starčkov — torej za borbo sposobnih — circa 700. Od početka komunizma (beri: NOV — op. p.) do razsula Italije je odšlo med komuniste (beri: v partizane — op. p.) 348 moških in 14 žensk... Ob razsulu Italije se

² Iz poročila župnika Franca Verceta o opravljanju pobožnosti devetih prvih petkov v arhivu uredništva Slovencea.

³ Prav tam.

Cerkev in pokopališče na Sv. Urhu prve dni po osvoboditvi. V ospredju ostanki španskih jezdecev — tu so belogardisti gnali pobijati svoje žrtve v urhovske gozdove

je odtegnila iz občine nova skupina komunistov, ki je štela 114 moških in 3 ženske. Skupno število 479, kar bi pomenilo popolno komunistično brigado. Žalostna ugotovitev nas kloni v priznanje, da je občina D. M. v Polju sorazmerno z ostalimi občinami prispevala komunizmu (beri: OF in NOV — op. p.) največji procent tako članstva v plenumu OF kot kolovodij raznih komunističnih bataljonov... (beri: komandantov partizanskih bataljonov... — op. p.).«

Podobno kot poljski župnik je ugotavljal za svojo faro sostrški župnik. V že navedenem poročilu je pisal, da so bili »organizirani celo šolski otroci.

V dekliški Marijini družbi je polovica članic simpatizirala s partizani, mnoge pa so očitno nosile rdeče rute za vratom kot znak partizanstva. Celo stare tretjerednice so agitirale za partizane in jim donašale živež in obleko. Zmešnjava je bila popolna.

Takšno pojmovanje naklonjenosti širokih ljudskih množic borcem, ki so v najtežjih okoliščinah odhajali v boj s številnejšim, do zob oboroženim okupatorjem, je imelo strahotne posledice. Namesto da bi duhovščina podprla boj svojega naroda, ko je šlo za njegov obstoj, ali se vsaj vzdržala lažne propagande, češ da sta v nevarnosti vera in cerkev, je storila vse, da bi narodno-osvobodilni boj onemogočila.

Maja 1942 je poljski podžupan Feliks Pogačnik pripeljal s poljske strani v sodu za gnojnico orožje na Sv. Urh. Z njim so se urili za boj proti partizanom »prvi protikomunistični borci«, kot jih je že v navedenem članku imenoval župnik Kete. Ni jih bilo mnogo. V enem tednu se jih je zbralo s poljske in dobrunjske strani in iz Ljubljane komaj sedemnajst. Povečini so bili člani klerikalne Slovenske legije, vzgojeni v Katoliški akciji in pripravljeni, da se pod vodstvom Mihajlovičevih oficirjev odpravijo v Gorjance. Tam naj bi se združili s četniki iz drugih krajev in skupaj z njimi napadali partizanske enote na osvobojenem ozemlju.

Toda ti načrti nasprotnikov osvobodilnega boja se niso uresničili. Še preden so se pripravili na odhod iz urhovskih gozdov, so jih presenetili partizani in jih pognali v beg. V Gorjancih ni bilo četniške vojske, da bi se ji pridružili. Duhovščina iz nekaterih dolenjskih farovžev jim je z velikimi težavami poslala nekaj moštva. Zavarovani z lažnim imenom Štajerski bataljon so nekaj tednov varali prebivalstvo in partizane, češ da so tudi oni partizani, ki da se odpravljajo na Štajersko.

V taborišču lažnih partizanov pri Šentjoštu blizu Stopič so se množili grobovi zverinsko pomorjenih ljudi, ki so prišli k njim v veri, da so partizani. Prebivalstvo podgorjanskih vasi je slutilo, da nima opraviti s pravimi partizani. Ni se motilo. Partizani so lažne »Štajerce« razkrinkali kot skrivne okupatorjeve sodelavce.

V prvi polovici avgusta 1942 so člani lažnega Štajerskega bataljona postali legalni okupatorjevi sodelavci in se preimenovali v Legijo smrti. Kot »legisti« so z okupatorjem sodelovali v roparskem pohodu, imenovanem »ofenziva«, od zgodnjega poletja do pozne jeseni 1942 in po dolenjskih in notranjskih vaseh s svojim izdajalskim početjem večali gorje svojega naroda.

Med italijansko ofenzivo so mnogi nasprotniki NOV mislili, da bodo z okupatorjevo pomočjo uničili partizanstvo. Z orožjem, ki ga je svojim pomagačem — med njimi so bili celo duhovniki — radodarno delil okupator, so se skušali čim hitreje znebiti vseh, ki so jim bili kakorkoli nevarni. Ko bi smeli, bi pobijali že pod italijanskim okupatorjem. Toda Italijani jim niso dali prostih rok; imeli so jih na verigi, kot so sami pisali in govorili, in le od časa do časa so jo po svoji volji zrahljali. Streljanje talcev in drugih žrtev so pridržali najraje zase, od svojih pomagačev pa so zahtevali prijave osumljenih oseb, ki so jih pošiljali v zapore in taborišča.

V vaseh poljske občine so belogardisti poleti 1942 odkrili več bunkerjev, ki so nudili zavetje vodilnim ljudem NOV, ali pa so v njih tiskali in razmnoževali partizansko literaturo. O svojih uspehih so zagnali silen vik in krik.

Italijani in domači izdajalci na skupnem pohodu

Toda kmalu so morali utihniti. V nočeh od 29. na 30. in 30. na 31. avgust 1942 so partizanske enote uspešno izvedle več akcij na vzhodnem in južnem robu Ljubljane. V eni izmed njih so zgoreli tudi važni objekti vevške papirnice. Vodstvo tovarne si je prizadevalo, da bi dobival okupator čimveč njenih izdelkov — za potrebe partizanov so skrbeli delavci sami. Okupator in njegovi pomagači so strmeli, od kod taka moč partizanskih akcij. Saj so vendar raztrosili v svet vesti o popolnem uničenju partizanske vojske in njenega vodstva v kočevskih gozdovih!

Pa še druga huda nadloga je tiste dni vznemirjala slovenske klerikalne politike. Med moštvom Legije smrti, ki je izhajalo največ iz klerikalnih vrst, in njegovim vojaškim vodstvom — Mihajlovičevimi oficirji — je vladalo silno nesoglasje. Duhovščina si je prizadevala, da bi moštvo delalo za njene cilje; oficirji so imeli pred seboj cilje svojega vodje Mihajloviča. Nesoglasja so prerasla v sovraštvo in prišlo je tako daleč, da so začeli klerikalci pobijati Mihajlovičeve oficirje in obratno.

Voditelji bele garde so začeli razmišljati o tem, da bi organizirali svoje postojanke — vaške straže. Toda imeli niso ne moštva ne orožja. Brez okupatorja niso zmogli ničesar. Italijani so jim dali denar, živež, orožje in ime: milizia volontaria anticomunista — prostovoljna protikomunistična policija — MVAC.

V vaški straži v Polju je napisal župnik Kete v svojem članku: »Z največjo težavo se je za tem (po partizanskih akcijah konec avgusta 1942 in po italijanskih represalijah v začetku septembra, ko so iz poljske in dobrunjske občine

in z Ježice odgnali v internacijo nad 800 moških — op. p.) posrečilo zbrati 14 borcev in s temi se je vzpostavila meseca septembra 1942 vaška straža, ki beleži v vsakem oziru veliko delavnost in velike uspehe.«

Konec septembra 1942 so belogardisti ustanovili postojanko vaške straže v Bizoviku, v začetku oktobra v Dobrunjah pod Sv. Urhom, novembra istega leta pa na Sv. Urhu. V postojanke vaških stražarjev so stopali v prvi vrsti možje in fantje iz belogardističnih družin, ki jih je duhovščina reševala iz italijanskih koncentracijskih taborišč. Z Dolenjske pa so se drug za drugim vračali v vasi poljske in dobrunjske občine člani bivšega lažnega Štajerskega bataljona in Legije smrti. Med posadko so vnašali metode podivjanih »Štajercev« in legistov. Njihova »delavnost« so bili predvsem roparski pohodi po bližnjem in tudi oddaljenejšem okolišu postojanke. Vdirali so v partizanske domačije, odganjali živino in odnašali vse, kar je bilo kaj vrednega. Pogosto so morali z njimi »sumljivi« domačini, ki so jih v postojankah med zasliševanjem grozotno mučili. Marsikdo je trpinčenju podlegel; kdor je zdržal, je moral v okupatorjeve zapore in taborišča.

Ljudstvo se ni posluževalo imen MVAC ali »vaški stražarji« — zanj so bili in ostali belogardisti. Kadar so se bližali domovom vaščanov, ki so imeli svoje pri partizanih, so ljudje že od daleč gledali, ali gredo sami ali so v okupatorjevi družini. Najhuje je bilo, kadar so prihajali sami. V divjanju in ropanju jim niso bili kos niti fašisti, vojaštvo pa je njihove izgrede celo blažilo.

»Pohodi« vaških stražarjev so se v daljših in krajših presledkih nadaljevali vse do kapitulacije Italije. Tedaj pa so se belogardisti iz postojank v vzhodni ljubljanski okolici zbrali na Orlah in odhiteli na Dolenjsko proti Turjaku. Med njimi so bili tudi vaški stražarji iz postojank v Bizoviku, Dobrunjah, s Sv. Urha in s poljske strani. Tudi tistih 14 belogardistov, ki so postavili temelj vaški straži v Polju, ni manjkalo. Župnik Kete jim je v svojem »zgodovinskem« članku posvetil naslednje besede: »Stopili so na branik v skupni borbi proti rdeči zvezdi 14 prvih borcev s tovariši, ki so jih kasneje pridobili za sveto dolžnost, odkorakali so iz naše občine in doživeli trde preizkušnje v borbi na Velikem Osolniku. Izmed prvih 14, jekleno okaljenih, vernih, najboljših, se ni vrnilo devet fantov ...«

V cerkvi na Velikem Osolniku, nedaleč od Turjaka, se je utrdila večja skupina vaških stražarjev iz poljske in dobrunjske občine skupaj s stražarji s Sv. Gregorja nad Velikimi Laščami. Skupino je vodil Milko Pirih, član vodstva Slovenske legije in prvi komandant vaške straže v šmartnem ob Savi.

Partizanske enote so zasledovale belogardistične in plavogardistične skupine, ki so hitele iz svojih postojank proti Turjaku ali se zadrževale v njegovi okolici. V mesečni noči od srede na četrtek, 16. septembra 1943, je na Veliki Osolnik prodirala 3. četa III. bataljona Tomšičeve brigade pod vodstvom komandirja Naceta Horvata-Imbra. Ko so se borci približali vrhu, so v cerkvenem stolpu zagledali belogardiste. V mesečini so tudi belogardisti zagledali partizane in začeli streljati proti njim. Partizani so jih pozvali k predaji, toda zaman — belogardisti so še vedno upali na pomoč. Med njimi je bil Ivan Habič iz Bizovika, ki so ga ljudje zaradi njegove sadistične krutosti imenovali »Bizoviški vrag«. Ta je z najgršimi psovki zmerjal partizane. »Takih psovk

še svoj živi dan nisem slišal. Vse smo bili, samo ljudje ne,« je kasneje povedal komandir Imbre.

Partizani so uvideli, da je čistina okoli cerkve zelo nevarna. Zato so poslali na Turjak kurirja Slavka Rodeta-Nandeta iz Polja po blindo. Zavarovani pred streli so nato zoževali obroč okoli cerkve in se proti jutru približali belogardistom.

Po boju na Velikem Osolniku je partizansko sodišče obsodilo nekaj največjih zločincev na smrt. Med njimi je bil tudi Ivan Habič iz Bizovika. Več belogardistov si je pomagalo s ponarejenim potrdilom, s katerim so skušali dokazati, da so bili v belo gardo prisilno mobilizirani. Partizani so jih poslali v delavske bataljone, le nekatere so vključili v bojne enote. Med temi je bil tudi Alojz Svetek iz Bizovika, eden največjih zločincev tamkajšnje posadke. Komandirja partizanske čete Imbra, s katerim sta pred vojno nekaj let delala v Ljubljani v istem podjetju, je nalagal, da so ga prisilno mobilizirali v bizoviško vaško stražo in da je neprestano iskal prilike za pobeg k partizanom.

»Nismo jim videli v srca in marsikdo nas je prevaral,« je dejal komandir Imbre. »Toda nekaj belogardistov iz Polja, Dobrunj in Bizovika pa tudi iz postojanke na Sv. Urhu je ostalo pri nas do konca in nekateri izmed njih so za svobodo žrtvovali tudi svoja življenja.«

Del belogardistov iz Bizovika, Dobrunj in s Sv. Urha se je ob kapitulaciji Italije ustavil na Golem. Med njimi je bilo več članov nekdanjega lažnega Štajerskega bataljona. Ti so pajdaše seznanili z metodami boja proti partizanom, ki so jih preizkusili v gorjanskih gozdovih. Preoblečeni v partizane so prestregali ljudi, ki so se ob kapitulaciji Italije odpravili v partizane, se jim ponujali za vodnike in jih na skritih krajih pobijali in zakopavali.

Vojaškemu kuratu Petru Križaju, ki je bil z belogardisti na Golem, je bil tak način boja tako všeč, da ga je sklenil prenesti v postojanke vaških straž v ljubljanski okolici. Belogardist Ivan Korošec iz Bizovika, do kapitulacije Italije podkomandant vaše straže na Sv. Urhu in še nedavno tudi sam član lažnega Štajerskega bataljona, je poslal 11. septembra 1943 komandi belogardističnih bataljonov predlog za ustanovitev »udarne čete«, ki bi v okolici Molnika lovila partizane. Obenem je predlagal, da bi jim komanda dovolila uvesti »naglo sodišče«, ki naj bi »pospravilo najhujše terence«. V »udarni četi« in pri »naglem sodišču« je želel imeti tudi vojaškega kurata Petra Križaja. Komanda belogardističnih bataljonov je Ivanu Korošču sporočila, da lahko ustanovi oboje.⁴

Toda vojaški kurat Peter Križaj ni mogel sodelovati v prvih »akcijah« »udarne čete« in pri »naglem sodišču« po postojankah bele garde v poljski in dobrunjski občini. Pri umiku z Golega je bil 13. septembra v bližini Šmarja pri Grosupljem ranjen, ker na poziv komandanta partizanske enote ni hotel odložiti orožja. Natvezil je podobne laži kot zločinec Alojz Svetek, partizani pa niso vedeli, koga imajo v rokah. Kdo izmed njih si je mogel misliti, da ima pred seboj duhovnika, ki je poleg drugih številnih zločinov sodeloval pri zve-rinskem mučenju partizanske matere Ivane Bricelj-Hrastarjeve iz Bizovika in jo ukazal ustreliti, ko je spoznal, da je niti v bolnišnici ne morejo več rešiti. In kdo izmed njih bi mogel verjeti svojim ušesom, ko bi ga slišal, kako je še

⁴ Originalne listine so priložene spisu o kočevskem procesu.

pred nekaj dnevi kričal nad Erno Zrimšek iz Bizovika, ki ga je kleče pod križem prosila, naj ji zaradi otrok ne vzame življenja: »Dušo ti lahko rešim, življenja ne!« Tako se je zgodilo, da so partizani Križajevim lažem verjeli, ga obvezali in poslali v ljubljansko bolnišnico.

Po spopadu s partizani v bližini Šmarja se je Ivan Korošec s svojimi pajdaši in brez vojaškega kurata vračal proti Sv. Urhu. Za njim so prihajali še drugi: Alojz Dežman-Žorga iz Sp. Hrušice, Polde Selan, sin urhovskega mežnarja, Cene Habič iz Bizovika, brat »Bizoviškega vraga«, in še nekateri komandanti in podkomandanti vaških stražarjev. S seboj so vodili zbegane in malodušne stražarje, ki so se skupaj z njimi rešili partizanskega obroča. Bili so slabo oboroženi in nesposobni za boj s partizani, toda dovolj zviti in krvoločni, da so s svojo »udarno četo« takoj začeli loviti in pobijati ljudi, ki so čez bizoviške in dobrunjske hribe ter skozi Podmolnik in Podlipoglav odhajali v partizane. Poročila o številnih primerih je prejemal Jože Vrbinc iz Bizovika. Organi VOS v Ljubljani so izdali odlok, v katerem so opozarjali na nevarnost prehoda prek imenovanih krajev in priporočali prehod čez hribe pri Jevnici in Kresnicah.

Dne 16. septembra 1943 je uspelo prof. Janezu Grumu, ideološkemu vodji bele garde v poljski občini, da se je prebil s Turjaka v Ljubljano. Takoj je poiskal zvezo z Nemci in jih prosil pomoči za oblegane belo- in plavogardiste v turjaškem gradu. Novi okupator »Ljubljanske pokrajine« mu je obljubil vsestransko pomoč. Po pogovoru z Nemci je odhitel Janez Grum v Polje, Dobrunje, Bizovik in na Sv. Urh sporočit tamkajšnjim belogardistom veselo novico.

Do tistega dne so vaški stražarji na skrivaj utrjevali svoje postojanke. Še posebno oprezni so bili na Sv. Urhu in pri Lazarju na griču v Bizoviku. Ti postojanki sta stali na robu Dolenjskega gričevja in bili najbolj izpostavljeni nenadnemu partizanskemu napadu. Komandanti so članom posadke naročali, naj vsaj tako dolgo molče o vrnitvi v stare postojanke, da izkopljejo obrambne järke. Po Grumovem obvestilu pa so se oddahnili in se širokoustili: »Zdaj pa naj pride, kdor hoče, smo se že z Nemci povezali!«

Dne 18. septembra 1943 je IV. bataljon Cankarjeve brigade napadel postojanko vaških stražarjev na Sv. Urhu. Ker so stražarjem prihiteli na pomoč Nemci, partizanom ni uspelo uničiti postojanke. Padle borce sta morala pokopati Janez Omahen in Andrej Kurent, aktivista OF iz Dobrunj. Ob grobu sta stala nemški vojak in komandant urhovskih belogardistov. Ko sta prisilna grobarja položila zadnje truplo v skupni grob, je Alojz Dežman z divjim glasom oznanil: »Na tem griču bodo ležali še vsi terenci OF iz te okolice in vsi, ki sodelujejo z njimi in s partizani!«

Tisti dan, ko sta morala Omahen in Kurent izkopati na Sv. Urhu grob za 19 padlih partizanov in partizank — bilo je v nedeljo, 19. septembra 1943 — je padel turjaški grad. Narodnoosvobodilna vojska je zajela 700 belo- in plavogardistov, ki so se po kapitulaciji Italije utrdili v njem. Pri pregledovanju ujetnikov so bili izločeni največji zločinci in predani partizanskemu vojaškemu sodišču.

Dne 23. septembra 1943 je Leon Rupnik, novi šef »Pokrajinske uprave«, ustanovil po nalogu visokih predstavnikov nemškega okupatorja »slovensko

Bunker ob pokopališkem zidu na Sv. Urhu — morilci so spodkopali celo grobove, da so se lahko plazili v zavetje bunkerjev

domobranstvo». Že naslednji dan je list Slovenec pozival v domobranstvo vse za boj sposobne Slovence.

Belogardistični vaški stražarji so se čez noč preimenovali v slovenske domobrance. Na Sv. Urhu je nastal »slovenski domobranski vod«, ki je po 23. septembru 1943 štel 81 članov posadke. Iz plačilnega spiska za tretjo tretjino septembra 1943 je razvidno, da so bili v urhovskem domobranskem vodu že tedaj tudi tisti bizoviški belogardisti z zločincem Alojzom Svetkom na čelu, ki so jih partizani zajeli na Velikem Osolniku in jih zaradi njihovega zatrevanja o prisilni mobilizaciji v belo gardo in želje, da bi se čimprej pridružili partizanom, vključili v svoje bojne enote. Svetek je po osvoboditvi prisegal,

da so ga Nemci ujeli v jesenski nemški ofenzivi oktobra 1943 in ga prisilili, da je stopil v urhovski domobranski vod, toda njegov sojeročni podpis in podpisi njegovih sedmih pajdašev na plačilnem seznamu za mesec september dokazujejo, da so bili že tedaj na Sv. Urhu in so prejeli plačo za ves mesec. Njihova imena so posebej obkrožena z oklepajem in opremljena s pripombo: »Vrnili so se iz partizanskega ujetništva ter jim pripada celotna plača po odredbi...« Izkoristili so prvo priliko in z orožjem, ki so jim ga dali partizani, zbežali iz vrst borcev proti fašističnemu okupatorju, da so lahko nadaljevali z zločini.

Kakor na Sv. Urh in v Bizovik so hiteli v svoje postojanke tudi belogardisti iz Polja in se vključevali v domobranske enote. O njih je napisal župnik Kete: »Vsi oni, ki so se vrnili, so vnovič potrjeni kot najzvestejši svojemu narodu. Ostali so neločljivi od svojega doma, ostali neločljivi kot vaški stražarji in iz krvavega žrela Velikega Osolnika, ki jih je pot pripeljala nazaj, da znova nastopijo novo, vseh preizkušenj polno borbo proti rdečemu sovražniku pod slovensko zastavo v močnih rokah domobranstva.«

V dneh, ko so se belogardisti, ki niso hoteli v NOV, vključevali v domobranstvo in se vdinjali novemu okupatorju, nemškim nacionalistom, so slovenski pravniki iz partizanskih vrst pripravljali v Kočevju zgodovinski proces proti vojnim zločincem bele in plave garde, zajetim v turjaškem gradu. Partizansko vojaško sodišče je na osnovi zbranega dokaznega gradiva obsodilo šestnajst vojnih zločincev na smrt.

Med njimi sta bila Gabrijel Capuder iz Ljubljane, član bivšega lažnega Štajerskega bataljona in nekaj mesecev komandant vaše straže v Bizoviku, in belogardist Viktor Habič iz Bizovika.

Kočevski proces je bil prva pravno izvedena obravnava proti vojnim zločincem v Evropi, in to v času, ko je še vsepovsod divjala vojna vihra. Tuji tisk je ugotavljal, da je bil postopek zakonito izveden, slovenski klerikalni tisk pa je dvignil velikanski hrup, češ da so »brez vsake sodbe in brez dokazov padli najboljši«.

»Udarne četa« vaških stražarjev iz Bizovika in s Sv. Urha je ob kapitulaciji Italije opravila že velik del svojih »bojnih akcij«, ko je polovila in pobila nič koliko ljudi, ki so hoteli k partizanom. Kot slovenski domobrance so nadaljevali svoj krvavi posel: prestregali so internirance, ki so se vračali iz italijanskih taborišč, jih vlačili v svoje postojanke in pobijali. Nekatere so prijeli že na postaji, ko so stopili z vlaka; druge so aretirali na poti proti domu in jih odgnali s seboj, čeprav so ti s solzami v očeh prosili, naj jih puste vsaj toliko, da še enkrat vidijo svojce. Po mnoge so prišli, čim so zvedeli, da so se vrnili iz internacije...

Po kočevskem procesu pa so domobrance s Sv. Urha, iz Dobrunj in Bizovika in s sodelovanjem domobrancev iz Polja izvedli še drugi del načrta, o katerem so ob kapitulaciji Italije razpravljali z vojaškim kuratom Petrom Križajem v gozdovih na Golem. Poleg »udarne čete«, ki je lovila partizane in internirance, so uvedli pri domobranski posadki v Polju »naglo sodišče za lov na terence«, kot so v predlogu za izdajo dovoljenja utemeljevali potrebo po njem. Ob nastopu »naglega sodišča« v Polju je prišel — kot je že uvodoma rečeno — na Sv. Urh, tj. na kraj, ki je bil določen za morišče, komandant I. slovenskega domobranskega bataljona poročnik Emil Cof in ugotovil, da je postojanka »dobro organizirana«, kar bi se z drugimi besedami reklo: priprav-

ljena za pobijanje. Za vestno opravljanje umorov je vodnika domobranskega voda Urh, zastavnika Alojza Dežmana, že naprej pohvalil. Da bo postal Sv. Urh množično morišče, je Dežman napovedal že 19. septembra 1943, ko sta aktivista OF Janez Omahen in Andrej Kurent pokopavala padle borce.

Po opisanih dogodkih, h katerim sta nekaj podatkov prispevala tudi poljski in sostrški župnik, si lahko zamišljamo, kakšen je bil njun pogovor 24. 10. 1943, po umoru prvih žrtev na Sv. Urhu. Kje naj v bodoče spovedujejo ljudi, ki so jim domobranci namenili smrt, ni bilo najvažnejše. Dosti pomembnejše je moralo biti razpravljanje o tem, da je končno le napočil čas, ko se lahko znebe vseh, ki so jim bili nevarni.

Po osvoboditvi so duhovniki izjavljali, da se v take stvari niso vmešavali. Številne razprave pred sodišči pa so pokazale, da je bila pri mnogih zločinih udeležena tudi duhovščina.

Vojaški kurat belogardistov in domobrancev v ljubljanski okolici Peter Križaj je stalno prihajal na Sv. Urh. Pridigal je s pištolo v roki in tudi maševal je s pištolo na oltarju. O poljskem župniku Janezu Keteju je znano, da je hodil ponoči oborožen po vaseh svoje fare in imel tudi pri cerkvenih opravilih orožje pod duhovniško obleko. O njegovih kaplanih vedo farani povedati, da so bili še hujši od župnika. Kaplan sostrške fare Mirko Gande se je hitro znebil strahu, ki ga je prevzel ob pogledu na prve žrtve, obsojene na smrt na Sv. Urhu. Rad je zahajal k urhovskim domobrancem, vodil njihove pobožnosti, z njimi šahiral — pa tudi na smrt obsojene je spovedoval. Po osvoboditvi je izjavil, da je marsikoga rešil pred italijanskimi in celo nemškimi puškami, pred domobranskimi pa ni mogel nikogar. Sostrški župnik Franc Verce pa je o dogodkih na Sv. Urhu že l. 1943 dejal: »To so vojaške stvari!«

Po 24. oktobru 1943 so začeli domobranci iz posadk v poljski in dobrunjski občini loviti in vlačiti na Sv. Urh aktiviste OF (terence, vaške zaščitnike ali člane odborov OF), internirance, ki niso hoteli v njihove vrste, ujete partizane in ljudi, za katere so zvedeli, da partizane podpirajo ali imajo svojce pri njih.

Tako so domobranci iz Polja 17. novembra 1943, ko so imeli za seboj že več drugih zločinov, vdrli v hišo Marije Puhar v Polju. Pri partizanih je imela sina in hčerko, mož je hiral v internaciji, kjer je tudi umrl. Puharjeva sprva ni hotela odpreti hišnih vrat, ko so s puškinimi kopiti razbijali po njih; šele tedaj, ko so začeli drobiti steklo v oknih, jim je odprla. Sosedje so videli, kako so jo prignali iz hiše in jo pehaje pred seboj gnali proti avtomobilu. Med domobranci so spoznali lemenatarja Milana Holozajna in Mata Ressmana. Avtomobil je odpeljal v postojanko v sokolskem domu, kjer jo je najhuje pretepal Johan Rant. Pri zaslišanju ni Puharjeva ničesar priznala. Odpeljali so jo na Sv. Urh in jo pobili.

Osebni avtomobil, ki ga je Alojz Dežman že pred meseci vzel dr. Andreju Jenku v Polju, je postal kmalu premajhen za prevažanje vedno številnejših žrtev na Sv. Urhu. Domobranci so dobili od okupatorja avtobus, ki sta ga izmenoma šofirala Ivan Jerančič in Adolf Grad iz poljske občine, dva »tipa«, kot so ju imenovali domačini.

Pri aretacijah so domobranci žrtvam govorili, naj se dobro oblečejo in obujejo in vzamejo s seboj čimveč denarja in zlatnine, češ da bodo vse to potrebovali v internaciji. Po umorih so zločinci žrtve izropali in odhajali popivat v najbližje gostilne. Ko so tako ob neki priliki popivali v Polju pri Avru,

je Ivan Jerančič v pijanosti zgubil beležnico, v katero je zapisoval imena žrtev in svoje pripombe. Gostilničar Benčina je nekaj strani prebral. Zaradi naglice in strahu si ni zapomnil podrobnosti, primer umora Polonce Čuda s Fužin pa mu je ostal v spominu; ob njenem imenu je Jerančič pripisal, da se sprašuje, kako bo živel poslej, ko je umoril svojo dobro znanko — več let sta delala skupaj v istem podjetju — mater treh nepreskrbljenih otrok.

Pozno zvečer 26. novembra 1943 je Jerančič vozil domobrance po zasavskih vaseh. Poleg njega je sedel lemenatar Milan Holozajn in mu označeval hiše, pred katerimi je moral ustavljati. Med drugimi je moral tisto noč z domobranci 24-letni Polde Maček, študent zadnjega letnika tehniške fakultete v Ljubljani. Aretiral ga je sošolec iz gimnazijskih let lemenatar Holozajn. Ko se je aretirani začudil in vzkliknil: »Ti, Milan?!« ga je nekdanji prijatelj, ki se je v njihovi hiši dostikrat do siteda najedel, že pri prvih besedah surovo zavrnil: »Nič, Milan! Z nami moraš!«

Nekaj dni po umoru Poldeta Mačka je njegovega očeta tesarja Antona Mačka vznemiril nenavaden obisk. Na dvorišče tesarskega podjetja se je pijan prizibal Ivan Jerančič in vprašal po gospodarju. Ko je prišel do njega, je tesarski mojster takoj začutil močan vonj po žganju. Na vprašanje, kaj hoče, mu je pijani domobranec dejal, da mu lahko pove nekaj »vrednega«, če bo za to dobil voz žaganja. Anton Maček je na tihem upal, da je sin v kakem nemškem taborišču, čeprav ga je obenem grizla skrb, da so mu ga ubili zločinci Jerančičevega kova. Ker je pričakoval, da bo kaj zvedel o sinu, je domobrancu takoj obljubil, kar je želel.

Z zvitim nasmehom mu je zločinec povedal, da njegov sin ni v internaciji, ker ga je on sam odpeljal na Sv. Urh, po vojni pa da mu bo pokazal grob in odkril morilca.

Po tej »vredni« novici je tesarja prevzela strašna jeza. Pogled mu je ostal na nabrušeni sekiri, prislonjeni k zidu. Jerančič je sledil njegovemu pogledu in zbežal.

»Težko sem se premagal, da nisem pobil te živali,« je kasneje povedal Anton Maček.

Zločinci, kakršen je bil Jerančič — takšni in še hujši so bili vsi, ki so pobijali na Sv. Urhu — niso poznali izjem. Skupaj s Poldetom Mačkom in z drugimi žrtvami, ki so jih polovili isto noč, so pobili tudi Francko Kralj, članico rajonskega odbora OF Polje, kurirko in vseskozi aktivno delavko iz vasi Sneberje v poljski občini. Ko so prišli ponjo, je imela v naročju šestmesečnega otroka. Moža je imela v partizanih. Domobranci so jo umorili na Sv. Urhu.

Adolf Grad, ki se je z Jerančičem menjaval za volanom avtobusa, s katerim so vozili žrtve na morišče, je ob zaloškem mostu pobil Jožeta Berčiča, člana KP od l. 1932. Bil je invalid s steklenim očesom in je iz okupatorjevih zaporov, v katerih je prebil poldrugo leto, prišel s hudo bolno nogo. Domobranci so ga sovražili, ker je že pred vojno z uspehom deloval v delavskih kulturno-prosvetnih društvih, ob začetku vojne pa je takoj stopil v vrste aktivistov OF. Strahotno mučen je kričal, da so ga slišali stanovalci v hišah ob mostu: »Dolfe, nikar!« Vendar se ga ta ni usmilil. Skupaj s pajdaši ga je pobil do smrti. Truplo so vrgli v jarek ob Ljubljani, za njim še posebej stekleno oko.

Del seznama žrtev, ki jih je nameraval aretirati in pobiti morilec Anton Jakoš. Nekaterih ni dobil v pest, večino pa je pomoril v urhovskih gozdovih

Novaka Jureja?

12. Stejskalec Andrej, Jel. 10. 1943
 1. Bember Grigor, Polovica 2

Rapret Anton
 Okriškega 20

Burger Rudolf, Saria
 Okriškega 20. ^{poslednji}
 Okriškega 20. ^{poslednji}

1. Supren Viljem, Jel. 10. 1943
 2. Grün Franz, Jel. 10. 1943
 3. Cigler Jane, Jel. 10. 1943
 4. Tiskar Oskar, Jel. 10. 1943

3. Gorjanc Rudi, Jel. 10. 1943 ^{avtor}
 1. Škrljan - jena Pol. Repet -
 2. Koprivnik Jože - Ustalep 12 - Kralj
 3. Gajnc - Ruzine
 4. Ruman Karel - Predov 10. 1943
 5. Kuriš Marja, Jel. 10. 1943
 6. Dolmicec Ivan, Jel. 10. 1943
 7. Lemerle, Jany, dijakina 23. 1943
 8. Sest. Pominca, politerstka, Jel. 10. 1943
 in Lurke Jurecsek je v prilogi
 prinega so ji vrsta pr. in pr.

Najhujši od morilcev, ki so pobijali na Sv. Urhu, pa je bil Stane Kukovica, bivši dominikanec in nato strežnik v bolnišnici za duševne bolezni na Studencu pri Ljubljani. V urhovsko postojanko je prišel iz italijanskega ardit-skega bataljona že septembra 1943, o čemer priča njegov podpis na plačilnem seznamu domobranskega voda Urh za tretjo tretjino meseca septembra 1943. O njem so povedali njegovi pajdaši, da zadnje mesece domobranskega klanja

v urhovskih gozdovih, ki je trajalo od oktobra 1943 do konca maja 1944, ni zdržal, če ni klal sleherno noč. Čim se je začelo mračiti, je z ogromnim nožem v rokah tekal okoli urhovske cerkve in kričal: »Kaj ne bo nocoj nikogar, da ga pobijem!« Ta klavec je bil hkrati ministrant pri vsakodnevni mašah na Sv. Urhu in med obhajanci vselej prvi kot zgled ostalim. Po njem so se zgledovali mnogi, in to prizadevno. Pa ne samo pri klanju. Vedeli so, da ima doma v Polju veliko zbirko moških oblek, obutve, ur, verižic in prstanov. Po osvoboditvi so našli med Kukovičevo »zapuščino« tudi tako obutev, ki je bila skozi in skozi prebodena z bajonetom in polna strjene krvi. Bila je last žrtev, ki jih je mučitelj med zasliševanjem z bajonetom skozi noge prikoval na lesena tla.

Urhovski zločinci s Kukovico na čelu so si radi privoščili zabavo s partizansko preobleko, da so se lahko pred umorom še ponorčevali iz svoje žrtve. Zadnje dni novembra 1943 so lovili aktivistko OF Angelo Habič-Malensko iz Podlipoglava. Ker je niso dobili, je Kukovica odšel s pajdaši v bližnji zaselek Brezje in potrkal na okno Frančiške Smrekar, ki so ji pred dnevi odpeljali hčerko na Sv. Urh. Dejali so ji, da so partizani iz Cankarjeve brigade. Smrekarjeva se jih je zelo razveselila in jih prosila, naj napadejo urhovsko postojanko in ji rešijo hčerko. Obljubili so ji in jo prosili za večerjo. Ker ni imela drugega, jim je prinesla skledo kislega fižolain nekaj kosov kruha. Ko so pojedli, je postavil Kukovica skledo na okensko polico, se zarežal in povedal Smrekarjevi, da so domobranci s Sv. Urha. Še preden je Smrekarjeva doumela strahotno prevaro, jo je Kukovica s streli v glavo pobil.

Po pogrebu Frančiške Smrekar je Kukovica s svojimi pajdaši pri belem dnevu aretiral Angelco Habič in jo odgnal v urhovsko postojanko. Prepričan, da ne bo odšla živa s tega kraja, ji je nekega večera, ko je morala kot pripornica čistiti »pisarno«, pripovedoval, kako pobija partizanske ljudi. Po treh tednih urhovskega zapora so Angelco odgnali v taborišče Rawensbrück, od koder se je po osvoboditvi vrnila in povedala, kaj je doživela na Sv. Urhu.

Prebivalstvo okoliških vasi je pred Stanetom Kukovico trepetalo, njegovi pajdaši pa so ga tako upoštevali, da se brez njega niso lotili nobene večje »akcije« ne na poljski ne na dobrunjski strani. Tako so tudi 29. novembra 1943 poslali ponj na Sv. Urh poljski domobranci, ki so se odpravljali v ljubljansko bolnišnico po Francko Zupančič.

Francka Zupančič iz Spodnjega Kašlja v poljski občini je morala zaradi svojega dela za OF (bila je članica rajonskega odbora OF Polje) in zaradi pomoči partizanom od l. 1941, ko so odšle prve skupine borcev v gozdove, že l. 1942 za osem mesecev v internacijo na Rab. Po vrnitvi maja 1943 je kljub grožnjam poljskih belogardistov nadaljevala z delom za OF. Bila je previdna, vendar vsega dela le ni mogla skriti pred očmi svojih bivših sodelavcev, izmed katerih so nekateri po vrnitvi iz internacije prestopili v belo gardo. Med temi je bil Franc Stele, po domače Plevnik, ki je njeno delo dobro poznal. Njen drugi nasprotnik je bil že od vsega začetka prof. Janez Grum, doma iz iste vasi. Ta je vedel, da sta dva Franckina brata pri partizanih, druga dva pa delata na terenu; zato tudi nje ni izpustil izpred oči.

Dne 5. oktobra 1943 so ponjo prišli domobranci in jo odgnali proti Dimnikovemu kanalu. Ko so stopali mimo križa ob poti, je dejal domobranec, ki je stopal za njo, naj zmoli kesanje.

»Ničesar se ne kesam,« je odvrnila Francka.

Blizu izliva Ljubljanske v Savo je kolona obstala. Domobranec, ki je vodil kolono, se je sunkovito obrnil in ustrelil Francko v prsi; ležečo na tleh pa je še enkrat ustrelil v hrbet. Toda ne prvi ne drugi strel ji nista ranila srca. Tretji strel jo je zadel v tilnik. Vstopil je nad vratnim vretencem in izstopil pod ušesom. Nato so morilci dozdevno mrtvo žrtev zgrabili in jo vrgli v Ljubljano. Ker pa je bila Ljubljanka tedaj upadla, je nezavestna Francka obležala na suhem tik nad strugo.

Domobranci so presenečeni obstali, ker niso slišali vodnega pljuska, vendar niso več utegnili pogledati, kje se je truplo zataknilo. Na desnem bregu Save so Nemci stražili železniško progo in, misleč, da streljajo partizani, so takoj odgovorili s streli. Pridružili so se jim fašisti, ki so tedaj še stražili železniški prelaz v Zalogu in kašelski most. Domobranci, ki so prav tako mislili, da streljajo partizani, so prestrašeni zbežali. Ko pa so se po polnoči vrnili na kraj zločina, Francke niso več našli. Po nekaj urah nezvesti se je prebudila in se z zadnjimi močmi priplazila do Jurkove hiše, kjer so jo tik pred vrnitvijo domobrancev odnesli v zavetje.

Zaradi neznosnih bolečin, ki jih je Francka trpela kljub zdravniški pomoči dr. Riharda Gregorčiča, člana rajonskega odbora OF Polje, so svojci poizkusili vse in uspeli, da so jo prepeljali v ljubljansko bolnišnico na oddelek za vojne poškodbe. V šestih tednih si je že toliko opomogla, da je z drsajočimi koraki obšla bolniško posteljo. Njeno okrevanje pa je zasledoval vojaški kurat Peter Križaj in javil domobrancem v Polje, kako je z njo. Takoj so prišli z morilcem Kukovico in jo kljub zdravnikovim protestom odpeljali. V avtobusu je že bil strokovni učitelj Jože Zakovšek iz gluhonemnice, ki je Francko spoznal in se z njo o vsem pogovoril. Povedal ji je, da so ga pred nekaj minutami aretirali in zaprli v avtobus. Kaj nameravajo z njim in kam ga peljejo, ni vedel. Francka pa je vedela, da drugič smrti ne bo ušla. Med domobranci, ki so prišli ponjo, je poznala Franca Kukovico, Ivana Jerančiča, Adolfa Grada, Milana Holožajna, Martina Krannerja in enega Bevkarjevih.

Še tisto noč so Francko odpeljali proti Ježici in ji ob opuščeni gramozni jami s puškinimi kopiti zdrobili glavo. Jože Zakovšek se je po osvoboditvi vrnil iz Dachaua in povedal, o čem sta s Francko govorila.

Obsežni urhovski gozdovi so kmalu postali pretesni za vedno številnejše žrtve. Zato so domobranci morišče razširili. Začeli so pobijati ob Savi in Ljubljani, severno in severovzhodno od urhovske postojanke, na Lisičjem, jugozahodno od Sv. Urha, kjer so gospodarili rakovniški salezijanci, v Zalogu pri Škofljici, kjer je bil komandant domobrancev gimnazijec Vinko Rak z Vevč, in na Ljubljanskem barju, kjer je vodil morilce zloglasni Franc Frakelj.

Žrtev niso lovili le po vaseh poljske in dobrunjske občine. V urhovske gozdove so jih vodili tudi iz drugih, oddaljenejših domobranskih postojank, misleč, da bodo ostale grozote na tem griču in v bližnji okolici za vselej prikrile. Največ žrtev pa je bilo iz ljubljanskih policijskih zaporov, kjer so že nekaj tednov po nastanku morišča na Sv. Urhu začeli pri zaslišanju in mučenju političnih pripornikov uporabljati grožnjo: »Če ne poveš, pojdeš na Urha!«

Z okupatorjevo pomočjo so urhovski domobranci postojanko na zloglasnem griču povečali in utrdili. Izkopali so zunanji jarek, ki je oklepal mežnarijo, preimenovano v »kasarno«, gospodarska poslopja, cerkev s pokopališčem,

obsežen sadovnjak, nekaj njiv in travnikov. Na notranji strani tega obrambnega jarka so se v gostih presledkih vrstili močni bunkerji, ki so jih morali graditi zaporniki, preden so jih pobili. Tik ob stavbah je bil drugi obrambni jarek. Iz mežnarije je vodil še poseben rov do stranskih cerkvenih vrat znotraj pokopališča, za primer, če bi partizani predrli zunanji obroč.

Najmočneje so utrdili cerkev in pokopališče, ki so ga naravnost posuli z bunkerji. Izpodkopali so celo grobove in se pod njimi plazili v bunkerje. Križe, spomenike in nagrobne okvire so razmetali po pokopališču. V mrtvašnico so nekaj časa zapirali ujetnike; ko pa jim je v »kasarni« zmanjkalo prostora za svoje »moštvo«, so pošiljali vanjo domobrance, ki so prihajali sem.

V kletnih prostorih mežnarije sta bili dve temni luknji: ena z majhno lino pod stropom, druga brez nje — za zapornike, ki so jih pred smrtjo zasliševali in mučili. V pritličju so imeli domobranci pisarno, kuhinjo in skupna ležišča; v pozidano prvo nadstropje se je preselila družina mežnarja Jožeta Selana. Shrambo za živež, ki so ga prejemale od okupatorja, največ pa so ga naropali po partizanskih domovih, so imeli v cerkvi na koru; pod korom pa so viseli zaklani voli, teleta in prašiči. Mesa so imeli vedno toliko, da so si v cerkvi omislili mesnico, kamor so ga domobrancem naklonjeni ljudje prihajali »kupovat«.

Vsak večer so zagorele v zunanjem obroču na Sv. Urhu močne obločnice, pritrjene na visoke električne drogove. Svetile so proti gozdovom, od koder je domobrancem pretila nevarnost. Električni tok in še marsikaj drugega so urhovskim domobrancem brezplačno pošiljali lastniki vevške papirnice, da so se sami čutili varnejše. Tudi okolica papirnice je bila utrjena z žico in bunkerji, čeprav se je vil niže proti Ljubljani močno utrjen blok, ki je oklepal mesto z bodečo žico. Na bloku in ob žici so prav tako zagorele obločnice, čim se je zmračilo.

Dobrunjčani pod Sv. Urhom, še posebno stanovalci najbližjih hiš ob poti, ki se vzpenja proti urhovski postojanki, pa tudi prebivalci bližnjih vasi, vedo povedati, kako so slišali peš, z avtomobilom ali avtobusom od oktobra 1943 do konca maja 1944 voditi in voziti žrtve na Sv. Urh, kako so jih vznemirjali kriki in prošnje žrtev in jih prebujali streli iz pištol, pušk in strojníc in eksplozije ročnih granat.

Prvi komandant urhovskega voda Alojz Dežman ni dolgo poveljeval svojim pajdašem. V jesenski nemški ofenzivi je prejel od svojih novih gospodarjev večjo količino orožja. Pri preizkušanju topiča, ki ga je nameril v Podmolnik, da bi ga zravnal z zemljo — tako je dopoldne 28. oktobra 1943 grozil vaščanom —, se je popoldne istega dne smrtno ponesrečil. Za njim je prevzel komando nad urhovskimi domobranci sin urhovskega mežnarja Polde Selan. O njem so govorili pajdaši, ki so bili z njim v bivšem lažnem Štajerskem bataljonu, da se je že napil slovenske krvi.

Polde Selan je bil še bolj krut kot njegov prednik. Kdorkoli je tvegál, da je prišel osebno prosit za svojca, ki so ga domobranci odgnali na Sv. Urh, je moral poslušati divje kletve in grožnje, naj hitro izgine, sicer ga bo doletela ista usoda kot človeka, za katerega je prišel prosit. Za »dušni blagor« žrtev, ki so za vselej izginile v urhovskih gozdovih, pa je le nekoliko poskrbel. Neka dne pred novim letom 1944 je šel na Sv. Urh sostrški župnik Franc Verce.

Detajl spomenika žrtvam na Sv. Urhu

S seboj je imel za pričo župnika Jakoba Širaja iz Mirne na Dolenjskem, ki je pribežal v sostrško župnišče iz strahu pred partizani. Ti mu niso bili naklonjeni, saj je bil eden tistih dolenjskih župnikov, ki so si močno prizadevali, da so že junija 1942 poslali nekaj moštva lažnemu Štajerskemu bataljonu na Gorjance in dajali okupatorju informacije o ljudeh, ki so delali za partizane. Med pogovorom s komandantom Poldetom Selanom je sostrški župnik vprašal, ali je v zadostni meri poskrbljeno za dušni blagor umorjenih. Selan je odvrnil, da ima vsak pet minut časa, da se pred »čudežnim« križcem, ki ga je sam papež v Rimu blagoslovil in poslal najbolj prizadevnim »protikomunističnim« borcem, pokesa svojih grehov in zmoli očenaš. Tedaj je župnik položil komandantu roko na ramo in tvegala pripombo: »Polde, pet minut je za smrt premalo!«

Nekaj ljudi, ki so jih na Sv. Urhu že obsodili na smrt in celo streljali, pa se je vendarle rešilo. Ti so pričali o strahotah, ki so se dogajale v urhovski postojanki in okolici. Med temi je bil strokovni delavec vevške papirnice Ivan Anžur. Dne 20. decembra 1943 so ga aretirali urhovski domobranci, ko se je v zgodnjih jutranjih urah vrnil s celonočnega dela in legel k počitku.

V urhovski kleti je Anžur z žepnim nožem ostrgal sveže apno z nanovo prebeljenih sten in zasledil pod njim lise strjene krvi. Urhovski zaporniki, ki so morali v postojanko na prisilno delo ali pa so jih prepeljali v nacistična taborišča, so povedali, da je Kukovica marsikomu, ki ni hotel ničesar priznati, že v kleti s sekiro zdrobil glavo. Notranjo stran lesenih vrat v kleti z lino pod stropom so pozabili prebeliti. Anžur je videl, da so bila na več krajih okrvavljena.

Podnevi je moral Anžur kopati zaslon za mitraljez. Prvo noč je prespal v hlevu, naslednjo noč pa mu je Kukovica okoli 22. ure naznanil, da je obsojen na smrt in naj se hitro pripravi. Anžur je vedel, kaj ga čaka. Sklenil je pobegniti. Ko je slišal obsodbo iz ust razvpitega morilca, se je hitro sklonil in skušal zavezati trakove na čevlji, da ga na begu ne bi ovirali. Kukovica je skočil k vratom, jih odprl in poklical v hlev enega izmed stražarjev, ki sta stala pred vrati. Bila sta Ivan Bricelj in Ivan Brajer iz Bizovika. Eden izmed njiju je skočil v hlev in odvil bombo. Anžur ni mogel več zavezati čevljev in je le zatlačil trakove za rob čevljev.

Zunaj je Kukovica zgrabil Anžurja z eno roko za zapestje levice, z drugo pa mu je tiščal pištolo v nadlaket. Domobranca iz Bizovika sta stopala za njim z v hrbet uperjenima puškama. Anžur se je med hojo sklonil naprej, da mu je levica visela stran od telesa in da mu streli iz pištole ne bi predrli prsi. Morilci so ga gnali mimo urhovske cerkve v gozd nad Dobrunjami. Španski jezdec v notranjem obrambnem obroču so bili razmaknjeni, stražarji ob njih odpoklicani. Anžur je napeto čakal, kdaj bo zaslišal klic »Stoj!« Ni čakal dolgo. Še preden je klic zamrl, se je vrgel na tla, vendar toliko prepozno, da sta mu dva strela iz pištole Staneta Kukovice prestrelila nadlaket. Domobranca za njegovim hrbtom sta ustrelila prepozno.

Anžur ni čutil, da je ranjen. Pognal se je v beg. A že po nekaj korakih je padel v izkopani grob. Na srečo je bil plitev. Preden se je izvil iz jame, so ga zadeli drobci ročne bombe. Ranili so ga po obrazu in mu poškodovali sluh. Pa tudi teh ran ni čutil. Bežal je navzdol in se ustavil šele na dobrunjskih

njihav. Na srečo je dež spral tenko plast snega, ki je pobelil pokrajino v popoldanskih urah, ko je za hlevskimi zapahi na Sv. Urhu zaskrbljen mislil na beg. Zdaj je bilo vse temno in ležeč v mokrem razoru je razmišljal, kam naj se skrije pred zasledovalci. Domislil se je odprtine v obzidju vevške papirnice, ki je zidarji še niso utegnili zazidati. Ko se je dvignil z njive, je začutil bolečine v roki in spoznal, da je ranjen. Stekel je v papirnico in se ustavil pred nočnim čuvajem, ki je bil — na njegovo srečo — aktivist OF. Ta se ga je ustrašil, kot bi zagledal prikazen. Anžurju so se rane na obrazu zlepile s prstjo, iz rokava ranjene levice mu je na gosto kapljala kri. Ko je na hitro povedal, od kod prihaja, je čuvaj brž sklical tovariše. Ranjenca so skrili na varno in poklicali zdravnika dr. Riharda Gregorčiča iz Polja.

Morilci so medtem iskali Anžurja na njegovem domu in vpili nad ženo — ki ni nič vedela, kaj se je zgodilo —, naj pove, kam ga je skrila.

Med božičnimi in novoletnimi prazniki so urhovski morilci pobijali še z večjo vmeno. V postojanko so gonili ljudi iz okoliških vasi in iz ljubljanskih policijskih zaporov. Smrtne krike žrtev in salve morilskega orožja so dušili z zvonjenjem zvonov urhovske cerkve. Okoli postojanke se je širil duh po kadilu, v cerkvi so molili in peli božične pesmi o miru na zemlji, iz gozdov pa so odmevali kiki mučenih in njihova kri je rdečila sneg. Ženske iz partizanskih domov, ki so jih domobranci nagnali v urhovske gozdove, da so morale iz posekanega smrečja vezati butare za peči v mežnariji, so se z grozo ustavljale ob kupih okrvavljenega snega. Kukovica pa jim je grozil, da bo pobil vsako, ki bi spregovorila o tem, kar je videla.

Januarja 1944 je vodstvo slovenskega domobranstva preimenovalo domobranski vod Urh v 13. domobransko četo I. bojne skupine s sedežem v D. M. v Polju. Poveljevali so ji nadporočnik Franc Pavlič iz Ljubljane, Mala čolnarska ulica, poročnik Janez Pikelj iz Ljubljane, Miklošičeva cesta 7, višji narednik Ivan Ivanc iz Velikih Lašč in višji narednik Polde Selan s Sv. Urha. Poleg teh je imela 13. domobranska četa januarja 1944 še enajst podnarednikov, devet kaplarjev in 137 domobrancev brez čina, skupaj 161 mož.

Od ustanovitve domobranskega voda Urh v drugi polovici septembra 1943 do januarja 1944 se število domačinov, ki so pripadali temu vodu, ni povečalo. Septembra 1943 je štel urhovski vod 81 domobrancev iz vasi dobrunjske občine, januarja 1944 jih je bilo iz istih vasi 82, in sicer 33 iz Bizovika, 12 iz Dobrunj, 9 iz Javora, 6 iz Zadvara, 5 iz Češnjic, 4 z Malega Lipoglava, po 3 iz Sostrega, Podlipoglava in Sadinje vasi, 2 iz Zagradišča, po 1 pa iz Sel pri Pancah in iz Spodnje Hrušice.

Ker urhovski domobranci za svoj izdajalski posel niso mogli pridobiti novih ljudi, pa naj so še s tako silo novačili po domačih vaseh, so morali ponje v najbolj belogardistične — kasneje domobranske — kraje na Dolenjsko. Iz krajev, v občini Dobrnič so jih dobili 25, iz Šentvida pri Stični 15, iz Višnje gore 9, iz Ribnice 3, iz bližnjega rudniškega predela 3, po 2 iz Šmarij, Dobropolja, Velikih Lašč, Novega mesta in Trebnjega, po enega iz Mirne peči, Ajdovca, Sodražice, Loškega potoka, Starega trga, Stopič, Žužemberka in Mozlja pri Kočevju, eden pa je bil doma iz Bihaća v Bosni; skupaj 74.

Stane Kukovica in njegov bratranec Marjan sta bila iz Polja, trije drugi so bili iz Ljubljane. Tako je imela 13. domobranska četa januarja 1944 82 čla-

nov posadke iz dobrunjske občine, 73 iz dolenskih krajev, 3 iz Ljubljane, 2 iz Polja in enega iz Bihaća, skupaj 161.⁵

Po plačo so prihajali, kot je razvidno iz »Auszahlungsliste — Izplačilnega seznama«, v Polje in svoj delež potrdili s svojeročnimi podpisi. Za februar 1944 so prejeli 65 250 italijanskih lir. Na plačilnem seznamu je podpisan »Oberleutnant — nadporočnik« Franc Pavlič.

Aprila 1944 je izpadlo iz »Izplačilnega seznama« dvajset imen najbolj razpitenih domobrancev iz vasi dobrunjske občine in nekaterih dolenskih krajev. Tudi Staneta Kukovice iz Polja ni več na seznamu — marca 1944 je zbral okoli sebe posebni morilski vod največjih podivjancev iz 13. domobranske čete in se z njimi noč za nočjo podil po vaseh poljske in dobrunjske občine in po predmestju Ljubljane, v Mostah, Zeleni jami, Štepanji vasi, po Gmajni, Kodeljevem in Zaloški cesti. Celo v Wolfovi ulici ob tromostovju je zasledoval ljudi, ki so se umikali preganjanju domobrancev.

Vodja te morilske tolpe Stane Kukovica je pošiljal v hiše »sumljivih« ljudi domobrance iz dolenskih krajev, ki jih prebivalci urhovske okolice niso toliko poznali, sam pa je zunaj v temi čakal, da so se aretiranci pripravili na pot. Njihovim svojem je včasih uspelo, da so stopili za njimi, ker bi radi videli, v katero smer jih ženejo. Tedaj so pogosto naleteli na Kukovico in njegove pajdaše, ki so skočili iz skrivališča in jih s pištolo v roki nagnali nazaj v hišo.

Da bi se zavarovali pred ljudmi, ki so jih poznali, so se urhovski morilci večkrat našemili z umetnimi bradami in brki, si namazali obraze s sajami ali si nadeli partizanske znake in ogovarjali ljudi v spakedrani hrvaščini. Vse te »varnostne« ukrepe pa so kmalu opustili. Kdor se je upiral aretaciji, je tvegala, da ga pobijejo doma v pričo svojcev, kar se je večkrat zgodilo. Ob aretaciji so vsakomur zatrjevali, da pojde k zaslišanju, v najhujšem primeru v internacijo; zato se aretiranci niso dolgo upirali. Vsakdo je upal, da bo morda le res, kar obetajo; če ga pa nameravajo ubiti, je le bolje, da ga kje zunaj in ne v pričo svojcev.

Še pred novim letom 1944 so dobili domobranci, ki so ponoči pobijali po vaseh in mestih partizanom naklonjene ljudi, novo ime: črnorokci. Po zidovih hiš, v katerih so stanovali svojci ilegalnih delavcev OF in partizanov, so se množili odtisi črne roke, znamenje, da je treba stanovalce odstraniti.

Kako so potekale aretacije, ki so jih izvajali črnorokci pod poveljstvom Staneta Kukovice, naj ilustrira nekaj primerov iz krajev današnje občine Lj. Moste-Polje.

Dne 7. januarja 1944 so urhovski domobranci vdrli v hišo 48-letnega mizarja Ivana Ceglarja v Mostah, sedaj Ulica Maksa Perca 17; domačini so ga poznali kot vnetega igralca na ljudskih prosvetnih odrih. Divjaško početje belogardistov in njihovih naslednikov domobrancev je obsojal in jih večkrat javno grajal. Moščanski župnik Miha Jenko in lazarist Ciril Demšar iz zavetišča v Zeleni jami sta poskrbela, da so urhovski domobranci zvedeli za zadržanje občanov, ki so bili proti njim.

Stane Kukovica je poslal v hišo dva pajdaša, ki sta Ceglarja priganjala, naj se hitro odpravi. Ženi in otrokom sta lagala, da se bo oče takoj vrnil. Pred

⁵ Podatki so iz Pregleda častnikov, podčastnikov, kaplarjev in domobrancev 13. čete I. bojne skupine z dne 24. 1. 1944 — arhiv DMB

hišo je čakal Kukovica z ostalimi zločinci. Ti so aretiranca odgnali na dogovorjeno mesto, kjer so ga prevzeli domobranci, določeni aretirancem za stražarje. Nato je Kukovica odhitel v Ribniško ulico št. 25 po 28-letnega učitelja Viljema Supana, ki je ob okupaciji naše zemlje bežal pred madžarskimi fašisti iz Vidomec pri Gornji Lendavi k svojcem v Ljubljano, v Moste. Kukovica je najprej razporedil nekaj domobrancev s strojnicami okoli hiše, nato pa z dvema pajdašema vdrl v stanovanje. Vili Supan je moral brez ugovora z njimi. Svojci so videli, da je hiša zastražena in spoznali, da bi bilo vsako upiranje odveč. Sestra aretiranca, učiteljica Mira, je Staneta Kukovico poznala že prej in ga je tudi v domobranski preobleki takoj spoznala.

Naslednje jutro so začeli Supanovi bratje in sestre poizvedovati za izginulim bratom. Sestra Mira je odšla na gestapo in prijavila aretacijo. Nemci so se razburjali, češ da nima nihče pravice brez njihovega dovoljenja kogarkoli aretirati. Mira Supan jim je povedala, da glavnega krivca pozna in jim opisala njegovo zunanost. Nemci so si vse zabeležili in ji naročili, naj se čez nekaj dni spet oglasi.

Po nekaj dneh je vnovič prišla, a ni zvedela nič novega. Potrta je šla proti Ajdovščini. V bližini nekdanjega Figovca pa je zagledala gručo domobrancev in sredi med njimi Kukovico. Takoj je naprosila nekega nemškega policista, naj Kukovico, ki ji je aretiriral brata, legitimira. Kukovica je potegnil iz žepa osebno izkaznico, izdano na ime Mirko Poljanec, vrtnarski vajenec, rojen 18. 10. 1920, umobolnica Studenec št. 23. Lažni dokument je imel žig poljske občine, podpisana sta bila župan Keber in tajnik Hribar. Supanova je trdila, da je dokument napisan na tuje ime in vztrajala pri tem, da je on tisti, ki je aretiral njenega brata. Kukovica je nekaj časa tajil, nato pa priznal, da ga je res aretiral, a še isto noč predal Nemcem na bloku v Šentvidu nad Ljubljano. Nemški policist se je po tem domobrančevem pojasnilu na kratko poslovil. Supanovi so prenehali poizvedovati za Vilijem, ko so videli, kako Nemci ščitijo svoje pomagače. Po osvoboditvi so našli njegovo truplo v množičnem grobu na Sv. Urhu.

Isto noč kot Ceglarja in Supana je Kukovica aretiriral 38-letnega delavca Franca Gruma na Zaloški c. št. 80. Čisto sam je živel v tesnem podstrešnem stanovanju, odkar mu je pred nekaj meseci umrla žena. Kot vsem so domobranci tudi njemu ukazali, naj se hitro obleče. Grum je snel s kljuke na vratih ponošeno delavniško obleko in si jo na hitro nataknil. Morilci so ga opozorili, da je zunaj mrzla zimska noč in se je treba dobro obleči. Na to si je Grum oblekel še volnen telovnik in kratek zimski suknjič. Razbojniki niso bili veseli slabega plena. Z jezo so spehali žrtev po strmih stopnicah. Hišni stanovalci so slišali vsako besedo domobrancev in ko so ti zaloputnili vrata za aretiranim Grumom, so skoz okna videli na dvorišču več aretiranih civilistov, zastraženih od domobrancev. Mednje so potisnili še Gruma in odšli po Zaloški cesti do hiše št. 131.

Tam je stanoval 60-letni, povečini brezposelni delavec Aleksander Terškan. Imel je šest otrok; trije so odšli v hribe, kjer so kasneje padli. Domobrancem je Terškan večkrat očital, da izdajajo domovino, namesto da bi se bojevali zanj. Ko je med njimi, ki so prišli ponj, spoznal Staneta Kukovico, je takoj vedel, kaj ga čaka. Med priganjanjem, naj se hitro obleče, je zavpil: »Saj ne gori hiša!« Ob slovesu je dejal ženi, naj mu oprosti, če v njunem življenju ni bilo

kaj prav, poljubil male otroke in pokimal nemškemu vojaku, ki ga je moral vzeti na stanovanje, ko so starejši trije otroci odšli v partizane. Nemec je obupano ženo tolažil in ji obljubil, da ji bo rešil moža. Res je poizvedoval za njim, a kar je zvedel, si ni upal povedati ženi, ki je čakala, kdaj se bo mož oglasil iz internacije.

Urhovski domobranci niso gnali aretirancev Ljubljano, kot so obljubljali njihovim svojcem. Pri nekdanjem karmeličanskem mostu so krenili na desni breg Ljubljanice in po stranski Štepanjski cesti zavili na glavno, Litijsko cesto. Pri nekdanji gostilni Sorž, kjer se obe poti združita, so žrtve spoznale, da jih vodijo na Sv. Urh. Terškan je zavpil: »Naprej ne grem! Kar tukaj me pobijte, da me bodo žena in otroci lahko našli!« Slišala ga je terenska tehničarka OF Minka Pogačar z Litijske c. št. 50, sošolka njegove hčerke partizanke. Pogačarjeva se je skrivala pred domobranci v skrivališču ob cesti, po kateri so vodili žrtve na Sv. Urh. Terškana je spoznala po glasu in slišala udarce z bikovko, ki so ga prisilili, da je stopal naprej.

Naslednji večer, 8. januarja 1944, so urhovski domobranci vnovič prišli v Moste in se ustavili v Društveni ul. št. 11, kjer se je skrival 38-letni čevljar Anton Jelenc iz Velikih Lašč. Sredi decembra 1943 se je vrnil iz internacije in želel priti v domači kraj. Sorodniki so ga zadržali v Ljubljani, dobro vedoč, kaj ga čaka, če se vrne domov. A tudi v Ljubljani so ga izsledili domobranci — med njimi so bili tudi iz Velikih Lašč, dva izmed njih sta bila člana urhovske posadke. Ponj so poslali Staneta Kukovico in njegove pajdaše in ga v urhovskih gozdovih umorili.

Dva dni kasneje so krvniki s Sv. Urha obkolili nekaj hiš na Gmajni pri Štepanji vasi. Aretirali so 48-letnega delavca Tobačne tovarne Ignaca Nograška, 43-letnega kurjača v Tovarni kleja Antona Jereba in 33-letnega pleskarja Miho Jakopina. Svojcem so kot povsod tvezili laži o internaciji in jim govorili, naj jim dajo s seboj čimveč obleke, denarja in živeža, ker da bodo morali najbrž v kakšno nemško taborišče. Vse tri so tisto noč pobili na Sv. Urhu. Dan kasneje, 11. januarja 1944, je Kukovica s svojimi pajdaši vdrl v stanovanje 36-letnega torbarskega pomočnika Adolfa Burgarja v Okiškega ulici št. 20 ob Ljubljani, ga nagnal iz postelje in mu ukazal, naj se hitro obleče. Kukovici se je mudilo še k 42-letnemu mitničarju Antonu Ropretu, ki je stanoval v isti ulici na št. 43. Iz omar mu je pobral vso moško obleko in jo pomagal stlačiti v kovček. Svetoval mu je tudi, naj vzame s seboj ves denar in zlatnino, kar je ima, če hoče še kdaj videti svojo družino. Ropret je upal, da si bo s preprodajo obleke lahko rešil življenje v taborišču in je zato poslušal, kar mu je svetoval morilec. Zapustil je ženo in sina brez obleke, brez denarja in tudi brez živeža.

Na poti proti Litijski cesti je Adolf Burgar spoznal, da ga ne ženejo v internacijo, temveč na Sv. Urh. Začel je vpiti: »Jaz sem Adolf Burgar iz Oki-

Poslovilno pismo Ljubice Šuligoj, nameščenke v tovarni Motvoz v Grosupljem. Tolpa morilcev s Stanetom Kukovico na čelu je prišla ponjo v Ljubljano v Wolfovo ulico, kjer je bolna ležala pri prijateljski družini Ravnik. Namesto v bolnišnico — kot so ji govorili domobranci 13. čete — so jo odpeljali na Sv. Urh in še isto noč pobili s skupino svojih žrtev, aktivnih delavcev OF

10. 7. 48
Mimi pravi.

Dragi mama in oče!

Sedajle so me postli iskati dostobranci. Kar
me bodo odpeljali k pa sem - ~~huda je~~ druga
Nana nimam naročiti kod le to, da ne ~~stati~~
skrbim za mene! In pa ne šče pazita
da se to enkrat srečno vidimo. Prosto
je skrb 12. 10. 48 - pa sem parno danes tako
zbolela, da se vedati pa sem mogoča. Pa so
rekli, da podo po resnici arto in da se vrnem
v 14. 10. 48. Torej, če so točni morajo biti vsi
čas tu. Inark je vse prepravljeno. Se
enkrat pa u prosim, ne delajte si skrbi za
mene - tega najprosteje pojmanje in
poljubna

Vajna Lyubica

Uporabita pisan, zelo hitro in sem malo
nevarna od tega preživetja - pa
v postelji, pitni.
Pa kmalu na veselo svidenje!

škega ulice! Če me kdo sliši, naj pove moji ženi in hčerki Idi, da me ženejo na Sv. Urh!» Tudi njega je slišala terenska tehničarka Minka Pogačar v svojem skrivališču in po vojni povedala ženi, kje naj ga išče. Truplo Adolfa Burgarja je ležalo v grobu brez rok in nog. Morilci so se maščevali nad njim, ker jim je delal težave na poti v smrt. Burgarjeva žena je povedala sostrškemu župniku, kako so mučili njenega moža. Začuden je dejal, da ni vedel, da so se na Sv. Urhu dogajale tako strašne stvari.

Imenovane žrtve iz Most in Štepanje vasi niso bile edine, ki so jih v tistem času aretirali in pobili urhovski domobranci. S Sv. Urha je odhajalo na vse strani večer za večerom po več skupin domobrancev razvpite 13. čete na lov za žrtvami in vsaka je prignala svoj plen na Sv. Urh. Poleg teh so razni policijski agenti pošiljali v urhovske gozdove politične pripornike iz srednjetehtniške šole v Ljubljani in iz drugih policijskih zaporov.

Od januarja do maja 1944 so v eni noči pogosto nalovili toliko žrtev, da so jih morali pobijati na več krajih: na Ljubljanskem barju, ob Savi, ob Ljubljani, na Lisičjem in še drugod. Dne 20. marca 1944 je odšel Stane Kukovica s svojimi pajdaši v vasi poljske občine. Za svojega prvega pomočnika je določil Matijo Prepeluha iz Sostrega, po poklicu mesarja. Ljudje so ga poznali kot enega najbolj krvoločnih domobrancev na Sv. Urhu.

Okrog 20. ure so prišli v Polje in se ustavili pred hišo št. 110, kjer sta stanovala 48-letni delavec Ivan Jurca in njegova žena, 45-letna gospodinja Pepca Jurca, s 6-letnim rejenčkom Petrom. Njuni hčerki Ivanka in Mimi sta bili pri partizanih. V hišo je stopil Matija Prepeluh, za njim pa še dva njegova pajdaša s petokrako zvezdo na pokrivalu. Jurca je vprašal, od kod prihajajo. Odvrnili so, da iz Ljubljane. Prepeluh je zahteval, naj povedo, kje sta hčerki. Jurčeva sta jim pojasnila, da že dolgo nimata vesti o njiju. Prepeluh jima je zastavil še nekaj vprašanj. Čeprav ju odgovori niso z ničemer obremenili, je zahteval, naj se takoj pripravita in gresta z njimi, ker sta aretirana.

Pri Jurčevih sta bili tisti večer Ivana Rojšek in hčerka Jožica iz Slap št. 6. Skupaj so praznovali god Pepce Jurca in Jožice Rojšek. Ko ju je Prepeluh zagledal, je stopil k njima. Hotel je vedeti, kaj počneta v tej hiši. Rojškova mu je pojasnila, on pa ju je pri priči pognal. Pred hišo ju je ustavil Kukovica in vprašal, kam gresta. Povedali sta mu, kje sta bili in zakaj da morata zdaj domov. Čeprav ju je poznal, je zahteval osebne izkaznice. Ivana Rojšek je dejala, da nima s seboj nobenih listin. »Pa saj me poznaš!« mu je rekla. Kukovica je zanikal, da bi ju poznal. »Jaz pa tebe prav dobro!« je zavpila Rojškova.

Kukovica je Rojškovi nagnal v klet in zaklenil vrata. Čakati sta morali tako dolgo, da so Jurčeva prignali iz hiše — do 23. ure sta poslušali pririvanje in vpitje v njihovem stanovanju. Dolgo sta se Jurčeva upirala in dopovedovala razbojnikom, naj pridejo podnevi in ne ponoči. Končno sta uvidela, da bo še huje, če ne gresta. »Vojaško naredjenje je izvršenje!« je kričal Prepeluh in se nevarno poigraval s pištolo.

Še pred prihodom domobrancev je Jurčeva povedala Rojškovi, da se boji neke Fride, ki je stanovala v isti hiši in vohunila okrog nje. Oba z možem sta ji pravila, da bosta morala gotovo v internacijo in da sta si že vse pripravila. Jurčeva si je všila v vrhnjo jopico tisoč mark, ki jih je dobila od

Grobnica in spomenik žrtvam na Sv. Urhu

sina, zaposlenega v Nemčiji. Tudi kovčke z vsem potrebnim sta imela kar pripravljene.

Med prerekanjem z domobranci je Jurčeva zložila v kovček še nekaj živeža in se začela odpravljati. Otrok je pretresljivo jokal in prosil krušno mater, naj ne gre z njimi, ker jo bodo ustrelili. Prepeluh pa je stopil k otroku in mu rekel, naj pove sosedom, da so prišli po Jurčeve partizani.

Roškovihi domobranci niso pustili domov. Rekli so jima, da lahko gresta nazaj v Jurčevo stanovanje ali k njihovi sosedu Tončki Grum. Šli sta h Grumovi. Čez četrte ure so prišli h Grumovi poljski domobranci. Med njimi je bil tudi Mate Ressayman. Vpraševali so, kdo je bil pri Jurčevih in kaj se je zgodilo. »Vemo, da so bili tu neki moški,« so govorili, da bi zabrisali sled za morilci, in hoteli vedeti, koliko jih je bilo in kakšnih in kaj so hoteli.

Ob istem času kot pri Jurčevih so bili poljski domobranci v hiši 42-letnega delavca Jerneja Snoja v Slapah št. 3. Preoblečeni v partizane so se spakovali v hrvaščini in zahtevali, da gre Snoj z njimi. Najstarejša 18-letna hčerka je zavpila nad njimi, da je vnebovpijoč greh, ker jim jemljejo skrbnega očeta. Na hišnem pragu je žena skočila pred moža, da bi ga branila pred črnorokci. Ti so jo pahnili nazaj v stanovanje in ji zagrozili z nabito puško.

Isto noč so aretirali 39-letnega kovača vevške papirnice Jožeta Kocmana v Polju št. 4, češ da mora z njimi na aerodrom. Kocman se je odločno branil, nazadnje pa je le moral popustiti. Domobranec Dore Bezljaj je kasneje pripovedoval, kako malo je manjkalo, da bi Kocmana ne pobili na mestu.

Pozno v noč so morilci krenili iz Polja v Zgornjo Zadobrovo in se ustavili najprej pred hišo 43-letnega delavca Pavla Omahna, ki se je pred 14 dnevi vrnil iz italijanskih zaporov v Castelfrancu, kjer je prebil 17 mesecev. Vpili so, da so partizani, in zahtevali, naj jim hitro odpro. Odprla jim je Omahnova žena in se zgrozila ob pogledu na znane domobranske razbojnike. Prosila jih je, naj puste v miru moža, ki je toliko prestal in je še ves slab in bolan.

»Eh, za h konjem bo že dober! Tam ne bo imel težkega dela!« se je zadržal eden izmed podivjancev. Stane Kukovica in Kmetovčev Andrej iz Obrij ob Savi (ta je imel na spodnji ustnici posebno znamenje, pa si ga je dal izrezati, vendar ga je Omahnova žena takoj spoznala po brazgotini in po glasu) sta zahtevala, da mora takoj z njimi.

Med domobranci, ki so prišli po Omahna, je bil tudi Franc Dolčič. V družbi z enim izmed štirih poljskih kaplanov je stal na dvorišču in od daleč opazoval aretacijo. Ob slovesu je Omahen zaklical družini: »Nikoli več se ne bomo videli!«

Po Omahnovi aretaciji sta dva mlada, v partizane preoblečena domobranca odšla na drugi konec vasi po 40-letnega mizarja Antona Kokalja, člana KP od l. 1933. Vsi so že spali, ko sta potrkala na vrata. Prestrašena žena je spraševala »partizana«, zakaj mora mož z njima. »Ker se je preveč družil z domobranci,« sta se smejala. Mož se je upiral, pa ni nič pomagalo in moral se je odpraviti. Žena in hčerki sta ga hoteli pospremiti, lažna partizana pa sta jima prepovedala stopiti iz hiše.

Med žrtvami, ki so jih urhovski in poljski domobranci polovili in pobili 20. marca 1944, je bil tudi 49-letni delavec Alojz Tavčar iz Spodnje Zadobrove št. 10. Tisto noč je spal doma, prav tako njegov sin Alojz. Bil je partizan in si je moral zdraviti golšo. Ko so domobranci vprašali po Alojzu Tavčarju, je oče

Detajl spomenika žrtvam na Sv. Urhu

takoj pomislil na sina in dejal, da je on edini Alojz Tavčar v tej hiši. V partizane preoblečeni morilci so mu ukazali, da mora takoj z njimi. Tavčar se je branil. Med prerekanjem je prišla žena in zahtevala, naj ji puste moža pri miru. Tedaj je eden izmed lažnih partizanov dejal: »Če ga ne vzamemo mi, bodo prišli ponj domobranci!« Tavčarjeva žena se ni dala odpraviti z lažjo. »Kdo ste pa vi, če ne domobranci?!« je zavpila nad njimi. Namesto odgovora so se razbojniki na ves glas zarežali, zgrabili moža in ga odgnali ženi izpred oči.

Štirinajst dni po umoru Ivana in Pepce Jurca sta prejela Ivanova brata Anton in Franc Jurca obvestilo, naj si prideta ogledat trupla žrtev, ki jih je pri Lazah naplavila Sava. Medtem ko sta iskala dovoljenje za prehod čez okupacijsko mejo, je Sava vrgla na breg med Lazami in Jevnico truplo njune svakinje Pepce Jurca. Pokopali so jo na dolškem pokopališču na levem bregu Save.

Ko sta prišla Anton in Franc Jurca v Laze, nista našla med trupli ne brata ne svakinje. Po opisu mrličev sta dognala, da so svakinjo pokopali na drugem bregu Save. Odpeljala sta se na dolško stran in prosila grobarja, naj jima pokaže njen grob. Kopala sta sama. Grobar je bil že tako star in slab, da ni več zmogel svojega dela. Vse količkej sposobne moške so Nemci mobilizirali v svojo propadajočo armado.

V grobu je ležalo troje trupel. Čisto na dnu sta odkrila truplo zverinsko umorjene svakinje. Poskrbela sta za krsto in pokopala bratovo ženo v poseben grob. Čez nekaj dni sta prejela obvestilo, da je Sava v bližini Kresnic naplavila moško truplo. Odhitela sta na označeni kraj in v umorjenem spoznala svojega brata Ivana. Truplo je bilo temno od podpludb, glava brez nosu in ušes. Suknjo, škornje, uro in vse, kar je bilo kaj vrednega, so morilci pobrali. Tudi kovčkov umorjenih ni bilo nikjer.

Anton in Franc Jurca sta prepeljala bratovo truplo na dolško pokopališče. Sama sta mu stesala krsto in ga položila v ženin grob . . .

Tudi za Jerneja Snoja so prejeli svojci obvestilo, da so brodarji pri Lazah potegnili njegovo truplo iz Save. Žena in otroci so obupno jokali, ko so v iznakaženem truplu spoznali moža in očeta. Imel je vdrto lobanjo, prerezan vrat in globoko rano na tilniku. Na zapestjih so bili vidni sledovi trdo zadržane vrvi. Nemci so izročili ženi obesek, ki so ga našli v žepu umorjenega moža. Vprašala jih je, če niso morda našli tudi lističa z imenom urarja, h kateremu je mož nekaj dni pred aretacijo odnesel uro v popravilo. Tega Nemci niso našli. Žena se je pri urarju zanimala, kaj je z uro. Povedal ji je, da je že prišel ponjo nekdo drug in dejal, da ga pošilja lastnik . . .

Pet tednov po umoru Jožeta Kocmana sta dva ribiča zagledala njegovo truplo ob izlivu Ljubljanske v Savo. Žena je v njem takoj prepoznala svojega moža. Kot pri vseh ostalih truplih, ki so jih potegnili iz Save, so tudi pri Kocmanovem ugotovili, da je žrtev domobranskih zločincev izkrmavela, še preden so jo vrgli v vodo. Kocmanovo truplo je imelo še vedno roke zvezane na hrbtu in prste stisnjene do kosti. Na čelu je zijala globoka rana, da je voda izplavila možgane. Na sencih je bil viden strel iz pištole . . .

Tudi truplo Pavla Omahna so v Lazah potegnili iz Save. Roke je imel zvezane na hrbtu in odbit tako velik del lobanje, da je bil videti skoraj brez glave. Svojci so ga težko prepoznali. Grobar jim je izročil nekaj predmetov, ki jih je našel v žepih njegove obleke. Po njih so ga spoznali . . .

Dne 17. aprila 1944 so v Dolskem potegnili iz Save truplo Alojza Tavčarja. Ugotovili so, da je bila žrtev zaklana z bajonetom. Globoka rana je zevala v prebodenem grlu. Svojci so dosegli, da so lahko prepeljali njegovo truplo k ostalim žrtvam in ga dostojno pokopali . . .

Žena Antona Kokalja pa ni nikoli našla trupla svojega moža. Kadarkoli je zvedela, da so kje našli truplo umorjenega človeka, je hitela na označeni kraj, toda vselej zaman . . .

A še tako številni in še tako strahotni umori niso mogli uničiti ljudi, ki so podpirali osvobodilni boj svojega naroda. NOV je rasla in se krepila in ljudstvo je vedelo, da je treba vztrajati do konca, do zmage.

Vodstvo slovenskega domobranstva je spoznalo, da početje 13. čete ne daje uspehov, kot so jih pričakovali, in konec maja 1944 je morala ta četa na Rakek v sestavo udarnega bataljona »W« pod poveljstvom stotnika Vuka Rupnika. Z njo je odšel tudi morilec Stane Kukovica s svojimi pajdaši . . .

Opomba: Prispevek je izveček iz Kronike dogodkov na Sv. Urhu med NOV, ki je izšla leta 1966 pri Zavodu Borec v Ljubljani z naslovom Sveti Urh.

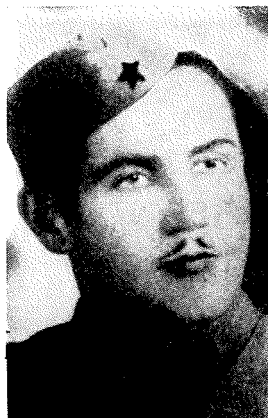
NARODNI HEROJI

STANE BOBNAR

Rodil se je 15. novembra 1912 na Vevčah. Kovinar. Že v rani mladosti je stopil v vrste revolucionarnega delavskega gibanja. Bil je član delavskega kulturnega društva Svoboda v Zalogu, kjer se je spoznal z revolucionarno marksistično ideologijo. Zaradi svoje revolucionarnosti je bil leta 1935 sprejet v Komunistično partijo. Skupaj z mnogimi Jugoslovani in borci poljske občine se je udeležil vojne v Španiji, kjer je bil težko ranjen in je postal invalid. Po vrnitvi iz Španije leta 1939 je nadaljeval z revolucionarnim delom, še posebno med mladino. Leta 1940 je postal član pokrajinskega komiteja SKOJ. Kot znanega revolucionarja in komunista ga je okupator že spomladi leta 1941 aretiral; odpeljan je bil v zapore v Italijo, kjer je leta 1943 organiziral pobeg skupaj z 250 drugimi zaporniki in se priključil NOV. Bil je politični komisar III. prekmorske brigade. Ranjen je bil v bojih blizu Sušaka. Po vojni je opravljal različne vojaške in politične dolžnosti. V letih 1954 do 1962 je bil ljudski poslanec republiške skupščine LRS, nato do leta 1968 podpredsednik okrajnega odbora ZB Ljubljana, tega leta pa se je upokojil. Je rezervni polkovnik JLA, nosilec Partizanske spomenice 1941 in drugih visokih odlikovanj.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 4. septembra leta 1953.

ALBIN GRAJZER

Rodil se je 15. februarja 1922 v Smledniku na Gorenjskem. Leta 1940 se je na Vevčah izučil mizarske obrti. Kot poštenega in dobrega tovariša ga je organizacija SKOJ v Polju leta 1940 pritegnila v svoje vrste. Bil je tudi član delavskega kulturnega društva Vzajemnost.

Kot član SKOJ se je že pred vojno izkazal pri vseh političnih akcijah in v izvrševanju nalog, ki so mu bile zaupane. Dne 8. aprila 1941 se je takoj odzval pozivu Partije in kot prostovoljec stopil v bivšo jugoslovansko vojsko. Po razpadu stare Jugoslavije mu je uspel pobeg iz ustaških zaporov v Zagrebu. Vrnil se je na Vevče, se vključil v OF ter začel zbirati in skrivati orožje. Ko je bila formirana Zaloška partizanska skupina, je takoj prijel za orožje in se ji priključil že junija 1941.

S svojo iznajdljivostjo, drznostjo in osebno hrabrostjo si je med borci vedno pridobil popolno zaupanje. Svoje naloge je vedno izvrševal dosledno in z vso natančnostjo. Januarja 1942 ga je CK VOS odpoklical iz borbene enote na ilegalno delo v Ljubljano, kjer so mu bile zaupane najbolj tvegane in najodgovornejše naloge. Po vrnitvi na osvobojeno ozemlje na Dolenjskem (še v letu 1942) je postal komandir zaščitne čete glavnega poveljstva NOV in PO in kot takemu so mu bili zaupani v varstvo naši najvišji voditelji, katere je stalno spremljal na njihovih potovanjih širom po Sloveniji, Hrvaški in Bosni. Jeseni l. 1943 je bil postavljen za komandanta 1. bataljona VOS, ko pa je bila marca 1944 formirana 1. slovenska VDV brigada, je bil imenovan za namestnika komandanta te brigade. V vseh akcijah se je vedno odlikoval kot izredno hraber, odločen borec in dober tovariš. Kot tak je tudi padel v boju z narodnimi izdajalci dne 1. aprila 1944 v vasi Metnaj nad Stično.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 20. decembra 1951.

JANEZ HRIBAR

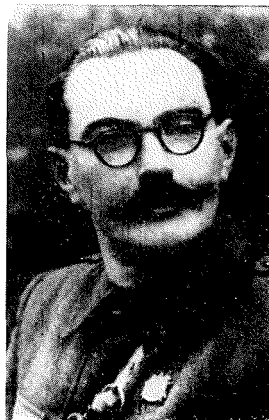
Rodil se je 8. oktobra 1918 v Podlipoglavu. Izhaja iz delavske družine in je že pred vojno kot železniški delavec sodeloval v naprednem delavskem gibanju. Takoj po ustanovitvi Osvobodilne fronte se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje in bil med prvimi organizatorji in ustanovitelji terenskega odbora Osvobodilne fronte v Podlipoglavu, katerega član je bil vse do odhoda v partizane. Sodeloval je pri zbiranju orožja in municije kakor tudi pri oskrbovanju partizanskih enot z orožjem, municijo in drugimi potrebščinami. Vzdrževal je zvezo s partizanskimi enotami, predvsem z II. grupo odredov na Pužledu. Že pri svojem delu kot aktivist je pokazal veliko iznajdljivost in hrabrost, ki sta pozneje kot borcu in komandantu prišli še bolj do izraza.

V partizane je stopil spomladi leta 1942. V vseh bojih, v katerih je sodeloval se je odlikoval z izredno hrabrostjo in dobrim vodstvom enot, ki so mu bile zaupane. V članstvo Komunistične partije je bil sprejet 1. 1943. Od komandirja vođa v letu 1942 je postopoma napredoval in bil med drugim tudi komandant Gubčeve brigade in komandant 15. divizije, ob osvoboditvi pa je bil komandant 18. divizije NOV in POJ. Kljub temu, da je bil večkrat ranjen, je bil vseskozi v operativnih enotah. Zaradi osebne skromnosti, hrabrosti in tovariških odnosov je bil med borci zelo priljubljen. Po osvoboditvi je ostal v JLA, bil komandant brigade KNOJ, obmejne brigade na madžarski meji in več vojaških šol v Sloveniji. Upokojen je bil kot rezervni podpolkovnik JLA. Umrl je 21. septembra 1978 v Mariboru. Bil je nosilec Partizanske spomenice 1941 in mnogih drugih visokih odlikovanj.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 27. novembra leta 1953.

FRANC LESKOŠEK

Rodil se je 9. decembra l. 1897 v Celju. Železostrugar. Kot mlad strugar je bil zaposlen v Avstriji in na Poljskem. Po končani prvi svetovni vojni je bil v vrstah koroških bojnikov. Po vrnitvi je začel aktivno sodelovati v delavskem in političnem boju delavskega razreda. Bil je organizator sindikalne organizacije in delavski zaupnik v raznih tovarnah v Celju in v Ljubljani, kjer

se je največ zadrževal v Mostah. Leta 1926 je bil sprejet v članstvo KP, leta 1934 je postal sekretar Zveze kovinskih delavcev. Bil je tudi predsednik strokovne komisije Slovenije. Za sekretarja centralnega komiteja KP Slovenije je bil izvoljen na kongresu leta 1937; zatem je postal tudi član politbiroja CK KPJ. Bivši režimi so ga zaradi njegovega revolucionarnega dela preganjali. Bil je v zaporih in leta 1940 je moral oditi v ilegalo. Na ustanovnem sestanku OF 27. aprila 1941 je bil izbran za člana Izvršnega odbora, junija pa je bil postavljen za komandanta glavnega štaba slovenskih partizanskih čet. Vsa leta narodnoosvobodilne vojne je bil Franc Leskošek sekretar CK KP Slovenije, član SNOS, AVNOJ in vrhovnega štaba. Po osvoboditvi Jugoslavije je bil minister za industrijo v vladi Slovenije, minister v zvezni vladi in član ZIS. Bil je tudi poslanec zvezne ljudske skupščine, republiške skupščine Slovenije in podpredsednik zvezne skupščine, član CK ZKJ, IK ZKS, član glavnega odbora SZDL in rezervni generalpodpolkovnik. Odlikovan je z redom narodnega heroja, z redom partizanske zvezde I. stopnje, z redom narodnega osvobojenja I. stopnje, z redom bratstva in enotnosti I. stopnje, z redom zasluge za narod I. stopnje, z redom za hrabrost I. stopnje, z redom junaka za socialistično delo, nosilec je partizanske spomenice 1941 in več tujih odlikovanj. Umrl je 5. junija l. 1983. Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 15. julija 1952.

IVAN MAČEK

proletarski borec, narodni heroj in politični delavec, se je rodil l. 1908 v delavski družini v Zadobrovi.

Že s 14 leti si je začel služiti kruh. Kot lesni delavec — tesar — se je seznanil z revolucionarnim delavskim gibanjem in postal njegov aktivni član; deloval je zlasti v sindikatu lesnih delavcev in v delavskem prosvetnem društvu Svoboda. Kot zavesten in dosleden bojevnik za delavske pravice je bil leta 1930 sprejet v KPJ. Postal je član mestnega komiteja KPS za Ljubljano ter okrožnega in pokrajinskega komiteja KPS; leta 1934 je bil na IV. pokrajinski konferenci izvoljen za sekretarja PK KPS; leta 1935 je odšel v višjo (leninsko)

partijsko šolo v Moskvo, po vrnitvi leta 1937 pa je bil izvoljen v novoustanovljeni CK KPS.

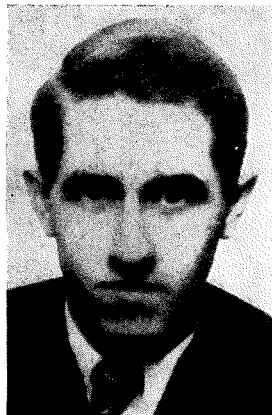
Zaradi svojega revolucionarnega dela je bil preganjan in večkrat zaprt; leta 1938 je bil obsojen na štiri leta ječe, ki jo je prestajal v Sremski Mitrovici. S svojo voljo in brezkompromisnostjo je znal tudi najtežje razmere v ječi izkoristiti za politično delo med zaporniki in za svoje revolucionarno oblikovanje. Po razpadu stare Jugoslavije je avgusta 1941 organiziral s 30 tovariši-zaporniki pobeg iz zapora k partizanom na Fruški gori. Odtod je odšel v Srbijo, kjer je delal najprej v vrhovnem štabu NOV in POJ. Marca 1942 se je vrnil v Slovenijo. Tu je bil najprej komisar, nato pa do julija 1943 komandant NOV in PO Slovenije. Slovensko partizansko vojsko je vodil prav v času težkih bojev z Italijani, Nemci in domačimi izdajalci.

Postal je član IO OF Slovenije; leta 1943 je bil na Kočevskem zboru izvoljen za poslanca SNOS in AVNOJ, leta 1944 pa je bil imenovan za generalmajorja JLA.

Po osvoboditvi je bil minister za notranje zadeve, podpredsednik vlade LR Slovenije in minister za gradnje, predsednik gospodarskega sveta LRS, podpredsednik republiškega Izvršnega sveta, član zveznega Izvršnega sveta, predsednik odbora za gospodarstvo RZ LS LRS, predsednik glavnega odbora ZB NOV Slovenije in organizacijski sekretar CK ZK Slovenije.

V letih 1963—1967 je bil predsednik skupščine SR Slovenije, nato član CK ZK Jugoslavije in izvršnega komiteja CK ZK Slovenije.

Prejel je več visokih odlikovanj, z redom narodnega heroja je bil odlikovan 15. julija 1952. leta.

RUDOLF MAHNIČ

Rodil se je leta 1917 v Rojanu pri Trstu. Uslužbenec. Izhaja iz delavske družine. Ves predvojni čas je večinoma živel v Polju, tik pred začetkom vojne pa je bil zaposlen v Kruševcu. Po kupaciji se je vrnil v Ljubljano in se takoj vključil v narodnoosvobodilno gibanje. V članstvo KP je bil sprejet leta 1941 in do odhoda v partizane sodeloval pri raznih sabotažnih in drugih akcijah.

V partizanih, kamor je šel spomladi l. 1942, je zaradi svojih organizacijskih sposobnosti, splošne priljubljenosti med borci in osebne hrabrosti hitro napredoval od borca do političnega komisarja bataljona. Jeseni istega leta je bil poslan v Slovensko Primorje za političnega komisarja Južnoprimorskega odreda. Bil je član raznih političnih forumov OF in KP v Slovenskem Primorju in član pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo. Kot agilen politični delavec je bil poznan po vsej Primorski in sovražnik je nanj razpisal veliko nagrado. Padel je kot politični komisar 32. divizije NOV in POJ v boju pri vasi Topolovo pri Klodičih dne 19. novembra l. 1943.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 20. decembra 1951.

JOŽE MOŠKRIČ

Rodil se je 2. marca 1902 v Dobrunjah. Tiskarski delavec. Že mlad se je vključil v revolucionarno delavsko gibanje in je bil zaradi svoje aktivnosti leta 1927 sprejet v Komunistično partijo. Aktiven je bil pri delu v revolucionarnih sindikatih in še posebno kot kulturni delavec. Bil je med ustanovitelji delavskega kulturno-prosvetnega društva Svoboda in kasneje Vzajemnost v Zadvoru. Sam se je vneto izobraževal ter postal delavski pesnik in pisatelj del z revolucionarno tematiko. Napisal je več delavskih iger, med njimi zelo znane Rdeče rože, dalje Borba za kruh, Razkrinkana morala, Dani se, Stari in mladi itn. Pisal je tudi pesmi. Kot človek in bojevnik za delavske pravice ter kulturni delavec je imel zelo močan vpliv na svojo okolico. Julija leta 1941 je odšel v partizane in postal politični komisar Molniške čete. Zaradi zahrbtnje bolezni ni mogel zdržati naporov partizanstva in je ostal čez zimo v ilegali na terenu, spomladi leta 1942 pa se je znova vrnil v borbene enote. Bil je komisar

zaščitne čete glavnega štaba NOV Slovenije in baze v Novem bregu. Posvetil se je partizanskemu tisku. V Roški ofenzivi se je izkazal kot hraber in vzoren borec. Jeseni leta 1942 ga je CK KPS poslal na terensko politično delo v okolico Ljubljane. Obkoljen od fašistov in belogardističnih izdajalcev je bil 22. februarja 1943 težko ranjen in po mučenju so ga belogardisti na Polici ustrelili. Tiskarna v naši občini in Društvo grafikov nosita njegovo ime. Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 20. decembra 1951.

MIRKO PERC

Rodil se je 2. februarja 1912 v Zeleni jami. Še kot študent se je vključil v revolucionarno gibanje in bil leta 1934 sprejet v članstvo KP. Kot dosledni bореvnik za delavske pravice je vodil mladinsko gibanje in imel pred vojno razne ilegalne politične dolžnosti v Ljubljani in okolici, kjer je tudi vodil ilegalno partijsko tehniko, ki je policiji ni nikoli uspelo odkriti.

Takoj po okupaciji Slovenije je začel organizirati vstajo in ko je bil konec julija poslan v stiško okrožje, je tam že avgusta formiral Stiško partizansko

četo, ki je pod njegovim vodstvom izvedla nekaj zelo drznih in uspelih akcij. Sodeloval je kot komandir čete v sestavi II. štajerskega bataljona tudi v bojih na Libergi, Primskovem in na Turjaku. Ko je bil januarja 1942 poslan v Ljubljano na zvezo z glavnim poveljstvom, so ga Italijani zajeli in poslali v internacijsko taborišče Gonars. Jeseni 1942. leta je bil med organizatorji pobega iz tega taborišča. Od takrat je bil v partizanskih enotah v Slovenskem Primorju in Benečiji na različnih dolžnostih — od komandanta bataljona do načelnika OZNE za Slovensko Primorje. Bil je tudi član pokrajinskega komiteja KPS za Slovensko Primorje. Bil je cenjen kot hraber, razumen in zelo dober tovariš. Kot podpolkovnik JLA je padel 1. aprila 1945 na Vogalcih.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 20. decembra leta 1951.

FRANC POKOVEC

Rodil se je 16. februarja 1921 v Mostah. Kovinski delavec. Že pred vojno je bil vključen v revolucionarno delavsko gibanje in bil član SKOJ. Član KP je postal leta 1942.

Takoj po ustanovitvi OF se je priključil narodnoosvobodilnemu gibanju in po nekaj akcijah odšel septembra l. 1941 iz Ljubljane ter se priključil partizanskim enotam na Krimu, kjer je kot komandir voda sodeloval v bojih z Italijani. Januarja l. 1942 je bil priključen k VOS v Ljubljani, kjer je z izredno drznostjo in hrabrostjo izvrševal vse naloge in z uspehom vodil celo skupino. Leta 1943 se je vrnil v operativne enote, kjer je bil na različnih vojaških in političnih položajih. Ob osvoboditvi je bil politični komisar 3. slovenske brigade VDV. Bil je večkrat ranjen. Je rezervni polkovnik JLA, nosilec Partizanske spomenice 1941 in drugih visokih odlikovanj.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 27. novembra leta 1953.

FRANC ROJŠEK

Rodil se je 12. junija 1914 v Slapah kot kmečki sin. Že pred vojno se je vključil v revolucionarno delavsko gibanje in bil leta 1940 sprejet v članstvo KP.

Takoj po razpadu bivše jugoslovanske vojske je začel aktivno delati: zbiral je orožje in municijo ter sodeloval tudi v drugih pripravah na vstajo, med drugim npr. pri organizaciji Narodne zaščite. Sodeloval je tudi pri več akcijah in sabotajah. Maja l. 1942 je stopil v enote II. grupe odredov in se od prvih dni odlikoval kot izredno hraber borec v vseh bojih te enote. Zaradi velike hrabrosti in sposobnosti poveljevanja je v letu 1943 postal komandant brigade, spomladi leta 1944 pa najprej namestnik, pozneje komandant 30. divizije NOV in POJ, ki je pod njegovim vodstvom dosegala velike uspehe v bojih v Slovenskem Primorju. Po osvoboditvi je opravljal razne vojaške dolžnosti, bil rezervni generalmajor JLA, nosilec Partizanske spomenice 1941 in drugih visokih odlikovanj. Umrl je 11. avgusta 1975.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 13. septembra leta 1952.

FRANC TAVČAR

Rodil se je 6. marca 1920 v Starih Jaršah. Študent. Po rodu je iz delavske družine. Član KP je od leta 1941. Še istega leta je bil že član rajonskega komiteja KP. Aktivno je delal na terenu in sodeloval v akcijah VOS do vstopa

v partizane januarja l. 1942. Za nekaj časa se je vrnil v Ljubljano, kjer je zopet sodeloval v akcijah VOS, julija 1942 pa je za stalno stopil v operativne enote in bil na raznih komandnih in političnih položajih. Bil je politični komisar brigade in v bojih večkrat ranjen. Leta 1944 je bil načelnik organizacijskega oddelka pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije in nato nekaj časa namestnik komandanta 7. korpusa NOV in POJ. Ob osvoboditvi je bil načelnik štaba Slovenske divizije KNOJ, leta 1946 pa je postal komandant iste divizije. Je generalpolkovnik JLA, nosilec Partizanske spomenice 1941 in drugih visokih odlikovanj.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 27. novembra leta 1953.

TONE TRTNIK

Rodil se je 12. januarja 1908 v Zadvoru. Zelo mlad se je vključil v revolucionarno delavsko gibanje. Član SKOJ je postal že leta 1924 in bil vodja skojevske skupine, ki je bila glavni pobudnik za ustanovitev Svobode v Zadvoru. Kot delavec-kovinar je bil zaposlen v Strojnih livarnah v Ljubljani, kjer je tudi aktivno deloval v revolucionarnem delu. Kot brezposelni ključavničar je odšel na delo v Srbijo, kjer si je v sodelovanju z vidnimi revolucionarji močno razširil svoje politično obzorje. Leta 1928 je bil sprejet v članstvo KP. Bil je vzoren lik revolucionarja in ves predvojni čas izredno agilen tako pri delu v sindikatih kot pri raznih partijskih organizacijskih nalogah. Bil je član raznih ilegalnih partijskih vodstev v Ljubljani in okolici. Kot dolgoleten predsednik in tajnik Svobode Zadvor ima največ zaslug za to, da je Svoboda Zadvor postala žarišče revolucionarnega delovanja v vzhodnem delu Ljubljane.

Po ustanovitvi OF je formiral organizacije OF in nove partijske organizacije v Ljubljani in okolici ter pripravljaj prve borce za partizanske enote. Že 13. julija 1941 ga je iskala okupatorska policija, vendar se je aretaciji umaknil in odšel v ilegalo. Do jeseni 1941 je deloval kot ilegalec na Ljubljanskem barju in na Igu. Nato je bil poslan na partijsko delo v Kočevje in v oktobru leta 1941 je postal član okrožnega komiteja KPS za Kočevje. Posebno se je odlikoval pri urejanju partijskih tehnik in pri organizaciji borcev za partizanske enote. Aprila leta 1942 so ga zaradi izdajstva fašisti ujeli in pri-

peljali v Ljubljano. Kljub strahotnemu mučenju v ljubljanskih zaporih ni ničesar izdal in so ga Italijani ustrelili v Ljubljani 11. junija leta 1942.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 27. novembra leta 1953.

MILAN ZABUKOVEC

Rodil se je 16. aprila 1923 v Sp. Zadobrovi. Ključavničar. Že pred vojno je bil v vrstah revolucionarne delavske mladine. Takoj po okupaciji leta 1941 je bil sprejet v SKOJ. Bil je med tistimi skojevci, ki so izvrševali najzahtevnejše naloge in se pripravljali, da se med prvimi odzovejo pozivu Partije na oboroženi boj. Že avgusta 1941 je odšel v partizane in se takoj v prvih bojih odlikoval. Sodeloval je v bojih II. grupe odredov in bil po bojih na Jančah maja 1942 kot najhrabrejši mitraljezec izbran v zaščitno četo glavnega poveljstva NOV in PO in CK KPS. Bil je osebni spremljevalec naših najvišjih voditeljev na njihovih poteh po Sloveniji, Hrvaški in Bosni. S svojo hrabrostjo se je izkazal v veliki Roški ofenzivi leta 1942, v Dolomitih pri preboju iz Belške grape, v nemški ofenzivi na Trnovski gozd, pri Koprivi na Primorskem in povsod, kjer so ga vodila pota in kjer je prišlo do boja. Leta 1944 je spremljal v Drvar odgovorne člane našega vodstva. Ob napadu nemških padalcev se je še posebno odlikoval in skupaj z drugimi borci iz spremstva prispeval, da se je okupatorju izjalovil tudi zadnji večji poizkus uničiti vrhovni štab NOV.

Po vojni je opravljal razne vojaške dolžnosti in je sedaj upokojeni podpolkovnik JLA. Je nosilec Partizanske spomenice 1941 in drugih visokih odlikovanj.

Z redom narodnega heroja je bil odlikovan 20. decembra leta 1951.

TONE ŽERJAL

Rodil se je 28. septembra 1915 v Rojanu pri Trstu. Med šolanjem v Ljubljani — pa tudi kasneje — je z materjo in sestro živel na Kodeljevem.

Že kot 19-letni dijak klasične gimnazije v Ljubljani je bil 1934. leta sprejet v Komunistično partijo. Kmalu nato, ko je bila odkrita partijska tehnika, je

bil obsojen na 9 mesecev zapora in izključen iz vseh šol Slovenije. Zapor je prestajal v Ljubljani. Po izpustitvi se je takoj zopet vključil v partijsko delo. Zaradi svoje politične aktivnosti je bil leta 1937 ponovno aretiran in obsojen na poldrugo leto težke ječe, ki jo je prestajal v zloglasni Sremski Mitrovici. Po vrnitvi je postal politično še aktivnejši. Predvsem je delal pri delavskem kulturnem društvu Vzajemnost. Organiziral je marksistične krožke. Podružnice Vzajemnosti so postale prava žarišča naprednega in revolucionarnega gibanja delovnih ljudi. Bil je neumoren pri delu, vzor aktivnosti in predvsem odličen organizator.

V OF je sodeloval od njene ustanovitve. Glavno njegovo delo je bilo v centralni tehniki CK KPS. Bil je pomočnik dr. Dušana Kraigherja. Delo v ciklostilnih tehnikah zanj ni bilo le tehnično delo, ampak tudi politično. Na mlade tehnike je prenašal dragocene izkušnje iz svojega ilegalnega dela. Ko so Italijani februarja 1942 obdali Ljubljano z žično ograjo, je bil poslan v zunanje ljubljansko okrožje, da pospeši organizacijo ciklostilnih tehnik. Sredi maja je bil aretiran in prepeljan v ljubljanske zapore. Pri sebi je imel ponarejeno osebno izkaznico; na zaslišanju kljub mučenju ni ničesar priznal. Tako Italijani niso vedeli, da imajo v zaporu Toneta Žerjala, za katerim so že izdali več tiralic.

Sredi junija 1942. leta so člani VOS v Šiški ubili italijanskega policijskega agenta. Italijani so se za njegovo smrt maščevali tako, da so v zaporu izbrali sedem talcev in jih 11. junija 1942 v Gramozni jami ustrelili; med njimi je bil tudi Tone Žerjal.

Dne 27. novembra 1953 je bil proglašen za narodnega heroja.

VIDNEJŠI ŽE UMRLI REVOLUCIONARJI

MIHA BERČIČ

Miha Berčič-Maks se je rodil 26. septembra 1911 v Sostrem. Družina, v kateri sta bila še dva brata in sestra, se je le s težavo prebijala skozi življenje, kar je nedvomno vplivalo tudi na njegovo kasnejšo opredelitev. Izučil se je za mizarja in bil zaposlen na različnih mestih, saj ni bilo lahko dobiti stalne zaposlitve. Nekoliko se mu je obrnilo na bolje, ko je dobil zaposlitev v Saturnusu.

Leta 1935 je postal aktiven član zadvorške Svobode, v kateri so delovali tudi oba brata in sestra. Postal je član pevskega zbora in dramske sekcije ter sodeloval pri vseh nastopih in uprizoritvah. Vključil se je tudi v politično delovanje, in to v domačem kraju, pa v sindikalno organizacijo v Saturnusu, kjer je opravljal odgovorne naloge. Leta 1939 je bil sprejet v Komunistično partijo in bil povezan v saturnuški celici, a ga to ni omejevalo od aktivnega dela na terenu.

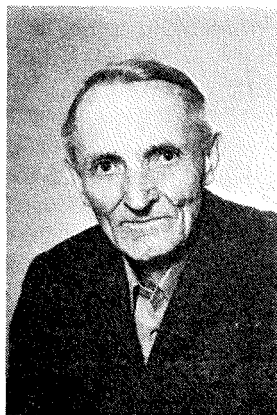
Takoj po okupaciji se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje in sodeloval pri zbiranju orožja ter drugega vojaškega materiala. Bil je na spisku komunistov in članov Svobode, ki so jih hoteli Italijani 13. junija 1941 aretirati. Bil pa je o tej njihovi nameri pravočasno obveščen in se je aretaciji pravočasno umaknil ter skupaj z drugimi tovariši ustanovil Molniško partizansko četo. V njej je bil vse do njene združitve v II. štajerski partizanski bataljon. Udeležil se je boja II. štajerskega partizanskega bataljona 25. decembra 1941 na Libergi in napada na karabinjersko postojanko na Turjaku ter se z bataljonom vrnil na Pugled. Na Pugledu je vodil pevski zbor in se

marca 1942 udeležil boja bataljona na Pugledu. Ko je bataljon prerastel v II. grupo odredov, se je udeležil vseh njenih bojev na Jančah in Muljavi.

Po odhodu II. grupe odredov na Štajersko je postal borec Zapadnodolenjskega odreda in bil politični komisar 3. čete 2. bataljona tega odreda. Ko je bataljon septembra 1942 odšel v sestavo Gubčeve brigade, je postal njen borec oziroma komisar čete. Kmalu pa je bil dodeljen Cankarjevi brigadi, kjer je opravljala različne naloge vse od komisarja čete do komisarja bataljona. Konec leta 1943 je odšel na Štajersko, kjer je bil na Kozjanskem sekretar okrožnega komiteja KPS Kozje.

Po osvoboditvi je bil član okrožnega komiteja Celje, po vrnitvi v Ljubljano pa predsednik okrajnega ljudskega odbora Ljubljana-okolica in po ukinitvi okrajev predsednik občinskega ljudskega odbora Litija. Bil je tudi poslanec republiške skupščine in član centralnega komiteja KPS. Po vrnitvi iz Litije je bil do svoje upokojitve direktor Papirnice Vevče. V tem času je bil tudi prvi podpredsednik zbora proizvajalcev republiške skupščine.

Bil je zelo delaven in uspešen. Vseskozi je deloval v kulturno-prosvetnih organizacijah in družbenopolitičnem življenju domače občine in krajevne skupnosti. Prevezal je številne odgovorne naloge in akcije in je vedno vse uspešno opravil. V smrt je omahnil sredi aktivnega dela 9. novembra 1973.

FRANC CERAR

Franc Cerar se je rodil 19. novembra 1909 v Slapah. Mati in pet otrok, med katerimi je bil France najstarejši, so živeli na srednji kmetiji. Oče mu je padel v prvi svetovni vojni, ko mu je bilo komaj sedem let. Kljub mladosti je moral vedno bolj prevzemati očetova dela in pomagati materi pri vseh kmečkih delih. Vendar ga vse to ni oviralo, da ne bi tudi politično deloval in iskal svojo opredelitev, ki jo je našel v stiku z naprednim revolucionarnim gibanjem, kateremu se je ves predal in ostal tak vse do svoje smrti.

Leta 1936 je postal član Komunistične partije in aktivno deloval v zaloški Vzajemnosti. Leta 1937 je bil po nalogu Komunistične partije organizator Društva kmečkih fantov in deklet v Polju, v katerem so sodelovali tudi njegovi sestre Marija in Ivanka ter brat Janez. Ko je bila še pred vojno v Slapah

ustanovljena celica Komunistične partije, je postal njen prvi sekretar. Sodeloval je pri ustanovitvi Vzajemnosti v Slapah, v kateri je sodeloval tudi njegov brat Tone, ki je bil med vodilnimi člani društva. Domača hiša in poslopja so bila vedno na razpolago za ilegalne sestanke. Prav tako je bilo v hiši eno izmed skladišč tehničnega materiala Partije.

Po okupaciji se je — kot vsa družina — takoj vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Odgovoren je bil za prevoze s čolnom prek Ljubljane. Pri enem takem prevozu je 17. junija 1941 prišlo do streljanja z Italijani in od tedaj je živel v ilegali ter se spretno izogibal aretacijam. Pri ustanovitvi Narodne zaščite v Slapah, ki je bila odgovorna za prevoze čez Ljubljano, je postal njen komandant. Pri enem izmed številnih prevozov je bil ranjen v roko, ujet in zaprt ter odpeljan v internacijo.

Po kapitulaciji Italije je stopil v narodnoosvobodilno vojsko in bil poslan na politično delo. Zaradi bolezni je bil leta 1944 poslan v bazo v Zadar, kjer je bil sekretar zbirnega centra. Po osvoboditvi je ostal doma na kmetiji. Vključil se je v družbenopolitično življenje domačega kraja in občine ter deloval v raznih organih tako občinskih družbenopolitičnih organizacij kakor v skupščinskih telesih.

Osebnostno je bil vedno skromen in ni nikoli silil v ospredje, vedno pa je bil pripravljen sodelovati in pomagati. Umrl je 19. junija 1987.

FRANC ČERNE

Rodil se je 20. avgusta 1898 v siromašni delavski družini v Dobrunjah. Niti 15 let ni bil star, ko je že moral na delo. Najprej je delal na »šahtu« v Zagorju ob Savi, nato v litijski predilnici. Iz Polakove tovarne v Ljubljani je odšel kot 17-letni mladenič v vojsko, kjer se je navzel revolucionarnih idej. Po odpustu iz vojske se je zaposlil pri Polaku, nato v vevški papirnici. Prežet z revolucionarno miselnostjo se je včlanil v strokovne organizacije in ob volitvah v konstituanto vneto agitiral za komunistične kandidate. Leta 1921 je odšel med delavce Tobačne tovarne, kjer je nenehno širil revolucionarno miselnost. Član KP je postal leta 1927. Aktivno je delal v delavskem kulturnem društvu Svoboda v Zalogu. Po letu 1930 je bil član partijskega komiteja v

Polju. Sodeloval je na več partijskih konferencah. Takoj po ustanovitvi OF je bil eden njenih glavnih organizatorjev. Od jeseni 1941 je bil sekretar rajonskega komiteja v Dobrunjah. Leta 1942 je stopil v partizansko enoto na Dolenjskem in istega leta postal sekretar podokrožja Trebnje—Križ, konec avgusta pa sekretar novomeškega okrožnega odbora OF. Dne 3. oktobra 1943 so ga izvolili v SNOO. Po osvoboditvi je z vso vnemo nadaljeval delo za obnovo domovine. Postal je član predsedstva republiškega sveta sindikatov Slovenije, član centralnega sveta Zveze sindikatov Jugoslavije, član centralnega komiteja KPS, član glavnega odbora OF in Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije. Bil je tudi republiški poslanec, izvoljen v okraju Maribor, nosilec je bil Partizanske spomenice 1941 in drugih visokih odlikovanj. Umrl je 9. aprila 1955 in bo ostal lik doslednega borca za delavske pravice.

GABRIJEL GAŠPERŠIČ

Gabrijel Gašperšič se je rodil 22. marca 1907 v številni kmečki družini v Zadvoru. Izučil se je kleparske obrti in že kot vajenec stopil na pot revolucionarnega boja. Leta 1924 je postal član skojevske trojke v Zadvoru (poleg njega še Tone Trtnik in Srečko Smrekar), ki je odigrala pomembno vlogo pri organiziranju mladine in pri ustanovitvi Svobode Zadvor. Leta 1927 je bil sprejet v Komunistično partijo.

Leta 1927 je bil med ustanovitelji Svobode v Zadvoru in poslej vseskozi njen aktivni član. V društvu je opravljal številne dolžnosti, bil je večkrat tajnik in blagajnik društva, tako da si svobodaši niso mogli predstavljati društvenega življenja brez njegovega sodelovanja. Leta 1938 se je pri njem in njegovem bratu Francu dva meseca zadrževal Edvard Kardelj, ki je tedaj živel v ilegali. Poleg njega so v Svobodi oziroma Vzajemnosti delovali tudi njegovi bratje, posebno Jernej, Franc in Jože. V delu partijske organizacije in sindikatu pa je deloval tudi v pivovarni Union, kjer je bil zaposlen.

Takoj po okupaciji se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Deloval je doma na terenu in v pivovarni Union, saj se je tedaj več zadrževal v Ljubljani, ker je bil doma preveč kompromitiran in znan zaradi predvojnega delovanja.

V pivovarni je bil sekretar celice KP, član odbora OF in komisar Narodne zaščite. Zaradi izdajstva je bil spomladi 1943 aretiran in obsojen na 17 let ječe. Nato je bil zaprt v Italiji in se šele konec leta 1944 vrnil v Ljubljano, kjer je potem do konca vojne živel v ilegali.

Tudi po osvoboditvi se je z vsem žarom in z vsemi močmi vključil v novo življenje. Sodeloval je domala pri vseh družbenopolitičnih akcijah in v številnih organih v domačem kraju in občini, prav tako tudi v delovni organizaciji, saj se je ponovno zaposli v pivovarni Union. Kot pred vojno v Svobodi si brez njega tudi po osvoboditvi ni bilo mogoče zamisliti uspešnih potekov akcij. Umrli je 21. oktobra 1979. leta.

JERNEJ GAŠPERŠIČ

Rodil se je 13. avgusta 1915 v Zadvoru. Gradbinec — soboslikar. Že v va-jenski dobi se je vključil v napredne delavske organizacije in bil eden orga-nizatorjev delavskega kulturno-prosvetnega društva Svoboda v Zadvoru in kasneje Vzajemnosti, ki jo je vodil do njenega razpusta po razpadu Jugosla-vije. Pod vplivom Jožeta Moškriča, Toneta Trtnika in Jožeta Mazovca in ob neumornem lastnem prizadevanju se je razvil v borbenega in vsestransko aktivnega revolucionarja in bil leta 1934 sprejet v članstvo KP. Poleg dolž-nosti, ki so mu bile poverjene kot članu rajonskega komiteja za Dobrunje, in poleg svojega dela v delavskih društvih Svoboda, Zarja in Vzajemnost, se je posebno izkazal tudi v aktivnem delu pri sindikatu Splošne delavske strokovne zveze.

Ko se je ob razsulu bivše jugoslovanske vojske vrnil v domači kraj, je takoj začel sodelovati pri pripravah za vstajo in je 13. julija 1941 ob pomoči Jožeta Moškriča organiziral Molniško četo. Kmalu zatem je bil pozvan na delo h glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet ter kot instruktor poslan na teren na Dolenjsko in Notranjsko. V jeseni 1941 je bil postavljen za ko-mandanta 1. bataljona slovenskih partizanskih čet, v katerem so bile pove-zane vse takratne partizanske čete na Dolenjskem in Notranjskem. Kot tak je 1. novembra leta 1941 vodil napad na Bučko. Ko se je po tem napadu vrnil

v Ljubljano na zvezo z glavnim poveljstvom, so ga Italijani aretirali in zaradi izdajstva je bil v zaporu identificiran. Dne 11. maja leta 1942 je bil na ljubljanskem strelišču pod Golovcem ustreljen kot talec.

FRIDERIK GERL

Rodil se je leta 1901 v Pulju, kjer je bil njegov oče delavec-kovač v vojnomo-
mornariškem arzenalu. Maturiral je na ljubljanski realki leta 1919, naslednje
leto se je vpisal na oddelek za kemijo ljubljanske tehniške fakultete in leta
1926 diplomiral.

Med študijem v Ljubljani je stanoval v Mostah pri Bajtu v Predovičevi
ulici, kjer se je vključil v SKOJ (leta 1920) in v KPJ. Kot član KPJ je aktivno
deloval na tehniški fakulteti in na terenu v Mostah.

Poleg politično-propagandnega dela in poleg sodelovanja v partijskih
akcijah je ustanovil in vodil otroški in mladinski pevski zbor Ivan Cankar v
Mostah in kot zborovodja mlade ljudi vključeval v napredno gibanje ter jih
približeval KP. Velike zasluge ima pri ustanovitvi prve mošćanske kuhinje za
brezposelne.

Tudi po diplomi je ostal zvest Mostam: pred služenjem vojaškega roka je
bil zaposlen v Kemični tovarni, po vrnitvi od vojakov pa se je zaposlil v To-
varni kleja, kjer sta skupaj z Alojzom Kusoldom uspešno organizirala in vo-
dila delavce. Njuno delo je postalo očitno tudi vodstvu tovarne, zato sta bila
oba odpuščena, inž. Gerl pa je bil tudi kratek čas zaprt.

Zaposlil se je na Higienem zavodu v Ljubljani kot prvi kemik — šef
laboratorija in že leta 1931 v Beogradu opravil izpit za živilskega strokovnjaka.

Zaradi aktivnega dela v KP je bil leta 1932 aretiran in v tako imenovanem
»notranjskem procesu« obsojen na šestletno zaporno kazen, ki jo je odsedel
v Sremski Mitrovici. Po vrnitvi iz zapora ni našel dela v Sloveniji in zaposlil
se je pri naprednem privatniku v Beogradu.

V začetku leta 1941 je bil interniran v koncentracijskem taborišču v
Medjurečju pri Ivanjici. Tudi tam je aktivno deloval: ustanovil in vodil je
taboriščni pevski zbor, ki je z revolucionarno pesmijo ohranjal borbenost
in optimizem internirancev.

Po okupaciji Jugoslavije je šel v ilegalo in aktivno deloval v Beogradu. Leta 1944 je odšel s skupino soborcev v na novo ustanovljeno 23. srbsko udarno divizijo pri Nišu. Po osvoboditvi Beograda je deloval v raznih službah, predvsem v ministrstvu za lahko industrijo kot vodja skupine glavnih inženirjev. Kot živilski strokovnjak je bil znan tudi zunaj naših meja.

Leta 1950 je bil premeščen na tehniško fakulteto v Ljubljani, kjer je ustanovil katedro za živilsko tehnologijo, ki jo je vodil do svoje upokojitve.

Zelo aktiven je bil v društvenem življenju. Bil je med ustanovitelji in prvi predsednik zveze kemikov in tehnologov Jugoslavije in njen dosmrtni častni predsednik. Aktivno je deloval v zvezi izumiteljev Slovenije in Jugoslavije.

Dobil je številna priznanja in častne diplome, med drugim zlato plaketo organizacij za tehnično kulturo Jugoslavije za področje izumiteljstva. Odlikovan je bil z redom zaslug za narod z zlatim vencem.

Umrli je leta 1987.

ADOLF JAKHEL

Rodil se je 29. decembra 1910 v Otočah pri Celovcu, od koder se je z materjo kmalu preselil v Zalog pri Ljubljani. Že v srednji šoli se je vključil v napredne študentske organizacije, po vpisu na filozofsko fakulteto pa se je ves posvetil revolucionarnemu delavskemu gibanju. Leta 1932 je postal član Komunistične partije in je bil ves predvojni čas eden najagilnejših partijskih delavcev na raznih področjih partijskega dela v okolici Ljubljane in v njej sami.

Posebno zaslužen je bil v delu z mladino in bil med organizatorji predvojnega SKOJ v Zalogu, Polju in okolici. Bil je zelo aktiven v delavskih kulturno-prosvetnih društvih Svoboda in Vzajemnost. Ko so socialisti in komunisti zmagali pri občinskih volitvah na Javorniku pri Jesenicah, je postal Adolf Jakhel po nalogu CK KPS tajnik te občine. Od predvojnih režimov je bil preganjan in leta 1940 tudi zaprt. Bil je član rajonskega komiteja KPS za Polje, član okrožnega komiteja Ljubljana in član kmečke komisije pri CK KPS.

Takoj prve dni po prihodu italijanskih okupatorjev se je moral umakniti v ilegalo. Centralni komite KP ga je kot sposobnega organizatorja poslal poleti 1941 v Grosuplje. Tam je postal sekretar okrožnega komiteja KPS in kot tak organiziral in vodil OF. Novembra leta 1941 je organiziral Grosupeljsko partizansko četo, ki je pod njegovim vodstvom izvršila večje število oboroženih napadov in sabotažnih akcij. Prve dni januarja leta 1942 se je priključil II. štajerskemu bataljonu.

Dne 6. januarja 1942 je bil pri napadu na italijansko postojanko na Turjaku težje ranjen in za posledicami te rane je 8. januarja 1942 umrl v Medvedjici pri Grosupljem.

JOŽE KAČAR

Rodil se je 4. februarja 1897 v Sp. Kašlju v delavsko-kmečki družini, kjer je bilo 7 otrok. Oče je bil delavec v Papirnici Vevče in z eno plačo je težko preživiljal družino. Tako so bili otroci prisiljeni zelo zgodaj se zaposliti, Jože pa je do petnajstega leta svoje starosti tudi služil. S petnajstimi leti — že pred prvo svetovno vojno — se je zaposlil v Kemični tovarni v Mostah. Leta 1915 je bil mobiliziran in bil vojak vsa vojna leta, po vojni pa še koroški borec. Zaposlil se je najprej na starem delovnem mestu v Kemični tovarni kot priučeni mizar, nato pa v tovarni kleja in končno v Kolinski tovarni.

Na pobudo socialdemokratske stranke, katere član je bil tudi Jože Kačar, je bila leta 1927 ustanovljena Svoboda Zalog. Vodstvo Svobode je bilo njihovo, saj je bila KP prepovedana. Z gospodarsko krizo 1929—30 pa so začele komunistične ideje vdirati tudi v to društvo in ga kljub šestojanuarski diktaturi do pričetka II. svetovne vojne popolnoma osvojile.

Na podlagi take orientacije delavstva v Zalogu in društva so oblasti že leta 1933 pričele z aretacijami. Med prvimi je bil aretiran tudi Jože Kačar.

Leta 1937 je bil Jože Kačar med ustanovitelji in podpisniki pravil za ustanovitev novega delavskega društva Vzajemnost. Tik pred razpadom stare Jugoslavije je bil Jože Kačar na orožnih vajah v Ivanjici v Srbiji, kar je bila le pretveza za internacijo v tem kraju. Fašistični napad na Jugoslavijo pa je doživel kot stražar v Kemični tovarni.

Po ustanovitvi terenskega odbora OF leta 1941 je bil Kačar zadolžen za zbiranje pomoči borcem, ki so že bili v Kašeljjskih hribih, na Molniku in Pungledu, proti koncu leta 1941 pa je bil imenovan za poveljnika Narodne zaščite vasi Zalog, Zadobrova, Sneberje in Šmartno. Leta 1942 je odšel v partizane, kjer je opravljal različne dolžnosti. Med drugim je bil tudi sekretar komiteja KPS podokrožja Trebnje in delegat Kočevskega zbora odposlancev slovenskega naroda.

Po vojni je opravljal razne politične funkcije, bil je prvi predsednik četrtnega NOO Polje ali po današnje predsednik občine. Isto funkcijo je opravljal tudi po volitvah leta 1945 — vse do leta 1947, ko je bil poklican na mestni ljudski odbor ter ponovno prestavljen v IO RLO Polje vse do upokojitve leta 1952.

Jože Kačar je živ primer delavca-proletarca, ki je od mladosti pa vse do odhoda v partizane občutil ponižanje človeka na najnižji družbeni lestvici. Prekaljenega v zatajevanju in trdnega v svoji ideji ga okupacija ni presenetila. Njegovo mesto je bilo določeno in trdno vsidran v ljudstvu je sprejel bol preizkušenj tako za narod kot tudi zanj. Umrli je 8. junija 1978.

ANGELA KOVIČ-KLOPČIČ

Rodila se je 5. septembra 1905 v družini krojača Koviča v Vodmatu. V Mostah se je pridružila napredni mladini in zaradi svoje delavnosti in revolucionarnosti leta 1925 postala članica Komunistične stranke. Že naslednje leto je bila dodeljena k ženski komisiji Komunistične stranke Jugoslavije za Slovenijo. V tem času si je našla zaposlitev v sindikatu živilskih delavcev v Ljubljani in tudi tam širila komunistične ideje.

Spomladi leta 1930 je Komunistična stranka poslala njenega moža, ki je že nekaj časa živel v ilegali, najprej na Dunaj, potem pa v Sovjetsko zvezo. Ker je tudi Angeli grozila aretacija, je odšla za njim.

V Sovjetski zvezi so jo preimenovali v Nino Pavlovno Vagner. Kot medicinska sestra se je zaposlila v Alupki na Krimu, potem pa kot upravnica splošne knjižnice na železniškem vozlišču velikega gradbišča Bobriki. Leta 1937 so jo skupaj z možem pod lažnimi obtožbami aretirali. Po sklepu ljud-

skega komisariata za notranje zadeve sta bila obsojena na osem let odvzema svobode in na delovno-popravno taborišče. Kot zapornica je pod stražo v bolnišnici rodila, potem pa so jo s trimesečno hčerko poslali v taborišče Kazahstan. Trinajst mesecev se je bojevala za življenje hčerkice, toda zaman.

Klopčičeva je edina Slovenka, ki je polnih osem let prestajala in prestala vse strahote Stalinovih taborišč. Po prestani kazni sta z možem živela v kraju Uhta, kjer se je zaposlila tudi Angela. Začela sta se bojevati za dovoljenje, da se vrneta v domovino. Toda minilo je nadaljnjih deset let, preden sta uspela. Medtem je leta 1948 prišlo do spora KPJ z informbirojem in svoje želje nista smela izpolniti. Šele po Stalinovi smrti so se začele razmere spreminjati. Leta 1955 sta bila oblastno in partijsko rehabilitirana, poleti 1956. leta pa sta se smela vrniti v domovino.

Tukaj se je Angeli zaradi vseh prestanih težav njeno že tako načeto zdravje še slabšalo in jo končno priklenilo na posteljo.

Umrla je februarja leta 1982.

FRANCE KUMŠE

Rodil se je 20. oktobra leta 1903 v vasi Matena pri Igu. Svojo mladost je do leta 1910 preživel v rojstni vasi, potem pa je šel za pastirja k teti v Tomišelj. Tam je delal do leta 1918, nakar se je šel učiti čevljarke obrti v Štepanjo vas. Ko se je izučil za čevljarja, je do leta 1934 delal kot čevljarški pomočnik v tovarni Polak v Ljubljani.

Leta 1931 se je naselil v Sneberjah in si zgradil svoj dom. Leta 1933 je kot član partije deloval v ilegali. Istega leta je bilo v gostilni Lovše v Sneberjah ustanovljeno DKD Svoboda. Na ustanovnem občnem zboru je bil Franc Kumše izvoljen za prvega društvenega predsednika. Kot član komunistične partije je leta 1935 sodeloval na zletu Svobod v Celju in z drugimi udeleženci uspel, da so na zletu spregovorili Franc Leskošek in drugi napredni zavedni Slovenci, člani Komunistične partije.

Sodeloval je v demonstracijah brezposelnih na terenu takratne občine Polje in v Ljubljani in v stavkah. Ker je bilo v letih od 1934 do 1941 veliko brezposelnih, je Kumše deloval kot samostojen čevljarški obrtnik.

Ko je bila organizirana Ljudska fronta, je sodeloval na sestankih pri Sv. Miklavžu, na Debnem vrhu in na Zaloškem gradu. Z drugimi aktivisti je organiziral protivojne demonstracije proti fašizmu. Opozarjal je javnost in skupaj z drugimi izdeloval transparente s protivojnimi napisi. Leta 1940 je bil sopodpisnik resolucije KAJ HOČEMO? — podpiral jo je kot obrtnik.

Leta 1941 je moral v ilegalo. Tako se je izognil aretaciji. V ilegali je začel zbirati orožje za boj proti okupatorju. Z drugimi obrtniki je izdeloval obutev za borce. Aprila 1942 je odšel v partizane.

Sodeloval je z II. grupo odredov, v bojih na Jančah na pohodu na Štajersko in bil v Vzhodno- in Zahodnodolenjskem odredu vse do kapitulacije Italije. Potem pa je deloval v 9. in 14. brigadi kot politični komisar.

Po osvoboditvi je ostal v JLA do leta 1946 kot pomočnik načelnika invalidskega oddelka pri štabu 4. armade. Istega leta je bil demobiliziran kot kapetan I. razreda. Zaposlil se je najprej na ministrstvu za gradnje, nato pa na državnem sekretariatu za gospodarstvo. Tam je ostal do leta 1959, ko se je zaposlil na CK ZK Slovenije.

Za svoje delo v NOB, pri razvoju in graditvi porušene domovine in za požrtvovalno delo v množičnih organizacijah je bil odlikovan z več odlikovanji: z redom za hrabrost, z redom bratstva in enotnosti II. stopnje, z redom partizanske zvezde III. stopnje, z redom zaslug za narod z zlato zvezdo, z redom zaslug za narod III. stopnje, z redom dela II. stopnje, z redom dela III. stopnje, s partizansko spomenico in z redom svobode II. stopnje. Umrl je 5. maja 1982.

ALOJZ KUSOLD

Alojz Kusold se je rodil 6. junija 1890 na Dunaju, po poklicu je bil strojni ključavničar. V I. svetovni vojni je bil kot avstrijski vojak v Galiciji zajet in poslan v Sibirijo. Leta 1917 je sodeloval v oktobrski revoluciji. Po končani vojni 1918 je ostal v Sovjetski zvezi in se zaposlil na železnici. V SZ je obiskoval partijsko šolo. Takoj po prihodu v Jugoslavijo leta 1921 je bil aretiran in nekaj časa zaprt. Ko je prišel na prostost, je dobil delo v Strojni tovarni v Ljubljani. V podjetju Samasa je ustanovil partijsko celico, v sindikat pa

vklučil vse delavce. Za povečanje plač je organiziral stavko in bil že med stavko odpuščen iz tovarne. Nato se je zaposlil v Tovarni kleja. Tudi tam je organiziral partijsko celico, delavce pa vključil v sindikat. V boju za izboljšanje delovnih razmer delavcev v tovarni je objavil v Delavski enotnosti oster članek za kar je bil spet odpuščen.

Več let je živel v Zeleni jami in Mostah. Novo zaposlitev je leta 1926 dobil v tovarni Saturnus s pomočjo delavskega zaupnika Franca Leskoška. Z njim sta ustanovila prvo partijsko celico in utrjevala delovanje sindikata. Na pokrajinski konferenci KP za Slovenijo decembra 1928 je bil izvoljen v njen komite. Že naslednje leto je bil dalj časa v zaporu, ko pa je bil izpuščen, se v Saturnus ni več vrnil. Kusoldove pogostne aretacije, delovanje v delavskih društvih, pisanje in urejanje delavskih listov, je prekinila ljubljanska oblast, ki ga je s posebnim ukazom izgnala iz Ljubljane.

Nenehno zasledovan od policije in brez zaposlitve se je podal na deželo, kjer se je polnih deset let preživil s priložnostnim delom. Zadrževal se je v krajih od Litije do Notranjske, širil je revolucionarne komunistične ideje in partijsko literaturo ter ustanovil več partijskih celic.

Ob razpadu Jugoslavije se je kot ljubljanski ilegalec vključil v zbiranje orožja in druge akcije. Marca 1942 je odšel v NOV. Bil je komandir specialne čete, komisar čete v I. bataljonu Ljuba Šercerja. Že leta 1942 je bil hudo ranjen. Ko je v bolnišnici Krvavice okreval, je postal komisar bolnišnice. Po kapitulaciji Italije je delal v štabu X. brigade, leta 1944 pa je bil poslan na politično delo v okrožni komite KP za Ribnico, kjer je ostal do osvoboditve.

Umrli je leta 1974.

POLDE MAČEK-BORUT

Rodil se je 19. novembra 1901 v številni družini v Spodnji Zadobrovi. Oče je bil mali kmet in čevljar, mati gospodinja. Oba sta le s težavo preživljala številno družino, v kateri je bilo osem otrok. Zato so morali otroci, čim so odrasčali, skrbeti zase in si služiti kruh. To je še posebej veljalo za Poldeta, ki je bil drugi sin. Po prvi svetovni vojni se je šel učiti tesarske obrti in pri tem dozoreval v moža, ki je kritično opazoval življenje okrog sebe. Pri tem

je videl in tudi sam okusil številne krivice in težavne razmere delavstva. Ker s stanjem ni bil zadovoljen, ga je hotel spreminjati. Začel se je družiti z naprednimi delavci in delovati v revolucionarnem delavskem gibanju. Takoj po ustanovitvi je postal član zaloške Svobode (v Zalogu je po poroki živel) in v njej opravljal številne odgovorne naloge. Leta 1932 je bil sprejet v Komunistično partijo in od tedaj mu je bilo delo v njej najpoglavitejša naloga. Kmalu je postal sekretar rajonskega komiteja KP za tedanji občini Polje in Dobrunje. Komunistična partija je v letih od 1932 do 1941 stalno pridobivala vpliv in hitro je naraščalo tudi število njenih članov. Prav tako je bilo pod vodstvom KP uspešno tudi ljudsko frontno gibanje, v katerem so se v revolucionarnem vrenju združevale vse napredne sile v Polju in Dobrunjah. Pri tem je imela veliko vlogo pravilna politika Partije, ki jo je usmerjal Polde Maček kot sekretar komiteja.

Po dograditvi stanovanjske hiše v sedanjem Novem Polju je ta postala središče in zatočišče številnih komunistov — ilegalcev, kot na primer Edvarda Kardelja. Vse sta, skupaj z ženo Rozo, sprejemala z odprtimi rokami, kljub temu, da z družino nista živela v ugodnih materialnih razmerah. Hiša je bila vedno na razpolago za številne sestanke in posvete.

V teh letih med obema vojnama je bil vedno na čelu vseh političnih akcij in med ustanovitelji Svobode oziroma pozneje Vzajemnosti v Zadobrovi in Slapah, bil je občinski odbornik in med ustanovitelji časopisa Kmečka sloga.

Po okupaciji se je njegova dejavnost še podvojila. Že proti koncu aprila so ga hoteli aretirati, a se je pravočasno umaknil v ilegalo. Dela in nalog je bilo še več kot pred vojno. Poleg tega, da je bil sekretar rajonskega komiteja, je postal še sekretar rajonskega odbora OF za Polje in v njem deloval v času njegovega največjega razmaha in razvoja do maja 1942, ko je odšel v partizane.

Tudi v partizanih je opravljal številne odgovorne naloge. Bil je politični komisar III. grupe odredov, kasneje je vodil delo pri gradnji partizanskih baz, bil je delegat na Kočevskem zboru in član SNOSA, sekretar okrožnega komiteja KPS Grosuplje — Stična. Po združitvi tega okrožja z novomeškim je postal sekretar okrožnega komiteja KPS za Novo mesto in ko se je ta združil še z belokranjskim okrožjem, je bil do osvoboditve član tega komiteja.

Po osvoboditvi se je z vso ustvarjalno silo vključil v graditev nove države in opravljal številne dolžnosti. Bil je sekretar okrožnega komiteja KPS Ljubljana, podpredsednik mestnega sveta Ljubljana, član revizijske komisije pri CK KPS, dobro leto dni tudi predsednik obrtne zbornice Slovenije. Od leta 1952 naprej je bil predsednik občinskega ljudskega odbora Polje in po združitvi z občino Moste podpredsednik občinskega ljudskega odbora Ljubljana-Moste-Polje vse do svoje upokojitve. Sedemnajst let (od 1946 do 1964) je bil tudi poslanec v republiški skupščini.

Kot pred vojno, je bil tudi sedaj vedno aktiven in marljiv. Skušal je konkretno uresničevati ideje, za katere se je zavzemal v revolucionarnem in narodnoosvobodilnem boju in bil vedno na strani delavskega razreda. Zato so ga ljudje spoštovali in cenili. Umrl je 8. aprila 1977.

JOŽE MAZOVEC

Rodil se je 17. 3. 1904 v Zg. Kašlju. Ko se je kot mladenič zaposlil v vevški papirnici, se je takoj vključil v sindikate in se kmalu izkazal kot aktivni bореvnik za delavske pravice. Posebno se je odlikoval tudi v delavskih kulturno-prosvetnih društvih Svoboda in kasneje Vzajemnost. S svojo naravno nadarjenostjo in avtoritativnim nastopom si je vedno znal pridobiti spoštovanje in ugled tudi zunaj tovarniškega kroga in zunaj delavskih vrst. Leta 1932 je bil sprejet v Komunistično partijo in je kmalu postal član rajonskega komiteja Polje. Vodil je tudi partijsko organizacijo v papirnici Vevče in skupaj z drugimi komunisti Splošno delavsko strokovno zvezo. Zaradi svoje revolucionarne dejavnosti je bil večkrat zaprt. Leta 1936 je bil na volitvah kot kandidat Delavsko-kmečke zveze izvoljen v občinski odbor Polje. Takoj po kapitulaciji Jugoslavije — že 25. aprila 1941 — je bil kot znan delavski voditelj zaradi izdajstva aretiran, vendar mu je ob pomoči partijske organizacije in VOS kmalu uspelo pobegniti iz zapora. Takoj je nadaljeval z ilegalnim delom v Ljubljani in okolici. Maja 1942 je odšel v partizane in postal vodja obveščevalne službe pri glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet. Bil je član štaba udarne brigade Ivana Cankarja; v boju pri Žužemberku je bil februarja 1943 ranjen. Bil je član organizacijskega oddelka pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije, marca 1944 pa postavljen za načelnika oddelka za Narodno zaščito pri SNOS. Padel je v noči med 6. in 7. junijem leta 1944 pri Postojni.

ALOJZ NUSSDORFER

Rodil se je 27. marca 1910 v Ajdovščini, kjer je končal tudi osnovno šolo. Zaradi pomanjkanja v družini se je komaj trinajstleten zaposlil v Tekstilni tovarni v Ajdovščini.

Po zgledu starejših sodelavcev, prav tako Slovencev, se ni hotel včlaniti v fašistični sindikat, zato je bil leta 1927 odpuščen, pot do druge zaposlitve pa mu je bila s tem zaprta. Nenehno policijsko preganjan je leta 1928 pribežal v Ljubljano. Zaposlil se je v Strojnih tovarnah, kjer je ob znanem revolucionarju in komunistu Tonetu Trtniku dobival prve napotke o političnem

boju v tukajšnjih razmerah. Zaradi pomanjkanja dela je bil po štirih letih odpuščen.

Zaposlil se je v Hrovatovi tovarni — oljarni v Mostah. V svoj aktiv so-mišljenikov ga je sprejel Tone Bajec, komunist, prav tako primorski politični emigrant. V tej tovarni niso imeli sindikata, ker ga podjetnik ni dovolil. Leta 1933 je bil Tone Bajec ovaden, da širi komunistično literaturo in s tem pre-vratne ideje. Moral je v zapor, Nussdorfer pa iz tovarne. Stalnejšo zaposlitev je s pomočjo Angelce Ocepke dobil leta 1938 v Saturnusu. Partijska celica ga je vključila v politično delo in leta 1939 je bil sprejet v KP.

Kot sekretar tovarniške celice je ob prihodu okupatorja s sodelavci v tovarni organiziral začetne priprave na upor. Na predlog CK KPS je bil ime-novan za vojaškega referenta v prvem partijskem komiteju moščanskega ra-jona, ustanovljenem sredi maja 1941. Organiziral je Narodno zaščito in po-stal prvi komandant bataljona NZ v Mostah. Februarja 1942 je s skupino tovarišev odšel v partizane, a so bili na poti zajeti kot kriminalci — prekupče-valci in zaprti v Višnji gori. Obsojeni so bili v Ljubljani in poslani v koprski zapor. Oktobra 1942 je italijanska vlada za kriminalce razglasila amnestijo in Lojze Nussdorfer se je svoboden vrnil v Ljubljano. Do ponovnega odhoda v NOV septembra 1943 je kot ilegalec opravljal odgovorne naloge v NZ v Mo-stah, za Bežigradom in v Šiški ter v organizaciji Delavske enotnosti.

Septembra 1943 se je kot borec pridružil X. brigadi, kmalu pa je pre-vzel pomembne politične funkcije v NOV. Postal je politkomisar II. bata-ljona IX. brigade, januarja 1944 politkomisar artilerijskega divizionu XVIII. divizije, zatem je bil imenovan za člana političnega oddelka XV. divizije, de-cembra 1944 za pomočnika politkomisarja XIV. brigade GS Slovenije, od 4. maja 1945 do 25. januarja 1946 je bil politkomisar ljubljanskega vojnega področja, nato pa politkomisar komande mesta Ljubljana.

Kljub že močno načetemu zdravju je še opravljal odgovorne dolžnosti v ministrstvu za narodno obrambo SRS, v mestni partijski organizaciji, v Zvezi borcev NOV in druge.

Umrli je 15. novembra 1952.

ANGELA OČEPEK

Rodila se je 3. septembra 1912 na Vevčah. Že v rani mladosti je okusila vso bedo in težave delavskega življenja. Zaposlila se je kot delavka v tovarni Saturnus in kmalu postala ena najaktivnejših bojevnic za pravice delovnega ljudstva. Kot taka je bila leta 1935 sprejeta v članstvo Komunistične partije. Aktivno je delala v tovarni Saturnus in na terenu Polje. Bila je članica rajonskega komiteja KP za Polje, okrožnega komiteja za Ljubljano in od leta 1940 do svoje smrti članica centralnega komiteja KPS.

Neumorno je delala tudi v vseh predvojnih naprednih delavskih organizacijah, kot so bile Splošna delavska strokovna zveza, delavska kulturna društva Svoboda in Vzajemnost, Rdeča pomoč itn. Zaradi njene vsestranske aktivnosti so jo predvojni režimi stalno preganjali. Bila je večkrat v zaporu, leta 1940 pa internirana v koncentracijskem taborišču Bileća. Zaradi izdajstva so jo italijanski okupatorji zaprli že leta 1941, vendar ji je ob pomoči partijske organizacije uspelo pobegniti. Ves vojni čas je bila v raznih partijskih forumih in aktivno delovala kot sekretarka RK za Bežigradom, nato na Viču, kasneje na Dolenjskem in Notranjskem. Bila je predsednica AFŽ Slovenije in članica AFŽ odbora za Jugoslavijo. Zaradi vsestranske aktivnosti jo je italijansko vojaško sodišče v odsotnosti obsodilo na 30 let ječe. Tudi po vojni je bila neumorna delavka v boju za graditev socializma. Bila je članica GO SZDL, članica GO ZB Slovenije, v letih 1950 do 1952 je bila članica prezidija Ljudske skupščine LRS, od leta 1956 tudi ljudska poslanka. Bila je rezervni major JLA, nosilka Partizanske spomenice 1941 in drugih visokih vojaških odlikovanj. V vsem svojem revolucionarnem delu je vedno bila vzor aktivnosti in borbene odločnosti, pa kljub vsem svojim velikim delovnim uspehom vedno do skrajnosti skromna. Umrla je 1. junija leta 1959.

IVAN OSENJAK

Rodil se je 25. marca 1895 v Šentlovrencu na Dravskem polju v revni kmečki družini. Revščina ga je že po končani osnovni šoli prisilila na samostojno življenjsko pot. Po številnih priložnostnih zaposlitvah je okoli leta

1920 končno dobil delo v Tovarni kleja v Ljubljani, kjer je ostal do julija 1941. Trdo delo in življenjske izkušnje z delodajalci so ga tudi v Tovarni kleja kmalu združile z naprednimi delavci, posebno komunisti. Vključil se je v sindikalno delo in sodeloval pri številnih akcijah za izboljšanje izredno slabih delovnih razmer v tej tovarni.

Leta 1936 je postal član KP. Že leta 1937 se je znašel v zaporu in na seznamu »komunističnih prevratnikov«. V tovarni je bil soustanovitelj obnovljene partijske celice in njen sekretar od leta 1939 do svoje druge aretacije, ko je kot partijski delavec deloval na širšem moščanskem območju in pri pripravi na oboroženo vstajo proti okupatorju. Kot predanega komunista in sposobnega organizatorja ga je vodstvo CK KPS 15. marca 1941 imenovalo za sekretarja novoustanovljenega komiteja Komunistične partije za rajon Ljubljana-Moste. Vendar ne za dolgo. Že 27. julija 1941 je bil aretiran. Ovađil ga je gestapovski agent iz Tovarne kleja. Po večmesečnem zaporu na sodišču je bil obsojen na pet let konfinacije, ki jo je pod strogim policijskim režimom prestajal v Sant Ferdinandu v provinci Pescara.

Po kapitulaciji Italije je v kraju Grovino-Bari zbral več prostovoljcev in se z njimi priključil I. prekomorski brigadi. Udeležil se je težkih bojev z nemškim okupatorjem na Korčuli. Potem je bil dodeljen 13. proletarski udarni brigadi, kjer je bil politični komisar 3. čete 4. bataljona. V hudem boju z Nemci in ustaši je leta 1944 padel v okolici Knina.

IVAN PANGERŠIČ

Rodil se je 10. januarja 1904 v Zalogu. Kot delavčev sin se je tudi sam že leta 1920 zaposlil v vevški papirnici in ostal v tej tovarni vse do leta 1942. Leta 1924 se je vključil v Krekovo mladinsko gibanje in postal idejni vodja te organizacije na področju Zaloga. Kot ugleden in dober tovariš je v vevški tovarni postal voditelj sindikata JSZ (Jugoslovanske strokovne zveze), tako imenovane delavske skupine krščanskih socialistov. Ta delavski sindikat je Ivan Pangeršič vodil v boju proti izkoriščanju delavskega razreda in za eko-

nomske pravice ter ga usmerjal v boj proti fašistični nevarnosti. Bil je med organizatorji velike vevške stavke 1936—1937. V skupnem boju za delavske pravice je vedno našel pot in imel razumevanje za sporazum s komunisti in njihovimi organizacijami (Splošno delavsko strokovno zvezo). Leta 1941 je postal član rajonskega odbora OF za občino Polje. Bil je eden vidnejših organizatorjev Osvobodilne fronte in mu je sledila vsa skupina krščanskih socialistov — delavcev vevške papirnice, organiziranih v JSZ. Na zahtevo protiljudskih in izdajalskih elementov je bil leta 1942 aretiran in poslan v internacijo. Klerofašistični izdajalci so poskusili vse, da bi ga še po aretaciji dobili na svojo stran. Toda Pangeršič ni klonil in je kljub mučenju v zaporih ostal dosleden v boju proti okupatorju in razrednim sovražnikom. Po vrnitvi iz italijanske internacije se je moral težko bolan umakniti na Gorenjsko, od koder je odšel v partizane in postal član jeseniškega okrožnega odbora OF. Padel je zaradi izdajstva 4. februarja 1945 pri Sv. Križu nad Jesenicami kot okrožni načelnik NZ za jeseniško okrožje.

JANEZ PORENTA

Rodil se je 3. junija 1896 v Ljubljani; po poklicu je bil uradnik, zaposlen na ljubljanskem magistratu.

V svoji mladosti je veliko časa preživel v telovadnih dvoranh. S svojim talentom in predanostjo v urjenju se je uvrstil v prvo jugoslovansko mednarodno vrsto v orodni telovadbi in na tekmovanju dosegal velike uspehe. Uveljavil pa se je tudi na največjih mednarodnih prireditvah, kjer je prejel visoka priznanja. Po letu 1932 je postal član vaditeljskega zbora in je svoje znanje in ljubezen do športa prenašal na mladi sokolski naraščaj.

Janez Porenta je bil več let načelnik Sokola I na Taboru in podnačelnik ljubljanske sokolske župe. V vodstvu Sokola je bil trden pristaš tistih vodilnih sodelavcev, ki so delali tako, kot so razglašali v svojih načelih. Ta so bila: narodno-idejna in kulturna dejavnost s poudarkom na narodnoobrambnem značaju le-te. Politiki vladajočega režima in vodstvo v jugoslovanski so-

kolski zvezi so sokolsko organizacijo, zlasti v času, ko je Hitler začel svoj vojni pohod, uporabljali za svoje protiljudske namene. Temu se je uprla večina članstva sokolske organizacije v Sloveniji, njeno uporno žarišče pa se je najprej razplamtelo v Ljubljani na Taboru. Da bi zadušili njihovo idejo o demokraciji in upornost, sta začeli oblast v Ljubljani in SK Jugoslavije uprizarjati grobe disciplinske in sodne procese za kaznovanje in izključitev uporne skupine, v kateri je bil tudi Janez Porenta, iz vseh sokolskih društev Jugoslavije. Ta namera pa ni uspela zaradi večinske podpore članstva v vsej Sloveniji.

Ko je bila na pobudo Komunistične partije Slovenije leta 1941 ustanovljena Osvobodilna fronta Slovenije, je bil v vodstvu slovenske sokolske organizacije, ki je imenovala svoje predstavnike v OF, tudi Janez Porenta. Velika je tudi njegova zasluga za množično vključitev zavednih sokolov v OF in oborožene enote NOV. Na magistratu pa je bil soustanovitelj matičnega odbora OF. Tako vpet v veliko in odgovorno dogajanje je skoraj pozabil na že kar malo odmaknjene dogodke na Taboru. Grožnje njihovih preganjalcev pa so tlele in čakale na priložnost za maščevanje.

Dne 20. februarja 1942 so pripadniki VOS v Ljubljani ustrelili organizatorja in vodjo plave garde Avgusta Praprotnika. Takrat je policija izročila okupatorju šest pripadnikov OF, med katerimi so bili Janez Porenta, Lojze Lubej in Dušan Podgornik, vsi trije iz že omenjene skupine na Taboru. Porenta, Lubej in Podgornik so bili v zaporu skoraj štiri mesece. Brez procesa in sodbe so bili vsi trije 13. junija 1942 v Gramozni jami pri ljubljanskih Žalah ustreljeni kot talci.

VIDA PREGARC

Rodila se je 28. julija 1920 v Trstu kot hči slovenskih staršev, doma iz okolice Trsta. Oče je bil antifašist, zato večidel brez dela in je leta 1930 pobegnul v Ljubljano, kamor je čez dve leti prišla tudi vsa njegova družina.

Zaradi napredne vzgoje doma je Vida ob okupaciji takoj stopila v vrste svobodoljubnih Slovencev.

Ko je pozimi leta 1942 prišla v tovarno Saturnus, se je zaposlila v pisarni. V tovarni je bila takrat že močna organizacija OF in Vida se je takoj vsa predala osvobodilnemu gibanju. Kmalu je bila med najdelavnejšimi v gibanju. Zato je bila tudi sprejeta v Partijo — 8 dni pred smrtjo.

Dne 31. avgusta 1942 so fašisti nenadno blokirali Saturnus. Delavce so zgnali na dvorišče. Vida je bila tedaj v pisarni. Pri njej je bilo mnogo gradiva — od ilegalnih časopisov do partijskih direktiv; pred dvema urama je aktivistka prinesla v tovarno več izvodov Slovenskega poročevalca in drugo ilegalno literaturo. Vida je tedaj prevzela vso pošiljko, da bi obvarovala pred nevarnostjo druge. Sedaj pa je začela žvečiti in požirati nevarno gradivo, ki bi lahko razkrilo organizacijo v tovarni. Toda fašisti so prihrumeli tudi v pisarno in tam je bilo še nekaj gradiva, ki ga Vida ni mogla tako hitro uničiti.

Dovolj je bilo, kar so našli pri njej. Po kratki preiskavi so jo aretirali in v pisarni je bila zastražena do večera.

V tistih urah, ko ji je bila njena usoda že znana, je bila Vida tako mirna, kakor da se ni in da se ne bo zgodilo nič posebnega. Tedaj pa so prišli črno-srajčniki in jo odvedli na dvorišče. Čez nekaj minut je že zagrmela salva ...

Takoj nato so fašisti naložili odbrane delavce in delavke ter jih odpeljali, Vido pa so pustili privezano na stolu še ves naslednji dan.

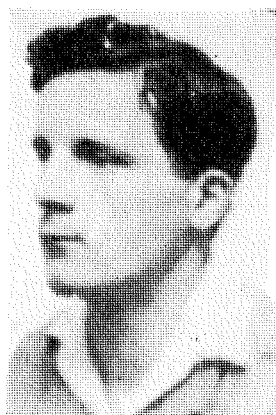
EDVARD REŠEK

Rodil se je 27. februarja 1902 na Vevčah. Kot delavec-ključavničar se je kmalu po letu 1920 zaposlil v vevški papirnici, se vključil v sindikat Jugoslovanske strokovne zveze in postal delavski zaupnik. V vevški papirnici je bil med bojevniki za delavske pravice. Skupaj z Ivanom Pangeršičem je bil na čelu sindikata JSZ in kot tak tudi med voditelji velike stavke v letih 1936—37.

Sposobnost trezne presoje splošnega položaja in spoznanje, da je uspeh boja za delavske pravice mogoč le ob enotnih in skupnih naporih vsega delavskega razreda, sta ga privedla do tesnega sodelovanja z drugimi sindikati, posebno s Splošno delavsko strokovno zvezo, ki so jo vodili komunisti. Glo-

boko prepričan, da je tudi osvoboditev slovenskega naroda mogoča le v združenem boju vseh naprednih sil proti okupatorju, je bil Edvard Rešek med organizatorji in voditelji OF v vevški papirnici in na terenu Vevče. Njegovega zgledu je sledila celotna delavska skupina krščanskih socialistov, ki so bili organizirani v JSZ; stopili so na stran revolucionarnega dela delavskega razreda, ki ga je Partija v občini Polje vodila in usmerjala že pred vojno. V partizane je odšel 19. junija leta 1942. Padel je avgusta meseca istega leta med veliko italijansko ofenzivo na Kočevski Rog, in sicer kot politični komisar ene tamkajšnjih partizanskih enot.

RUDI ROJC

Rodil se je leta 1912 v Gorici. Po končani 1. svetovni vojni je Rojčeva družina pribežala pred italijanskim okupatorjem v Ljubljano in se naselila v Mostah.

Po osnovni šoli se je Rudi izučil za ključavničarja in se leta 1927 zaposlil v tovarni Saturnus. Še kot vajenec se je družil z vrstniki v Železničarskem domu na Novem trgu. Ob znanem komunistu Franju Vuljču so se vzgajali

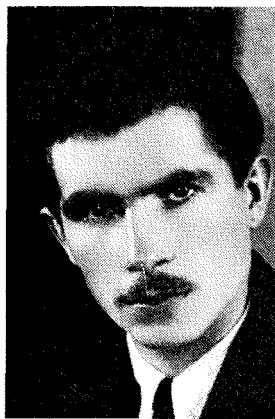
mladi skojevci. Rojc je že leta 1928 postal član SKOJ, naslednje leto pa član KP. Ob proslavljanju obletnice oktobrske revolucije se je novembra 1928 v Mostah skupaj s komunisti zbralo okoli 50 demonstrantov, ki so v sprevedu odšli proti mestu in med potjo delili tudi letake. Pridružilo se jim je še veliko mimoidočih. Na čelu spreveda je Rojc nosil rdečo zastavo. Na Masarykovi cesti je demonstrante zaustavil kordon policije in jih nekaj aretiral, med njimi tudi Rudija Rojca. Obsojen je bil na tri mesece strogega zapora.

V tem času je bil sekretar pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo. Ob naslednji obletnici pa je prisojeno kazen odsedel v zloglasni Glavnjači.

Rudi Rojc je bil nagnjen h kulturni ustvarjalnosti. Bil je član kluba proletarskih književnikov. V Mostah je v okviru Svobode ustanovil delavski oder. Ukvarjal se je z dramsko igro in režijo, oblikovanjem figur iz mavca, pisal je prozo in poezijo. V reviji Književnost je bila leta 1934 pod psevdonimom Ivan Strojnar objavljena njegova pesem Čistilec parnih kotlov.

Že pred kapitulacijo Jugoslavije je Rojc odšel iz tovarne in se umaknil v ilegalo. Do odhoda v partizane jeseni leta 1941 je delal pri partijskem tisku. Nato se je po dolžnosti in deloma zaradi zdravljenja februarja 1942 vrnil v Ljubljano. Leta 1943 je ponovno odšel v NOV na Primorsko.

Padel je v zadnji nemški ofenzivi aprila 1945 nad Sp. Trebušo na Primorskem.

AVGUST ROZMAN

Rodil se je 4. aprila 1915 v Ljubljani v napredni železničarski družini. Odraščal je med moščansko mladino, v Mostah je končal osnovno šolo in se izučil za mehanika.

Tako kot njegov oče, udeleženec stavkovnih gibanj železničarjev, se je tudi Gustelj že zelo mlad pridružil naprednim delavcem v boju za njihove pravice. V podjetju Unitas v Šiški je bil delavski zaupnik. Član SKOJ je postal leta 1938, član KP pa leta 1939. Čeprav je bil partijsko povezan v tovarni, kjer je delal, ni nikdar zanemarjal okolice. Delal je z mladino in v športnih klubih in Vzajemnosti in iz teh vrst je bilo leta 1940 deset mladih sprejetih v SKOJ. Gustelj je postal sekretar tega aktiva skojevcev. V protidraginjskih akcijah leta 1940 je bil član protidraginjskega odbora za občinsko območje

Most. Maja 1941 je postal član prvega rajonskega komiteja Moste, poverjena mu je bila odgovornost za organizacijo SKOJ in Zveze mladine v moščanskem rajonu. Kmalu je moral leta 1941 kot ilegalec iz Most. Nekaj časa je politično delal v bežigrajskem rajonu, avgusta 1941 pa je po nalogu okrožnega komiteja KP za Ljubljano in okolico postal organizator narodne zaščite (NZ) na območju Zgornjega in Spodnjega Kašlja ter Zaloga. Že 3. septembra je opravil prvo zaprisego pripadnikov NZ — bodočih borcev NOV —, zadnjo pa 18. marca 1942; ta skupina je štela nad dvajset mož.

Naslednjega dne so na območju od Vevč do Zaloga Italijani organizirali obširno racijo, v kateri so zajeli tudi ilegalca Avgusta Rozmana. Že na zbirnem mestu v Zg. Kašlju ga je prepoznal izdajalec, ki so ga Italijani pripeljali s seboj. Rozmana so začeli Italijani takoj zasliševati in pretepali ter ga po izjavah prič ubili že na poti v Ljubljano. Na ljubljanskih Žalah je bil skrivaj pokopan, njegov grob pa registriran pod tujim imenom. To je bilo ugotovljeno po osvoboditvi.

FRANCE SKOBL

Rodil se je 7. aprila 1877 v Spodnji Polskavi.

Po osnovni šoli v rojstnem kraju se je izučil za čevljarja in se zaposlil pri Južni železnici. Že od svojega 18. leta je sodeloval v socialdemokratskih in prosvetnih društvih. Sindikalno organiziran je bil že od leta 1909. Po službovanju v raznih krajih je bil nameščen na Dunaju kot tehnični tajnik v železničarski socialdemokratski organizaciji. Ko je bil leta 1909 premeščen z Dunaja v Trst, je tam do izbruha I. svetovne vojne urejal list *Železničar*.

Po koncu I. svetovne vojne je Skobl 11 let stanoval v Mostah. Leta 1919 je bil na občinskih volitvah izvoljen za župana v Mostah.

Komunisti v Mostah so na teh volitvah kandidirali na združeni delavsko-kmečki listi, ki je dobila 12 odbornikov, in sicer 10 komunistov in 2 socialdemokrata. Ko se je občinski odbor konstituiral in je bil za župana izvoljen komunist Skobl, so klerikalci in liberalci zahtevali od okrajnega glavarstva razpust novega občinskega odbora, ker da je komunističen. Razpuščen je bil čez dva meseca, ker komunistični odborniki niso hoteli priseči kralju. Poli-

cija je pri Skoblu napravila preiskavo in ga na podlagi zloglasne Obznane obsodila na mesec dni prisilnega dela.

V letih 1921 do 1934, do upokojitve je bil Skobl zaposlen kot tajnik društva zasebnih nameščencev in knjigovodja.

A ni se izneveril Partiji. Še naprej je pomagal, kjerkoli se je v obdobju ilegale dalo. Pomagal je pisati letake in okrožnice. Komunisti so se še nadalje sestajali na Golovcu, v Taškarjevem borštu ali v gozdiču v Polju blizu železniške postaje.

Med okupacijo je kot aktiven član OF delal na terenu Studenec-Polje, kjer je stanoval, pa tudi po letu 1945 je kljub starosti delal v raznih krajevnih odborih OF.

Umrli je 10. julija 1964.

IGNAC TRATAR

Rodil se je 1895. leta v Šmarjeti pri Novem mestu. Čeprav je bil po poklicu delavec tesar, je večino svoje mladosti preživel v rudnikih. Ko je delal v trboveljskem rudniku, je s svojo družino živel v Rajhenburgu (sedanji Brestanici). Kot številni rudarji iz trboveljskih revirjev, pregnani zaradi stavk leta 1924, je naslednje leto tudi Ignac Tratar odšel v tujino. V Franciji je našel zaposlitev v rudarskem revirju Marlebach-Stüiring. Kapitalistični sistem je bil povsod enak — izkoriščevalski, zato se je takoj vključil v sindikat rudarjev, kjer je s svojimi revolucionarnimi izkušnjami iz domovine in organizacijskimi sposobnostmi kmalu pridobil njihovo zaupanje. Znano je, da je aktivno delal tudi v raznih klubih sindikata, bil je celo soustanovitelj slovenskega kolesarskega društva v Stüiring-Vendelu. Skratka, bil je aktiven povsod tam, kjer so se zbirali delavci.

Zaradi njegove delavnosti in predanosti delavskemu razredu ga je Komunistična partija Francije leta 1933 sprejela v svoje vrste in mu zaupala še odgovornejše naloge v sindikatu rudarjev. Takratni centralni komite KP Jugoslavije pa ga je zadolžil, naj organizira partijsko celico za Slovence v Stüiring-Vendelu. Postal je njen prvi sekretar in med drugimi nalogami organiziral tudi Rdečo pomoč.

Leta 1934 je ob prvomajskih manifestacijah v teh revirjih izgubil delo. Tudi tamkajšnja premogokopna družba ni trpela ljudi, ki so se bojevali za pravice delavcev. Toda ta udarec ga ni zlomil. Nadaljeval je s političnim delom, predvsem med slovenskimi rudarji, v raznih krajih Francije, kamor ga je poslala Komunistična partija.

Konec leta 1934 se je z družino vrnil v domovino. Zaposlil se je kot tajnik sindikata stavbincev podružnice za Ljubljano in okolico, pozneje pa je deloval v Podzvezi gradbenih delavcev za Slovenijo. Kot delegat ljubljanske partijske organizacije se je udeležil ustanovnega kongresa KP Slovenije na Čebinah in bil izvoljen v CK KPS. Bil je delegat na V. državni konferenci KPJ in sopodpisnik Proglasa Zveze delovnega ljudstva Slovenije »Kaj hočemo?«

Že pred vojno je zaradi svojega političnega dela moral v ilegalo. Po okupaciji je deloval na Štajerskem pri pripravi na upor proti okupatorju. Ta pa mu je delo preprečil in ga konec leta 1941 v Ljubljani aretiral. Iz italijanskih in nemških taborišč se je vrnil izmučen in bolan. Po daljšem zdravljenju se je zaposlil pri Splošnem gradbenem podjetju, kjer je opravljal kadrovske službe. Umrli je 4. junija leta 1959.

ZBOR ODPOSLANCEV SLOVENSKEGA NARODA V KOČEVJU

Čas teče in z njim blede spomini na razne dogodke v naši polpretekli zgodovini. Vendar so med njimi tudi taki, katerih veličina in pomen prav zaradi zabrisanih podrobnosti vse bolj jasno stopata pred oči.

Eden teh je Zbor odposlancev slovenskega naroda, ki se je prvič sestel 1. oktobra 1943. leta v Kočevju. V zgodovini Slovencev ostaja kot svojstven pojem — Kočevski zbor.

Sredi takrat osvobojenega slovenskega ozemlja se je zbralo 572 poslancev tega zbora, med njimi večje število iz današnje občine Ljubljana Moste-Polje.

Kočevski zbor je bila prva svobodno izvoljena ustavodajna skupščina slovenskega naroda, ki je prvič v zgodovini Slovencev s svojimi soglasnimi sklepi samostojno uveljavila in ustavno zapisala pravico slovenskega naroda do samoodločbe, tj. da sam in edino on odloča o svoji nadaljnji usodi in poti.

S tem, da je Kočevski zbor ustavno razglasil ljudsko oblast kot edino oblast slovenskega naroda in potrdil njeno dotedanje delo, je hkrati izrazil ne le priznanje takratnemu oboroženemu boju slovenskega ljudstva za ponovno osvojitve nacionalne svobode, temveč tudi potrdil politično osnovo in cilje tega boja: ustvaritev take socialne pravičnosti, ki ne bo poznala izkoriščanih, teptanih in zatiranih — ne med slovenskim narodom in ne med narodi Jugoslavije.

Med velikimi mejniki v polpreteklem življenju jugoslovanskih narodov, kot so zasedanja AVNOJ v Bihaću in Jajcu in SNOS v Črnomlju, gre Kočevskemu zboru vidnejše mesto. Ne le zaradi njegovega pomena za zgodovino, pač pa in predvsem za našo sedanost. Ko je ustoličil ljudsko oblast, je ustoličil tudi vse tisto, kar iz nje izvira in kar ji pripada. Vse, kar se je dogajalo in se po osvoboditvi dogaja, je le logična posledica hotenj Kočevskega zbora, ki se ob silno dinamičnem razvoju našega družbenega življenja sproti uresničujejo, pridobivajo v sistemu družbene samouprave vsak dan nove kvalitete in nas vodijo k tistemu idealnemu cilju, za katerega so pred Kočevskim zborom in po njem mnogi dali svoja življenja.

DELEGATI KOČEVSKEGA
SLOVENSKEGA NARODA IZ DANAŠNJE
IZVOLJENI V SLOVENSKI

IVAN MAČEK

rojen 28. maja 1908,
delavec

FRANC LESKOŠEK

rojen 9. decembra 1897,
delavec

ANGELCA OČEPEK

roj. 3. septembra 1912,
delavka

JOŽE MAZOVEC

rojen 13. marca 1904, de-
lavec

FRANC ČERNE

rojen 20. avgusta 1898,
delavec

ZBORA ODPOSLANCEV
OBČINE LJUBLJANA MOSTE-POLJE
NARODNOOSVOBODILNI ODBOR

POLDE MAČEK

rojen 29. novembra 1901,
delavec

VIKTOR STOPAR

rojen 13. decembra 1913,
delavec

ŠTEFAN PAVŠIČ

rojen 10. decembra 1910,
delavec

FRANC TAURER

rojen 10. novembra 1910,
delavec

JOŽE KAČAR

rojen 4. februarja 1897,
delavec

NOSILCI PARTIZANSKE SPOMENICE 1941¹

1. Aleš-Ščurk Frančiška, 1912 — uradnica — umrla l. 1957
2. Alič Franc, 1906 — strojnik — umrl l. 1965
3. Alič Milan, 1922 — mizar
4. Anžur Anton, 1913 — zidar — umrl l. 1971
5. Arnejšek Boris, 1921 — ključavničar
6. Arnejšek Dušan, 1925 — soboslikar — umrl l. 1971
7. Babnik Anton, 1892 — delavec — umrl l. 1976
8. Babnik Anton, 1911 — kovač — umrl l. 1971
9. Babnik Stane, 1921 — monter
10. Barešič-Mojškerc Marija, 1923 — kmečka delavka
11. Becele Janez, 1912 — mizar — umrl l. 1983
12. Belšak Maks, 1922 — pleskar
13. Benedik Ivan, 1923 — kolar
14. Berčič Miha, 1911 — delavec — umrl l. 1973
15. Bergant-Polak Juga, 1918 — študentka medicine — umrla l. 1974
16. Bergman Marija, 1922 — uradnica
17. Bežan Ivica, 1923 — delavka
18. Bežan Miroslav, 1921 — železniški uslužbenec — umrl l. 1986
19. Bobnar Ana, 1926 — dijakinja
20. Bobnar Stane, 1912 — delavec
21. Bradaškja Rastko, 1917 — novinar
22. Bratko Ivan, 1914 — publicist
23. Breznik Jože, 1914 — delavec
24. Cerar Anton, 1914 — mizar
25. Cerar Franc, 1909 — kmet — umrl l. 1987
26. Cibic Leon, 1923 — študent
27. Cimerman Vinko, 1921 — trgovski pomočnik
28. Cimperman Karla, 1911 — šivilja
29. Cimperman Stane, 1913 — tiskar
30. Čepeljnik Franc, 1883 — strojevodja drž. žel. — umrl l. 1963
31. Čermelj Peter, 1900 — delavec — umrl l. 1971
32. Černe Franc, 1898 — delavec — umrl l. 1955
33. Černe Karel, 1904 — čevljar
34. Černivec Matija, 1919 — delavec — umrl l. 1962
34. a Dežan Rudolf, 1920 — natakar
35. Dežman Anton, 1904 — delavec
36. Dežman Lucija, 1904 — gospodinja
37. Dimnik Anton, 1921 — trgovski pomočnik — umrl l. 1984
38. Dimnik Frančiška, 1904 — gospodinja
39. Dimnik Karel, 1924 — brivski vajenec — umrl l. 1985
40. Dobrovoljc Elidija, 1924 — dijakinja
41. Dolčič Emil, 1920 — delavec
42. Dolinšek Tone, 1910 — železostregar
43. Drglin Anton, 1919 — zidar
44. Farčnik Avgust, 1911 — trgovski pomočnik

¹ Izpis iz arhiva CK ZKS

Pri vsakem nosilcu Spomenice 1941 navajamo najprej priimek (pri nekaterih ženah tudi deklinškega), ime, rojstno letnico in osnovni poklic, če je umrl, tudi letnico smrti.

45. Ferfila Ignac, 1909 — kovač — umrl l. 1952
46. Ferlež Ivan, 1920 — delavec — umrl l. 1983
47. Franko Albert, 1924 — mehanik
48. Gašperšič Gabrijel, 1923 — delavec
49. Gomzi Sonja, 1922 — študentka
50. Gornik Gojko, 1925 — dijak
51. Grčar Edvard, 1902 — delavec — umrl l. 1984
52. Gregorčič dr. Rihard, 1904 — zdravnik
53. Grum Anton, 1923 — tesar — umrl l. 1983
54. Grum Karel, 1920 — tesar — umrl l. 1983
55. Habič-Pervanja Ana, 1921 — kmečka del.
56. Habič Jože, 1915 — kmet — umrl l. 1974
57. Harmel Milan, 1905 — uradnik — umrl l. 1970
58. Hočevar Anton, 1912 — delavec — umrl l. 1970
59. Hribar Janez, 1918 — vodovodni inštalater — umrl l. 1978
60. Ivanuš Branko, 1919 — gradbeni tehnik — umrl l. 1955
61. Ivanuš Heda, 1923 — študentka
62. Jager Jože, 1918 — zidar — umrl l. 1978
63. Jakhel Jože, 1923 — delavec — umrl l. 1968
64. Jereb Karel, 1903 — kurjač
65. Jeriha Pavel, 1922 — dijak
66. Jernejc Franc, 1915 — mesarski pomočnik — umrl l. 1968
67. Jernejc Franc, 1922 — strojni ključavničar — umrl l. 1983
68. Kačar Jože, 1897 — mizar — umrl l. 1978
69. Kanoni dr. Janez, 1904 — zdravnik — umrl l. 1977
70. Kardelj-Maček Pepca, 1914 — delavka
71. Kasum Tomo, 1913 — brivski pomočnik
72. Kašper Jože, 1922 — ključavničar — umrl l. 1985
73. Keber Stane, 1918 — delavec
74. Klavs inž. Vladimir, 1919 — študent
75. Klešnik Kazimir, 1921 — delavec
76. Klešnik Roman, 1910 — železničar
77. Kobau Karla, 1914 — delavka
78. Kocjančič Anton, 1922 — delavec
79. Kocjančič Janez, 1925 — ključavničar — umrl l. 1984
80. Kocjančič Jože, 1917 — zidar — umrl l. 1981
81. Kogej Marija, 1924 — dijakinja
82. Kogej Vasja, 1924 — študent
83. Kogoj Ivica, 1926 — študentka
84. Kogoj Marija, 1903 — gospodinja — umrla l. 1973
85. Kogoj Vladimir, 1923 — ključavničar
86. Kokalj Stane, 1897 — šofer
87. Kokalj Stanko, 1923 — električar
88. Komel-Škerk Nada, 1922 — fotografska vajenka
89. Kompare Ferdinand, 1908 — delavec — umrl l. 1982
90. Kompare Jože, 1916 — delavec — umrl l. 1963
91. Kopač Jože, 1920 — strojni ključavničar — umrl l. 1984
92. Kopač-Šerbak Zora, 1913 — učiteljica
93. Kotar Alojz, 1906 — delavec — umrl l. 1982
94. Kovačič inž. Božo, 1920 — študent
95. Kralj Franc, 1908 — delavec — umrl l. 1977
96. Kramar Anton, 1910 — delavec
97. Kregar Avgust, 1889 — sadjar, perutninar — umrl l. 1974
98. Krmec Metod, 1909 — zidar — umrl l. 1974
99. Kukavica Ludvik, 1908 — zidar — umrl l. 1982

100. Kumše Franc, 1903 — čevljar — umrl l. 1982
101. Kušar Miha, 1920 — mizar
102. Kušljan Marička, 1914 — delavka — umrla l. 1957
103. Leskošek Franc, 1897 — strugar — umrl l. 1983
104. Leskošek Marija, 1899 — gospodinja — umrla l. 1965
105. Lovše Andrej, 1910 — delavec — umrl l. 1966
106. Lovše Terezija, 1913 — gospodinja
107. Lozej Zdravko, 1919 — delavec — umrl l. 1986
108. Maček Ivan, 1908 — delavec
109. Maček Leopold, 1901 — delavec — umrl l. 1977
110. Maček Leopold, 1928 — dijak
111. Maček Roza, 1905 — gospodinja
112. Maček Tilka, 1909 — delavka — umrla l. 1978
113. Mahnič Mirko, 1913 — mizar
114. Majerič Martin, 1921 — krojaški pomočnik
115. Majeršič Albin, 1918 — stavbni ključavničar — umrl l. 1987
116. Majeršič Maks, 1901 — železničar — umrl l. 1959
117. Makuc-Tavčar Marija, 1924 — modistka
118. Marinko Valentin, 1912 — mehanik mojster
119. Martinčič Jože, 1912 — delavec
120. Matul Janez, 1907 — električar — umrl l. 1977
121. Mazovec Franc, 1910 — mesar — umrl l. 1984
122. Mazovec Lado, 1925 — delavec
123. Mekinda Jože, 1922 — študent — umrl l. 1963
124. Menard Maks, 1922 — dijak — umrl l. 1956
125. Meze Davorina, 1926 — dijakinja
126. Mojškerc Franc, 1920 — pleskar — umrl l. 1948
127. Mojškerc Jakob, 1918 — zidar — umrl l. 1985
128. Mojškerc Vinko, 1921 — monter
129. Novak Stane, 1922 — delavec — umrl
130. Nussdorfer Alojz, 1910 — delavec — umrl l. 1952
131. Ocepek-Dovč Angela, 1912 — delavka — umrla leta 1959
132. Okretič-Kampos Zorka, 1924 — uradnica
133. Omahen Ivan, 1924 — tapetniški vajenec — umrl l. 1962
134. Omahen Jože, 1900 — železničar — umrl l. 1972
135. Omahen Lovro, 1898 — delavec — umrl l. 1980
136. Omejc Terezija, 1914 — delavka — umrla l. 1984
137. Osenjak Francka, 1901 — delavka — umrla l. 1986
138. Pangeršič Janez, 1898 — železniški prometnik — umrl l. 1976
139. Pavličič Jože, 1916 — pravnik
140. Pavšič Stefan, 1910 — trgovski pomočnik
141. Pečnikar Jože, 1925 — delavec
142. Peršič Bogomir, 1914 — profesor
143. Peršič Zorka, 1914 — profesorica
144. Pogačnik Vili, 1909 — delavec — umrl l. 1968
145. Pokovec Franc, 1921 — kovinobrusač
146. Polk Albin, 1918 — mizar
147. Porenta Valentin, 1909 — ključavničar — umrl l. 1978
148. Prešeren-Maček Cilka, 1918 — delavka
149. Prošek Leopold, 1920 — inštalater — umrl l. 1977
150. Prusnik Anton, 1921 — delavec
151. Puhar Rudi, 1921 — uslužbenec — umrl l. 1987
152. Rakušček Zdravko, 1921 — klepar
153. Rode Venceslav, 1921 — mesarski vajenec — umrl l. 1987
154. Rojc Ana, 1914 — delavka — umrla l. 1964
155. Rojšek Franc, 1914 — kmečki delavec — umrl l. 1975

156. Rojšek Ivan, 1908 — tesar — umrl l. 1977
157. Rozman Pavel, 1922 — steklo-brusač
158. Rozman Viktor, 1905 — strojni ključavničar — umrl l. 1966
159. Sajevec-Baš Mara, 1916 — šivilja
160. Sigulin Anton, 1917 — študent
161. Simčič Marjan, 1909 — pravnik — umrl l. 1980
162. Simonič Štefan, 1915 — delavec
163. Smrekar Fani, 1917 — delavka
164. Smrekar Ludvik, 1918 — električar — umrl l. 1981
165. Snoj Ivan, 1924 — ključavničar
166. Snoj Rudolf, 1924 — soboslikarski vajenec
167. Sotlar Franc, 1919 — delavec — umrl l. 1985
168. Srakar Marjan, 1921 — trgovski pomočnik
169. Stare Ivan, 1913 — želez. zavirač — umrl l. 1973
170. Stibrič Zdravko, 1924 — delavec — umrl l. 1971
171. Stopar Viktor, 1913 — strojni ključavničar
172. Stopar Vlado, 1919 — mehanik, delavec
173. Stražar Ivo, 1921 — mehanik, šofer
174. Sterle Franc, 1907 — čevljarški mojster — umrl l. 1985
175. Sterle Marija, 1909 — gospodinja
176. Svetek Ivan, 1921 — krojaški pomočnik
177. Šavelj dr. Marta, 1917 — študentka medicine
178. Šegvič-Lukec Anica, 1921 — delavka, šivilja
179. Šircelj Ivan, 1921 — delavec
180. Šlambergar Vili, 1910 — delavec — umrl l. 1972
181. Štrumelj Karel, 1909 — ključavničar
182. Tabernik Karel, 1911 — delavec — umrl l. 1984
183. Taufer Karel, 1919 — študent
184. Taurer Franc, 1910 — galvanizer
185. Taurer Henrik, 1913 — brivski mojster
186. Tavčar Ančka, 1922 — kmečka delavka
187. Tavčar Franc, 1920 — študent
188. Tratnik Ivan, 1921 — elektro-mehanik
189. Trošt Rado, 1922 — dijak
190. Trtnik Alojz, 1922 — delavec
191. Trtnik Alojz, 1917 — soboslikar — umrl l. 1981
192. Trtnik Anton, 1923 — delavec
193. Trtnik Bogomir, 1925 — delavec — umrl l. 1982
194. Učakar Marjan, 1921 — steklarski pomočnik
195. Valič-Klanjšek Dana, 1922 — dijakinja učiteljica
196. Verbič Alojz, 1912 — brivski mojster
197. Vidergar Anton, 1919 — soboslikar
198. Vidergar Avgust, 1914 — mehanik
199. Vidergar Franc, 1908 — delavec
200. Vidergar Rudolf, 1923 — mehanik
201. Vodnik Jože, 1913 — železniški uslužbenec
202. Vovk-Lampič Minka, 1925 — šiviljska vajenka
203. Zabukovec Milan, 1923 — strojni ključavničar
204. Zadravec Dušan, 1912 — šofer
205. Zajc Slavko, 1923 — mizar
206. Zajec Ivan, 1922 — kmečki del.
207. Zajic Milica, 1913 — gospodinja
208. Završnik Miroslav, 1921 — železničar — umrl l. 1978
209. Zdešar Franc, 1911 — zidar — umrl l. 1953
210. Zgonc-Hojek Nada, 1920 — knjigoveška delavka
211. Zupančič Anton, 1910 — klepar
212. Zupančič Stane, 1912 — kmet — umrl l. 1987
213. Židan Stane, 1915 — zidar
214. Žugelj Franc, 1919 — študent

SVOJA ŽIVLJENJA SO DALI ZA SVOBODO¹

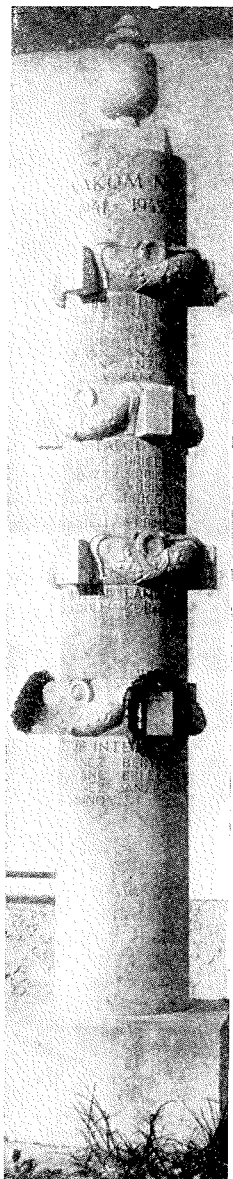
BIZOVIK

padli v NOV

1. Anžič Ivan, 1920—1942, neznanokje, zidar
2. Babnik Franc, 1919—1942, Ilova gora, brivec
3. Bricelj Janez, 1912—, neznanokje
4. Grum Andrej, 1923—1942, Draga-Begunje, tesar
5. Hribar Janez, 1893—1943, neznanokje, pleskar
6. Kolopčar Ivan, 1923—1944, Žužemberk, pečar
7. Leben Alojz, 1923—1944, Štajerska, zidar
8. Mežnar Marjan, 1921—1942, Kamniška Bistrica, pleskar
9. Štefančič Anton, 1920—1943, Moravče, pleskar
10. Rus Cene
11. Vrbinc Anton, 1917—1943, Ilirska Bistrica, mizar

umrli v internaciji in zaporih

1. Anžič Janez, 1893—1943, Kastel, zidar
2. Babnik Franc, 1889—1944, Erfurt, čevljar
3. Berelec Franc, 1894—1942, Rab, delavec
4. Bertonselj Franc, 1887—1942, Rab, krojač
5. Bricelj Janez, 1882—1942, Rab, zidar
6. Jakopin Albert, 1920—1943, Urh, pleskar
7. Zupančič Bruno, 1914—1942, Rab, mizar
8. Židan Janez, 1887—1942, Rab, zidar

¹ Pregled je urejen po abecednem redu krajev. Pri seznamu oseb so za priimkom in imenom še naslednji podatki: letnica rojstva in smrti, kraj smrti in osnovni poklic. Časovna mejnika sta 6. april 1941, ko se je začela, in 15. maj 1945, ko je bila končana vojna v Jugoslaviji.

Pregled je pripravil Maks Burgar ob končnem sodelovanju vseh krajevnih organizacij ZB NOV v občini. Ob drugem, dopolnjenem natisu so ga krajevne organizacije ponovno pregledale in po potrebi dopolnile.

talci

1. Bricelj Franc, 1910—1942, Ulica talcev, mizar
2. Leban Franc, 1910—1942, Gramozna jama, tesar

ostale žrtve

1. Bricelj Ivana, 1886—1942, Bizovik, gospodinja
2. Galetič Maks, 1916—1942, Fužine, pleskar
3. Hlebš Alojz, 1905—1943, Bizovik, tesar
4. Janežič Alojz, 1906—1942, Bizovik, krojač

5. Lampič Janez, 1912—1942, Bizovik, mizar
6. Loboda Anton, 1902—1944, ubit od črne roke (ČR), zidar
7. Loboda Rudolf, 1907—1942, Bizovik, zidar
8. Mojškerc Jakob, 1893—1942, Bizovik, zidar
9. Mojškerc Lado, 1917—1942, Bizovik, inštalater
10. Vrbinc Angela, 1910—1942, Bizovik, perica
11. Vrbinc Janez, 1875—1942, Bizovik, tesar
12. Zorman Alojz, 1912—1943, ubit od bele garde (be-ga), čevljar

DOLSKO, KRIŽEVSKA VAS, PETELINJE, KAMNICA, SENOŽETI, LAZE, VINJE, KLOPCE, OSREDKI, VRH

padli v NOV

1. Arbiter Anton, 1924—1943, Senožeti, vajenec
2. Arbiter Marija 1919—1945, Vel. Gaber, kmečka delavka
3. Arbiter Martin, 1924—1943, Sv. gora pri Vačah, kmečki delavec
4. Belcijan Franc, 1908—1944, Oklo, delavec
5. Cerar Julijan, 1924—1943, Zagorje, kmečki delavec
6. Čad Franc, 1925—1943, Pod Turnom, dijak
7. Čad Ignac, 1927—1943, Menina planina, dijak
8. Drčar Anton, 1919—1943, Želimlje, železničar
9. Drčar Peter, 1920—1943, Kočevski Rog, železničar
10. Godec Avgust, 1920—1944, Poljčane
11. Golob Franc, 1920—1944, Orehovci-Sentjernež
12. Gregorin Anton, 1910—1944, Klopce-Vrh, delavec
13. Hindelj Franc, 1919—1943, Trška gora, mehanik
14. Hindelj Viktor, 1923—1943, Begunje, krojač
15. Hribar Marija, 1923—1945, Ušenišče nad Ribčami, študentka
16. Janež Viktor, 1919—1944, Oklo, mehanik
17. Jemec Peter, 1911—1944, Dolenjske Toplice, delovodja

18. Jemec Zdravko, 1923—1943, Mole-Hotič, gradbeni tehnik
19. Jerman Franc, 1910—1945, Ljubno, kmet
20. Kavka Ivan, 1924—1943, Kamnik-Kališče, delavec
21. Kepec Jože, 1919—1943, Žužemberk
22. Knific Ivan, 1911—1944, Oklo, soboslikar
23. Kokalj Bernard, 1924—1943, Kamnik-Kališče, zidar
24. Kokalj Franc, 1924—1944, Oklo, kmečki delavec
25. Kokalj Ivan, 1924—1943, Petelinje, dijak
26. Kokalj Jože, 1926—1943, Dolsko-Vrh, tesarški vajenec
27. Korimšek Ivan, 1924—1943, Ribnica, kmečki delavec
28. Kovač Peter, 1915—1944, Dolenjska
29. Makovec Albin, 1923—1943, Kališče, kovaški pomočnik
30. Makovec Stanislav, 1920—1943, Moravče, delavec
31. Mihelčič Ivan, 1918—1943, Križevska vas, kmečki delavec
32. Mihelčič Maks, 1913—1944, Oklo, delavec
33. Mlakar Silvester, 1914—1944, Velenje
34. Pustotnik Lovrenc, 1914—1944, Menina planina, kmetovalec
35. Pustotnik Pavel, 1912—1943, Vinje, kmetovalec
36. Pestotnik Polde, 1910—1943, Pohorje, bolničar

37. Peterka Ivan, 1910—1944, Dolenjska, delavec
38. Povirk Alojz, 1903—1944, Zagorica, kovač
39. Selšek Janez, 1923—1943, Moravče, kmečki delavec
40. Selšek Jože, 1921—1943, Statemberg, kmečki delavec
41. Simonič Egon, 1929—1945, Komenda
42. Simonič Maks, 1920—1944, Komenda
43. Srebenjak Anton, 1924—1944, Dolenjska, ključavničar
44. Škrlj Stanko, 1926—1943, Kališče, delavec
45. Šuštar Franc, 1912—1944, Črna, zidar
46. Tekalec Anton, 1923—1944, Dolenjska, delavec
47. Tekalec Franc, 1926—1944, Begunje, kmečki delavec
48. Tekalec Jože, 1921—1943, Mišičja vas na Dol., tesar
49. Udovič Jernej, 1924—1944, Razborje, kmečki delavec
50. Vogrinc Jože, 1926—1944, Vrh
51. Zavrl Franc, 1926—1944, Rove pri Radomljah, kmečki delavec
52. Zupančič Marija, 1925—1945, Dobje
53. Zupančič Pavel, 1925—1943, Sad pri Dobu, dijak
54. Zupanec Ivan, 1923—1943, Jevnica, kmečki delavec

umrli v internaciji in zaporih

1. Bizjak Alojz, 1884—1944, Auschwitz, kmet
2. Korimšek Mimi, 1930—1945, Rothenfeld

3. Kunst Ivan, 1904—1944, Innsbruck, pletar
4. Poljanšek Cveto, 1920—1945, Dachau
5. Rahne Frančiška, 1870—1945, Badgestein
6. Rahne Mihael, 1911—1944, Begunje, železniški delavec
7. Selšek Julija, 1915—1942, Rawensbrück, delavka
8. Velepich Henrik, 1923—1945, Dachau, kmečki delavec

talci

1. Gostinčar Jože, 1911—1944, Škofja Loka, kmet
2. Gregorič Valentin, 1908—1944, Zagreb, delavec
3. Jeltnikar Franc, 1920—1943, Moste-Zirovnica, delavec
4. Jemec Oto, 1908—1942, Maribor
5. Mihelčič Ivan, 1901—1944, Hrib-Osredki, kmečki delavec
6. Mihelčič Janko, 1903—1941, Ljubljana, delavec
7. Peterka Peter, 1921—1942, Kokra, klepar
8. Zabukovec Ivan, 1922—1944, Bihač
9. Zupančič Anton, 1903—1943, Škofja Loka

ostale žrtve

1. Pokovec Marija, 1929—1944, Zagorica, kmečka delavka

HRUŠICA-FUŽINE

padli v NOV

1. Bolte Metod, 1904—1942, Glažuta pri Kočevju, parketar
2. Doblekar Silvester, 1912—1942, Janče, čevljar
3. Družovka Jože, 1920—1944, Črnomelj, mizar
4. Erjavec Ludvik, 1921—1943, neznano-kje, študent
5. Frkov Alojz, 1925—1943, Kočevje, vajenec
6. Hlebš Emil, 1923—1943, Bizovik, zidar

7. Hlebš Franc, 1920—1942, Litija, pleskar
8. Kefer Ladislav, 1925—1942, Gorski Kotar, vajenec
9. Kefer Marjan, 1923—1944, Ribnica, dijak
10. Novak Alojz, 1917—1943, Dolomiti, parketar
11. Novak Ivan, 1908—1944, Mojstrana, inštalater
12. Pavčič Jože, 1926—1942, Gorenjska, dijak
13. Prošek Alojz, 1922—1944, Pijava gorica, pleskar

14. Štibrič Maks, 1903—1942, Kočevski Rog, delavec
15. Zaletel Štefan, 1922—1942, Gorenjska, električar
16. Završnik Alojz, 1907—1942, Dolenjska, električar
17. Završnik Marjan, 1923—1942, Kočevje, torbar
18. Zrnec Ivan, 1923—1943, Kal-Ambrus, trgovski pomočnik
13. Večaj Vinko, 1894—1945, Dachau, uslužbenec
14. Vidmar Jože, 1913—1943, Urh, električar
15. Zaletel Janko, 1895—1944, Natzweiler, čevljar
16. Zupančič Bruno, 1914—1942, Rab, parketar

talci

umrli v internaciji in zaporih

1. Dimnik Alojz, 1902—1944, Urh, čevljar
2. Hlebš Jože, 1900—1944, Urh, livar
3. Hren Franc, 1909—1944, Urh, krojač
4. Jaklič Franc, 1918—1943, Urh, žagar
5. Košutnik Karel, 1900—1945, Dachau, delavec
6. Polak Janez, 1901—1944, Urh, delavec
7. Prošek Franc, 1923—1944, Urh, klepar
8. Rejc Matija, 1904—1943, Urh, delavec
9. Skubic Leopold, 1903—1943, Urh, klepar
10. Srebot Franc, 1913—1944, Urh, zidar
11. Štibrič Franc, 1897—1945, Dachau, delavec
12. Svetek Franc, 1923—1945, Dachau, pleskar

1. Smrekar Bernard, 1901—1942, Ulica 24 talcev, delavec
2. Škrlj Jože, 1912—1942, Ulica 24 talcev, delavec
3. Kefer Alojz, 1889—1942, Zg. Hrušica, delavec
4. Kefer Alojz, 1920—1942, Zg. Hrušica, pleskar

ostale žrtve

1. Crljen Lovro, 1913—1941, Fužine
2. Čuda Polonca, 1905—1943, Fužine, delavka
3. Prošek Alojz, 1890—1944, ubit od ČR, delavec
4. Šušteršič Francka, 1906—1944, ubita od ČR, učiteljica
5. Šušteršič Tončka, 1913—1944, ubita od ČR, delavka

KODELJEVO

padli v NOV

1. Bašelj Cveto, 1923—1944, Begunjščica, delavec
2. Bergoč Milan, 1925—1945, Cerčno, študent
3. Bizjak Alojz, 1902—1943, Illova gora, usnjar
4. Bratkovič Franc, 1906—1943, neznano, čevljar
5. Dolgan Štanko, 1910—1945, Kamnik
6. Erpič Ljudmila, 1922—1944, šivilja
7. Fornazarič Franc, —1943, Žiri, skladiščnik
8. Glavač Alojz, 1913—1944, Sela, trgovski pomočnik
9. Guzelj Jože, 1901—1945, Kanal-Krašna, obrtnik
10. Hajan Ivan, 1924—1943, Sv. Križ, vodovodni inštalater
11. Horvat Mirjan, 1917—1944, Žužemberk, inž.
12. Kamnikar Jože, 1911—1942, Rakek, zidar
13. Karadžić Miloš, 1910—1945, Gorica, oficir BJV
14. Kefer Lado, 1925—1942, Gorski Kotar, pleskarski vajenec
15. Kefer Marjan, 1923—1944, Mlakuže, študent
16. Kobau Franc, 1910—1943, Sv. Gregor, kamnosek
17. Kramar Vinko, 1925—1943, Žužemberk, delavec
18. Krmelj Miloš, 1921—1944, Sadinja vas, tekstilni tehnik
19. Majcen Peter, 1910—1945, Žužemberk, šofer
20. Majer Miloš, 1923—1942, Ljubno, študent

21. Marčenko Bogdan, 1924—1944, Rajhenburg, študent
22. Nograšek Viktor, 1924—1945
23. Novljan Slavko, 1920—1943, Barje, puškar
24. Planinc Jože, 1923—1943, Preska, študent
25. Pokovec Franc, 1908—1942, Žiri, strojni ključavničar
26. Porenta Anton, 1901—1943, Kočevski Rog, strojni strežnik
27. Sinček Anton, 1909—1944, Kamnik, pečar
28. Smolič Vinko, 1922—1944, Preserje, trgovski pomočnik
29. Stanjko Ludvik, 1923—1943, Škofja Loka, torbarski vajenec
30. Suštar Franc, 1910—1943, Ilova gora, tapetnik
31. Tavčar Avgust, 1922—1944, Žabja vas, trgovski pomočnik
32. Tavčar Leon, 1923—1943, Benečija, trgovski pomočnik
33. Terškan Suzana, 1921—1944, Javorovica, študentka
34. Terškan Aleksander, 1920—1943, Trst, trgovski pomočnik
35. Tivadar Franc, 1903—1945, Novo mesto, zidar
36. Višnjevec Ivo, 1912—1944, Gornji grad, novinar
37. Vrbinc Tone, 1913—1944, Dolenjske Toplice, trg. sluga

umrli v internaciji in zaporih

1. Albrecht Anton, 1896—1944, Ljubljana, oficir BJV
2. Božič Rajko, 1906—, neznanokje, elektromehanik
3. Buh Anton, 1902—1945, Hamburg, mizar
4. Burgar Adolf, 1907—1944, Urh, torbarski mojster
5. Drglin Ernest, 1925—1943, Ljubljana, študent
6. Hiršel Jože, —1942, Nemčija
7. Jug dr. Stanko, 1910—1945, Dachau, kustos-arhivar
8. Kavka Fran, 1903—1945, Dachau, kovač
9. Kavka Marija, 1915—1945, Oranienburg, gospodinja
10. Kobilica Dušan, 1918—1943, Urh, študent
11. Lončar Miloš, 1901—1942, Dachau, uradnik
12. Rijavec Franc, 1907—1944, Begunje, zidar

13. Ropret Anton, 1902—1944, Urh, mitničar
14. Roshaupl Slavko, 1910—1942, Grosuplje, geometer
15. Slabanja Ivan, 1905—1944, Buchenwald, vrtnar
16. Suštaršič Maks, 1906—1944, Begunje
17. Tominc Milan, 1910—1945, Nemčija, uradnik
18. Trškan Aleksander, 1886—1943, Urh, kotlar
19. Velikonja Ferdo, 1893—, neznanokje, orožnik
20. Žmitek Dragomir, 1915—1945, Floseberg, trgovski pomočnik

talci

1. Čuk Ladislav, 1902—1942, ustreljen, učitelj
2. Puterle Slavko, 1905—1942, ustreljen, elektromonter

3. Šlegel Albert, 1898—, ustreljen, trgovski pomočnik
4. Šlegel Drago, 1915—, ustreljen, trgovski pomočnik
5. Šoršak Lojze, 1901—1942, ustreljen, kovač
6. Vedral Bogomir, 1900—1942, ustreljen, bančni uradnik
7. Žerjal Tone, 1915—1942, ustreljen v Ljubljani (narodni heroj)

ostale žrtve

1. Cvahtal Leposlava, ubita od ČR, gospodinja
2. Humer Ivan, 1879—, Sarajevo, uradnik
3. Jurešič Miroslav, 1885—1944, ubit od ČR, zidar
4. Kušcer Ljudevit, 1891—1943, umrl, profesor
5. Kregar Janez, 1887—1943, umrl doma, modelni mizar

MOSTE, SELO

padli v NOV

1. Archine Branko, 1925—1944, Postojna, študent
2. Archine Drago, 1923—1943, Matajur, študent
3. Babnik Rudi, 1926—1945, Slovenske Konjice, torbarski vajenec
4. Bedenk Rudolf, 1920—1945, Gorenjska, študent prava
5. Bokavšek Ivan, 1925—1943, Gaberje, mizar
6. Burgar Janez, 1926—1944, Mežaklja, torbarski vajenec
7. Cistar Darinka, 1925—1944, Dolenjska, študentka
8. Dečman Friderik, 1903—1942, Dolenjska, klepar
9. Dragar Anton, 1915—1943, Trebelno, elektromonter
10. Drašček Stojan, 1920—1944, Gorica, pravnik
11. Frumen Bruno, 1908—1945, Trst, radiotelegrafist
12. Gabrovšek Valentin, 1923—1945, Pohorje, študent
13. Godič Franc, 1925—1943, Štajerska, krojaški vajenec
14. Golob Alojz, 1902—1942, Višnja gora, klepar
15. Gorkič Evgen, 1927—1943, Žužemberk, študent
16. Gradišek Stojan, 1921—1944, Žužemberk, radiotelegrafist
17. Gril Viktor, 1910—1943, Rakitna, geometer
18. Grošelj Miroslav, 1921—1944, Vražji Kamen, radiotelegrafist
19. Herfort Ivan, 1905—1942, Štajerska, ključavničar

20. Hobot Štefan, 1927—1944, Škofja Loka, mehanik
21. Humar Dušan, 1918—1944, Primorska, zidar
22. Kampjut Danilo, 1910—1944, Štajerska, pleskar
23. Kastelic Vinko, 1911—1943, Dolenjska, telegrafist
24. Kregar Dušan, 1921—1944, Dolenjska, tesar
25. Kušlan Franc, 1909—1943, Trnovski gozd, krojač
26. Majer Vilko, 1913—1941, Dolenjska, dijak
27. Marenče Leopold, 1903—1942, Metlika, delavec
28. Medvešček Franc, 1925—1943, pogrešan, kleparski vajenec
29. Milošević Ilija, 1912—1943, Srbija, čevljar
30. Oblak Rajko, 1908—1942, Janče, šofer
31. Pečnik Stanislav, 1923—1945, Mostar
32. Perdan Albin, 1919—1944, Žužemberk, železolar
33. Pregelj Janez, 1917—1944, Primorska, kmečki delavec
34. Remec Rajko, 1920—1943, Pohorje, pasar
35. Rojc Rudi, 1912—1945, Sp. Trebuša, ključavničar
36. Rozman Drago, 1926—1943, Žužemberk, torbarski vajenec
37. Rozman Miro, 1917—1943, Rdeči kal, elektroinženir
38. Rutar Marjan, 1925—1944, Črni vrh, delavec
39. Srbčič Martin, 1914—1943, Laško, ključavničar
40. Stojković Rajko, 1914—1943, Rakek, učitelj

41. Strniša Anton, 1920—1943, Stična, trgovski pomočnik
42. Štibilj Ferdinand, 1909—1944, Drvar, klepar
43. Škrabar Ernest, 1900—1943, Dolenjska, železničar
44. Tavzes Dušan, 1923—1942, Dolomiti, študent
45. Tišina Pavel, 1906—1943, Kostanjevica, delavec
46. Tlaker Mirko, 1920—1944, neznano, trgovski pomočnik
47. Tlaker Slavko, 1921—1944, Udine, podnarednik BJV
48. Urbanc Alojz, 1925—1943, pogrešan, trgovski vajenec
49. Vagelj Janez, 1919—1942, Notranjska, ključavničar
50. Vojska Albin, 1924—1942, Zapotok, trgovski vajenec
51. Zabukovšek Milutin, 1914—1944, Cerknica, študent

umrli v internaciji in zaporih

1. Babič Alojz, 1903—1945, Mathausen, obrtnik
2. Brajer Franc, 1921—1944, pogrešan, mehanik
3. Cerar Franc, 1897—1944, Dachau, železniški uslužbenec
4. Drašler Rafael, 1921—1945, Flossenbürg, zlatar
5. Drašler Valentin, 1920—1944, Nemčija, pom. uradnik
6. Drglin Anton, 1921—1945, Mathausen, mizarski pomočnik
7. Eržen Milan, 1909—1944, Dachau, kmečki delavec
8. Gabrovšek Ivan, 1918—1944, Dachau, pravnik
9. Gomilšček Gabrijel, 1899—1944, Begunje, komercialni inženir
10. Gradišek Sonja, 1923—1945, Ravensbrück, studentka
11. Grum Franc, 1908—1943, Urh, delavec
12. Jakič Tone, 1906—, Dolenjska cesta, ustreljen, mesar
13. Jarc Alojz, 1880—1945, Dachau, kurjač
14. Jerančič Franc, 1896—1945, Dachau, železničar
15. Jezeršek Franc, 1893—1944, Dachau, pekovski mojster
16. Jurca Ivan, 1911—1942, Rab, slikar
17. Juvan Ivan, 1905—1944, Dachau, strojnik
18. Kaltenehar Karl, 1895—1945, Begunje, delavec

19. Kelbel Alojz, 1888—1945, Hamburg, železničar
20. Korenčan Adolf, 1923—1944, Nemčija, delavec
21. Kosmač Anton, 1905—1945, Mathausen, delavec
22. Kovač Oto, 1923—1943, Urh, študent
23. Kranjc Karel, 1915—1942, Ljubljana, delavec
24. Karpe Stanko, 1911—1942, Gonars, narednik BJV
25. Legiša Venceslav, 1901—1942, Rab, kamnosek
26. Maček Lojze, 1905—1945, Hellbrunn, strojni ključavničar
27. Medved Milan, 1923—1943, taborišče, študent
28. Možina Franc, 1920—1944, Dachau, inženir kemije
29. Muzetič Zoran, 1925—1944, Dachau, mizar
30. Novak Franc, 1885—1944, Dachau, kotlar
31. Novak Jože, 1922—1944, Renicci, zidar
32. Očepek Josip, 1901—1944, Mathausen, dezinfektor
33. Oražem Ernest, 1900—1944, Dachau, krojač
34. Oražem Milan, 1924—1945, Dachau, študent
35. Osterc Rajko, 1887—1945, Dachau, tapetnik
36. Piler Hinko, 1913—1944, Dachau, uradnik
37. Poljc Nikolaj, 1914—1945, Turjak, strojni ključavničar
38. Pahor Franc, 1890—1945, Dachau, zidar
39. Popov Nikola, 1901—1944, Dachau, gradbeni delavec
40. Rabusa Drago, 1904—1944, Buchenwald, pekovski pomočnik
41. Rozman Gustelj, 1913—1942, ubit, galvanizer
42. Srčnik Ivan, 1913—1945, Dachau, poštni uradnik
43. Stare Luka, 1880—1945, Dachau, železničar
44. Supan Viljem, 1915—1944, Urh, učitelj
45. Šimenko Janez, 1886—1944, Begunje, železničar
46. Setina Rok, 1891—1944, Flossenbürg, ključavničar
47. Štepančič Ludvik, 1904—1944, Begunje, trgovski potnik
48. Tauzes Rafael, 1891—1945, Dachau, uradnik
49. Urbanc Ignac, 1903—1944, taborišče, pleskar

50. Urbanc Jože, 1905—1943, Udine, soboslikar
51. Urbič Ana, 1895—1944, Ravensbrück, gospodinja
52. Urbič Josip, 1897—1944, Lepoglava, železničar
53. Vrbinc Valentin, 1886—1942, Renicci, zidar
54. Vrhovnik Milan, —1944, Begunje, ključavničar
55. Zornik Celestin, —1943, pogrešan, podporočnik BJV
56. Zrimšek Anton, 1910—1941, ustreljen, pleskar
58. Zupančič Avgust, 1899—1945, Dachau, uradnik
59. Željani Jože, 1916—1945, Dachau, trgovski pomočnik

talci

1. Rakar Anton, 1895—1942, Gramozna jama, pekovski pomočnik
2. Zakrajšek Viki, 1918—1942, Gramozna jama, steklobrusec
3. Zakrajšek Rafael, 1914—1942, strelišče, ključavničar

ostale žrtve

1. Gabrenja Slavko, 1915—1942, ustreljen, uradnik
2. Jeras Tine, 1887—1945, ubit ob bombardiranju, kmetovalec
3. Mesec Martin, 1891—1945, ubit ob bombardiranju, strojevodja

NOVE JARŠE

padli v NOV

1. Ambrož Franc, 1902—1943, Trebnje, delavec
2. Avsec Ivan, 1916—1943, Mokrica, sedlarski pomočnik
3. Avsec Jože, 1910—1943, Gorski Kotar, ključavničarski pomočnik
4. Cankar Ignac, mehanik
5. Fon Anton, 1907—1943, Kočevski Rog, delavec
6. Jeza Daniel, 1922—1943, Pohorje, trgovski pomočnik
7. Končina Radivoj, 1919—, neznankje, mizarski vajenec
8. Kosec Vaso, 1926—, neznankje, bandažist — vajenec
9. Kožar Janez, 1907—1944, Zg. Tribuša, pekovski pomočnik
10. Krašnja Ciril, 1911—1943, Livek, delavec
11. Marincelj Jože, 1922—1944, Golo, dijak
12. Mihevc Anton, 1922—1943, neznankje, učitelj
13. Novak Matko, 1905—1943, Dolenjska, zidarski pomočnik
14. Plečko Antonija, 1928—1943, Urh, delavka
15. Rihar Leopold, 1923—1944, Suha krajina, dijak
16. Ronko Janez, 1923—1944, Gorica, dijak

17. Stražar Albin, 1926—1943, neznankje, pleskar
18. Stražar Pavle, 1925—1942, Pugled, mehanik
19. Štrumbelj Leopold, 1925—1944, Trška gora, vrtnar
20. Tratnik Stanko, 1925—1944, Štajerska, dijak
21. Vambergar Ivan, 1919—1944, Žužemberk, mizarski pomočnik

umrli v internaciji in zaporih

1. Brezar Jože, 1908—1943, Nemčija, ključavničarski pomočnik
2. Jernejc Franc, —1942, pogrešan, sodarski pomočnik
3. Kastner Franc, 1911—1942, Ljubljana, trgovski pomočnik
4. Kordin Jože, 1923—1942, Ljubljana, torbarski vajenec
5. Lipovž Dušan, 1923—1941, pogrešan, avtomehanic
6. Lipovž Jože, 1883—1942, Rab, zidarski pomočnik
7. Ozbič Lado, 1922—1945, Buchenwald, dijak
8. Polak Franc, 1887—1945, Dachau
9. Rudolf Ivan, 1889—1945, Dachau, delavec
10. Stražar Matevž, 1889—, neznankje, voznik ECŽ

11. Tomažič Božidar, 1924—1942, Sostro, inštalaterski vajenec
12. Zajc Franc, 1903—1945, neznanokje, ključavničarski pomočnik

talci

1. Dubrovič Radko, 1923—1942, Gramozna jama, strojni vajenec
2. Grandovec Karl, 1906—1942, Trebnje, kleparski pomočnik
3. Mojškerc Vincencij, 1902—1942, Gramozna jama, delavec

ostale žrtve

1. Dežman Franc, ubit ob bombnem napadu, natakár
2. Gosar Justi, 1920—1944, delavka
3. Jevšvar Franc, 1903—, ubit ob bombnem napadu, železničar
4. Nakrst Franciška, 1893—1942, ustreljena od Italijanov, gospodinja
5. Šegulin Anton, 1891—1944, ustreljen od ČR, kmečki delavec
6. Šircelj Franc, 1909—1942, ubit ob napadu na vlak, železničar
7. Zorko Alojzij, 1902—1945, ubit ob bombardiranju, železničar

PODLIPOGLAV, SADINJA VAS, ŠENTPAVEL

padli v NOV

1. Cuzak Ivan, 1926—1943, Čatež, delavec
2. Dežman Pepca, 1925—1943, Dobrovlje, delavka
3. Drglin Viktor, 1921—1943, Žužemberk, delavec
4. Hribar Domine, 1925—1943, Žužemberk, delavec
5. Kocijančič Ivan, 1905—1945, Nova Štifta, delavec
6. Smrekar Franc, 1921—1945, Laze, delavec
7. Svetek Franc, 1910—1943, Orle, kmet
8. Svetek Anton, 1920—1944, Ribnica, tesar
9. Štrubelj Martin, 1922—1942, Žužemberk, delavec
10. Šubelj Franc, 1921—1942, delavec
11. Trtnik Alojz, 1921—1943, študent
12. Trtnik Ivan, 1925—1942, Ambrus, pleskar
13. Trtnik Rudi, 1923—1943, Stari Log, delavec
14. Vrečar Anton, 1924—1944, Žužemberk, delavec

umrli v internaciji in zaporih

1. Drglin Janez, 1880—1942, Rab
2. Kamnar Alojz, 1924—1942, Rab
3. Kralj Janez, 1910—1944, Elsass, delavec
4. Smrekar Franc, 1886—1944, Elsass
5. Srnak Janez, 1908—1943, Rab, kmet
6. Svetek Jože, 1916—1944, Urh
7. Šubelj Jože, 1923—1945, Nemčija

ostale žrtve

1. Habič Franc, 1918—1943, Polica, ubit od be-ga
2. Klemenčič Franc, 1886—1942, Bizovik, ubit od be-ga

3. Muzga Rudolf, 1919—1943, Podlipo-glav, ubit od be-ga
4. Vrečar Ivana, 1902—1943, Šofljica, ubita od CR

POLJE-SLAPE

padli v NOV

1. Belšak Slavko, 1925—, Trebnje, železostrugar
2. Bertosi Gvido, 1914—1943, Krim, vlakovodja
3. Boben Franc, 1917—1943, Zalog brivec
4. Cimerman Stane, 1913—1943, Kočevski Rog, mizar
5. Curk Peter, 1924—1944, Kočevski Rog, kovaški vajenec
6. Cvet Anton, 1912—1944, Dolenjska, financar
7. Česnik Franc, 1917—1943, Dolenjska, čevljar
8. Demšar Ivan, 1914—1942, Kočevski Rog, delavec
9. Gerkman Ivan, 1925—1942, Notranjska, študent
10. Gomajer Ivan, 1924—1943, Jalovec (Gor.), študent
11. Grajzer Albin, 1925—1944, Ivančna gorica, mizar (narodni heroj)
12. Hribar Janez, 1908—1942, Kočevski Rog, vratar
13. Hudin Tomaž, 1889—1943, neznanokje, pekovski mojster
14. Ivanuš Helena, 1919—1944, Bela krajina, učiteljica
15. Ivič Flerin, 1921—1942, Muljava, študent
16. Jurca Mirko, 1922—1945, Karlovac, pleskar
17. Klemenčič Albin, 1904—1943, Kočevski Rog
18. Klemenčič Ivan, 1915—1943, Kočevski Rog
19. Lipovšek Karel, 1901—1942, Grosuplje, ključavničar
20. Mahnič Rudi, 1917—1943, Primorska, študent (narodni heroj)
21. Markič Ervin, 1921—1942, Dolenjska, delavec
22. Okretič Fani, 1923—1943, Kočevski Rog, nameščenka
23. Ostrež Jože, 1919—1942, Besnica, klepar
24. Panj Josip, 1923—1945, Gorica
25. Pegan Ludvik, 1916—1944, Žužemberk, pravnik
26. Peršič Dušan, 1920—1942, Ključ (Dol.), študent
27. Peterca Ivan, 1919—1944, Dolenjska, kmet
28. Rajh Anton, 1919—1943, Ig, inženir kemije
29. Rojšek Danijel, 1922—1944, V. Lašče, vajenec
30. Rojšek Franc, 1923—1944, Zalog-Smarje, inkasant
31. Rojšek Ivan, 1923—1942, Gorenjska, podoficir BJV
32. Smirnov Aleksander, 1921—1943, Hrvatska, mizar
33. Srakar Zlatko, 1922—1942, Gorenjska, mizar
34. Svetec Avgust, 1920—1944, Prezid, uradnik
35. Škoflanc Franc, 1925—1944, Gor. Tribuša, študent
36. Švajger Ivan, 1921—1942, Dolenjska, oficir BJV
37. Švajger Jože, Gorenjska, pekovski mojster
38. Tavčar Lado, 1926—1944, Štajerska, ključavničar
39. Trošt Boris, 1925—1942, Kočevski Rog, študent
40. Vidergar Jože, 1905—1942, Obrije (Kor.), kolar
41. Vidmar Jože, 1915—1944, Kočevski Rog, zidar
42. Volavšek Vinko, 1925—1944, Vitanje, krojač
43. Zajc Vladimir, 1910—1942, Gorenjska, brivec
44. Zatler Urška, 1904—1944, Dolenjska, uradnica
45. Zirkelbach Neda, 1910—1944, Janče, učiteljica

umrli v internaciji in zaporih

1. Bajcar Milan, 1925—1944, delavec
2. Bolta Ivan, 1908—1943, Rab, delavec
3. Celarc Janez, 1914—1944, delavec
4. Cimerman Anton, 1917—1944, neznanokje, delavec
5. Filoni Franc, 1925—1945, neznanokje, železniški delavec
6. Fojkar Jože, 1924—1943, Rab, delavec
7. Globokar Franc, Rab, kurjač
8. Gogała Pavla, 1902—1944, Dachau, uradnica
9. Gostinčar Jože, 1909—1944, Dachau, delavec
10. Groznik Ciril, 1909—1944, Buchenwald, železničar
11. Hrovat Izidor, 1909—1945, Dachau, tehnik
12. Jamšek Janez, 1925—1945, Grosuplje, študent
13. Kovač Rudi, 1912—, Gonars
14. Lukan Jakob, 1913—1944, neznanokje, pleskar
15. Novak Alojz, 1891—1945, Dachau, novinar
16. Okretič Danica, 1921—1944, neznanokje, nameščenka
17. Ostrež Anica, 1921—1945, Auschwitz, nameščenka
18. Peršič Bogomir, 1884—1945, Dachau, železniški uradnik
19. Peršič Jože, 1902—1945, neznanokje
20. Poje Zvonko, 1920—1942, Čabar, študent
21. Puhar Marija, 1894—1943, Urh, gospodinja
22. Puhar Rudi, 1882—1945, Dachau, upokojenec
23. Stanjko Stanislav, 1917—1943, neznanokje, strojni ključavničar
24. Sukan Jakob, 1914—, Mathausen
25. Vidergar Leopold, 1911—1944, neznanokje, brivec
26. Vidmar Jože, 1889—1942, Rab, čevljar
27. Vođep Edvard, 1923—1945, Dachau, strojni ključavničar

talci

1. Benčina Adolf, 1909—1942, ustreljen, mizar
2. Bizjak Emil, 1908—1942, ustreljen, ključavničar
3. Boben Jože, 1920—1943, ustreljen, zlatar
4. Pečar Srečko, 1922—1941, ustreljen, ključavničarski vajenec
5. Potušek Srečko, 1920—1944, ustreljen, brivec

6. Prijatelj Franc, 1923—1942, ustreljen
7. Prijatelj Maks, 1924—1942, ustreljen, mehaniški vajenec
8. Sadar Ela, 1914—1944, ustreljena, delavka
9. Segulin Marjan, 1919—1942, ustreljen
10. Segulin Rudi, ustreljen, železniški uradnik

ostale žrtve

1. Jurca Janez, 1896—1944, ubit od be-ga, tesar
2. Jurca Pepca, 1898—1944, ubita od be-ga, gospodinja
3. Kocman Jože, 1905—1944, ubit od ČR, kovač
4. Mahkovec Franc, 1905—1944, ubit od ČR, delavec
5. Završnik Maks, 1922—1945, Bari, dijak

PREŽGANJE, TUJI GRM, DOLGO BRDO, VNAJNARJE, JANČE,
SP. IN ZG. BESNICA, GABERJE, VOLAVLJE, MALO IN VELIKO TREBELJEVO

padli v NOV

1. Anžur Vinko, 1921—1944, Loška dolina, kmečki delavec
2. Avsec Vinko, 1922—1944, Vransko, kmečki delavec
3. Bratun Franc, 1918—1945, Zaplanina pri Vranskem, kmečki delavec
4. Bratun Franc, 1927—1944, Dolenjska, kmečki delavec
5. Berčan Ignac, 1912—1945, Volčja jama pri Šmartnem, kmečki delavec
6. Čenjavek Jakob, 1906—1945, Zaplanina pri Vranskem, kmetovalec
7. Černe Alojz, 1924—1944, Mirna, kmečki delavec
8. Grozdnik Anton, 1926—1944, Bosiljevo, kmečki delavec
9. Grozdnik Franc, 1924—1945, Zaplanina, kmečki delavec
10. Grozdnik Urh, 1923—1944, Menina planina, kmečki delavec
11. Habič Ivan, 1926—1944, Primskovo, kmečki delavec
12. Habič Ivan, 1921—1945, Straža na Dolenjskem, kmečki delavec
13. Habič Jože, 1921—1944, Cerknica, krojač
14. Irt Miha, 1912—1944, Šmartno, kmetovalec
15. Jančar Alojz, 1914—1944, Muljava, kmečki delavec
16. Jerant Franc, 1915—1944, Menina pl., kmečki delavec
17. Jerebič Alojz, 1915—1944, Pohorje, železniški delavec
18. Jerebič Martin, 1905—1944, Štajerska, mizar
19. Kavšek Roman, 1919—1945, Zaplanina, kmečki delavec
20. Končar Janez, 1923—1944, Uršla sela, kmečki delavec
21. Končar Jernej, 1909—1944, Menina planina, kmečki delavec
22. Kurent Miha, 1920—1941, Dravograd, kmečki delavec
23. Lokar Jože, 1902—1941, Ptuj, kmet
24. Mahkovec Jože, 1922—1944, Maribor, železniški delavec
25. Ostrež Janez, 1926—1944, Moravče, kmečki delavec
26. Škerjanc Franc, 1924—1944, Žužemberk, kmečki delavec
27. Zupančič Alojz, 1926—1944, Podhosta, kmečki delavec
28. Zupančič Franc, 1904—1944, Dolenjska, kmetovalec
29. Žagar Pavle, 1923—1944, Trojane, kmečki delavec
30. Židan Mirko, 1927—1944, Ribče, kmečki delavec

umrli v internaciji in zaporih

1. Brunček Janez, 1901—1942, Rab, kmet
2. Irt Franc, 1917—1944, Auschwitz, kmet

ostale žrtve

1. Breskvar Jože, 1902—1944, zaklan od Nemcev, kmečki delavec
2. De Cecco Alojz, 1908—
3. Gale Manca, 1915—1945
4. Jančar Miha, 1901—1945, ustreljen doma, kmečki delavec
5. Janežič Ivan, 1926—
6. Jeltnikar Marjeta, 1898—1944, ustreljena doma, gospodinja
7. Kurent Francka, 1926—1945, ustreljena doma, gospodinja
8. Kurent Jože, 1898—1945, ustreljen doma, kmečki delavec
9. Mahkovec Franc, 1894—1944, ustreljen doma, kmetovalec
10. Maren Anton, 1880—1944, ustreljen — Dolsko, kmetovalec
11. Rupnik Franc, 1892—1943, ubit
12. Skubic Jože, 1929—1945, ustreljen doma, kmečki delavec
13. Sircelj Marija, 1900—1944, ustreljena od Nemcev
14. Žagar Alojz, 1920—1941, ubit od četnikov, kmečki delavec

SOSTRO

padli v NOV

1. Alič Franc, 1920—1942, Janče, delavec
2. Alič Janez, 1906—1942, Ambrus, kurjač
3. Alič Vinko, 1919—1944, Sostro, pleskar
4. Anžur Franc, 1920—1944, Gorenjska, dimnikarski pomočnik
5. Berčič Jože, 1907—1943, Zalog, delavec
6. Berčič Pavle, 1913—1942, Črni vrh (Gor.), delavec
7. Bojt Stane, 1913—1943, Tuhinjska dolina, delavec
8. Dežman Ciril, 1928—1943, Urh, dijak
9. Dimnik Ivan, 1921—1942, Lučna (Gor.), čevljar
10. Juvan Domine, 1919—1943, Ilova gora, tovarniški delavec
11. Kunaver Franc, 1914—1943, Pohorje, ključavničar
12. Omahen Avgust, 1926—1944, Kraljevica, torbarski vajenec
13. Omahen Franc, 1911—1944, Koroška, železničar
14. Primar Franc, 1900—1943, Grosuplje, kmet
15. Rojc Milan, 1926—1942, Dane-Kočevje, vajenec
16. Strah Anton, 1922—1942, Dolenjska, študent
17. Stražar Franc, 1921—1942, Dolenjska, delavec

umrli v internaciji in zaporih

1. Keber Janez, 1895—1942, Rab, mali kmet
2. Kocijančič Franc, 1896—1942, Urh, železničar
3. Strah Franc, 1901—1944, Mathausen, delavec
4. Vidic Franc, 1894—1942, Rab, kmet

talci

1. Omahen Vinko, 1913—1942, Gramozna jama, delavec
2. Vodnik Viktor, 1902—1942, Ulica 24 talcev, tovarniški delavec

ostale žrtve

1. Alič Antonija, 1907—1944, Javor, gospodinja
2. Alič Avgust, 1920—1942, Sostro, strojar
3. Jančar Janez, 1906—1942, Sostro, delavec
4. Juvan Franc, 1911—1943, Sostro, sedlar
5. Trtnik Alojz, 1916—1941, Ljubljana, delavec
6. Vidic Jože, 1906—1942, Sostro, tesar

STUDENEC

padli v NOV

1. Deržaj dr. Peter, 1912—, zdravnik
2. Hribar Janez, 1902—1942, Kočevje, čevljar
3. Krže Polde, 1924—1943, Dolenjska, delavec
4. Starič Ciril, 1904—1942, Dolenjska, voznik

umrli v internaciji in zaporih

1. Tomšič Leopold, 1884—1944, Dachau, uradnik

talci

1. Marion Ljubo, 1921—1942, Maribor, študent medicine
2. Šuln Jože, 1909—1944, Begunje, vrtnar

ostale žrtve

1. Kocijančič Anton, 1906—1945, delavec
2. Kocman Jože, 1905—1944, ustreljen od domobrancev, kovač
3. Modic Franc, 1910—1944, Salzburg — ob bombardiranju, bolničar

SP. IN ZG. ZADOBROVA-SNEBERJE

padli v NOV

1. Belšak Slavko, 1925—1942, Blatni klanec pri Trebnjem, livar
2. Berčon Janez, 1910—1942, Jelovica, delavec
3. Bernat Franc, 1913—1943, Borovnica, avtomehanik
4. Bolta Jože, 1923—1942, Loški potok, pleskar
5. Česnik Franc, 1917—1942
6. Dimnik Janez, 1922—1941, ustreljen od Nemcev
7. Dovč Nande, 1912—1942, Trebnje, zidar
8. Gradišar Ciril, 1904—1942, neznankje, delavec
9. Hribar Ivan, 1917—1942, Jelovica, delavec
10. Keber Anton, 1919—1943, Jelovica, mizar
11. Ložar Franc, 1922—1945, neznankje, delavec
12. Marolt Stane, 1916—1945, Straža na Dolenjskem, delavec
13. Možina Franc, 1913—1943, Pohorje, delavec
14. Porenta Alojz, 1913—1943, Bezuljak pri Cerknici, avtoklepar
15. Primar Franc, 1912—1943, neznankje
16. Snoj Jože, 1910—1942, Zadobrova, delavec
17. Tavčar Janez, 1922—1944, Gorenjska
18. Živič Bogdan, 1923—1944, Šentvid pri Stični, vajenec

umrli v internaciji in zaporih

1. Avšič Albina, 1920—1944, Auschwitz, delavka
2. Avšič Anton, 1892—1942, Rab, delavec

3. Dimnik Peter, 1925—1943, Viterba (It.), pleskarski vajenec
4. Globokar Franc, 1893—, Rab, delavec
5. Hribar Ivan, 1922—1941, Begunje — talec, klepar
6. Ivančič Martin, 1918—1945, Dachau, delavec
7. Kastelic Jože, 1908—1945, Dachau, zidar
8. Maček Jože, 1904—1945, Dachau, tesar
9. Mahkovec Franc, taborišče — neznankje
10. Novak Stanko, 1912—1945, Senmerita (CSR), delavec
11. Ostrež Anica, 1921—1944, Auschwitz, šivilja
12. Poje Zvonko, 1920—, zverinsko ubit od Italijanov, dijak
13. Primožič Mimi, 1924—1944, Auschwitz, dijakinja
14. Šeško Vida, 1926—1944, Auschwitz, dijakinja

talci

1. Novak Slavko, 1921—1941, ustreljen, pleskar
2. Živič Zorko, 1916—, neznankje

ostale žrtve

1. Knez Jožefa, —1944, ubita od ČR
2. Knez Valentin, —1944, ubit od ČR
3. Kokalj Anton, 1903—1944, ubit od ČR, mizar
4. Kralj Francka, 1911—1943 Urh, delavka
5. Maček Leopold, 1922—1943, ubit od ČR, elektroinženir
6. Omahen Pavel, 1901—1944, ubit od ČR, delavec
7. Tavčar Alojz, 1894—1944, ubit od ČR, delavec

SMARTNO OB SAVI, HRASTJE, OBRIJE

padli v NOV

1. Fink Jože, 1911—1942, Besnica, mesar
2. Kašper Franc, 1919—1942, Janče, vodovodni inštalater

3. Kašper Štefan, 1925—1944, Menina planina, dijak
4. Kazin Ivan, 1923—1942, Verd, pleskar
5. Pezdirc Franc, 1910—1943, Primskovo, ključavničarski mojster

6. Štern Marjan, 1924—1942, Gorenjska, dijak
7. Urančič Franc, 1910—1942, Jelenov žleb, posestnik
8. Zajec Vilko, 1924—1942, Kožlek, ključavničarski vajenec

umrli v internaciji in zaporih

1. Dovč Ivan, 1886—1945, Dachau, posestnik
2. Dovč Ivan, 1919—1942, Ljubljana, kmečki delavec
3. Judež Martin, 1912—1945, Lajtnarice
4. Kačar Gregor, 1912—1945, Flossenbürg, klepar

5. Mežnar Miloš, 1927—1945, Dachau, kmečki delavec
6. Štern Miha, 1892—1945, Flossenbürg, bančni uslužbenec

talci

1. Petač Valentin, 1889—1943, Ljubljana, delavec

ostale žrtve

1. Petač Marija, 1889—1943, Šmartno, gospodinja

STEPANJA VAS

padli v NOV

1. Anžič Franc, 1912—1943, Kočevski Rog, mesar
2. Bokavšek Karel, 1920—1943, Toplice, sodar
3. Červan Bogomir, 1926—1942, dijak
4. Godec Jože, 1927—1942, Stari log pri Kočevju, dijak
5. Hlebš Ivan, 1916—1942, Polževo, narednik starojug. vojske
6. Indof Marjan, 1919—1942, Ambrus, ključavničar
7. Križman Anton, 1930—1942, Rakitnica, dijak
8. Mekinc Anton, 1921—1942, Znojile pri Krki, pleskarski pomočnik
9. Mekinc Pavle, 1923—1942, Metnaj nad Višnjo goro, lesostrugar
10. Nograšek Ignac, 1922—1942, Rašica pri Litiji
11. Novak Ivan, 1909—1943, delavec
12. Peitler Alojz, 1918—1945, Litija, šofer
13. Petrič Janko, 1927—1943, Rakitna
14. Prepeluh Viktor, 1923—1942, Primorska, mehanik
15. Zavادل Zvonko, 1926—1945, Predmeja, dijak
16. Zihnerl Stanislav, 1921—1943, Stična, delavec

umrli v internaciji in zaporih

1. Anžič Franc, 1900—1944, Urh, pleskarski pomočnik
2. Hren Franc, 1899—1944, Urh, krojaški mojster
3. Jakopin Mihael, 1911—1944, Urh, delavec
4. Jereb Anton, 1900—1944, Urh, kurjač
5. Mekina Rudolf, 1911—1944, Dachau, steklobrusilec
6. Nograšek Ignacij, 1895—1944, Urh, pleskarski pomočnik
7. Pavčič Jakob, 1916—1944, Nordhausen, mizar
8. Pavčič Vinko, 1921—1944, Bergen-Belsen, dijak
9. Vidergar Jože, 1907—1944, Mauthausen, soboslikar

talci

1. Rosshaupel Slavko, 1910—1942, Grosuplje, geometer
2. Strojan Ivan-Cene, 1903—1943, Velika Ligojna pri Vrhniki, mitničar

ostale žrtve

1. Gartner Stane, ustreljen
2. Jovan Vinko

VELIKI IN MALI LIPOGLAV, REPČE

padli v NOV

1. Brezovar Anton, M. Lipoglav, 1924—1944, Bele vode, delavec
2. Brglez Ludvik, Repče, 1925—1943, Ribnica, delavec
3. Brglez Rudi, Repče, 1921—1943, Ortnek, delavec
4. Brglez Stane, Repče, 1923—1943, Urh, delavec
5. Gale Janez, Repče, 1922—1943, Kočevje, delavec
6. Kastelic Jože, M. Lipoglav, 1916—1943, Krim, kmet
7. Kozlevčar Valentin, Sela, 1925—1943, Žužemberk, kmet
8. Predalič Jože, Repče, 1908—1942, Kašelj, kmet
9. Selan Alojz, Repče, 1922—1943, Kočevje, delavec

umrli v internaciji in zaporih

1. Bozja Jakob, V. Lipoglav, 1906—1942, Rab, kmet
2. Cimerman Alojz, Brezje, 1902—1942, Rab, kmet
3. Čož Anton, Pance, 1909—1943, Rab, kmet
4. Habič Franc, Sela, 1913—1943, Rab, kmet

5. Jesih Anton, Pance, 1910—1943, Rab, kmet
6. Perčič Janez, V. Lipoglav, 1908—1945, Dachau, kmet
7. Tabernik Franc, Brezje, 1910—1945, Dachau, kmet
8. Vovk Alojz, Repče, 1911—1944, Elsass, kmet
9. Vovk Anton, Repče, 1913—1945, Odruf, kmet

ostale žrtve

1. Brezovar Angela, Repče, 1922—1941, Repče
2. Gale Rudi, Repče, 1909—1942, Pleše, kmet
3. Kadunc Janez, Repče, 1897—1942, Dolenjska, kmet
4. Predalič Miha, V. Lipoglav, 1908—1942, V. Lipoglav, kmet
5. Smrekar Francka, Brezje, 1889—1943, Brezje, gospodinja
6. Tomšič Janez, Repče, 1897—1942, Pleše, kmet
7. Trontelj Anton, V. Lipoglav, 1905—1942, V. Lipoglav, kmet
8. Zupančič Jakob, V. Lipoglav, 1908—1942, V. Lipoglav, kmet

VEVČE

padli v NOV

1. Anžič Franc, 1912—1943, Kočevski Rog, mesar
2. Anžur Alojz, 1914—1943, Dvor (Dol.), ključavničar
3. Avgustinčič Viktor, 1923—1943, neznano, delavec
4. Bacciavilla Ludvik, 1922—1943, Drvar, zlatarski vajenec
5. Bajželj Stane, 1923—1943, Štajerska, soboslikar
6. Jančič Vida, 1923—1943, Stara cerkev, študentka
7. Jenko Miloš, 1919—1943, Vrbovsko, študent tehnike
8. Klemenčič Albin, 1905—1943, neznano, delavec

9. Lipovšek Stane, 1912—1943, neznano, klobučar
10. Miholjevič Marija, 1922—1943, Kočevski Rog, šivilja
11. Ocvirk Hinko, 1922—1943, Zalog, delavec
12. Pinter Mario, 1927—1943, Javorovica, študent
13. Podboršek Anton, 1924—1943, Kočevski Rog, brivec
14. Potočnik Franc, 1924—1943, Mokrc, študent
15. Potočnik Slavko, 1927—1943, Mokrc, študent
16. Rešek Edvard, 1902—1942, Kočevski Rog, ključavničar
17. Sever Egidij, 1920—1943, Zalog, vrtnar

18. Sotlar Ciril, 1906—1943, Travna gora, delavec
19. Sotlar Hinko, 1921—1942, Sela Šumberk, študent
20. Toman Jože, —1943, neznanokje
21. Trošt Anton, 1910—1943, neznanokje, čevljar
22. Trtnik Ivan, 1922—1943, Vel. Rakitovec, vodovodni inštalater
23. Trtnik Viktor, 1919—1942, Illova gora, mizar
24. Ulčakar Slavko, 1904—1942, neznanokje, delavec
25. Velepich Anton, 1918—1942, Blatni klanec, mesar

umrli v internaciji in zaporih

1. Anžur Franc, 1897—1942, Rab, delavec
2. Cimerman Anton, 1913—, Polje (Lj.)
3. Gogala Pavla, 1902—1943, Auschwitz, uradnica

4. Klemenčič Albina, 1904—1943, Urh, uradnica
5. Kovač Rudi, 1916—1942, Gonars, tehnik
6. Orehek Franci, 1904—1943, Padova, električar
7. Orehek Franci, 1927—1943, Rab, študent
8. Perčič Jože, 1902—1945, Auschwitz, delavec
9. Sotler Antonija, 1923—1942, Auschwitz, gospodinja
10. Velepich Antonija, 1923—1943, Auschwitz, delavka
11. Vilfan Boža, —1943, Auschwitz, študentka
12. Vilfan Marica, 1903—1943, Auschwitz, uradnica
13. Zupančič Jože, 1920—1942, Gonars, brivec

talci

1. Velepich Ludvik, 1911—1943, ustreljen, pekovski pomočnik

ZADVOR, DOBRUNJE, PODMOLNIK

padli v NOV

1. Anžič Jože, 1908—1944, Podturn, delavec
2. Bricelj Janez, 1912—1944, Vače pri Litiji, zidarski polir
3. Erklavc Miha, 1908—1943, Rob na Dol., kmečki delavec
4. Gorše Franc, 1909—1942, Muljava, delavec
5. Jeriha Viktor, 1924—1944, Dalmacija, študent
6. Kamnar Ivan, 1921—1944, Gradišče nad Pijavo gorico, delavec
7. Klemenc Franc, 1924—1943, Krim, mehanik
8. Kržin Alojzij, 1914—1944, Dolenjska, delavec
9. Lambergar Anton, 1924—1943, Dolenjska, tesar
10. Mehle Jože, 1924—1943, Dolenjska, delavec
11. Miklavc Franc, 1907—1942, Dolenjska, knjigovez
12. Miklavc Francka, 1908—1943, Rog, šivilja
13. Miklavc Jože, 1928—1944, Dvor pri Žužemberku, delavec

14. Moškrič Lojze, 1911—1942, Jelovica, klepar
15. Peterca Pepca, 1928—1944, Stična, delavka
16. Pogačar Jože, 1902—1944, Dolenjska, potnik
17. Rome Viktor, 1906—1942, neznanokje, strojni ključavničar
18. Selan Mihael, 1918—1941, Litija, pleskar
19. Šmrekar Ivan, 1922—1944, Dalmacija, študent
20. Stanjko Jože, 1911—1944, Štajerska, delavec
21. Strojinc Anton, 1923—1944, Lisca (Štaj.), delavec
22. Strojinc Pavel, 1922—1945, Janče, pleskar
23. Trtnik Franc, 1924—1942, Pance, sodar

umrli v internaciji in zaporih

1. Anžič Jakob, 1924—1943, Dachau, gostinski delavec
2. Dermastja Janez, 1908—1943, Rab, delavec

3. Gašperšič Pavel, 1894—1942, Rab, delavec
4. Habič Franc, 1885—1942, Rab, delavec
5. Jančar Miha, 1901—1943, Urh, trgovec
6. Keber Miha, 1896—1942, Rab, mali kmet
7. Lambergar Domine, 1895—1942, Urh (talec), tesar
8. Lukanc Pavla, 1896—1942, Bizovik, gospodinja
9. Marolt Franc, 1907—1942, Urh (talec), zidar
10. Novak Janez, 1881—1943, Mauthausen, delavec
11. Remc Franc, 1924—1944, Dachau, kmet
12. Rome Franc, 1882—1942, Urh (talec), delavec
13. Rus Filip, 1902—1942, Urh, delavec
14. Selan Anton, 1880—1942, Rab, delavec
15. Selan Franc, 1908—1942, Urh (talec), delavec
16. Šubelj Anton, 1925—1943, Rab, tesarski vajenec
17. Šubelj Janez, 1892—1943, Rab (talec), tesar
18. Trtnik Justina, 1908—1943, Urh, uslužbenka

19. Trtnik Venčeslav, 1903—1942, Rab, delavec
20. Vrečar Franc, 1894—1942, Urh, krojač

talci

1. Černak Avgust, 1902—1942, Urh, delavec
2. Gašperšič Jernej, 1915—1942, Ljubljana, pleskar
3. Lambergar Pavle, 1923—1943, Ljubljana, delavec
4. Moškrič Jože, 1902—1943, Polica, grafičar, narodni heroj
5. Selan Anton, 1920—1942, Ljubljana, delavec
6. Trtnik Anton, 1908—1942, Gramozna jama, ključavničar, narodni heroj

ostale žrtve

1. Galič Franc, 1923—1942, Sostro, delavec
2. Rome Mirko, 1911—1944, letališče, mehanik
3. Trtnik Avgust, 1921—1942, Vevče, delavec

ZALOG, SP. KAŠELJ, PODGRAD

padli v NOV

1. Avsec Anton, 1925—1943, Murovica nad Dolskim, študent
2. Babnik Jože, 1910—1945, Hrvatska, delavec
3. Bezek Albin, 1923—1945, Otoče, ključavničar
4. Boben Adolf, 1913—1943, Zalog, delavec
5. Bokal Andrej, 1908—1943, Krašnja, mizar
6. Brodnik Jože, 1911—1943, Trebnje, mesar
7. Burkeljca Pavel, 1915—1945, Hrvatska, kmetovalec
8. Cekar Anton, 1905—1944, Vel. Gaber, delavec
9. Colarič Anton, 1920—1943, Pristava, Podgrad pod Gorjanci
10. Čedlin Franc, 1908—1944, Reka Gozd, delavec

11. Černe Franc, 1915—1943, Savinjska dolina, kmečki delavec
12. Černe Valentin, 1924—1943, Osankarica, ključavničar
13. Črnivec Anton, 1924—1942, Krvavec, čevljarski vajenec
14. Dovč Ivan, 1906—1943, Kočevski Rog, delavec
15. Dovč Ivan, 1911—1943, Štajerska, kmečki delavec
16. Drašček Stojan, 1920—1944, Lokve, študent
17. Dorbež Bojan, 1915—1945, Slivno-Kozina, delavec
18. Ferlež Anton, 1928—1945, Gorišnica na Dravskem polju, krojač
19. Ferlež Jože, 1895—1942, Dolenjska, železničar
20. Hodel Edmund, 1917—1942, Sv. Ana, brivec
21. Hribar Marica, 1923—1945, Ušenišče

22. Hribar Srečko, 1926—1944, Jesenice, delavec
23. Jakhel Adolf, 1910—1942, Turjak, študent
24. Javoršek Franc, 1898—1942, Kočevski Rog, železničar
25. Jerin Franc, 1919—1944, Loški potok, mehanik
26. Kaluža Miha, 1910—1944, Železniki, železničar
27. Kapš Jože, 1922—1943, Metlika, študent
28. Klavs Jože, 1924—1942, Blatni Klanec, študent
29. Klešnik Franc, 1902—1944, Stare žage, delavec
30. Kocijančič Polde, —1942, Šentjernej, delavec
31. Kompare Franc, 1912—1944, Vinica, pekovski pomočnik
32. Kos Ivan, 1899—1943, Perugia (It.), delavec
33. Koštial Erna, 1905—1943, Mokrc, gospodinja
34. Koštial Evgen, 1903—1943, Mokrc, železniški uradnik
35. Koštial Evgen, 1927—1943, Mokrc, študent
36. Krenos Franc, 1922—1943, Gabrovka, dijak
37. Krnec Slavko, 1925—1944, Primorska, delavec
38. Kukavica Minka, 1903—1945, Savinjska dolina, delavka
39. Levičnik Marjan, 1927—1944, Trebnje, dijak
40. Mahkovec Maks, 1910—1945, Štajerska, uslužbenec
41. Majeršič Marija, 1921—1944, Težka voda pod Gorjanci, dijakinja
42. Mandič Milan, 1923—1943, Vinica, dijak
43. Nalar Alojz, 1913—1943, Javor, delavec
44. Pangeršič Ivan, 1904—1945, Planina, delavec
45. Pangeršič Janez, 1916—1943, Molnik, železničar
46. Pangeršič Karel, 1915—1942, Polica, železničar
47. Pangeršič Karlica, 1927—1944, Zg. Jablanica, študentka
48. Pezdir Franc, 1916—1942, Podlipoglav, delavec
49. Polk Ciril, 1920—1943, Ambrus, železničar
50. Rebolj Franc, 1922—1942, Radohova vas, študent
51. Resnik Ivan, 1927—1943, Mokrc, študent

52. Rusijan Alojz, 1907—1944, Ajdovec, železničar
53. Sešek Alojz, 1901—1942, Moravče, delavec
54. Sevšek Franc, 1924—1942, neznano-kje, študent
55. Siegel Stanko, 1924—1943, Slivnica, črkoslikar
56. Sluga Viktor, 1923—1944, Graška gora, kmečki delavec
57. Šrebrnjak Anton, 1924—1944, Podstenice, ključavničar
58. Stare Maks, 1909—1945, Bari, delavec
59. Stele Jože, 1913—1943, Štajerska, mizar
60. Strah Franc, 1901—1944, Brezovica, delavec
61. Škarja Jože, 1926—1942, Gorski Kotar, študent
62. Šumberger Andrej, 1921—1942, Radohova vas, delavec
63. Taufar Ignac, 1912—1943, Trebelno, železničar
64. Tavčar Franc, 1925—1944, Kočevski Rog, študent
65. Trontelj Alojz, 1924—1943, Dolomiti, železničar
66. Vrečar Milan, 1927—1943, Tihoboj, dijak
67. Vrhovšek Anton, 1906—1945, neznano-kje, delavec
68. Zupančič Ivan, 1909—1942, Novo mesto, tesar
69. Židan Franc, 1919—1942, neznano-kje, delavec
70. Žnidar Boris, 1925—1944, neznano-kje, dimnikarski vajenec

umrli v internaciji in zaporih

1. Cerut Silvester, 1889—1945, Dachau, učitelj
2. Cerut Vida, 1919—1945, Belgen-Belsen, študentka
3. Cimerman Alojz, —1944, Celovec
4. Colarič Marija, —1944, Ravensbrück
5. Colarič Olga, Ravensbrück
6. Javoršek Jakob, 1903—1943, Dachau, delavec
7. Kocijančič Anton, 1915—1943, Urh, železničar

8. Kokalj Stane, 1909—1945, Kamenca (ČSSR), železničar
9. Krmec Francka, 1911—1944, Auschwitz, gospodinja
10. Levičnik Jakob, 1906—1945, Begunje, sprevodnik
11. Ložar Franc, 1896—1943, Ustica (It.), delavec
12. Ložar Ivan, 1908—1942, Nemčija, čevljar
13. Ložar Anton, 1912—1944, Buchenwald, kmečki delavec
14. Naler Ivanka, 1943—1945, Wiesburg
15. Primar Jernej, 1904—1943, Rab, dninar
16. Smrčan Anton, 1913—1944, Nemčija, železničar
17. Urankar Ivan, 1915—1945, Hamburg, mehanik
18. Velepich Antonija, 1913—1943, Dachau, delavka
19. Židan Valentin, 1885—1945, Dachau, železničar

talci

1. Bezek Anton, 1920—1942, Ulica 24. talcev, železničar
2. Dovč Vinko, 1911—1942, Gramozna jama, kolar
3. Dorbež Stane, 1920—1942, Gramozna jama, mizar
4. Kos Franc, 1897—1941, Begunje, delavec
5. Sigulin Marjan, 1915—1942
6. Sigulin Rudi, 1908—1942, Gramozna jama, železničar

ostale žrtve

1. Dovč Andrej, 1918—1944, umrl doma kot žrtev internacije, tesar
2. Grum Fani, —1944, ubita od ČR, Debeni vrh, študentka
3. Lukec Stane, 1910—1943, ustreljen od be-ga, Polje, mizar
4. Šumberger Karel, 1909—1942, Birčna vas, železničar
5. Zupančič Francka, 1907—1943, ubita od ČR v Klečah, delavka

ZELENA JAMA

padli v NOV

1. Anderlin Gizela, 1922—1944, Dražgoše, gospodinja
2. Bačnik Stanko, 1926—1945, Rihem-berg, dijak
3. Bežan Emil, 1913—1943, Knežak, graver
4. Baloh Pavel, 1924—1943, Nanos, trgovski pomočnik
5. Burger Rafael, 1919—1943, Ilova gora, delavec
6. Burkeljca Danijel, 1926—1944, Mozirje, dijak
7. Cigler Janez, 1920—1942, neznanokje, trgovski pomočnik
8. Čede Janez, 1918—1942, neznanokje, študent medicine
9. Čerček Ladislav, 1904—1943, Dolenjska, železničar
10. Dimnik Alojz, 1926—1944, Ilova gora, pekovski vajenec
11. Dobrilović Anton, 1925—1944, Črnomelj, dijak
12. Dobrota-Jančar Stane, 1922—1942, Pugled, delavec
13. Ferjančič Bogdan, 1924—1945, Mašun pri Ilirski Bistrici
14. Glavač Alojz, 1913—1944, Karlovac, železničar
15. Hodej Franc, 1913—1941, neznanokje, godbenik
16. Hudež Franc, 1914—1944, bolnišnica Franja, ortoped
17. Hudež Slavko, 1918—1942, Muljava, mehanik
18. Jamšek Ludvik, 1911—1943, Mirna peč, mlinar
19. Jagerman Dušan, 1923—1941, Golo-Ig, dijak
20. Jančič Anton, 1921—1943, Kočevski Rog, vrtnar
21. Kobal Ladislav, 1912—1942, Gabrška gora, klepar
22. Kokalj Edo, 1906—1944, Pohorje, šofer
23. Koman Srečko, 1912—1944, Žužemberk, strojevodja
24. Kržan Franc, 1908—1943, Primorska, mornar
25. Leban Otmar, 1909—1944, Bihač, uradnik
26. Lindič Friderik, 1918—1942, Dolenjska, čevljarški mojster
27. Medved Ivo, 1925—1942, Gabrška gora, ključavničar
28. Muzlovič Marjan, 1926—1944, Črni vrh, krojač
29. Osenjak Ivan, 1895—1944, Lika, delavec
30. Pavlič Maks, 1913—1944, Štajerska, mehanik
31. Per Cveto, 1923—1944, Mirna peč, delavec
32. Per Silvester, 1927—1944, Ilova gora, strojni ključavničar
33. Perc Miro-Maks, 1912—1945, Vogalce, gradbeni inženir (narodni heroj)
34. Počrvina Vinko, 1923—1945, Kamnik, gojenec vojne šole
35. Podgajšek Josip, 1921—1943, Renče, ključavničar
36. Polak Vinko, 1924—1942, Štatenberška dolina pri Novem mestu, elektro-inštalaterski vajenec
37. Porenta Vili, 1916—1944, Drvar, uradnik
38. Rihar Karel, 1911—1944, Hotederščica, kotlar
39. Rupnik Ivan, 1913—1942, Ogenjca pri Loškem potoku, delavec
40. Sajdlar Ernest, 1919—1943, Vrth-Ziri, zidar
41. Samec Rafael, 1928—1945, Trst, vodoinštalaterski vajenec
42. Srebot Jože, 1921—1943, neznanokje, železničar
43. Stanič Julij, 1907—1944, Mežaklja
44. Škerk Zora, 1919—1943, Šentjurij, študentka
45. Šlamberger Radivoj, 1922—1942, Kočevski Rog, dijak
46. Šorli Angela, 1922—1944, Gorski Kotar, delavka
47. Šulc Rajko, 1920—1944, Grintovec, študent medicine
48. Švigelj Jože, 1908—1943, Urh, varilec
49. Zupanc Slavko, 1921—1942, Sv. Jošt, študent
50. Žagar Jože, 1909—1943, Jelenov žleb, ključavničar

umrli v internaciji in zaporih

1. Bizilj Ivan, 1919—1942, Treviso, delavec
2. Bosnič Jovan, 1905—1943, Padova, oficir BJV
3. Bozovič Urban, 1905—1944, Dachau, delavec
4. Bradeško Zvonko, 1923—1945, Buchenwald, uradnik
5. Cigler Ivan, 1895—1944, Urh, mizar
6. Ferluga Danilo, 1923—1944, Auschwitz, trgovski pomočnik

7. Ferjančič Danica, 1914—1944, Ogulin, šivilja
8. Hrvatini Ivan, 1911—1944, Bergen-Belsen, delavec
9. Ivačič Josip, 1908—1945, Buchenwald, ključavničar
10. Jagodič Jože, 1889—1944, Flossenbürg, pleskar
11. Jeršin Alojz, 1923—1945, Mauthausen, bolničar
12. Kamnikar Viktor, 1909—1945, Turjak, mehanik
13. Kjuder Ignac, 1922—1945, Mauthausen, zobotehnik
14. Kocjan Ivan, 1889—1944, Mödling, železničar
15. Kogoj Rado, 1921—1941, Tomišelj, dijak
16. Levec Stane, 1927—1945, Mauthausen, radiotehnik
17. Lipovž Franc, 1888—1944, Matzweiler, delavec
18. Mestinšek Franc, 1909—1944, Buchenwald, krojač
19. Mestinšek Jožica, 1913—1945, Rawensbrück, gospodinja
20. Novak Jože, 1921—1942, Florenca, kleparski pomočnik
21. Per Marija, 1884—1945, Rawensbrück, delavka
22. Pšeničnik Ivan, 1922—1945, Dachau, žel. uslužbenec
23. Ratajc Miha, 1883—1944, Dachau, strojnik
24. Rejc Albert, 1905—1944, Dachau, ključavničar
25. Stojkovič Judita, 1927—1944, Rawensbrück, dijakinja
26. Šeme Jakob, 1906—1944, Flossenbürg, stražnik
27. Troha Avgust, 1902—1945, Nemčija, delavec
28. Žagar Florjan, 1921—1942, Sostro, krojač
29. Žnidaršič Stane, 1898—1945, Dachau, grafičar

talci

1. Kobal Albin, 1917—1944, Begunje, gradbeni inženir
2. Kogoj Peter, 1900—1942, Gramozna jama, delavec
3. Oblak Marjan, 1918—1942, Gramozna jama, železničar
4. Porenta Janez, 1896—1942, Gramozna jama, uradnik

ostale žrtve

1. Erbežnik Karel, 1907—1942, Borovnica, delavec
2. Krapež Zofija, 1923—1942, Moste, uradnica
3. Prelec Anica, 1931—1945, Zelena jama, učenka
4. Smole Rado, 1923—1942, Zelena jama, dijak
5. Šalehar Janez, 1922—1942, Borovnica, dijak
6. Šeremet Olga, 1933—1945, Zelena jama, učenka
7. Škerbec Alojz, 1918—1942, Zelena jama, delavec

ZGORNJI KAŠELJ

padli v NOV

1. Bitenc Ivan, 1922—1943, Mrzla dolina, vajenec
2. Cotman Alojz, 1921—1943, Podnart, soboslikar
3. Godec Anton, 1925—1943, Krvava peč, delavec
4. Godec Franc, 1923—1944, Dolenjska, delavec
5. Krmec Ciril, 1903—1942, Podgrad, delavec
6. Krmec Ivan, 1921—1942, Zadvor, delavec
7. Malenšek Marjan, 1924—1945, Žužemberk, mesar
8. Mazovec Jože, 1904—1944, Primorska, delavec
9. Mazovec Polde, 1914—1942, Pugled, delavec
10. Močilnikar Viktor, 1912—1943, Mrzla dolina, delavec
11. Peterca Alojz, 1924—1944, Gorenjska, kmečki delavec
12. Pogeljšek Rado, 1926—1944, Javorovica, delavec
13. Sagmeister Edi, 1913—1942, Kočevski Rog, ključavničar

14. Trtnik Mirko, 1911—1945, Trojane, zidarski delavec
15. Vidrgar Marica, 1920—1943, Dolenjska, delavka
16. Vidrgar Rado, 1926—1945, Štajerska, delavec
17. Višnjar Anton, 1922—1944, Ribče, ključavničar
18. Zajc Ivan, 1916—1942, Kočevski Rog, krojač

umrli v internaciji in zaporih

1. Anžur Franc, 1898—1942, Rab, mizar
2. Bitenc Rado, 1926—, neznanokje, študent
3. Bobnar Minka, 1922—1944, Auschwitz, delavka
4. Gostinčar Martin, Dachau, delavec
5. Kastelic Jože, 1894—1942, Rab, delavec

6. Kepec Valentin, 1915—1942, Rab, kmečki delavec
7. Novak Jože, 1891—1942, Renicci, delavec
8. Primar Anton, 1896—1945, Mauthausen, delavec
9. Snoj Albina, 1912—1944, Auschwitz, delavka
10. Strgar Franc, 1906—1945, Dachau, delavec
11. Tihelj Jože, 1913—1942, Rab, kmečki delavec
12. Vogelj Evstahij, 1908—1943, Rab, frizer

ostale žrtve

1. Bitenc Andrej, 1896—1943, ustreljen, delavec
2. Močilnikar Franc, 1909—1943, ustreljen, delavec

PREGLED PADLIH IN ŽRTEV FAŠISTIČNEGA NASILJA

Kraji	Padli v NOV	Umrli v internaciji in zaporih	Talci	Ostale žrtve	Skupaj
Bizovik	11	8	2	12	33
Dolsko z okoliškimi kraji	54	8	9	1	72
Hrušica-Fužine	18	16	4	5	43
Kodeljevo	36	20	7	5	68
Moste-Selo	51	59	3	3	116
Nove Jarše	21	12	3	7	43
Podlipoglav, Sadinja vas, Šentpavel	16	7	—	4	27
Polje-Slape	45	27	10	5	87
Prežganje-Janče (z okoliškimi kraji)	30	2	—	14	46
Sostro	17	4	2	6	29
Studenec	4	1	2	3	10
Sp. in Zg. Zadobrova in Sneberje	18	14	2	7	41
Šmartno-Hrastje-Obrije	8	6	1	1	16
Štepanja vas	16	9	2	2	29
Veliki in Mali Lipoglav, Repče	9	9	—	8	26
Vevče	25	13	1	—	39
Zadvor, Dobrunje, Podmolnik	23	20	6	3	52
Zalog, Sp. Kašelj, Podgrad	70	19	6	5	100
Zelena jama	50	29	4	7	90
Zgornji Kašelj	18	12	—	2	32
Skupaj	540	295	64	100	999

KRONOLOŠKI PREGLED NEKATERIH POMEMBNEJŠIH DOGODKOV V OBČINI 1920—1945

Tatjana Polach*

LETO 1920

24. marec Shod delavske socialistične stranke v gostilni Pod lipo v Mostah; govorniki so bili Josip Ravnik, Jakob Žorga in Franc Perdan.
8. april Shod Jugoslovanske socialnodemokratske stranke v gostilni Pod lipo v Mostah. Govorili so Franc Svetek, odvetnik Milan Korun, Marcel Žorga in visokošolec Vladislav Klinc iz Vodmata.
- 15.—16. april Stavka železničarjev. Železničarji so organizirali manifestativni pohod po Ljubljani, pridružili so se jim tudi delavci drugih strok. Pohod je 24. aprila potekal po Zaloški cesti. Pri Leonišču so jih ustavili orožniki in jim preprečili nadaljnjo pot. Prišlo je do streljanja, 24 je bilo mrtvih, veliko pa ranjenih, med njimi Jakob Černe — delavec iz Spodnje Zadobrove, ranjena pa sta bila Tone Židan iz Spodnjega Kašlja in Franc Perdan.
- maj Ustanovljena je bila moščanska podružnica Socialistične delavske stranke (komunistov). Ustanovni občni zbor je bil v gostilni pri Klincu (Veseli prijatelj) v sedanji Partizanski ulici. Prvi predsednik je bil Anton Glavan.
4. avgust Shod Jugoslovanske delavske stranke v gostilni Pod lipo v Mostah, kjer so govorili: prof. Dragotin Lončar, pomočnik tajnika delavske zveze Potokar, tajnik Jugoslovanske socialnodemokratske stranke Tišler (France Klopčič) in visokošolec Lovro Klemenčič.
12. september Izvoljen odbor krajevne politične organizacije — Komunistične stranke Zalog; ilegalno je deloval do 29. decembra 1920, predsednik je bil Jakob Skuk, tajnik pa Ferdinand Sonc.
25. september V gostilni Pod lipo v Mostah shod Komunistične stranke Jugoslavije, govorila sta Lovro Klemenčič in Salamon Ojstrež.

LETO 1922

- med 12./13. in 13./14. aprilom Neznanci so v noči med 12./13. in 13./14. aprilom s kamenjem in streljanjem iz pušk napadli stražarje municijskega skladišča v Zalogu; preiskava ni ugotovila napadalcev.

* Osnova za to delo so mi bili: Arhiv SR Slovenije, občinski Zbornik '65, časopisa Delavec in Naša skupnost in revija Moščanska kronika. Širše, splošne podatke navajata Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867—1968 (več avtorjev, Lj., 1969) in Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem 1868—1980 (več avtorjev, Lj., 1981)

LETO 1923

17. maj V gostilni Sicherl v Zalogu ustanovljeno Delavsko izobraževalno društvo Vesna s telovadno sekcijo in tamburaškim zborom. Za predsednika je bil izvoljen Bruno Pižmoht. Junija 1924 je vlada prepovedala dejavnost vseh podružnic Vesne.
16. november V Sostrem ustanovljen orlovski odsek.

LETO 1924

- V Zadvoru ustanovljena skojevska skupina; njeni člani so bili Tone Trtnik, Gabrijel Gašperšič in Srečko Smrekar. Skrbeli so za povezavo z mladino in s člani KP, ki so bili vključeni v partijske organizacije po tovarnah oziroma zunaj Dobrunj.
21. avgust Ustanovljen sindikat SMRJ (Savez metalskih radnika Jugoslavije) — podružnica Moste v Saturnusu.

LETO 1927

1. maj V D. M. v Polju je bila odprta železniška postaja, ob 14.30 se je v tem kraju prvič ustavil vlak.
7. avgust Pri Zimovcu v Sp. Kašlju ustanovni občni zbor delavske kulturne organizacije Svoboda — podružnica Zalog.
- december V gostilni Mihe Jeriha je bila ustanovljena podružnica delavske telovadne in kulturne zveze Svoboda v Dobrunjah, za predsednika je bil izvoljen Niko Bricelj.

LETO 1928

- 24.—25. december V Nakrstovi hiši v Kodrovi ulici (Jarše) je bila pokrajinska konferenca KPJ za Slovenijo; udeležilo se je 25 delegatov.

LETO 1931

31. marec Ustanovni občni zbor Jugoslovanske podružnice cestnih železničarjev v Ljubljani je bil v gostilni Andrej Klinc v Mostah.

LETO 1932

Na Vevčah je bila ustanovljena podružnica Splošne delavske zveze, za predsednika je bil predlagan Josip Mazovec. Ustanovljen rajonski komite KP Polje: člani Polde Maček, Jože Mazovec, Jože Perčič in Adolf Jakhel, ki je povezoval

delo partijskih celic v Zalogu, vevški papirnici, Dobrunjah in Lazah.

23. januar Splošna delavska zveza — podružnica Moste je sklenila, da delavci Kemične tovarne dobijo podporo za brezposelne, ker tovarna ne obratuje.
Ustanovljena partijska celica v vevški tovarni papirja, za sekretarja je bil postavljen Jože Mazovec.
Ustanovljena partijska celica v Zalogu (Franc Intihar, Tone Sosič, Tine Židan, Stane Rolih, Pero Črmelj, Adolf Jakhel).
Ustanovljena podružnica Združenja jugoslovanskih nacionalnih brodarjev — podružnica Zalog.

LETO 1933

- Ustanovljena podružnica delavskega kulturno-prosvetnega društva Svoboda v Lazah, prvi predsednik je bil Valentin Gregorčič.
Ustanovljena partijska celica v Sneberjah v povezavi z Zadobrovo (Tone Kokolj, Franc Kumše, Polde Jančar).
10. december V gostilni Hlebš v Sneberjah je bil ustanovni sestanek kulturno-prosvetnega društva Svoboda Zadobrova; navzočih je bilo 30 oseb, za predsednika so izvolili Franceta Kumšeta, za tajnika Toneta Kokolja, oba člana KPJ.
23. december Aretirani člani Svobode Zalog Jože Kačar, Jože Mazovec, Maks Završnik, Maks Majeršič, Ivan Kos in Ivan Cimerman; obtoženi so bili po 11. členu zakona o zaščiti države (proces Izaka Feuerberga in tovarišev, obtoženih komunističnega delovanja in zločina). Dne 19. januarja 1934 so bili zaradi pomanjkanja dokazov izpuščeni.

LETO 1934

Ustanovljeno Društvo kmečkih fantov in deklet v predelih občine Polje v Smartnem ob Savi, Hrastju, Obrijah in Sneberjah. V društvu se je razvila močna kulturna dejavnost, za tajnika so izvolili Ivana Dovča.
Ustanovljena Zveza bojevnikov Dobrunje; združevala je vojakе, ki so se bojevali v prvi svetovni vojni.

LETO 1935

14. januar Pohod brezposelnih. Brezposelni so pod vodstvom komunistov ustanovili poseben akcijski odbor. Zahtevali so delo in podporo. Županu občine so predložili resolucijo in pripravili protestne shode.
7. julij Zleta Svobod v Celju so se udeležili tudi člani Svobod iz Zalog, Zadobrovo in Laz ter delavci, ki so bili zaposleni v Papirnici Vevče ali drugje, a so stanovali v tem okolišu. Na po-

staji v Zalogu se jih je zbralo 140, v Polju tudi čez 100. Nosili so transparente »Dol s fašizmom — nočemo vojne«, »Mir — nočemo vojne«, »Delo in kruh«, s seboj so imeli tudi rdeče zastave.

LETO 1936

7. junij V gostilni Albina Plevnika v Spodnjem Kašlju ustanovljena delavska prosvetna organizacija Vzajemnost — podružnica Zalog, za predsednika je bil izvoljen Miha Mehle.
20. september Delavsko-kmečka zveza je za občinske volitve v predvojni občini Polje izbrala za nosilca kandidatne liste kmeta Franca Škerjanca iz Zaloga.

LETO 1937

14. december 1936 V vevški papirnici so stavkali za boljše mezde. Stavka je trajala od 14. decembra 1936 do 8. marca 1937. Papirničarje so v njihovem boju podprli okoliški kmetje in drugi delavci, ki so živeli na Vevčah in v okolici.
14. januar Zborovanje stavkajočih papirničarjev v D. M. v Polju. Govorila je tudi Pepca Maček, ki je pozivala žene, naj podpro svoje može v boju za njihove pravice.
2. februar V Sostrem je prosvetno društvo pripravilo predstavo Ženitev, čisti dohodek so namenili stavkajočim papirničarjem.
1. maj Papirničarji pripravili zborovanje na Orlah.
- maj Ustanovljena krajevna Kmečka zveza v Dobrunjah.
15. junij Začel izhajati Delavski list (za strokovna, gospodarska, kulturna in politična vprašanja). Izhajal je sprva kot 14-dnevnik, od 9. do 16. številke pa kot tednik. Izdajala sta ga Franc Leskošek (odgovorni urednik) in Anton Dolinšek. Izhajal je do 3. decembra 1937.
19. julij—24. junij Slovenska ljudska fronta je organizirala španski teden, a že leta 1936 so v bivši občini Polje organizirali v okviru rajonskega komiteja ožji odbor za pomoč Španiji (Pepca Maček, Angela Dovč, Adolf Jakhel, Polde Maček, Stane Bobnar).
15. avgust Slovensko vas, glasilo slovenske kmečke in delavske politike, je izdajal konzorcij, predstavništvo je prevzel Ivan Dovč iz Šmartnega ob Savi, urejal ga je Pavel Kreutzer iz Trnovskega prištana. Kot 14-dnevnik je list izhajal od 15. avgusta 1937 do 30. novembra 1938.
- 11.—25. avgust Stavka delavcev v tovarni dr. Ane Kansky v Podgradu; delavkam je uspelo, da so jim povišali mezde od 25 do 50 par na uro.
- avgust—september Izšla je Kmečka sloga (list slovenskega podeželskega ljudstva) v Zalogu. Prvo številko je natisnila tiskarna Slovenija v Ljubljani v 3000 izvodih. Izšle so tri številke, 15. septembra list ni smel več izhajati. Za list sta odgovarjala Franc Škrjanc in Polde Maček, urejal pa ga je Adolf Jakhel, vsi člani Partije.

LETO 1938

11. december Pred državnozborskimi volitvami je nastala razglednica, na kateri sta Franc Leskošek in Franc Skrjanc (kandidata na listi Delavsko-kmečke zveze za predvojno občino Polje) z zavezanimi usti: prepovedali so jima govoriti na predvolilnih shodih. V predvojni občini Dobrunje sta bila kandidata Jože Moškrič in Tone Trtnik.
- V tem letu so bile v bivši občini Polje že ustanovljene prve skojevske skupine. Delo prvih skojevcev je bilo usmerjeno v pritegovanje mladine k društvu Vzajemnost ter v sodelovanje pri akcijah, ki jih je organizirala Komunistična stranka Slovenije.

LETO 1939

- V Papirnici Vevče je bila ustanovljena strokovna organizacija ZZZ (Zveza združenj delavcev).
- V Mostah je bilo ustanovljeno delavsko kulturno društvo Vzajemnost (Franc Jančič, Ivan Pregelj, Rudolf Selan).
15. december Jugoslovanska vlada je izdala odredbo o konfinaciji. V drugem členu je določala, da morajo upravne oblasti prve stopnje (okrajna glavarstva) »poslati na bivanje v kake druge kraje osebe, ki rušijo red in mir«. Polniti so se začela koncentracijska taborišča Bileća in Ivanjica. V slednjem so bili zaprti tudi Franc Kumše, Valentin Marinko, Jože Kačar, Jože Anžur.

LETO 1940

- junij V hribu nad Zalogom je bila vseslovenska konferenca Skoja. Zbralo se je 35 skojevcev iz vse Slovenije; skojevce iz tedanjih občine Polje so zastopali Stane Bobnar, Jože Boben in Milče Bacciavilla. Na konferenci so razpravljali o naraščajoči fašistični nevarnosti in o delu z mladino ter izvolili nov PK SKOJ.
- V hiši družine Mazovec je bila 1. konferenca pokrajinske organizacije Ljudske pomoči, ki jo je vodil Tone Tomšič. Policijske oblasti so aretirale 24 slovenskih komunistov, med njimi tudi dve delavki Saturnusa, doma z Vevč oziroma iz Zdobrove: Angelo Ocepek in Pepco Maček-Kardelj. Delavci, ki so bili seznanjeni s temi aretacijami, so na železniški postaji Zalog organizirali demonstracije proti tedanjemu režimu in aretacijam ter odhodu aretirancev v Bilečo.
- november V Sadinjo vas 27 k Antonu Dežmanu (zaposlen je bil v Tovarni kleja) so novembra 1940 pripeljali iz Tacna tiskarno CK KPS. Tiskarske stroje so postavili v podstrešno sobo. V njej so delali Mira Ružič, Dušan Kraigher, Ivan Plaskan. Pri Dežmanu je tiskarna delala do marca 1941, v tem času so natisnili tri številke Ljudske pravice, Delo in gradivo za V. državno konferenco KPJ, za CK KPJ tudi številko Proletera. Tiskarski stroj so kasneje odpeljali v tiskarno Podmornico na Brdo pri Ljubljani.

20. januar Ustanovljen sindikat Zveze združenj delavcev v Saturnusu.

Stane Zupančič*

6. april Nacistična Nemčija in fašistična Italija napadeta Jugoslavijo. Okrog 6. ure zjutraj Nemci iz avionov mitraljirajo letališče v Polju.
Čez dan več izvidniških poletov italijanskih letal nad Ljubljano.
10. april Jugoslovanska vojska odhaja s položajev okrog Ljubljane na svoje domove in spotoma odmetava orožje. Člani KP, skojevci in domoljubi pobirajo orožje in municijo ter vse to spravljajo za poznejše akcije. Prebivalstvo vdira v vojaška skladišča in železniške vozove ter odnaša na svoje domove predvsem živila.
12. in 13. april Italijani zasedejo dolinski del sedanje naše občine, Nemci hribovske predele.
Po začasnem dogovoru med italijanskim in nemškim poveljstvom poteka »okupacijska meja« med italijanskim in nemškim zasedbenim ozemljem po desnem bregu Save do sotočja Ljubljanice, ob levem bregu Ljubljanice do Zaloga, po vrhovih Kašelskega hribovja do Pečarja, po obronkih Žagarskega vrha do Javora in dalje po grebenih proti Dolenjski. Obmejni carinski prehodi in bloki so v Sneberjah, v Zalogu, pri Pečarju in v Panški Reki pod Javorom.
27. april Ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda.
29. april Kvestor italijanske policije izda nalog za aretacijo 32 komunistov; med njimi so tudi Edvard Kardelj, Pepca Kardelj in Angela Ocepek.
- maj V prvi polovici maja je ustanovljen rajonski komite KPS v Mostah — prvi rajonski komite v tem delu Ljubljane. V Polju je deloval rajonski komite KPS že pred vojno.
15. junij Skupina mladincev z noži napade italijanskega fašista na cesti Polje—Hrastje. Napad se ne posreči zaradi bližine zastražene železnice, kajti fašist se začne na ves glas dreti.
23. junij Med 22. in 23. uro se zvrste protifašistične demonstracije v krajih Šmartno, Polje, Kašelj in Sostro. Na Vevčah fašisti aretirajo dve osebi, od katerih ena ugrizne vodjo fašistov in ga laže rani.
V Sneberjah strelja italijanska patrulja na skupino fantov in pri tem ubije delavca Slavka Novaka iz Sneberij. To je prva žrtev v bivši občini Polje. Osvobodilna fronta pozove svoje člane, naj se pogreba udeležijo v čimvečjem številu. To je prva večja javna demonstracija proti okupatorjevemu nasilju, saj se pogreba udeleži veliko število občanov — članov OF.

Pri delu sem uporabil naslednjo literaturo: Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, VI. del. 1—10; Ljubljana v ilegali. I. in II. del; Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča; Belogardizem (Franček Saje), Pohod II. grupe odredov na Štajersko (Jože Mekinda) in arhiv SZP Ljubljana

- 6.—10. julij Preseljevanje Gorenjcev na Hrvatsko in v Srbijo. Na tedanji obmejni postaji Zalog se kljub prepovedi okupacijskih oblasti vsak večer zbere več sto okoliških prebivalcev, ki delijo deportirancem hrano.
7. julij V bližini Studenca je na več mestih pretrgana telefonska zveza Ljubljana-Polje.
12. in 13. julij V noči med 12. in 13. julijem se pred italijansko racijo umika čez Ljubljano pri Slapah skupina okoli dvajset aktivistov iz Polja in okolice. Nanje naleti italijanska patrolja in začne streljati. Aktivisti, od katerih je le nekaj oboroženih, na streljanje odgovore z nekaj strelji. To je prvi spopad z okupatorjem na ozemlju današnje občine Lj. Moste-Polje. Del aktivistov se nato priključi prvi partizanski Zaloški grupi, nekaj pa se jih vrne na svoje domove.
13. julij Na Molniku ustanovljena partizanska četa, ki šteje 13 borcev in jo vodi Jože Moškrič.
16. julij V dolini Besnice pade prvi smrtonosni strel na nemškega obmejnega vojaka Johanna Toefferleja. Sprožijo ga borci Zaloške partizanske grupe, ki se umikajo s Kašelskih hribov v Korenine pod Jančami. (Podatek je iz spiska žrtev nemškega propagandnega urada na Bledu 25. 12. 1941, potrjujejo pa ga tudi preživeli borci Zaloške grupe.)
25. julij Pretrgana vojaška telefonska zveza ob cesti Polje-Studenec.
26. julij Partizani Molniške čete napadejo pri Brezjah za Pugledom preskrbovalno kolono črnih srajc in ranijo enega fašista.
28. julij Na progi med Ljubljano in Zalogom je popolnoma odvitih več vijakov, mnogo pa deloma.
30. julij Zaradi uboja nemškega carinika in zaradi napada Molniške čete na fašiste izvedejo Italijani in Nemci kombinirano »očiščevalno«
akcijo v obmejne predele nemško-italijanske okupacijske meje od Save do Panške Reke, Italijani sami pa po naseljih Slape, Vevče, Zg. in Sp. Kašelj, Zalog, Zadvor, Sostro, Sadinja vas in Podlipoglav. Več oseb je aretiranih, štiri pa so zadržane.
Julija je v Mostah ustanovljena rajonska ilegalna tehnika.
Konec julija je v Saturnusu ustanovljena borbena skupina — kasneje NZ.
3. avgust Na cesti Fužine—Moste sta aretirana delavca, ker pojeta pe-
sem Bandiera rossa. Naslednji dan so raztreseni na isti cesti komunistični letaki s pozivom na diverzantske akcije.
9. avgust Na mostu v Mostah komunistični letaki.
10. avgust V Polju je ranjen in aretiran komunist zaradi borbenih izjav, ki jih izgovori v prisotnosti italijanskega grenadirja.
12. avgust Na pokopališču v Polju so raztreseni komunistični letaki.
15. avgust Razni protiokupatorski letaki na cesti Polje—Ljubljana.
17. avgust Na Studencu skojevci z eksplozivom razstrelijo železniško progo. Promet je ustavljen za 24 ur.

18. avgust Zaradi svojega izdajstva je od VOS likvidiran Josip Sušnik iz Polja, pred vojno komandir žandarmerijske postaje na Vevčah, po okupaciji pa v službi okupatorja začne izdajati.
24. avgust Na Lipoglavu aretirajo Italijani nekega Slovenca, osumljenega, da je zmaličil napise, poveljujejoče italijanskega kralja in cesarja ter duceja.
31. avgust Na hišah v občini Polje se pojavijo napisi Smrt fašizmu — svoboda narodu!
1. september V bližini Most najde okupator zavoj rdeče natiskanih lističev, ki poveljujejo svobodno Jugoslavijo.
10. september V Štepanji vasi sta s kamenjem napadena italijanska vojaka.
14. september Pri Perlezovem mlinu je zaradi izdajstva napaden del Zaloške partizanske grupe. En borec je ranjen in ujet, ostali se umaknejo iz obkoljenega sektorja.
28. september V Hrušici so prerezane telefonske žice.
1. oktober V Zadvoru je italijanskemu konfidentu Gašperju Golobu požgano gospodarsko poslopje, lastnik sam pa je ranjen.
13. oktober Člani NZ iz Most izvrše veliko sabotažno akcijo v Kemični tovarni v Mostah.
14. oktober Italijanska policija izda tiralico za Ivanom Bratkom, ki je za Ivanom Osenjakom postal sekretar rajonskega komiteja KPS Moste.
V papirnici Vevče je likvidiran denunciant — gestapovec Jernej Chiodi.
29. oktober Tiha manifestacija ob 29. oktobru. Na poziv OF so ulice in lokali med 19. in 20. uro prazni, potem pa se zopet napolnijo. Hiše so popisane z borbenimi gesli, ulice pa posute z zastavicami in lističi.
31. oktober Borci Molniške čete likvidirajo pri kašeljskem mostu gestapovca Osvalda Porenta.
1. november V Polju sta aretirana Pečar in Ivanič, češ da sta 26. 10. streljala na konfidenta Šumija.
20. november V gostilno Klemenc ob Ljubljani, kjer je menza 21. bataljona minometalcev, je vržena bomba.
30. november Borci Molniške čete likvidirajo pod Pečarjem italijanskega zapupnika in gestapovskega agenta Toneta Porenta.
1. december Proslava 1. decembra. Ulice so posute z zastavicami, po zidovih so napisana borbena gesla. Med 19. in 20. uro so ulice in lokali prazni.
11. december Člani Narodne zaščite v Saturnusu zažgo vagon materiala, določenega za izvoz v Italijo.
12. december Na železniški postaji v Polju justificirajo borci Molniške čete italijanskega konfidenta Vinka Vrankarja, zaposlenega v tovarni Saturnus.
14. december Sabotaža v Kemični tovarni Moste. Pokvarjen je del strojev, razstreljeni so trije motorji.

3. januar Dan spomina na žrtve, ki so padle v boju za svobodo slovenskega naroda. Prebivalstvo med 19. in 20. uro zapusti ulice in lokale.
Vojaško sodišče obsodi Feliksa Pečarja na smrt, Martina Ivančiča iz Sneberij pa na dosmrtno ječo.
7. januar Ob 9. uri je na strelišču v Strahomerju ustreljen Feliks Pečar iz Polja, član prve skupine VOS Polje.
Po bojih na Turjaku se vrne na Pugled Štajerski partizanski bataljon.
2. februar Tik pred policijsko uro je pri železniškem podvozu poleg postaje Zalog razorožen italijanski stražar. Odvzeta sta mu orožje in municija.
7. februar V Bezenškovi ulici sta aretirani mladinki Štefanija Bitenc in Nada Porenta, ker pri prvi najdejo propagandne protifašistične letake.
12. februar Skupina partizanov napade v bližini Sostrega italijansko patrolo. En italijanski vojak je ranjen.
17. februar Ob 3.45 minira Narodna zaščita iz Most stroje v Kemični tovarni v Mostah. Povzročena je velika materialna škoda. Akcijo izvedeta Franc Kralj in Ivan Alič, oba zaposlena v tovarni.
18. februar Ob 12. uri je v Zvezni ulici v Mostah ustreljen partizanski dezertar.
20. februar Ob 19. uri v Zvezni ulici pet »neznancev« strelja na vojaško patroljo.
21. februar Ob 6.30 je v Marenčičevi ulici ubita Branka Gregorič, italijanska policijska konfidentka.
23. februar Italijanska vojaška oblast dogradi žično ograjo okoli Ljubljane in prepove odhajanje iz mesta. Vstop v mesto je možen s posebnimi prepustnicami le na posebnih prehodih. Ozemlje z bodečo žico obdane Ljubljane okupatorji še dvakrat povečajo. Spominski stebri, ob katerih je vsako leto maja »Pohod ob žici«, označujejo ozemlje Ljubljane, med okupacijo ograjene z žico.
24. februar Množične racije v rajonu Moste. Po nalogu divizije Granatieri di Sardegna aretirajo vse zdrave moške med 20. in 30. letom in odvedejo v vojašnico 2. grenadirskega polka.
13. marec V Mostah je razorožen italijanski karabinjer.
15. marec Sabotažna skupina železničarjev na železniški postaji Zalog minira in onemogoči vodovodno črpalko za napajanje lokomotiv.
Ta sabotažna skupina železničarjev iz Zaloga večkrat položi peklenske stroje v cisterne, ki so na poti proti Italiji.
21. marec V Podlipoglavu zažgo okupatorji štiri gospodarska poslopja.
22. marec Na cesti Lipoglav—Šmarje sta ubita italijanska fašista.

23. marec Močan oddelek italijanske vojske — okoli 2000 mož — večinoma fašistov, obkoli in napade taborišče Štajerskega bataljona na Pugledu. Po šesturni bitki se bataljon prebije iz italijanskega obroča.
V Zeleni jami spustita Jože Gruden in njegova žena Alojzija lokomotivo št. 23012, da se prevrne na cesto.
25. marec Zaradi neuspeha požgo fašisti vas Podlipoglav.
Množične racije v vaseh Zalog, Sp. in Zg. Kašelj. Italijani aretirajo vse za vojsko sposobne moške, s pomočjo domačih izdajalcev odberejo pristaše OF in jih pošljejo v internacijo, ostale pa proti večeru izpustijo.
V Sostrem je likvidiran italijanski denunciant Urbanc.
- maj Množični odhod več sto aktivistov Osvobodilne fronte iz krajev današnje občine v partizane. Vključijo se v II. grupo odredov. V Panški Reki je ustanovljeno šolsko taborišče, kjer sprejemajo novodošle partizane in jih pošiljajo v II. grupo odredov.
7. maj Ustreljen je prvi talec iz občine Jernej Gašperšič, predvojni komunist iz Zadvara.
18. maj Italijani razširijo žično ograjo okrog Ljubljane. V Mostah jo pomaknejo do mitnice na Zaloški cesti — Cesta na Fužine.
V gozdovih blizu Dobrunj se že zbira belogardistično-četniška banda. Partizanski oddelek jo obkoli in zajame. Na zaslišanju priznajo, da imajo nalogo bojevati se proti slovenskim narodnoosvobodilnim četam in izogibati se spopadov z Italijani. Po dekretu OF so obsojeni na smrt in ustreljeni: Franc Jakoš st. in ml. iz Dobrunj, Maks Cankar, Janez Pavčič in Franc Jakoš iz Bizovika.
Podžupan iz Polja Feliks Pogačnik pripelje v Dobrunje v gnojničnem sodu orožje za belogardistično-četniško bando. (Feliks Pogačnik je kasneje zaradi odkritega izdajstva obsojen na smrt in avgusta leta 1942 likvidiran.)
- 18.—20. maj Zaradi odhoda 20 železničarjev v partizane je v Zalogu paraliziran promet na premikalni postaji.
- 19.—20. maj V dneh 19. in 20. maja ima na osvobojeno ozemlje odhajajoči del IO OF (Kidrič, Fajfar, Kocbek, Lubej, Rus) sejo v Polju. Na seji je govor o obrambi osvobojenega ozemlja, o volitvah, s katerimi naj bi se na osvobojenem ozemlju začela takoj vzpostavljati demokratična oblast, o še intenzivnejšem boju z belo gardo in mihajlovičevci, o bonih in denarnem obtoku na osvobojenem ozemlju.
22. maj Celodnevni boji II. grupe odredov z Nemci na Jančah. Nemci imajo mnogo mrtvih, partizanske izgube so minimalne.
II. grupa odredov se po boju vrača na stare položaje na Polico. Na cesti v Spodnji Besnici so uničeni trije avtomobili, motorno kolo s prikolico in voz (zapravljivček) z dvema konjema.
- 24.—25. maj Ristov bataljon odide prek Kašlja, železniške proge in Save v Zalogu na Štajersko.

28. maj Na italijansko patrolo, ki je na obhodu po železniški progi med Zalogom in Poljem, je oddanih več streliv iz pištole.
31. maj Na obmejnem bloku v Sneberjah odkrijejo Italijani v taksiju, namenjenem iz Ljubljanske pokrajine, številne partizanske propagandne letake. Pet oseb iz taksija je aretiranih.
12. junij V noči med 11. in 12. junijem prerežejo partizani telefonski liniji Ljubljana—Polje in Polje—Studenec.
13. junij Okrog 17. ure areтира italijanska patrola XXI. bataljona obmejne straže v Polju ženski, ki prevažata v otroškem vozičku vojaško puško, 72 nabojev in drugo opremo za partizane. Okrog 23. ure zagori kres pri bivšem skladišču municije v Polju.
17. junij Italijani izvrše v vevški papirnici preiskavo in aretirajo 13 delavcev, osumljenih sodelovanja z OF. Dva skušata na poti do karabinjerske postaje pobegniti; enemu to uspe, drugi je pri tem ubit.
24. junij V Podmolniku streljajo partizani na oddelek črnosrajčnikov z rafali iz avtomatskega orožja. Ranjen je italijanski oficir, miličnik med prevozom v bolnišnico ranam podleže. V juniju še množični odhod v partizane. Konec junija italijanske racije v občini. Aretirance pošiljajo v italijanska taborišča Rab, Gonars in Rrenicci.
13. julij Z Gorenjske se vrne v Podlipoglav del III. bataljona II. grupe odredov.
- avgust Po končani Roški ofenzivi prispe na področje Pugled—Molnik I. bataljon brigade Toneta Tomšiča.
- 29.—30. avgust V noči med 29. in 30. avgustom napade I. bataljon brigade Toneta Tomšiča s četo sprejemnega taborišča in četama II. grupe odredov železniško postajo Zalog in karabinjersko postajo na Vevčah ter zažge skladišča vevške papirnice. Napad na papirnico Vevče je naslednjo noč prenovljen.
31. avgust Ob 16. uri so italijanski fašisti preiskali tovarno Saturnus v Mostah. Pri Vidi Pregarc so našli Delo in drugo ilegalno literaturo, ki jo je prejela prav tisti dan, da bi jo razdelila aktivistom v tovarni. Po zaslišanju so jo ob 22.30 na tovarniškem dvorišču privezali na stol in ustrelili. Tedaj so aretirali 25 delavk in 8 delavcev.
- 1 september Velika »očiščevalna« akcija Italijanov med železnico in Savo od Ježice do Zaloga in v občini Dobrunje. Aretiranih in poslanih v internacijo je okrog 700 ljudi. V začetku septembra je ustanovljena prva postojanka MVAC (bele garde iz domačih izdajalcev) v Polju. Zupnik Kete zbere iz bivše občine Polje le 14 belogardistov, ostale mobilizira z Dolenjske. Do tega časa odide v partizane samo iz občine Polje več kot 340 občanov. Glavni štab NOV in POS, CK KPS in IO OF se po Roški ofenzivi zadržujejo pod vasema Češnjice in Zagradišče. Vrhovno vojaško in politično vodstvo tam živi in vodi NOG do polovice oktobra, ko odide v Dolomite.

- 29.—30. september V Podlipoglavu skupna seja CK KPS, IO OF in glavnega štaba NOV in POS.
Konec septembra je ustanovljena belogardistična postojanka v Bizoviku.
- oktober Ustanovljena je belogardistična postojanka v Dobrunjah in na Sv. Urhu.
5. oktober Spopad partizanske patrole z belogardistično zasedo na Zamudovem vrtu v Zg. Kašlju. V spopadu je ubit belogardist Habič.
- 7.—8. oktober V noči med 7. in 8. oktobrom napade zaščitna četa glavnega štaba NOV pod vodstvom Albina Grajzerja belogardiste v Bizoviku.
10. oktober Okrog 400 Italijanov napravi roparski pohod na področje Lipoglav-Podlipoglav.
Okupator požge posestvo na Razorih in deloma vas Podlipoglav.
12. oktober Ob zori odpotuje Edvard Kardelj čez Ljubljano nad kašelskim mostom v Ljubljano. Na premikalni postaji v Zalogu vstopi preoblečen v železniško uniformo na tovorni vlak in prispe v Ljubljano.
- 21.—22. oktober V noči med 21. in 22. oktobrom napade brigada Toneta Tomšiča, okrepljena z bataljonom Zapadnodolenjskega odreda (ZDO) belogardistične postojanke Dobrunje, Bizovik in Polje.
22. oktober Italijani z letal bombardirajo taborišče I. bataljona brigade Toneta Tomšiča. Ranjenih je 14 partizanov. Partizan Tiger z mitraljezom »zbrojevko« sestreli italijansko letalo.
26. oktober Belogardisti odkrijejo bunker v hiši Valentina Petača v Obrijah ter aretirajo Mico in Hedo Leskošek. V tem bunkerju je bil pozimi 1941—1942 sedež glavnega poveljstva NOV in POS.
10. november Partizani III. bataljona ZDO požgejo v večernih urah prosvetni dom v Sostrem, ker se hočejo v njem vgnezditi belogardisti.
24. november Italijani, okrepljeni z belogardisti, ponovno na roparskem pohodu v Podlipoglavu. Požgejo dve gospodarski poslopji in odnesejo precej plena.
8. december Vdor belogardistov in Italijanov v vas Podlipoglav. Napade jih patrolja ZDO. V spopadu je mrtvih več sovražnih vojakov, dva pa sta ujeta.
14. december Na prošnjo vaščanov Sostrega požge III. bataljon ZDO gasilski dom v Sostrem, ker se namerava vanj vseliti bela garda. Gasilno orodje in opremo spravijo pred požarom na varno.
24. december V zgodnjih jutranjih urah vpadejo belogardisti v Podlipoglav. Medtem ko del belogardistov strelja proti Pugledu, ostali ropajo živino. Po ropanju se takoj umaknejo v postojanko.

LETO 1943

- 7.—9. januar Tridnevna italijanska ofenziva na sektorju Molnik—Pugled—Pance, kjer tabori II. bataljon brigade Toneta Tomšiča. Bataljon se že prvo noč neopazno umakne iz obroča in odide na Mokrc. Kljub temu, da na Pugledu ni partizanov, imajo Italijani več kot 10 mrtvih, ker je taborišče minirano. Konec januarja se bataljon vrne z Mokrc na Pugled, 2. februarja pa odide v sestavo brigade v Belo krajino. Potem do konca vojne v tem predelu ni več stalnih partizanskih enot.
3. april Okupator odkrije ilegalno cinkografijo s tiskarno v tedanji Adamič-Lundrovi št. 34 (sedaj Ulica Goce Delčeva št. 31) na Kode-ljevem, ki je tam delovala od 7. avgusta 1942.
- april—maj Iz italijanskih taborišč Rab in Gonars se vračajo interniranci — predvsem ženske.
19. maj Pri lokalnem premiku v Zalogu se zaradi sabotaže iztiri cister-na in se prevrne na kretnico št. 114, kar povzroči, da se vna-mejo štiri poleg stoječe cisterne.
- september Ob kapitulaciji Italije 9. septembra ponovni množični odhod občanov v partizane.
- oktober,
november,
december Nemci in domobranci pošiljajo pristaše OF v nemška koncen-tracijska taborišča. Domobranci izvajajo strahovit teror nad pristaši OF. Domobranska postojanka na Sv. Urhu postane mučilnica in klavnica aretiranih pristašev OF. Ko je okolica Sv. Urha polna grobov, začno maja 1944 belogardisti metati svoje žrtve v Savo in Ljubljano.

LETO 1944

8. februar Med postajama Laze—Zalog zavozi na mino vlak št. 488. Loko-motiva je poškodovana, en vagon pa se iztiri.
15. julij Zaradi razdrte proge med postajama Zalog—Laze se iztiri pet vagonov.
13. avgust Pri postaji Lazi na progi močna eksplozija — poškodovan je vlak in vrnjen v Zalog.
- 3.—4. november Razstreljen most na progi Laze—Zalog.
11. november Avion obstreljuje v Zalogu lokomotivo, v Polju pa stroj in vlak. Ranjen je nemški vojak.
26. december Letalski napad na postajo Zalog. Uničenih je 150 vagonov, po-škodovanih pa okrog 500. Poškodovana so tudi stanovanjska poslopja.
31. december Letalski napad na postajo Zalog. Poškodovano je več strojev, postajno poslopje, skladišča, kretnice in tirne naprave.

LETO 1945

17. februar Letalski napad na postajo Zalog — pet strojev poškodovanih.
21. februar Letalski napad na postajo Zalog. Poškodovani so objekti, lokomotive in vagoni.
22. februar Ponovni letalski napad na postajo Zalog. Poškodovani so vagoni in tiri.
25. februar Letalski napad na vlak v Zalogu. Onesposobljen je stroj.
19. marec Letalski napad na postajo v Zalogu in na tirne naprave ob njej.
21. marec Letalski napad na postajo v Zalogu. Poškodovane so postajne stavbe in tirne naprave.
22. marec Ponovni letalski napad na postajo v Zalogu.
24. marec Pri letalskem napadu onesposobljen stroj.

Tatjana Polach

BIBLIOGRAFIJA

pomembnejših del o občini, njenih ljudeh in njih delu

- Domicili v slovenskih občinah.** Izdala in založila Skupnost slovenskih občin 1981
Fani Tomičević. Medvojni aktivisti OF občine Ljubljana Moste-Polje
Ivan Ferlež. Prva slovenska partizanska brigada (II. grupa odredov)
Franci Sotlar. Zaščitna enota vojaško-političnega vodstva NOV in POS Slovenije
- Ferlež Ivan.** Druga grupa odredov in štajerski partizani 1941—1942. Ljubljana 1972
- Ferlež Ivan.** Vodič II. grupe odredov NOV in POS od Pugleda do Dolomitov. 1977
- Junaška Ljubljana 1941—1945.** Založile Državna založba Slovenije, Cankarjeva založba in Mladinska knjiga 1985
Franč Sotlar. Demonstracije v Polju — 22. junij 1941
Rudi Puhar-Razin. Skojevci na progo
Tatjana Klepac. Molniška četa
Ivan Bratko. Množični polet leta 1941 v Mostah
- Krajevni leksikon.** (II. knjiga, Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del). Državna založba Slovenije 1971; Občina Ljubljana Moste-Polje (str. 354—371)
- Kremenšek Slavko.** Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem. Ljubljana 1970
- Kukavica Ludvik.** Partizanske pesmi (Odbor partizanskih kurirjev). Ljubljana 1968
- Kokolj Miroslav.** Vevški papirničarji v boju za svoje pravice 1842—1945. Ljubljana. Združene papirnice 1970
- Lenardič Stane.** Sv. Urh. Izdala Slovenska izseljenska matica 1952
- Letopis muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani, 1958**
Ladislav Grad. Boj pri Jančah nad Litijo
- Litijski zbornik NOB I.** Zbral in uredil uredniški odbor. Odgovorni urednik Milica Strgar. Izdala skupščina občine Litija 1969
Franta Komel. Druga grupa odredov
- Ljubljana v ilegali.** Državna založba Slovenije 1959—1967
1. knjiga. V odločilnih dneh. 1959
Angelca Dovčeva in Miha Berčič. V eni ljubljanskih tovarn pred vojno
2. knjiga. Država v državi. 1961
Vladimir Pavšič — Matej Bor. Dolfu Jakhlu
Rudi Puhar-Razin. Skojevci na progo
Roman Klešnik. Na železniški postaji v Zalogu
Ivan Bratko. Množični polet leta 1941 v Mostah
- Lukančič Ivan.** 50 let delavske kulture v Zalogu. Založilo delavsko kulturno društvo Svoboda Zalog ob 50-letnem jubileju svojega dela. Zalog 1978
- Lubej Franc-Drežče.** Odločitve. Partizanska knjiga 1980

Gre za prvi bibliografski poskus v občini in zato razumljivo ni popoln. Navajam vsaj še: Petnajst let bibliografije o NOB Slovencev 1945—1959 avtorja Franceta Škerla-Bregarja. IZDG Ljubljana, 1962; Bibliografijo slovenskega marksističnega tiska Jožeta Munde. IZDG Ljubljana, 1969 in Slovensko bibliografijo, ki jo redno izdaja SAZU.

Maček Polde-Borut. Izdale in založile DPO in KS Zadobrova-Sneberje 1978
Mekinda Franci. Pohod II. grupe odredov na Štajersko. Državna založba Slovenije 1959

Maček Ivan-Matija. Spomini. Globus. Zagreb 1981

Moščanska kronika. Izhajala od 1957—1959. Urejal jo je Štefan Trobiš. Izdajal občinski odbor SZDL Ljubljana-Moste

Leto 1957. Prva številka

Ciril Fain. Naša občina

Š. T. Sodobno igrišče v Mostah in V Mostah imamo amatersko filmsko društvo Pionir — film

Jože Šorn. Industrija v Mostah. Tovarne — gmotna podlaga našega napredka (Ob 75-letnici Tovarne kleja). Kemična tovarna v Mostah — prva naša tovarna glinice in Na tovarno Saturnus smo lahko ponosni

Druga številka

Občinski odbor in uprava

Jože Mekinda. Osvobodilna fronta v Mostah

S. D. Kako smo volili naš občinski odbor

Štefan Trobiš. Naše šolstvo

Vladimir Leban. Razvoj Most

Jože Šorn. Tovarna kleja v Ljubljani. Tehnično olje iz Most za vso državo. Indos v ponos naše industrije in Ob dvajsetletnici Izolirke

Leto 1958. Prva številka

O. F. Iz političnega življenja na našem terenu

Jože Mekinda. Osvobodilna fronta v Mostah in Zdravstvena služba v Mostah

Nada Carevska. Spomenik Mirku Percu-Maksu. Velika družbena skrb — socialno varstvo prebivalstva. Športni park na Kodeljevem in Športno društvo Slovan

Vladimir Leban. Razvoj Most

L. J. V Mostah še nadalje gimnazija. Kolinska tovarna hranil ob petdesetletnici stopa v novo obdobje uspehov. Lep razvoj Totre. Od delavnic do podjetja Zima in Kaj pomeni — SAP?

Druga številka

Naši poslanci in V spomin Vide Pregarčeve

Ciril Pogačnik. Občina Moste in njen razvoj

Vili Strašek. Graditev stanovanj v naši občini

Milan Železnik. Varujmo kulturne ostaline

Vladimir Leban. Razvoj Most

Štefan Trobiš. Reorganizacija našega šolstva. Za glasbeno izobrazbo pri nas. maturanti v minulem šolskem letu. Naloge Društva prijateljev mladine v Mostah. Telesnovzgojna dejavnost pri nas in Naša mladina o pomenu 1. maja

Vladimir Leban. Ljudska univerza v Mostah

P. R. Počitniški domovi naših delovnih kolektivov. Za nadaljnji napredek tovarne TEOL. Mineral — edina tovarna te vrste pri nas. Pomen Centralnih skladišč za Ljubljano in Razveseljiva dejavnost Avtoprometa

Leto 1959. Prva številka

Moste v jubilejnem letu

Proletarske Moste — ponosno ime (drobci gradiva za zgodovino KP v Mostah). Pred prvo svetovno vojno. Zaloška cesta. Ustanovitev podružnice. Saturnus — žarišče gibanja. Tovariš Tito v Mostah. Še druge postojanke v Mostah in Mladi, stari in »kogojevci«

Druga do tretja številka

Proletarske Moste — ponosno ime (drobci gradiva za zgodovino KP v Mostah). Prvi moščanski komunistični župan piše. Partijsko delovanje tudi

izven tovarne. Rdeča trdnjava. Ob ustanovitvi rajonskega komiteja. Rajonski odbor Osvobodilne fronte. Iz dela rajonskega odbora. Iz spominov partizanskih delavcev. V črnih dneh okupacije. Neodkrita bunkerja. Pošiljke za partizane. Najbrž edinstveni dokumenti. Naša ulična vojska. Nepregledne vrste aktivistov. Tudi Fužine izrazit delavski teren. Z bodočo žico razkosan teren. Nedelavsko Kodeljevo in mračnjaško salezijansko središče. Zelena jama — rdeče predmestje. V luči in z merilom akcij. Priznanje moščanski mladini. Med prvimi v Zeleni jami. Izšli so iz proletarskih vrst. Trdna skojevska organizacija na Kodeljevem in Bombe iz Gruberjevega prekopa

Moškrič Jože. PESMI. Zbral in besedo o pesniku napisal France Cankar. Kočevje 1963

Moškrič Jože. PESMI. Uredil Milan Dolgan. Ljubljana 1987

Moškrič Jože. Rdeče cvetje slovenske dramatike. Uredil Milan Dolgan. Založba Borec 1984

Muhvič Anka. Kronika osnovne šole Zalog 1910—1960. Ljubljana 1960

Napredno mladinsko gibanje. (Posvetovanje o proučevanju zgodovine SKOJ in mladinskega gibanja v Sloveniji 16. in 17. aprila 1981.) Izdala RK ZSMS Ljubljana 1981

Viktor Stopar. Prispevek k delovanju SKOJ 1938—1941

Ob 20-letnici ustrelitve Vide Pregarc. Ljubljana. Saturnus 1962

Ocepek Lojze. Iz zapiskov predvojnega partijskega delavca in Pohod po poteh partizanske Ljubljane 1978

Pavlin Mile. Življenje in delo Adolfa Jakhla. Zalog 1977

Podbevšek Štefanija-Ravnikar. Sv. Urh. (Kronika dogodkov iz narodnoosvobodilne vojne.) Borec 1966

Podbevšek Štefanija-Ravnikar. Urh. Ljubljana. Mladinska knjiga 1967 (Kulturni in narodni spomeniki Slovenije)

Podbevšek Štefanija-Ravnikar. Sveti Urh (fotografski zapiski). Ljubljana 1973

Požun Lojze. Druga grupa odredov. Izdal OO ZZB NOV Celje 1967

Prazniki slovenskih občin

Rezka Traven. Ljubljana Moste-Polje — 27. april začetek odpora proti okupatorju in umik članov RK KPS Polje pri Ljubljani v ilegalo l. 1941 ter nastanek prvega osvobojenega ozemlja med Lipoglavom in Zadvorom l. 1942 (str. 93—95)

Razvoj Papirnice Vevče. Avtorji Janez Lednik, Marjan Urek, Jože Marolt, Franci Sotlar. Izdala in založila Papirnica Vevče. Ljubljana 1982

Rdeči Zalog. Avtorji Roman Klešnik, Albin Mahkovec, Miroslav Kokolj, Stanka Ukmar. Izdala KS Zalog 1985

Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I. Uredile Stana Gerk, Ivka Križnar, Štefanija Ravnikar-Podbevšek. Zbornik dokumentov, člankov in spominov. Borec. Ljubljana 1970

Štefka Kavčič. Delo v OF v rajonu Moste (209—211). Poročilo ljubljanske kvesture z dne 13. septembra 1942 o komunističnem gibanju v Mostah (281). Poročilo Visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino z dne 30. januarja 1943 o komunističnem gibanju v Mostah (283). Nekrolog Vidi Pregarc — Slovenski Poročevalec 29. septembra 1942 (285)

Slovenke v narodnoosvobodilnem boju II. — 2. zbornik dokumentov, člankov in spominov. Borec. Ljubljana 1970

Štefanija Podbevšek. Med žrtvami na Sv. Urhu je bilo veliko žena in deklet (1055). Poročilo Okrajnega glavarstva v Ljubljani z dne 17. avgusta 1944 o umoru Franciške in Antonije Šušteršič iz Spodnje Hrušice (1069)

- Sotlar Franci. Jože Moškrič in njegov čas.** Brošura — izšla 1979 in 1981
- Sotlar Franci. Enotnost fronte in zaledja.** KS Zalog. Ljubljana 1977
- Spomini na revolucionarno gibanje in upor v proletarskih Mostah.** Uredil uredniški odbor, zanj odgovoren France Fajdiga. Izdala KS Moste
- France Fajdiga. Uvod**
- Ivan Bratko.** Množični polet leta 1941 v Mostah
- Drago Strniša.** Zgodovina medvojne pionirske organizacije v Mostah
- Fani Cimperman.** Življenje na območju Sela. Moste med obema vojnama
- Viktor Stopar.** Vedno v prvih bojnih vrstah
- Mimi Martinčič-Jarčeva in Pavle Rozman.** Delali smo brez oddiha
- France Fajdiga.** Najbrž edinstveni dokument
- Fani Tomičević.** Marija Leskošek-Mici
- Pavla in Jože Šmitek.** Orožja niso našli
- Andrej Šturm.** Kratek pregled NOB v Vodmatu, Selu in Mostah
- Dušan Zadravec.** Nekaj spominov na moje ilegalno delo v Mostah
- Kronološki pregled
- Seznam žrtev
- Srečanje 1978.** Življenjepisi padlih in umrlih za Zeleno jamo. Uredila Fani Tomičević. Izdala KS Zelena jama 1978
- Šorn Jože. Razvoj Papirnice Vevče.** Ljubljana 1956
- Trideset let Molniške čete.** Krajevna skupnost Zadvor. Ljubljana 1971
- Vidovič-Miklavčič Anka. Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini 1941—1943.** Izdala IZDG in Železniško gospodarstvo Ljubljana 1980
- Vilfan Sergej. Koseščina v Logu in vprašanje kosezov v vzhodni okolici Ljubljane.** (Hauptmanov zbornik. Ljubljana 1966)
- Vodnik po partizanskih poteh. Ljubljana 1978. Rezka Traven. Ljubljana Moste-Polje** (str. 33—40)
- Zadobrova. Pričevanja I.** (Prispevki k zgodovini delavskega gibanja in NOB). KS Zadobrova-Sneberje 1986
- Stane Bobnar.** Pomoč španskemu ljudstvu
- Polde Maček-Poldač.** Kdo je bil Jan Šverma?
- Jože Vodnik.** Borbeni začetki (OF leta 1941—1942)
- Valentin Marinko.** Vključil sem se v revolucionarno delo
- Franc Pangršič.** Koliko smo tedaj delali
- Kazimir Klešnik-Miro.** Aktivnost našega gasilskega društva
- Ivan Zankar-Ambrož.** Spomini že bledijo
- Tončka Kokelj.** In dočakali smo svobodo in Naše žrtve (življenjepisi padlih)
- Zakrajšek Rado. Partizanski kurirji.** Samozaložba odbora IV. brigade VDV kurirjev relejnih postaj Slovenije. Ljubljana 1985 in Kurirska postaja TV 2 blizu Pugleda (str. 21)
- Zbornik prispevkov iz zgodovine delavskega gibanja med vojnama in iz narodnoosvobodilnega boja na področju občine Ljubljana Moste-Polje** (Glavni in odgovorni urednik Polde Maček ml., ZZB NOV. Ljubljana 1965)
- Polde Maček ml. — Poldač.** Komunistična partija in njena vloga v revolucionarnem delavskem gibanju pred 2. svetovno vojno in v narodnoosvobodilnem gibanju na področju predvojne občine Polje
- Franc Slokan.** Moste v delavskem gibanju
- Marjan Moškrič.** Revolucionarne ideje komunistov so se uresničevale v vsakodnevem boju v Zadvoru, Sostrem, Dobrunjah in Bizoviku pred 2. svetovno vojno in v NOB

Ivan Ferlež. Prve partizanske enote v okolici Zaloga in Zadvora in njihova aktivnost v letu 1941

Franz Taurer. Narodnoosvobodilno gibanje v bivši občini Moste

Tilka Maček. Nekaj podatkov o razvoju ilegalnih partijskih tehnik

Štefanija Ravnikar-Podbevšek. V Polju je bil med NOV sedež zloglasne 13. domobranske čete

Svoje življenje so dali za svobodo. Seznam padlih po krajevnih skupnostih

Stane Zupančič. Kronološki pregled 1941—1945

Zgodovina Ljubljane (Prispevki za monografijo). Kronika 1984. (Uredil prof. dr. Ferdo Gestrin z uredniškim odborom.)

Tatjana Klepac. Delavsko gibanje v tovarni Saturnus (359—362)

K A Z A L O

PREDGOVOR K 1. IZDAJI	5
PREDGOVOR K DRUGI, DOPOLNJENI IZDAJI	6

Ivan Zupančič

NASTANEK IN RAZVOJ SEVEROVZHODNE LJUBLJANE	7
--	---

Polde Maček-Poldač

KOMUNISTIČNA PARTIJA IN NJENA VLOGA V REVOLUCIONARNEM DELAVSKEM GIBANJU PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO IN MED NARODNO-OSVOBODILNIM BOJEM V PREDVOJNI OBČINI POLJE	45
Organizacijsko-idejna rast Partije po šestojanuarski diktaturi	46
Delo Partije v delavskih kulturno-prosvetnih društvih	53
Brezposelni se bojujejo za delo, kruh in zimsko pomoč	81
Manifestacija tovarništva in moči Partije na pogrebu Poldeta Jančarja leta 1935 in Poldeta Tomšiča leta 1939	84
Ustanovitev Delavsko-kmečke zveze in občinske volitve leta 1936	85
Kmečka sloga — glasnik delovnega ljudstva	91
Komunisti — organizatorji moralne in materialne pomoči Španiji	95
Komunisti in napredne sile v boju za kandidate delavsko-kmečkega gibanja na volitvah leta 1938	100
Koncentracijska taborišča v Jugoslaviji	107
Mladina v občini Polje je šla po poti, ki ji jo je pokazala Komunistična partija	125
Moč Partije je bila v množicah	134
Jan Šverma-»Čeh« med nami	137
Okupacija — priprave na oboroženi boj	141
Nastanek prve partizanske enote	149
Ustanovitev Osvobodilne fronte v občini Polje	150
Partija in SKOJ v letu 1941	153
Terensko delo je bilo važen pogoj za zmago narodnoosvobodilnega boja	154
Župnišče in kaplanija sta postala središče narodnega izdajstva in bele garde	166
Zmaga	188

Franč Taurer

DELAJSKO IZOBRAŽEVALNO DRUŠTVO VESNA 1923—1924 V ZALOGU	191
---	-----

Marjan Moškrič

REVOLUCIONARNO GIBANJE PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO IN NARODNOOSVOBODILNI BOJ V DANASNJI KRAJEVNI SKUPNOSTI ZADVOR	195
Ustanovitev in prva leta delovanja Svobode (1928—1935)	199
Ustanovitev in delo Vzajemnosti v Zadvoru (1935—1941)	210
Hitra rast Komunistične partije	216
Razpad stare Jugoslavije in okupacija	219
Ustanovitev Osvobodilne fronte	223
Prve aretacije in ustanovitev Molniške čete	226
Krepitev narodnoosvobodilnega gibanja	239
Osvobodilna fronta — država v državi	247
Polosvobojeno ozemlje	252
Velika preizkušnja	258
Jesen 1942	261
Boji in spopadi	264
Narodnoosvobodilnega gibanja ni bilo moč uničiti	271

Miroslav Kokolj

VEVŠKI PAPIRNICARJI V BOJU ZA SVOJE PRAVICE (1842—1945)	275
---	-----

Miroslav Kokolj

NARODNOOSVOBODILNO GIBANJE V KRAJIH SEDANJE KRAJEVNE SKUPNOSTI BESNICA	299
--	-----

Franci Sotlar

USTANOVITEV II. GRUPE ODREDOV IN BITKA NA JANČAH	319
--	-----

Peter Zupančič-Stojan

OBČINA DOLSKO V LETIH 1941—1945	343
PREDVOJNE DELAVSKE MOSTE	351

Sonja Gomzi

PREDVOJNE DELAVSKE MOSTE	351
Nastajanje industrije in nastajanje delavskih naselij	351
Urbanizacija	352
Šole	355
Mladinsko varstvo	356
Ustanovitev delavske stranke	358
Občinske volitve	358
Velika stavka železničarjev	360
KP v Mostah	360
Demonstracije in manifestacije	364
Moščanske tovarne — žarišče razrednega boja	366

DELA VSKE MOSTE V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU 375

Albin Mahkovec

RAZVOJ PARTIJE IN NARODNOOSVOBODILNEGA GIBANJA V RAJONU MOSTE	375
Moščanske tovarne	383
Terenske partijske organizacije	385

Andrej Šturm

MLADINA IN SKOJ V MOSTAH, NOVEM VODMATU IN NA SELU	388
Organiziranost 1941	390
Pionirska organizacija	397
Okupatorjevi sodelavci	397

Zorka Okretič-Kampos

MLADINA ZELENE JAME V ZADNJIH LETIH PRED VOJNO IN MED NOB	399
Dejavnost mladine tik pred vojno	400
Rekonstrukcija mladinskih aktivov — MOF	401
Rekonstrukcija zadolženih za posamezne ulice	402
SKOJ v Zelni jami	404
Tečaji	406
Akcije	407
Padli in umrli za svobodo	415

Fani Tomičevič

OSVOBODILNA FRONTA V MOŠČANSKEM RAJONU	416
Iz dela odbora Osvobodilne fronte	417
Moste — Selo	428
Zelena jama	435
Nove Jarše	439
Štepanja vas in Hradeckega cesta	443
Žica okoli okupirane Ljubljane	446
Narodna zaščita	449
DANAŠNJA KRAJEVNA SKUPNOST ŠMARTNO OB SAVI V NARODNOOSVOBODILNEM GIBANJU	459

Franci Kačar

SOCIALNO-GOSPODARSKE RAZMERE MED VOJNAMA	459
--	-----

Aktiv medvojnih aktivistov

ŠMARSKA SOSESKA V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU	464
--	-----

Pepca Kardelj

LJUDEM, KI SO MU BILI NEVARNI, JE IZDAJALSKI REŽIM NAMENIL BILECO	471
---	-----

A M

V BOJ ZA SVOBODO — TUDI S TISKANO BESEDO	477
Leto 1937 in časopisje v naši občini	477
Tisk v naši občini med revolucijo in NOB	488

Štefanija Ravnikar-Podbevšek

V POLJU JE BIL MED NOV SEDEŽ ZLOGLASNE 13. DOMOBRANSKE ČETE	509
NARODNI HEROJI	539
VIDNEJŠI ŽE UMRLI REVOLUCIONARJI	551
ZBOR ODPOSLANCEV SLOVENSKEGA NARODA V KOČEVJU	577
NOSILCI PARTIZANSKE SPOMENICE 1941	583
SVOJA ŽIVLJENJA SO DALI ZA SVOBODO	587
KRONOLOŠKI PREGLED NEKATERIH NAJPOMEMBNEJŠIH DOGODKOV V OBČINI 1920—1945	611
BIBLIOGRAFIJA	625

**DRUGO, DOPOLNJENO IZDAJO ZBORNIKA ISKRA IN PLAMEN
SO OMOGOČILI:**

Občinska skupščina Ljubljana Moste-Polje,
Ljubljana, Proletarska ul. 1

OK ZKS Ljubljana Moste-Polje,
Ljubljana, Ob Ljubljanici 42

OK SZDL Ljubljana Moste-Polje,
Ljubljana, Ob Ljubljanici 42

OS ZSS Ljubljana Moste-Polje,
Ljubljana, Proletarska ul. 1

OK ZRVS Ljubljana Moste-Polje,
Ljubljana, Ob Ljubljanici 42

BTC — Javna skladišča Ljubljana,
Ljubljana, Šmartinska c. 152

Emona Commerce — Proizvodnja in trgovina,
Ljubljana, Šmartinska c. 130

GIP GRADIS Ljubljana,
Ljubljana, Šmartinska c. 134

IMP — sozd Industrijsko montažno podjetje,
Ljubljana, Titova c. 37

Industrija usnja Vrhnika,
Vrhnika, Tržaška c. 31

Integral SAP Ljubljana, Medkrajevni potniški promet,
Ljubljana, Središka 4

Iskra — sozd Elektrokovinska industrija,
Ljubljana, Trg revolucije 3

Iskra Delta — Proizvodnja računalniških sistemov in inženiring,
Ljubljana, Parmova 41

Izolirka — industrija izolacijskih materialov,
Ljubljana, Ob železnici 18

Julon,
Ljubljana, Letališka 15

Kolinska — prehrambena industrija,
Ljubljana, Šmartinska 30

Kulturni dom Španski borci
Ljubljana, Zaloška c. 61

Kurivoprodaja — trgovsko podjetje s kurivom in gradbenim materialom,
Ljubljana, Letališka c. 1

Ljubljanska banka — Gospodarska banka,
Ljubljana, Ul. Josipine Turnograjske 6

Ljubljanska banka — Stanovanjska komunalna banka,
Ljubljana, Kraigherjev trg 1

Mineral — industrija naravnega in umetnega kamna,
Ljubljana, Letališka c. 5

ONA-ON, notranja trgovina,
Ljubljana, Proletarska ul. 4

Papirnica Vevče,
Vevče, Vevška c. 52

Saturnus — kovinsko predelovalna industrija, embalaža, avtooprema,
Ljubljana, Ob železnici 16

Slovenija ceste tehnika,
Ljubljana, Titova c. 39

Teol — tovarna pomožnih sredstev in sintetičnih pralnih surovin,
Ljubljana, Zaloška c. 54

Tiskarna Jože Moškrič,
Ljubljana, Kajuhova 55

Toplarna Ljubljana,
Ljubljana, Toplarniška 19

Velana — tovarna zaves,
Ljubljana, Šmartinska c. 52

Železniško gospodarstvo Ljubljana,
Ljubljana, Moše Pijadejeva 39

Živilski kombinat ŽITO,
Ljubljana, Šmartinska c. 154

ISKRA IN PLAMEN

Zbornik prispevkov iz zgodovine delavskega gibanja
med vojnami in iz narodnoosvobodilnega boja
v občini Ljubljana Moste-Polje
Druga, dopolnjena izdaja

Uredil uredniški odbor

Pavle Jeriha, Niko Lukež, Polde Maček, Albin Mahkovec,
Marjan Moškrič (glavni in odgovorni urednik), Tatjana Polach,
Milan Pritekelj (lektor in korektor), Fani Tomičevič

Tehnični urednik

Marjan Pollak

Izdal in založil občinski odbor

Zveze združenj borcev NOV Ljubljana Moste-Polje

Natisnila

Tiskarna »Jože Moškrič«
Ljubljana, april 1988

Naklada 4500 izvodov

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo SR Slovenije št. 4210-164/88 mb z dne
11. 3. 1988 oproščeno davka od prometa proizvodov

